

DE

ne

Oratoria

Dialogi

BIBLIOTECA DE LOYOLA

—
Sala H Estante 2 Plúteo 3

ante. S

DE
PARTITIONE
ORATORIA

M. T. CICERONIS

DIALOGVS,

Iacobi Lodoici Strebæi Commentarijs,
ab ipso autore recognitis,
illustratus.

His & Georgij Vallæ Placentini Commen-
taria subnexuimus.

LVGDVNI.

Apud Theobaldum Paganum.

1 5 4 5.

IACOBI LODOICI

STREBAEI RHEMENSIS IN

PARTITIONES ORATO-

rias Ciceronis Commentaria, ad
Iacobum Villonouanum.

VVM per annos decē & quatuor in eru-
dienda iuuetute laborassem, et si ne tum quidē
grauissimo labori quietē, modumq; reperis-
sem, me tamē ad colligēda mea studia pleriq;
amicorū adhortabantur. Quo proposito, diu
multumq; dubitavi, utrū monitus & cohortationes admitterē,
an potius ita me cōpararē, neq; perferre infastū pōdus, neq;
laboriosum uiuēdi genus nouo sudore cūmulare. In hāc partem
semp fuerā ppēsior, ppter ea quod ad scribēdū feliciter, opus
est naturæ & ingenij uiribus, multarū rerū sciētia, usu & ex-
ercitatione dicendi: quæ in me perquā exigua sentiebā. Et ea si
forte mihi cōtigissent, tamē quoniā à sapiētissimis iuris scripta
sunt nimīū multa, silendū putabā. Quod si qd noui ratio postu-
laret, rursus existimabam cessandū tēporibus nostris, quū la-
bor honestus nullū premiū ferat, sed uel cōtemptū, uel inuidiā.
Sciebā quoq; bonas artes, quibus tum Græci, tum Latini, non
sine magna dignitatis autoritate floruerūt, nunc apud eos qui
omnia quæstu metiuntur, ita uilescere, ut earū professores in-
fra mortales omneis esse uideātur. His rebus adductus, eos imi-
tari decreuerā, memoriæ nostræ doctissimos uiros, qui frui si-
lentio literarū malūt, quā in opere pœnitēdo bonas horas malē
collocare. Sed nitebātur in aduersum causse ualidiores: Homi-
nem nō suis, sed aliorū natū cōmodis: Esse propriū optimi cu-
iusq; aliquid in commune laborare, semēq; mittere, cuius alij
a 2 perci

percipiant fructum. Alios adium mouimenta suis relinquere, alios nobilitatē generis, alios gloriā uirtute partā, omnes penē testimoniū quoddā sui laboris: Nō aliter oportere artium libera-
liū professores, nō modō uiuos, sed magis etiam prodesse mor-
tuos. Id fecisse ueteres nouosq; scriptores, quorū monumentis
acuitur aeternae posteritatis industria. Hāc reliquisse liberorum
uelut hereditatē, quā partim amisisse, partim neglexisse, par-
tim deprauasse, decoctricis ignauia est posteriorū: cōtrā hae-
dis boni frugiq; seruasse legata, ac diligēter auxisse: ne q omnia
ab omnibus acceptit, nemini quicquā omnium cōtulisse arguatur.
Quōd igitur studia literarū secutus essem, bonamq; partē eta-
tis in eo curriculo trāsegissem, nec ociū lāgidiū ac ferē mortuū
pbarē, statuebā mihi more meo semper aliqd in literis agēdū,
qd' et alios fortē iuuare posset, et acceptā a scriptoribus hae-
reditatē adaugere. Quō me ducebat illud, Quā quisq; norit ar-
tē, in hac se exerceat. Nec id cōstare uidebatur, quae feruntur in
contrariū. Si nō subest ingenij magna uis, tamē etiā paritū ali-
quid infocūdiores agri, si modō arte et diligētia percolūtur.
Scripta sunt ab alijs permulta, sed alia perierūt, alia in biblio-
thecis et puluere delitescūt, alia palām negligūtur, multa re-
pudiat haec etas, multa queritur obscura: quamobrē relinqui-
tur nobis et posteris scribēdi locus. Nec honesta et utilia ca-
pessēti, metuēda est inuidia, quae quū gloriā florentē persequa-
tur, quid habet in me quod toruō fascinet aspectus? Nec laboro
de cōtemptu corū, qui quodd nimum spectant honores et diui-
tias, ingenuas despicātur artes. Nescierūt qd in rebus esset opti-
mū: fortuita quidem maluerunt et mortalia, quibus temporis
momento destituti sinere, sine animi cultu, sine nomine, sine ue-
ro honore pereunt. Fateamur itaq; longe optimū, uersare lite-
ras, quarum beneficio uiuit quicquid in rebus mortalium pul-
chrum

5
chrū diuturnumq; est. Hic igitur experiamur aliquid: et ini-
tio tanquā ludentes, explicemus artes eorum qui principes in
ratione dicendi fuerunt. Nec opus est longa meditatione, quid
omnium primū sequamur. Occurrunt enim Ciceronianae Par-
titiones auditoribus nostris propediem exponēda: quibus in eo
genere nihil arbitror neq; breuius, neq; difficilius, neque magis
utile iuuentuti. Breuitas memoriā iuuat, sed parit obscuritatē:
obscuritas et utilitas quarūt interpretationē. Duae sunt igitur
causae cur haec interpretemur, difficultas, et utilitas. Totidē cur
ediscamus, breuitas, et fructus. Nā partitur hanc artē subtili-
ter, mēbra circūscriptē breuiterq; definit, uim et usum rerū no-
tat. A summis generibus ad partes imas rectū perducit ordinē,
omniaq; propē Rhetoricae praecepta angustissimo cōstipat li-
bello: quē quū perutilē filio suo nō uulgariter erudito iudicat,
eadē sentētia pronūciat quāti faciēda sit hac praeceptionū de-
scriptio. Fatebor autē nihil opus fuisse cōmentarijs nostris, si
Georg. Vall. homo nō in doctus pprius in spexisset, rē cognouis-
set, uerāq; sentētiā seruata ratioe interpretis ptulisset. De quo
uiro, q certe pdesse uoluit, nihil dicā, nisi necessariō. Stat enim
mihi, nullius neq; uiui neq; mortui uellicare nomē, nisi cōtraue-
niat ratio necessaria. Sed si diligenter omnes illustrasset obscu-
riores locos, equidē multis impudēs et ingratus uiderer, qui re-
bus alienis ornatus, debitā uiro gratiā suppresserē. Verum te-
stes erunt huiusce rei permulti, Georgium plura scripsisse in
Partitiones Oratorias, quae nihil faciunt ad rem. exemplis alie-
no tempore citatis totos confudisse locos. bonam partē reli-
quisse perobscuram. praecepta Ciceronis trecēta et amplius in-
sensum prauum detorisse. pro argumētis figuras, pro figuris
argumenta cēsuisse. medio itinere, ac si lōgis erroribus et one-
re defessus esset, abiēcisse rerum grauium pondus, tantū pauca

6
leuiora tenuisse. sed quia inuitus feci ut hæc dicerē, taceo reliqua, & aliorum iudicio relinquo. Quid ab eo dissentia, plenum facient hæc nostra commentaria. Ego quidē ducem meum ponē sequutus sum, nusquam ab itinere proposito digressus. Vñ sum ferē semper expositione rerū perpetua, quoniam læcerat animum, memoriamq; perturbat illa minuta rerū uerborumq; cōcisio. Si quod occurrit uerbum ignotius, alterum, uelut aliud agens, attexui, prioris interpretamentum, Atq; etiam quæcunq; uidebantur obscura, diligenter illustraui, non modò paraphrasi, aliq; sermone, sed etiam cōquisitis ab optimis autoribus exemplis, quibus ad hæc præcepta cognoscēda nihil utilius afferri potest. Eorum multitudine si nimium fusa uideatur oratio, id factum scias ab innumerabili rerum frequentia: quæ si uel angustis segregantur interuallis, uniuersum obtinent campum, & tantum non extra spatia proferuntur. Quid tum? In explicandis eloquētiæ præceptis non expauēda est ulla copia, nisi quæ inani uerborum fluxu redundat. Si quando opus est, executio causas, definitio quamplurima. Vtor & demonstratione rerum quæ in abstruso posite sunt. Si quædam facilliora interpono, id non tã docendi causa facio, quàm membra coniungendi. in quo etiam habenda ratio est imperitorum, quibus omnis ferē destinatur interpretatio. Stylū præsi, ne longè distaret à genere cōmentandi. Quid effecerim, aut quid fecerim potius iudicent æqui rerum estimatores. non enim mea ipse uēdito, sed amolior præcipitem multorum licitationem: qui quoniam nihil secum pretij ferūt, ne pilo quidem licentur uel optima. Sed ista non uendo, inquam: dono tibi, Iacobe Villonouane charissime: tuoq; nomini dicata uolo, ut quod studium Rhetoricum uehementer amplexaris, alere possim, non modò uoce, Et cottidiana lectione, sed etiam scripto, & memoria literarū.

Quod

7
Quod ut faciā, cū tui candidi mores, & ex opera bona profectus bonus meretur, tum auunculus tuus Gulielmus Abotus, Senator ac Iudex lectissimus in primario Lutetiæ cōsilio. is psumma in suos charitate, quū te loco filij haberet, tuāq; disciplinā formare uellet, mihi delegauit hæc instituendi curā: nec ullis unquā rebus, nec laboribus, nec uerbis cōmendatorijs pepercit, quò te bonis & moribus & disciplinis perpoliret. Itaq; mihi tibiq; magnopere prouidendū est, ne cōcepta de te optimi uiri fallatur expectatio. Ego quidē de me ipso uidero: tu autē ut & doctē scire, & bene agere possis, propone tibi domesticū egregij Senatoris exēplum. Cōplectere cogitatione, quàm diligēter cum multis alias artes, tum ius ciuile didicerit. quæ semper fuerit integritate & innocentia, quàm admirabili modestia & humanitate, quàm acuto ad res agendas consilio, quanta diligentia in obeundo munere: quæ æquitate leges interpretetur, quàm temperata seueritate mores cēseat. Hæc & alia multa si mente sequēris, facillē reperiēs eas regiones uiarum, quibus peruēnit ad autoritatē. hæc iter facito, ut cō progrediare, quò te uocat & is qui uirtutis iter tenuit auunculus, & nobilis ac illustris ille dux copiarū pater tuus Ludouicus Villonouanus.

Cur Partitiones Oratorias inscripserit, id initio demonstrādū uidetur. Quid partitio nominetur, ostendit in Topicis. Partitionū, inquit, & diuisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi mēbra sunt, ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes. In diuisione formæ sunt, quas Græci ἰδέας uocant, nostri species. Hæc ille. Inuentio autem, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio, non species aut formæ Rhetorices, sed ab omnibus partes nominantur, propterea quòd ex ijs ueluti membris ars oratoria componitur. Nec enim inuētio est

4 4 Rhetori

Rhetorice, ut laurus est arbor: nec dispositio est ars bene dicendi, ut iustitia est uirtus: quia genus de specie, non de parte totum dicitur. Vnde partes non species esse constat. Quum sint igitur hæc quinque partium prima, quæ ex ordine in minora quædam partiatur, quumq; minora membra partitione sæpius quam diuisione diducantur, nomen partitionis aptius fuit, quam diuisionis. Sed et multæ diuisiones in hac arte reperiuntur: ut cum distribuuntur species locorum, orationum, causarum, questionum, honorum: quæ sicut nomine partis et species interdum uocatur, à Cicerone præsertim, ita quoque non ineptè dicuntur partitiones. An dictæ sunt partitiones, quòd oratorie scholæ, hoc est rhetoricæ disputationes, sic appellitari solerent? Non est hæc nominis prima causa, sed Methodus atq; ratio docendi, in qua proposito fine quò dirigatur omnia, tum genera statuuntur, deinde subiunguntur partes, et generum partiumq; nomina definitionibus explicantur. Ab hac uia disserendi, nomen hoc ductum fuisse significat in fine libri, quò dicit, Expositæ sunt tibi omnes oratorie Partitiones: quæ quidè è media illa nostra Academia floruerunt: neq; sine ea aut inueniri aut intelligi aut tractari possunt. Is titulus autem aptior est huic libello, quàm cæteris eius de arte dicendi, propterea quòd in hoc ad dialecticū morè breuiter et acutè, in alijs ad Qu. Fratrem, et ad Brutum, ample et copiose differtur.

M. TVL. CICE
RONIS DE PARTI
TIONE ORATORIA
DIALOGVS.

CICERO FILIVS.

TV DEO mi pater, Latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græcè tradidisti: si modo tibi est otium, & si vis.

CICERO PATER.

An est, mi Cicero, quòd ego malim, quàm te quādoctissimū esse? Otium autè primū & summū est, quū aliquādo Roma exeundi potestas data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrè libet. C. F. Vis ne igit, ut tu me Græcè soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdè de reb; Latine interrogem? C. P. Sane, si placet. Sic enim et ego te meminisse intelligā quæ accepisti, & tu ordine audies quæ requiris.

STREBÆVS.

VO tempore Iulius Caesar unus, amissa Romæ libertate, dominabatur, Cicero, qui non parū suæ autoritatis amisisset, egressus in Tusculanū, cum iuuetute Rhetoricas artes, Philosophiamq; tractabat. Hinc illud, Otium primū et summū est, quoniā aliquādo Ro

do Roma exeundi potestas data est. Id in eius uita Plutarchus habet. Quod igitur ocium esset, & hæc ad scribendum propo- sita materia, & is filius qui inde caperet fructum, quodq; præcepta Græcorum non modo Latino sermone, sed etiam Romana gratia donare uellet, suscepit hæc partitionum descriptionem, & ab his causis hoc duxit exordium: quod plerumq; scriptores artium faciunt, ut quibus impulsus causis fuerint, initio proponant. Primam facit studium & institutionem filij: alteram, præceptorum Græcorum Latinam explicationem: tertiam uoluntatem suam: quartam ocium summum: quas omnes, sic connectito, Quam uelis rhetorica non modo Græcè, sed etiam Latine audire, ego uero nihil malim, quam te doctissimum esse, & ocium mihi summum sit: facia ut dicendi præcepta cognoscas, ea que Latine scias: nec abutari ocio, quod tua studia uel maximis occupationibus meis anteferre debeo. Causas didicimus, quoniam per se ualet et filius honesta petes, et explicatio rhetorice Latina, & paternus affectus, etiam si nihil petat filius, & oportunitas ac occasio. Hæ rationes efficiunt ut suscipiatur scribendi negotium. Ratio uiaq; docendi facilius, in causa est cur interrogantibus agatur. Ergo initio proposuit quæ scriberet, cui maxime scriberet, quo sermone, quo studio, quo tempore, qua methodo uteretur. Tenuit decorum, qui dubitantem fecit adolescentulum, respondentem senem, quiq; seruauit illud in se, & ingenuos animi mores, obiecta filij persona significans paternæ charitatis affectum. Ocium primum & summum est.) hoc est, primum & ultimum. Horatius,

Prima dicte mihi, summa dicende camœna.

Primum itaq; quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est à Cesare. Vltimum, non quod sint hæc extrema senectutis, aut scribendi, sed quod haud tempestiuus unquam hæc filij stu-

dia in

dia iuuare possit, quum pater ad philosophiâ, filius ad eandem, honorumq; contentionem traiciat. Erunt qui summum accipient maximum, ut à nobis in ambiguitate uerborum dissentiant, & inde uideantur esse docti. Scio equidem summum pro maximo saepe dici, Quis hoc nescit? At in ambiguis habeo mihi meam sententiam, sicut & illi suam. Et quia quod facilius est, sciunt omnes: quod occultum & probabile uidetur, traho in lucem, ut si quis hoc malit, accipiat. At non fuit ultimum ocium. quid ita? scripsit postea. Quid si rhetoricadi fuit occasio postrema? quod si uoluntas ultima? quid si extrema spes? Non ne sic ultimum dicimus, quod simpliciter non est ultimum? Stabat uersus Horatianus hoc modo, Prima dicte mihi, extrema dicende camœna. Summa dixit: quamobrem, nisi sic erat consuetudo loquendi? Habeo idoneum exemplum locutionis huius, si contradicis, habet tuum, & planum fac, primum & summum dixisse ueteres pro principe & maximo. non enim ualet complexio, Summum aliquando significat maximum, ergo primum & summum significat primum & maximum. Habenda ratio totius orationis, non unius tantum particule. Nec si pugnabis exemplo, statim cedam defensori æque probabile. tantum fatebor utrumque posse defendi. Tu me Græcè soles ordine interrogare.) Cicero libro Officij. Ipse ad meam utilitatem semper cum Græcis Latina coniunxi, idem tibi censeo faciendum. Quid fecerit uterq; hic quidam locus ostendit. Ordo interrogantis est, qui & cōdantis artē. Huius autem est, ut rem omnem in genera digerat, quæ pauca sunt: deinde eorum generum quasi quædam membra dispartiat: tum propriam cuiusque uim definitione declaret. Sic Crassus de iure ciuili apud Cicronem de Oratore libro primo.

Georgij

12
G E O R G I I V A L L A E
P L A C E N T I N I I N C I C E -
R O N I S P A R T I T I O N E S C O M -
M E N T A R I I .

MARCUS Tullius Latini eloquij specimen,
insigne partitionū ad Ciceronē filium opus-
culū scripsit ita natu grādiōr, quō suā de rhe-
torica facultate nobis aperiret sententiā. siquē
rhetorica uolumina admodū scripsisse ado-
lescētem, tā ipse ad fratrē, quā Quintilianus in oratorij in-
stitutionibus memoriā prodiderūt: de Inuentione quidē (ut ipse
in secundo eiusdē operis ostendit uolumine) Aristotelem &
Græcos alios secutus autores: ad Herēnium uerō, suum (uelut
ipse attestatur) præceptorem: ut mihi non uideantur audiēdi,
qui ad Herennium libros negent esse Marci Tullij, cassa nuce
inaniore adducēdo rationes: quasi eadem aliquando dici à plu-
ribus autoribus non possint, & quasi id nusquam inueniatur,
quod frequentissimum est, stylum eūdem non esse Ciceronis
ubiq;. Quid mirum? cum ipse ab Apollonio Rhodio se in dicē-
do ita rediisse instructū noua quadam dicendi forma dicat, ut à
priorē dicendi more mutatus iam alius esset: ut etiā diuus dicat
Hieronymus ipsum, in quā, Marcum Tullium in Xenophontis
interpretatione non iam aureo illo suo eloquentiæ genere nite-
scere, sed adeo scabris, turbulentisq; retardari obicibus, ut qui
interpretata nesciant, à Cicerone dicta non credant. nec mirū:
erat enim tum adolescens cū tam Oeconomicos, quā Rhetoricos
libros scripsit: ut ipse fateatur Rhetoricos adolescētē sibi
excidisse, planeq; subrusticos uocet. Cumq; desint ad cōprobā-
dum

PART II. ORATORIAE.

13

dum Ciceronis non esse rationes: citant Laurētij Vallæ testimo-
nium quod nusquā est, ut circumspectum, planeq; prudentissi-
mum uirum, leuissimū uideri uelint, quippe qui ubiq; testimo-
nia ex eo Ciceronis citat libro, Ciceroni ipsum semper attribuē-
do. Quā in ridiculū deinde aiunt indicē spectari non oportere.
quisquā quæso improbarit, à Ciceronis tempore propagatum
usque per tot manus uirorum doctissimorū, ad nostra tempora
sincerissime peruenisse? Quis adulterinū esse titulū arguat?
aut quo modo? Quis inuertit? aut cur? aut quando? proferant si
possint: si nequeunt, sileant peruicaces. Cōtra uerō antiquissi-
mi, clarissimiq; eloquētia autores, Ciceroni semp abacta omni
dubitatione, id opus deputant. Ij uerō quā maxime dici possit
ridiculū, aiunt eorū tollendā auctoritatē, cum ipsi falsa Lau-
rentij nitatur auctoritate, antiquissimorum, eorundemq; præstā-
tissimorum auferri hi iubent auctoritatē: satis imperiose, si na-
tū sint qui obediant, & perueriāt eorū imperio quæ rectissi-
me ab alijs posita sint. at non sunt tanti. Aiunt porrō, quod in
quæstione sit, id ratum haberi nō oportere. Quis est quæso an-
tiquorum, qui hoc faciat ambigū? nisi isti pauculi modo neo-
terici parum prospicientes, rētur ambigū. His ergo, quo mo-
do non sit incerti autoris liber, probādum est, quando id addu-
bitant. Aiunt etiam ideo Ciceronis non uideri, quod Quintilia-
nus id opus nusquā nominarit. Quā id acute? nemo certe ne-
gauerit multos esse Ciceronis libros, quorū nullam prorsus fa-
cit mentionē Quintilianus. Quid nē? quasi uerō hāc sibi Quin-
tilianus susceperit prouinciā, Ciceronianos libros nominādi.
quos ergo non nominauit, ascitiōs, adulterinosq; dicamus.
Cum præterea in eodem libro Terētiæ uxoris suæ meminere,
aiunt acute sanē ideo non uideri Ciceronis, quod antē, quā
uxorē duceret, rhetoricos illos scripsisse libros, necesse fuerit:
quasi

quasi ariolos habeamus, q sine testimonio ullo, præterita tam bene noscitur, ut necesse putet hos libros editos ante, quam duceret uxore. quanquã si Ciceronis nō sunt, quid hæc dicere attinet? Aiunt præterea, in libro de Oratore ad Herennium libros dānatos: sua iā, non amplius aliena innixi autoritate, alios libros dici, nō illos: nec rationē, uel rationis umbellam profuerunt. At nō eadē præcipit quæ in alijs. Quasi uerō multis modis eadē præcipe nō soleat Cicero, aliter in libris de Oratore, aliter in Topicis, in Partitionibus aliter. Et quoniā Hermetis meminit præceptoris Cicero, aiunt opus uideri non oportere Ciceronis, quod eius nominis nemo Ciceronis tempore fuerit. quasi uerō isti, Pythagorei Euphorbi ritu, ab eo tempore iteratam generationem ad nos, uitium more, propagarunt, non alia certe de causa, nisi ut id modo indicaret ad Herennium libros rhetoricos Ciceroni falsò deputatos: qui tam audaculi ausint asserere nullū fuisse tum Hermetem. Sanè Aulus Gellius x i i. Noctium Atticū ait se non cōperisse quenquam ante Augusti imperium, eorū qui integrè locuti sunt, dixisse barbarismum. Idem quoq; in quinto, neminem aut Latinū, aut Græcū, eorū qui facundi haberentur, dixisse barbarismum, aut solæcismū. Si uerum sit quod Aulus Gellius inquit, dici profecto potuit, idē etiā Ciceronem eos libros subrusticos appellasse, Verūm ut in hoc, ita pleriq; alijs in locis Aulus Gellius hallucinatus est: siquidē elegātiſſimi autores Græci tam barbarismū quam solæcismū dixisse facillime arguuntur, ut Aristoteles, & Dionysius Halycarnaseus, ita alijs. Cumq; ut Strabo docet, id a Græcis cōfectū sit uerbū: usq; sint ante Augustū pleriq; insignis doctrinæ elegantieq; autores: cur tandē eis Latini nō uterentur uerbis? ac, si post Ciceronem idoneū uerbū, quo uteremur, existimatu à clarissimis est autoribus, cur nō fuisse semper existimabitur?

mabitur? Et quoniā Lauren. Valla mentiūtur autoritatē, profra ipse quid Laurētius dicat in Poggiū. uerba certe quæ Auli Gellij proferunt (nec enim iterādi ea locus est, neq; attinet) statim subiūgit, Imò in utraq; lingua Aule Gelli pbiſſime. nā & Græcè Aristoteles tum Atticus, tū elegās scriptor, eo utitur in libris Elenchorū, & de arte poëtica: & cū ac ceteros imitati sunt cum alijs, tum Cicero atque Quintilianus. hæc ita Laurētius. Quis hoc ergo opus, Ciceronis esse potest ambigere? cū incorruptissimus ad nostra usq; tēpora eius operis titulus ad nos peruenierit: cū Marcellus, et Seruius, et Priscianus, et Diuus Hieronymus, et Diuus Augustinus, Ciceronis id opus esse cōfirmēt, etiā ex eo, citando testimonia? cum ipsemet familiari, ut fieri solet, uxoris utatur exēplo: cū in aliorū rhetoricorū secundi libri parte extrema, reliquæ rhetorices præcepta se deinceps dicturū polliceatur, neq; eis quicquā tamen libris addiderit: nā de Oratore libri strictim Antonij, et Crassij de Oratore continent sententiā: partitiones, aliā rhetoricorum præceptorū faciem. quis ergo potuit ambigere mentis compos, quin ad Herennium scribens, omnem rhetoricam præceptionem tradere uoluerit? Ait subinde Cicero, cum biennium uersatus esset in causis, eiusq; nomē in foro celebratū, se adolescentē Athenas concessisse, & philosophiæ studium à prima cultū adolescentia, nunquam intermissum, & semper auctum, quod cōuenit cum eius operis procemio ad Herennium: qui Herennius, an is fuerit cuius meminit Propertius, alius ue, mihi curæ nō est querere. Velut is, cuius p Celio meminit, inquit, Animaduerti enim iudices audiri à nobis meū familiarem L. Herennium perattente: in quo etsi magna ex parte ingenio eius, & dicendi genere quodā tenebamini. & quæ sequuntur. Cur inquam hic esse Herennius nō possit? At inquit, Hunc non legeramus

legeramus locum. Non ergo tam præcipientes ad id asserendum esse debuerunt, non fuisse quenquam Herennium, qui tam familiaris esset Ciceronis. Et perinde cum à præceptoribus ut alijs, ita Hermete, dicendi præcepta hausisset, ea in libros regeßisse ad Herennium, quod uisus est annotasse Quintilianus: Sunt enim, inquit, uelut regestæ in hos cõmentarios, quos adolescentes deduxerat schola: & si qua in his culpa, tradentis est. siquidem de alijs id intelligi rhetoricis qui potest? cum in secundo eius operis uolumine, quos Græcos sit secutus antiquos autores, dicat. Deniq; ne in re apertissima diutius commoremur, si Cicero nõ scripsit, alius ergo quicq; fuit, post Ciceronẽ scripserit, necesse est, si Quintilianum, si alios audiamus autores. si id: quid est ergo quod stupidi isti non uident in quarti uoluminis eiusdem operis proœmio dixisse, cum probat suis sibi utendũ exemplis, potius quàm exemplis à Catone, à Gracchis, à Lelio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, nec Ciceronis ulla facta mentione? Si Cicero non est: unde, quæso, magis, quàm à Cicerone exempla petere oportuit? aut quis ei rei magis potuit suffragari? quis potior? quis dicendi rationis accuratior, locupletiorq; adduci potuit? Ait nanq; de se ipse, Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Quàm ridiculum sit putare, cæteros cum quisquis sit, multo inferiores nominare, unum uerò omittere Ciceronem, non Hortensium Ciceronis etiam æmulum, Philippum uel, uel post Ciceronem quempiam alium? Faceßant ergo istorum præstigiæ, quisquilæ, nenieq;: ne in mentes rudium repant, doceantq; non scientiam, sed uerborum imperitia teneras adhuc mentes imbuat. Pròinde hæc satis, nos id procuremus, ut in hoc opere quidquid

quidcui minus obuium sit, id aperiamus, ne utilissimũ capessendæ eloquentiæ librum in situ iacere permittamus, & aliquando ad oratoriam facultatem aspirantibus innotescat. CICERO filius patrem itaque percunctatus inquit: Studeo mi pater.) His uerbis docet nos, patrem Marcum Tullium, filium Ciceronem Græcè percunctatum quæcunq; Latine percunctaturus fuisset. Si modo tibi.) Magnam filij ostendit modestiam, qui otium, pariterq; uoluntatem patris cupit adesse. Roma exeundi. Hinc colligitur non in urbe Roma hæc scripta esse: ac fortè in uilla, dum eò animi mulcendi causa concessisset.

CICERO FILIUS.

Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi? C. P. In treis. C. F. Cedo, quas? C. P. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæstionem.

STREBÆVS.

LOCVS est obscurus, quicq; egeat illustratione. Nam uis oratoris quinq; rhetoricæ partes amplectitur: quinq; partes uniuersam rhetoricen. Qui locus est igitur in partitione duabus reliquis partibus, orationi, ac quæstioni? Deinde, oratio est opus oratoris, uidetur ergo nõ esse pars rhetorices. Præter hæc quæstio tertium mēbrum partitionis, materia est, nõ pars: naturaq; præcedit orationẽ, propterea solet artis initio tractari. Cur hic posthabetur? Breuiter expediamus hunc nodũ. Iudicandũ est (inquit Fab. lib. 11.) Rhetoricen in actu consistere, idcirco practicen esse. Quæ cū sit in agendo, & ipso persiciatur actu, nullũ, post actum, quod oculis subiiciatur, opus relinquit. Actus autẽ quærit artificem, in quo uis sit oratoris: quærit orationẽ, qua se explicet: quærit & quæstionẽ siue materiã,

M. T. CICERONIS

sine qua constare nō potest oratio. Quōd si oratio scribitur, nō pronūtiatur, tamen hęc erūt eodē fere modo necessaria. Ex his tribus cōflatur ea quę uocatur ab eo doctrina dicēdi. Alia sunt pręcepta de rebus & uerbis, in quibus est uis oratoris: alia de partibus orationis, in quibus oratio: alia de quęstionibus & statibus, in quibus ratio quęstionū. Illā rerū uarietate continet hęc partitio. Vt enim bene dicat orator, & rhetorica actu siue eloquentia utatur, habeat quandā uim cōmunium pręceptionū necesse est, deinde rationes exordiorū, narrationū, & partiū ceterarū: postea quęstionū discrimina, proprietatesq;. Nō igitur dico rhetoricen illā qua quis peculiariter utitur agēdo, uel doceri, uel à Cic. tradi, sed rhetoricā *περὶ λόγου* hęc genuisse partitionē, hoc est, usu monstrasse quę partes ad bene dicendū necessarię essent. Ad actionē pręcepta tendūt, & ad eum finem dirigūtur: quamobrē & initio spectandus erat finis. Ex his facile dissoluūtur argumēta. Quinq; rhetoricę partes absolute, perficiūt uniuersam rhetoricā, sed uis oratoris (ut hic dicitur) angustior est, tantumq; tertiam doctrinā dicēdi partē continet, reliquas autē oratio & quęstio. Vtraq; dicitur duobus modis. Aut est oratio, dictio oratoris ex arte cōfecta, & opus artificis, aut pars rhetoricę de legibus principij, narrationis, cōfirmationis, & perorationis. Quęstio de qua agitur, nō est pars rhetoricę, sed illa quę quid thesis, quid hypothesis, qualisq; utriusq; natura sit, arte cōprehendit. Hanc distributionē partiū refert paulō post, quū rogat, In quo est ipsa uis? Quid, orationis quot sunt partes? Quid, quęstio quas nam habet partes? Ordo sic est in illis. Primū est, officiū suū nosse: alterum, quibus partibus extruatur oratio: aliud, ut tractetur quęstio pro ratione naturę suę.

V A L L A.

Doctrina

PARTIT. ORATORIAE.

19

Doctrina dicēdi?) Quam uoce Gręca Rhetoricā appellamus. Cedo quas?) Hoc uerbū cedo, tam in dicēdi, quā in dandi significatione usurpatur: cuius pluralem numerum Terentius, Cedite patri meo, posuit.

C. F. In quo est ipsa uis? C. P. In rebus & uerbis.

S T R E B A E V S.

I N rebus & uerbis est omnis oratio. Quint. Omnis oratio cōstat aut ex ijs quę significantur, aut ex ijs quę significāt, id est ex rebus & uerbis. At cur oratoris facultati Cice. res & uerba subiecit, quę tribuit Quint. orationi? Quoniam oratoris est inuenire, disponere, eloqui, memoria tenere, pronūtiare: his autē partibus solum res & uerba tractantur: necesse est igitur in hęc duo cadere uim oratoris. Quę cū fuerint inuenta, suisq; partibus descripta, cōponent orationem, sic orationis erunt. In ijs itaq; uis est oratoris ut causā efficiens, oratio sicut effectū.

Sed & res, & uerba inuenienda sunt, & collocanda. Proprie autē in rebus inuenire, in uerbis eloqui dicitur. Collocare autē etsi est cōmune, tamen ad inueniendū refertur. Vox, motus, vultus, atq; omnis actio, eloquendi comes est: earumq; omium rerum custos est memoria.

S T R E B A E V S.

V I S oratoris, prima pars est tripartitę rhetoricę: & ea uersatur in sentētijs & uerbis. Res autē & uerba paritūtur atq; tractantur quinq; uirtutibus. pariuntur, hoc est eruiuntur ab oratore, inuentione: reliquis tractantur, collocatione, elocutione, memoria, pronuntiatione, quas partes esse necessarias partitio demonstrat, hoc modo. Res, inquit, & uerba inueniēda sunt, &

b 2 collocan

collocanda. Nec enim uoluntas enuntiari potest, si non hæc inueneris: nec si inueneris, pro rerū dignitate & ordine enuntiatur, nisi tua inuenta collocaris. Sed enim res collocatur & uerba, rerū collocatio, dispositio est proprie dicta: collocatio, uerborum est elocutio. Iam reperta est ratio triū partium, inuentionis, dispositionis, & elocutionis. Ex quibus alteram cōmunem facit dispositionem: sed magis propriā sententiā, propterea quod res uerbis potiores sunt, quodq; elocutio ipsa cōprehendit uerborū compositionē. Verūm hæc cuncta corrūpit indecora uel uoce uel gestu pronūtiatio. Huic igitur tribuendus est quartus locus: nō actionis ordine, sic enim uidetur extrema, sed elocutionis affinitate. Nam quod elocutio est mentis interpres, et ad eā interpretationē magnas habet partes artificiosa pronūtiatio, quadā ueluti societate cōiunguntur. Quod autē earum omnium rerū custos est memoria, communis officij causa postrema pars habetur. Nisi fortē quispiā ad pronūtiationē nihil memoriā facere arbitretur. cui repugnare uidetur hæc Ciceronis traditio, qui quum pronūtiationē in uocem, motū, uultumq; diuisisset, quorū semper oratorē meminisse oporteret, si quid hisce de rebus aut cogitasset, aut præceptionē didicisset, postremam nō sine ratione memoriā fecit. Ergo inuentio prima est: collocatio secunda: quæ nonnihil spectat elocutionē, cui tertius est locus: huic finitima pronūtiatio: postrema memoria. Qui Rhetoricē scribit ad Herennium, memoriā in partibus quartam facit. Idem Cicero sentit de Inuentione. At primo de Oratore, nūc quartam, nunc ultimā constituit. Quintil. & omnes ferē proximam faciunt elocutioni. Et quidē certē si pronūtiatio est ultima actio, iure postrema est. Si uerō spectes id quod ad actionē decoram excogitaueris, & memoriā mādaueris, merito præcedit. Itaq; mihi uidetur aliquid habere quod memoria

memoriæ cōmittas: et rursus aliquid in ore & mēbris, quod sit memoria posterius. Nec propterea duæ sunt pronūtiationes, si cuti nō sunt duæ inuentiones, una in ratione, altera in memoria: sed promente memoria quod seruabat, continuatur pronūtiatio: quæ partim artificialis, partim naturalis est: quemadmodū uox, uultus, atq; motus, partes actionis. Dicit aliquis, Quid si memoriæ nihil est cōmissum, ut erit omnium custos? Fieri nō potest ut habeatur oratio, & nihil memoriæ mādetur. Etenim si animus tria uerba inuenerit ex tempore, & alia continuandi causa moliatur, nisi priora seruet memoria, excident, & inuentionis sit frustra. Ergo memoria custos est & eorū quæ multo antē excogitantur, & illorū quæ subito & inter dicendū reperiuntur. Eadē tenet quæ concepit animus de moderatione uocis, de membrorū totiusq; corporis gestu, de uultu, & uniuersa pronūtiatione oratoria. Pronūtiatio diuiditur à Quintiliano in uocem, & gestum. Gestus uultū continet, motūq; corporis & membrorum. Vultus est motus quidē, sed nō qualis est manuum uel pedum: sed motus animi, qui signo quodam exteriore se prodit: quamobrem separatur à motu.

VALLA.

Inuenienda sunt & collocāda.) Quæ partes sunt binæ rhetorices, inuentionis ac dispositio: sed dispositio utiq; tam elocutioni, quā inuentioni deputetur, ait tamē peculiariter inuentioni deputandā elocutioni pronūtiationem: quam in uocem, motū, uultum & omnem diuidit actionem, nempe corporis motum: ut inuentionis, dispositionis, elocutionis, pronūtiationis custodem & quasi thesaurū memoriā esse, det intelligi.

C. F. Quid? orationis quot sunt partes? C. P. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendā, narratio, & confirmatio: Ad impellendos animos

b 3

mos

Ordium
narratio
confirmatio
epilogus

M. T. CICERONIS
mos duæ, principium, & peroratio.

S T R A B A E V S.

ORATIO secundum fuerat membrum partitionis: quam diuidit in quatuor partes, principium, narrationem, confirmationem, & perorationem. Sic enim est natura comparati, ut ad audiendum paremus auditore: quum præstet aures, id de quo agitur, exponamus: ubi causam controuersiamque cognouit, rem nostram firmemus argumentis et aduersarij demoliamur: postremo cum affectu rei summam colligamus. Ex hoc seminario naturæ prodierunt quatuor partes, non ubique necessariae, sed pro ratione causarum plures paucioresue ponendæ. Vna tantum confirmationem non omittitur unquam, quod etiam Quintilianus affirmat. Etenim comparauit confirmationem ossibus et nervis, reliquas partem superinducto corpori, quam uocamus carnem. Nervus est ad necessitatem, caro sepius ad decorem. Eodem negotio Cicero partes, et earum tradit officia: ut duæ ualeant ad rem docendam, narratio, et confirmatio: ad impellendos animos duæ, principium, et peroratio. Quæ numerantur ab alijs partes orationis, ut partitio, propositio, egressio, iudicium, refutatio, ad has quatuor reducuntur: duæ priores ad confirmationem, cuius erunt quasi fundamentum: egressio ad eam partem unde pendet. Iudicium fuscum est per omnem orationem. Refutatio confirmationis est: à qua tamen aliquando diducitur, aut melius docendi gratia, aut quod nostra confirmemus, aliena refutemus: quæ duo sunt officia, uno tamen genere comprehensa: quia sunt rationis eiusdem, quod in utraque tractantur argumenta. Hæc de partibus. Quæris, si non tria quæ præstare debeat orator? ut doceat, moueat, delectet? Nā Cicero et Quintilianus hæc tradiderunt. Cur igitur hic prætermittit delectationem? Deinde, si non affectus omnium par

PARTIT. ORATORIAE.

23

partium: quod uterque confirmauit? Dicā Ciceronem tradidisse, non quæ omnino sunt in oratione, sed quæ præcipua uidentur. Operæ precium est autem docere, et mouere, non item delectare, quod ipsum motu et affectu comprehenditur. An qui delectat, etiam mouet? Sunt enim qui aliquando exordienam putant ab iucundare, quali mouit iudicium Crassus in Scaeuolam. An affectus melius distinguit partes, quam delectatio? Non ita mihi uidetur. Partes enim diceretur esse confusæ, nisi distingueretur affectu. At non omnia principia habent affectum et perturbacionem. quamobrem dicendum potius est, uerbum impellendi, quo Cicero usus est, ad utrumque motum et iucundum et tristem pertinere: aut (quod paulo ante dicebam) habitam esse rationem eorum quæ orati præcipua sunt et maxima. Sunt autem illa, finis. Finis orationis est, ut disceptator causam edoctus impellatur. quapropter in omnibus orationis partibus licet et docere, et mouere: sed præcipuum maxime, quod comodius est, ac frequentius.

V A L L A.

Quatuor.) Non ita in cæteris præceptionibus rhetoricis. Plures namque orationis partes esse alibi uoluit. At hic, ex sua alibi, ex aliena id pronuntiat sententia. Duæ.) Narratio et confirmatio. Ideo Areopagita, ut Trophonius ait, has solas admitterebant: ad quos cum orator accedebat causam dicturus, pro foribus prece ne exordio atque peroratione uteretur, præscribebat, inquit, *μὴ προομιᾶς καὶ μὴ ἐπίλογου*. Ne proœmio, ne ue epilogo utare. Nempe quo omnis à iudicibus abesset affectus.

C. F. Quid? quæstio quasnam habet partes?
C. P. Infinitam, quam consultationem appello:
& definitam, quam controuersiam nomino.

b 4

STRE

POSTEA QVAM duo priora membra partitus est, uim oratoris, & orationē: partitur & ordine quæstionē. Alteram facit infinitam, definitam alteram. Priorem, consultationē appellat, aut quoniam sæpius cadit in deliberationem, ut quum de toto genere rerum cōsultatur, sint ne maiora uectigalia exigenda: aut quod cōsultare & proponere interdum significant idem. Thesis autem dicitur à Latinis propositū. Aut quod cōsultare est aliquid inquirere etiam citra peristasiā certam atq; definitam. Posteriorē quæstionē dicit controuersia, aut quia sic erat cōsuetudo loquendi: aut quia in iudicijs à cōtrarijs partibus semper uersatur: aut certē quod solet plus habere asperæ contentionis. Erūt qui referent ad eas quas dicūt circumstantias, & maxime fallentur. Nō enim pariunt illæ circumstantiæ controuersiam, nisi ueniunt in quæstionē. quod si ueniunt, tam sunt controuerse in thesi, quā in hypothesi. Ad hæc multæ causse omiſsa persona agitant infinitā quæstionem, ut de maiestate læsa, de ui, de iure societatis. Quæro sint ne cōtrouersiæ? Nō sunt istorum iudicio, quia nō habent plures circumstantias de quibus agatur, quā infinitæ quæstiones: id quod Cicero multis uerbis ostēdit 11. lib. de Orat. Itaq; multitudo nihil facit, sed ratio pugna forensis apertior & acerbior. Quæstio infinita nominatur etiam quæstio generalis, quæstio uniuersalis, quæstio philosophica, à Cic. propositū, ab eodem consultatio, à Græcis θέσις. Quæstio finita, nunc causa dicitur, nunc controuersia, nunc quæstio particularis, nunc quæstio specialis, à Græcis ὑπόθεσις. Causa, id est quæstio finita, definitur in Topicis, quæ certis personis, locis, tēporibus, actionibus, negocijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisq; eorū. Propositum, id est quæstio infinita, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis.

Colligi

Colligimus istuc, quæstionē oratori propositam ut materiam, & omnem quæstionem, sed præcipue ciuilem: eamq; de certo negocio, uel (ut aiunt) de circumstantia moueri, aut de re uniuersa: hanc infinitam, illam finitam uocari.

VALLA.

Infinitam.) Quam Græci thesin: nostri tum infinitam quæstionem, tum propositum, tum consultationem uocant. Definitam.) Quam Græci hypothesin: nos modo controuersiam, modo causam nominamus.

CICERO FILIVS.

QVONIAM igitur primū est inuenire oratoris, quid quæret? C. P. Ut inueniat quæadmodum fidem faciat eis, quibus uolet persuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat.

STREBAEVS.

VIS oratoris est in rebus, & uerbis: & ut autē dixit, res & uerba inuenienda sunt. Inuentio rerum, natura prior. Hæc duplex, una fidei, motus altera. Fides est firma opinio: motus, animi incitatio aut ad uoluptatē, aut ad molestiam: aut ad metū, aut cupiditatē. Hoc enim modo postea finiūtur. Ex hac definitione refellitur opinio illorū qui negant delectationē motu contineri, nisi uoluptas nullā habet delectationē: quod nemo sana mentis affirmet. Nec ualet ista cōnexio. Nullam postea facit mentionē delectationis, ergo secludit eam. Eadē ratione colligetur exclusa fuisse ab arte schemata sententiarū, de quibus nō egit in hoc opere. Nec uerum est, quod aiunt, in uerbis potius quā in rebus esse delectationē. Nam faciet narrationes, quæ in hoc genere præcipue sunt, non habent in uerbo ridiculum: nec illa omnia breuiter dicta, quæ mutatis uerbis eundem seruant leporem. Quamobrem neque Cicero neque Quintilianus

hanc

hanc partem attribuit elocutioni, sed uterq; inter partes inuentionis collocavit: de delectatione facit mentionem in exornatione. Redeamus ad propositum. Ad fidem omnia referuntur argumenta: ad impellendos animos amplificationes sunt optime, quæ sicut argumenta desiderant, sic etiam permulta aliasumunt. Quid igitur? motus animorum faciet ne fidem, sicut argumentatio? Iuuabit quidem. Affectus enim quocumq; irrumpunt, plurimum ualent, sed quia commotus animus etiam querit argumentum, Cicero putauit aliud esse facere fidem, aliud animos impellere. Quid si motus capiet argumentum? Has ratione pertinebit ad fidem. Quid si magis argumentis quam alijs rebus mouemur? Id uero negat Cicero: negant ij qui uersati sunt in Republica: quamquam Aristoteles Rhetoricorum primo istuc sentire uideatur summum esse in argumentando presidium, quod tum uerum fortassis est, quum apud Philosophos agitur, aliam mens est imperite multitudinis.

V A L L A.

Quoniam igitur.) Distributa omniratione dicendi in partes tres, primam primo sibi diuidendam, tractandamq; ducit. & quia eius partes inuentio antecedit, preponendam ceteris recte iudicat inuentionem: quam ait spectari in fide faciendam, alioqui persuaderi non poterunt auditores, nisi uere dici putent quæ ab oratore significantur, tum etiam in motu, quem animis orator afferat, quid enim poterit obtinere, nisi moueatur auditor?

C.F. Quibus rebus fides fit? C.P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis aut in re ipsa insitis, aut assumptis. C.F. Quos vocas locos? C.P. Eos, in quibus latent argumenta. C.F.

Quid loquitur ubi argumenta non ducuntur

Quid est argumentum? C.P. Probabile inuentum ad faciendam fidem. C.F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis? C.P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, ut testimonia. C.F. Quid insita? C.P. Quæ inharerent in ipsa re. C.F. Et testimoniorum quæ sunt genera? C.P. Diuinum, & humanum. Diuinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, et responsa sacerdotum, aruspicum, coniectorum. Humanum, quod spectatur ex autoritate, et ex uoluntate, et ex oratione aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quesita.

STREBÆVS.

ARGUMENTIS fit rei dubie fides. Argumenta ducuntur ex locis. Loci uocantur argumentorum sedes. In locis argumenta latent, sicut res suo quæque loco ponuntur. Argumentum diuidit ac desinit. De finitione priore loco dicemus. Argumentum Cicero dicit omnem probationem. A uerbo ducitur arguo, quod est demonstratio. Degeneres animos timor arguit. Quintilianus argumentum facit speciem probationis, apertiorē, ut arbitrat, uia secutus. Sed hæc est breuior, expeditior, & minus molesta, illa forte melior ad distinguendas rationum proprietates. Argumentum *ἐν τοῖς τοῖς*, id est artificiale, inuenitur ab oratore. *ἐκ τοῦ τοῦ*, si non inuenitur ab eo, tamen ab alio in medium adducitur: quod sine aliqua inuentione fieri non potest. Est igitur inuentum, hoc est inuenta ratio & probatio: inueniturq; ad aliquid probandum. Sit igitur probabile. Nam si credibile non esset, ut alterius faceret fidem? Nec erit argumentum, nisi propositioni adhibeatur: & fita

Et frustra adhibeatur, si propositio certa est. Ergo reperitur ad faciendā propositionis dubia fidē. Vbi facere fidē, non est necessārio ac certō probare, sed ad credendū impellere. Sic est argumenti definitio cōstituta in hunc sensum, Argumētum est inuenta ratio probabilis, unde dubitantē impellat Orator ad credēdū. Quid si nō impellitur nō stat per argumentū. Atqui debile est, & debile potest si nō uincere, tamē impellere. At nō facit fidē. Certē nō facit totā, nec opus est: sed facit ex parte: alioquin adiuncta quoniam modo haberentur argumēta, sicut & enthymemata propē infinita: Est & hic quod dubitare possis. Etenim si Quintilianus aliud facit argumentū necessariū, aliud probabile, aliud nō repugnans: Cur hic Cicero probabile tantū ponit: an quia si necessariū est, nulla lis est, & idcirco non est argumentū, quod Fabius de signo necessario dicit: non repugnās autem si infirmum: & ideo nihil propē faciat ad fidē? Ad hæc Cicero pro de Inuentione probabile definit, id quod ferē fieri solet, aut quod in opinione positū est, aut quod habet in se ad hoc quandā similitudinē, siue id falsum est, siue uerum. Diuiditq; paulō antē argumentationē in probabilem, & necessariā. Aristoteles primo Topic. sic probabilia definit, Probabilia sunt ea quæ probāt omnes, aut permulti, aut sapientes, & hi quidē aut cūcti, aut plurimi, aut per celebres. Dicendū mihi uidetur, argumentū probabile sæpius dici pro eo quod non est necessariū, illudq; reperiri in omni oratione frequentissimum: ideoq; oratorū esse maximē propriū. Ea de causa Ciceronem probabile dixisse, non qui excluderet necessariū (nam & Fabius & Aristoteles per argumēto cōplectitur) sed qui uellet hoc intelligi, non oportere probationes omneis esse necessarias, sūt esse si credibiles foret, & probabiles. Nō dicā probabile quicquid probat, ut quidā. Nec enim est credibile quod credit

credit, nec amabile quod amat, nec oratio probabilis quæ probat. Nec etiā dicā probabile quod adhibetur ad probādū. Nam sensus definitionis esset, argumētū est quod adhibetur ad probandū ad faciendā fidē, quod ineptum est atq; absurdum. Dicam potius necessariū probabile esse: ut sint omnia necessaria probabilia, nō omnia probabilia necessaria. Diuisio locorū sic habet. Locus est aut internus, aut externus: nil omnino tertium est. aut enim rē de qua agitur, inspicimus, aut aliud quod ad eam referri possit. Hoc modo sit duplex ratio locorū. Per sonæ autem & accidentia hic nomine rei continentur. Quintilianus lib. v. Nec esse argumentorum loci possunt, nisi qui rebus aut personis accidunt. An quæ rei inherēt, illam constituunt? Non, inquit argutulus quidam, sed inherēt quæ oblata causa interna agitatione quærentur. Ergo tua definitione si non quærentur, non inhererent. Inest definitio: an rem non constituit? Insunt genus & differentia: nonne rem continent? Age, propriū & accidens etsi non formant speciem, nihil ne iuuat rei naturam? Ista sunt quæ Aristoteles rebus inesse dicit, & illarum uim naturāq; totā cōtinere. Quid igitur aliud est rem constituere? Quid si tua interna agitatione quærentur, & non inuenirētur, inhererent ne? Maxime. Quid igitur facit inuestigatio? Quanto melius Agricola? qui aliquot rationes locorum assignat in rei substantia, nō refert ad inuestigationē. Sed de his satis. Priore loco tractat ea quæ extrinsecus assumuntur, quæ in Topicis posteriore tractauit. Illic progrediebatur à propiore ad remotius: hic remotiorē facilioreq; anteposit matēriam. Et si ista prius inquiri solent, non tamē semper in arte prima tractari: nec res in artibus eo semper ordine collocantur, quo quærentur in agēdo. Testimonium extrinsecus assumitur, & aliūde adducitur ad causam. Est autē, ut definit in Topicis,

M. T. CICERONIS

pietis, omne quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Testimoniorum multe species, ut praeiudicia, rumores, tormenta, tabulae, iurandum, testes. In his enim quoddam est testimonium, aut iudicium, aut populi, aut eorum qui torti sunt, aut signatorum, aut iuratorum, aut testium. Haec autem dicuntur de re vera, id est inartificialia, quia non pariuntur ab oratore, sed a litigatore asseruntur. Quamobrem Cicero quae sine arte putantur, inquit, ea remota appello, ut testimonia. Sunt alia quae numerat eodem modo inartificialia, si ad Oratorem perferuntur, ut oracula, ut pacta quae citantur a vulgo. Tamen permixta sunt testimonia quae non accipit Orator, sed ipse quaerit, ut quae secretioribus continentur literis, auctoritates, senatusconsulta, edicta, plebiscita, leges, quae de causa Cicero non affirmat esse sine arte testimonia, sed talia putari. Eadem ratione Quintilianus exemplum ducit a sex generibus testimoniorum. Ergo si spectes inuentio- nem, non omnia sunt in arte: si tractatione, omnia ad praeccepta referuntur. Testimonium diuinum est, uel humanum: nam solis Diis et hominibus mentem uerbis exprimere datum putauit. Diuina testimonia sunt oracula, id est deorum uoces: quae sic appellantur, quod inest his Deorum oratio. Auspicia, quae seruabat augures: quorum erat obseruare de caelo: quae non in auium tantum posita fuerunt, sed et in tonitruis, et in fulminibus, et tempestatibus, et procellis, et id genus rebus, quod in Antonii Cicero multis locis ostendit. Vaticinationes, uatum diuinationes, ut Sibyllarum, Calchantis, et Cassandrae apud Homerum. Responso Sacerdotum, rerum diuinarum interpretationes, quae Sacerdotum non aliter esse putabantur, quam iuris humani declaratio. Iurisperitorum. Aruspicum responsa, sunt diuinationes quae sumuntur ab extorum inspectione. Exti quidem a uictimis exempta et reddita putabantur indicare Deorum uoluntatem. Aruspices etiam prodigia interpre-

PARTIT. ORATORIAE.

interpretabantur: ut quid portendat equus Iulij Caesaris, autore Suetonio. Responso colectorum, interpretationes somniorum, si qua uenire ab Ioue crederetur. Siquis apertius haec intueri uolet, inspiciat libros Ciceronis de Diuinatione. Ceterum ex illis argumenta ducere non est magni negotij, quandoquidem istae imperiti facilius, adeo, ut haec esse sine arte dicantur. Quod si alia religio nostra est, alia antiquorum, et haec omnia accommodare tempori neque possumus, neque debemus, non tamen omnino sunt inutilia. Plura nobis quam illis oracula, multa signa et prodigia, multae uaticinationes, multa responsa sanctorum uirorum, nonnullae somniorum interpretationes: et si nullae sint, tamen res antiquorum nosse, neminem poeniteat. Humani testimonij partes, auctoritas, uoluntas, oratio: quarum discrimen est. Auctoritas habet dignitatem, ac praese fert aliquid quod uideatur imitandum: ut siquid uisum gentibus, populis, sapientissimis uiris, legumlatoribus, claris ciuibus, poetis, magnisque rerum scriptoribus. Quarum rerum plene sunt orationes, plene disputationes omnium: nec ullum doctis et indoctis frequentius argumentum est. Quae sint autem quae faciant auctoritatem, Cicero tradit in Topicis. Voluntas non est ad imitandum proposita, sed pro effectu sui de re praescribit iudicium: ut uoluntas testamentorum, ut mandatorum, ut priuilegiorum. Et huc forte pertineat illud, Sit pro ratione uoluntas. Ea saepe rebus scriptis inquiritur: unde status est legalis de scripto et uoluntate. Oratio est omnis expressa uerbis sententia, ut populi sermo, testium dicta, et ea uerba litigatorum, quae de causa circumsferuntur. Oratio aut libera est, aut expressa. Libera sunt eorum testium uerba, quibus non est lege denuntiatum, et si qua de re sponte iactantur. Orationis expressa sunt ea quae dicuntur in tormentis, et quae ui argumentationis, aut metu, aut alia ratione exprimuntur, id est extorquentur. An expressa dicit

M. T. CICERONIS

dicit asseruata & sic notata, ut negari nō possint? Minime. Qui scis? Libera & expressa ponitur contraria, sicuti libere loqui, & coacte. Expressa autē pro asseruatis, non opponitur liberis uerbis. Ad hæc qui libere loquitur, non ne uoces exprimit? id est sic edit, ut notari queant? Testis liberū & uoluntariū testimonium dixit apud iudices: negari iam non potest. Erit igitur expressum istorum sententia, & idē erit liberū & expressum. quod est absurdum. An oratio expressa genus est scripti, pacti, promissi, iurati, atq; quesiti? Nam qui abutuntur hoc uerbo, putant esse genus istorū. Falsō putant. Sunt enim pacta quedam libera, & promissa, & iurata, & quodammodo quesita, ut si qui ultro se dedit in quæstionē, uerba dixit: quod pleriq; serui factitarunt. Ad hæc quando transacta sunt, nō ultrā sunt libera. Audio. Multa quoq; liberē dicta sunt, quæ suis autoribus attulerunt exitiū. Non enim poterant negari, nec erant ultrā libera. Iurauit aliquis remotis arbitris se ducturū puellam. adductus in iudicium, iurasse se negauit. absolutus est. Dicūt orationem iusurandi liberam fuisse, quia potuit negari, & tamen iurata referunt ad orationem expressam, & sibi repugnant. Ad testimonium scripta referuntur, ut chirographa, syngraphæ, stipulationes, cōmentarij, uulgō regesta dicuntur. Edicta literis proposita, quæ propē infinita prodeunt à magistratibus. Item acta, ut Senatus, & leges, & rerū gestarum testata memoria. Adde etiā pacta, promissa, iurata, quesita. Pactum, quod inter aliquos cōuenit, ualebit etiā si nihil scriptum est. differt à promisso, quia pactum minimū duorum est, ut in sōsalibus: Promissum, unius esse potest. Pactum firmitus, Promissum debilius. Iurata dicit ea quæcūq; dixerit iuratus, aut testis, aut alius, siue apud iudices, siue apud alios loquatur. Quæ sita propiē tormentorum sunt, unde tormenta nominantur quæstiones, Eō ta-

men

PARTIT. ORATORIAE.

33

men referre possis quæcūq; fuerint expressa, siue à recusantibus extorta, ut extorquentur multa pollicitationibus, minis, metu, dolo, uerberibus. Istorum omnium genus est oratio.

V A L L A.

Probabile.) Argumentum certe triplex est: necessariū, quod mathematicis cōgruit: sophisticū, quod sycophantis: & topicū, seu probabile, quod dialecticis, pariterq; rhetoribus, ac oratoribus. Cumq; demonstratiū constet ex ueris, necessarijs, primis, medio carētibus, notioribus, causisq; cōclusionis, ex suo primo ac præcipuo modo, atque secundo, ea, quæ per se insunt prædicato, recipit. Sophisticum, ex eis quæ non probabilia qui dem, sed uidentur. Probabile porrò, ex eis quæ probabilia, quia omnibus placēt, aut pluribus, aut clarioribus, Oracula.) quæ uoce diuina proferuntur. Vnde etiam oracula, diui Augustini testimonio in libro de spiritu & anima, dicimus insomnia: in quibus, futuris rebus aperiendis diuina quæpiā persona appareat. Auspicia.) Ex auium enim aspectu futura ueteres pronuntiabant. Vaticinat.) Quis uates prophetæq; fore protulerint. Responsa sacerdotū.) Quæ custodienda obseruandaq; pōtiffices præscripserint. Haruspicum.) Ab Harigæ intestinis inspiciendis, sunt Haruspices dicti. Hariga uictima est, quod ex Hara, id est, stabulo agatur, dicta. Coniectoriū.) Qui somnia, quid portendant, præuident, atque prænuntiant. Ex autoritate.) Ut uniuscuiusq; sua, nam ut Platonis Aristotelisq; est philosophiæ: ita Vergilij poetice facultatis: ita aliorum. Ex voluntate.) Ut superioris cuiuspiam. Aut libera.) Cui non tenetur. Aut expressa.) Ideo tenetur ut scriptis, pactis, promissis, iuratis, quæ sitis per tormenta.

C. F. Quæ sunt quæ dicis insita? C. P. Quæ
c infixa

M. T. CICERONIS

infixa sunt rebus ipsis tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur. Et ad id totū de quo disferitur, tum definitio adhibetur, tum partiū enumeratio, tum notatio verbi. Ex his autem rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur, alia cōiugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex cōiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex cōsequētib⁹, alia ex repugnātib⁹, alia ex causis, alia ex effectib⁹, alia ex cōparatione maiorū, aut pariū, aut minorū.

STREBÆVS.

LOCVS est aut insitus, aut assumptus. Et argumentum aliud infixū, aliud remotū, quod extrinsecus adducitur in causam. Assumptum partiuit. Insitū diuidit in quatuor partes, in definitionē, in partium enumerationem, in notationē, in affecta ad id de quo quæritur. Affecta in decē & treis species distribuit. Hæc eadem uno ad eam rem comparato libello Topicorū tradit ex Aristotele: unde quod ad rem presentē faciat, petere possis. Ridiculū putare, multa quæ Cicero, plura quæ Boëtius tradidit, his inferre commentarijs. Liber est ad manum, in quo sunt præcepta de ratione locorū digesta. Paucis igitur definitiones & exempla perstringamus. Insita dicuntur infixæ rebus ipsis de quibus est cōtrouersia: quæ uel *ἐν οὐσίᾳ*, id est substantiam, uel *συμβεβηκότα*, id est accidentia significant. Hæc duo sunt

PARTIT. ORATORIAE.

sunt in rerū natura ad quæ omnia referuntur à sapiētia professoribus. Substantiæ sunt, totū, & eius definitio, partes, notatio, quæ definitionis est species: genus, forma, differentia, quæ speciem constituit. Accidentium uerò sunt multæ differentia, propria, similia, cōtraria, adiuncta, cōparationes. Antecedentia autē, consequentia, repugnantia, causæ, & effecta, mediam seruare naturā uidentur, quæ Boëtius ad substantiā refert. Certe nō potest antecedens esse, quin sit cōsequens: nec consequēs, quin sit antecedēs: nec effecta, quin sint aut fuerint causæ. Sic res habet in ijs quæ dicuntur ad aliquid, ut nō est dominus sine seruo, nec seruus sine domino. Hoc tamen non efficit, id quod antecedit, substantiā semper esse: ut si peperit mulier, cum uiro cōcubuit. Sciētia est qualitas, nec tamen esse possit, nisi sit quod sciri queat. Si igitur res subiectas inspiciamus, alia erūt substantia, alia accidentia. Verba hæc, antecedēs, consequēs, repugnans, & cætera, quādoquidē referuntur ad aliud, in accidentibus erūt. rationes rerū quæ relatione quadā cōferuntur, hoc ipsum quod sunt, aliō referūt, nec tamen in substantijs collocantur, nisi quadā similitudine ducta ab ijs quæ proprie, per seq; sunt. Sūt qui repugnātia ad accidentia tantū pertinere existimāt. atqui si eadē ratio est argumētandi ab antecedētib⁹ & cōsequētib⁹ & repugnātib⁹, ut Cic. uult, latius oportet exiēdere repugnātia nomē. Nō autē pprie dicimus, Socrates & Plato repugnāt, sed repugnātia sunt hæc eundē numero hominē Socratē esse, et eundē Platōnē: quod ī illis est ratio substantiæ diuersa, ppter quam Physici non modō repugnare formas, sed esse contrarias quasdā dicere inter dū nō uerētur. Affecta Boëtius finit, quæ quodammodo ad aliquid referri possunt, ut ad id cui natura coheret: ut genus est formarū, formæ generis, antecedētia cōsequentiū, cōsequētia antecedentiū: cætera eodē modo. Cæterū, quod no-

M. T. CICERONIS

tauit Gellius, affecta Cicero dicit, quæ non ad finem ipsum, sed proxime finem progressa deducta ue sunt: ut de prouincijs consularibus, bellum affectum uidemus, et (uerè ut dicam) prope confectum. Quem si capiamus intellectu, dicetur affecta ad id de quo queritur, ea quæ totum non conficiunt, sed ex parte faciunt: nec sunt ipsa per se confecta, sed affecta, quæ rebus alijs adiuncta, plenam recipiunt absolutionem: ut nec animal hominem, nec rationale constituit, sed utrumque animal rationale. Quod eo firmius est, quod hic autor frequenter in hunc sensum affectorum nomen usurpauit. Et quod in Topicis relatiua quæ dicuntur à Boetio, non affecta, dixit, sed ea quæ cum aliquo conferuntur. Quamobrem treis facit locos, quibus totum comprehenditur, finitionem, partium enumerationem, ac notationem: reliquos autem segregat, ut qui non ad totum adhibeantur, sed ad totius aliquam partem, quod affectorum proprium est. Si quis est cui non arridet hæc nominis ratio, sciat me non ut certam firmamque pronuntiare, sed inquirere uerborum significationes, et experiri, possint ne proposito conuenire. An affecta dixit, ut nunc iuris prudentes, rei principi adiuncta atque connexa: an cognata et affinitas: an ὑπερβολὴ καὶ ὑποβολή? an subiecta rei de qua agitur? Quicquid est, affecta sunt insita ac inherētia, nec adhibentur ad totum probandum. Iam ad singula ueniamus. Definitio est, autore Cicero, earum rerum, quæ sunt eius rei propria, quam, definire uolumus, breuis et circumscripta quedam explicatio. Rhetorice est bene dicendi scientia, bene dicere præclarum est, igitur Rhetorice præclara est. Partium enumeratio, quæ duas pluresue partes numero ponit, ut aliquid inde colligatur. Cuius est, ergo natus, aut factus non est natus, ergo factus, non est neque natus, neque factus, non igitur cuius. In partium enumeratione intelligitur et diuisio formarum. Sunt qui diuisionem

PARTIT. ORATORIAE.

37

tionem in locis habendam negent, forte quod Aristoteles ostenderit definitionem à diuisione non posse demonstrari. At idem Aristoteles in Topicis locum à diuisione semel et iterum ponit. Verba philosophi transcriberem, nisi breuitati studerem. Notatio uis est uerbi, quam Greci ἐτυμολογία uocant, id est ueriloquium, quod uerbum tanquam durius euitat, notationemque subijcit, quia sunt uerba rerum notæ. Si Consul patriæ consulit, M. Antonius autem patriam euerit, non est habendus Consul. Non assentior ijs qui nomen subijciunt accidenti: propterea quod nomen inuoluit atque implicat quod definitio pluribus exponit. Nomen igitur et definitio sunt eiusdem rei, non alteram est rei, alterum accidentis. Quod si nomen mutatur ut accidentia, nihil est ad Ciceronem improbandum: qui rem, non uerba spectat, nisi quatenus subserviunt rebus. Notatio exprimit uim nominis. Nomen dum manet, confertur ad rem, totumque designat. Indignum est, meo iudicio, uana quadam subtilitate uiolare atque dissipare gravitatem summi uiri, cui penè omnia referre debent acceptum, qui grauiter et copiose aliqua de re differere possunt. Nomen ut est uox, rei accidit: ut substantiam significat, sequitur rem, sine qua inane est. Coniugata sunt quæ ab una origine deducta, uariè flectuntur, ut pascuum, pasco, compascuus. Iustus, iustitia, iuste. Iuste facit, iustus est igitur. Mori miserum non est, non igitur misera mors est. Coniugatis frequenter utitur Aristoteles in Topicis: et ea separat à casibus, qui frē sunt nomen et aduerbiū, ut sapiens sapienter, temperatus temperate. Genus est quod habet formas, ut hominem animal et beluam. Virtus prudentia, iustitia, fortitudo, temperantia, Virtus non est agere maligne, non igitur prudentia est malitia fallendi. Forma uel species, quæ genere continetur. Si furtum est, uitium est. Nouit artem, qui nouit grammaticam. In specie continetur et singula, quæ

M. T. CICERONIS

quæ dialectici uocant indiuidua, Odit se nemo, nõ igitur Cato, qui sibi natus attulit, oderat se: Similitudo, rerũ collatio per qualitatem. Cic. Ut cursu cursus, sic in uiris fortibus uirtus uirtute superatur. Differentia, quares à re differt, siue in rei substantia est, ut rationale: siue propriũ est, ut rostrũ habere (proprium enim nomine differentia cõtinetur) siue accidens, ut albiũ esse, sedere, dormire. Cõplectar uno uerbo: Quicquid simile nõ est, differēs est, ut hic sumitur differentia nomē. Seruit, ergo seruus est. hæc sunt coniugata. Dissolue per differentiam. Aliud est seruũ esse, aliud seruire. additus quidē seruit, neq; is est seruus. Nā differentia ad refellendũ plurimum ualeat. Dicit aliquis per differentiam intelligi tantũ dissimilitudinē, sic enim similitudini opponitur. Nõ est ita: nõ secluditur illa differentia substantialis, de qua tã multa Aristoteles, à quo rationes locorũ duxit Cic. Nec differentia & similitudo sunt cõtraria: sed differentia substantia, idem: differentia quantitate, par: differentia qualitate, simile opponitur. Cõtrariorũ, quæ ab alijs opposita dicuntur, quatuor sunt genera. Vnũ eorum quæ Cicero dicit aduersa, ut sapientia stultitia. Alterũ est priuatiũ id est habitus & priuationis, ut dies nox, lux tenebræ, uidens cæcus. Huc refert Cic. quæ negantur per propositionē, in, ut dignitas indignitas. Aliud eorum quæ cũ aliquo cõferuntur, relatiua nominant, ut maius, minus. Aliud contradicētiũ, ut, est, non est. Coniuncta uocantur aliter adiuncta: uocantur etiam à Quintil. consequentia. Sunt ea quæ natura finitima, sæpe quidem, non tamen necessariò coherent, ut metus, pallor: ut uerecundia, rubor: ut amor, stuprum. Venenũ dedit nouerca. Non læsit filium mater. Fugit mali conscius Adultera est, lauat cũ iuuenibus. Admonet hic locus, ut queratur, quid ante rem, quid cũ re, quidq; post rem enenerit: ut eadē antecedit rixæ, comitatur perturbatio, sequi

PARTIT. ORATORIAE.

39

sequitur fuga. Hinc oratoribus innumerabilia ducuntur argumenta. Eò si quidē multa signa referuntur: deinde multæ causarũ quæ nõ agunt necessariò, ut ira, superbia, ad hæc multæ personarũ, ut patria, genus, educatio. Antecedētia sunt, quibus positis aliud cõsequatur necesse est: ut incubēte mari procella, sequitur fluctus. Itē ab antecedētibus argumētũ ducitur, quũ assumimus antecedētia ad inferēda cõsequentia. si dies est, nox nõ est. dies est autē, nox igitur nõ est. Consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. Si mensis est, satum est. Si spirat, uiuit. Et cõsequentia quæ sic inferunt antecedētia, si homo est, animal est: non est animal, nõ est igitur homo: Repugnātia, quæ cõtrarijs adiuncta, cũ re nunquam coherere possunt: ut amare, odisse, contraria sunt. Odio cades adiungitur: repugnāt igitur amare, occidere. Repugnat etiam quicquid eiusmodi est, ut coherere nunquā possit. Cic. in Topicis, Adiuncta, inquit, de quibus paulò antè dictũ est, nõ semper eueniunt, cõsequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessariò consequuntur: Item quæ & antecedentia, & repugnātia. Quicquid enim antecedit quāque rem, id coheret cum re necessariò. Et quicquid repugnat, id eiusmodi est, ut coherere nunquā possit. Hæc ille. Quæ sentētia cũ uera esset & perspicua, ac propter adiuncta, quæ necessariò nõ coherent, inuentus esset hic locus, nõ defuerunt tamē qui diuinum Oratorem, tanquam parum uidisset, arguerint. Nos optimũ ducem sequemur: dicemusq; plurima esse in rerum natura sibi coherentia: si non semper adiuncta sunt: si semper, antecedentia, aut consequentia, aut ex cõtrario repugnantia. Cur non arguunt Aristotelem, qui hunc locũ assignauit secundo Topicorum? Habet illum ducem Cicero. Hi tres loci natura, sed est una ratio inueniendi argumenti. Quæ

obrem frustra desudat Boëtius, qui probare contendit unū esse locum, quem Cicero tripartitum facit. Si unus est ac idem numero locus, cur sunt tres uariae diffinitiones? cur rationes diuersae? cur argumentum ad antecedens referri potest, ut non referatur ad repugnans? Cur Cicero in numerandis his alia & alia repetit, ut in diuersis? Causa est, quae rem efficit uel sola, uel cum alijs iuncta. Auaritia captus, nunquam quiescit. Causarū alia necessaria, ut, si corpus est in luce, umbra est. Alia non necessaria, si amat eam, ducet uxorem. Rursus causarum genera duo sunt. Vnum quod efficit, ut ignis accedit. Alterum sine quo res non efficitur, ut materia, tempus, locus: quae causae stolidae ab ipso nominantur in Topic. Ad hoc secundum genus pertinet illa causa formalis toties recantata, materialisq; ad prius autē causa efficiens atq; finalis, quae uerba spinosa non tractat Cicero. Vide secundam τὸ τῶν partem. Causa formalis est duplex. Est enim forma quae speciem constituit, est forma accidentaria. Prior ut agit, est causa efficiens. Autor est Aristoteles secundo de Anima. Hanc inepti referunt ad differentiam, qui tamē nomine differentiae fabulantur solam intelligi qualitatem. Quum dico causam formalem pertinere ad secundum genus, intelligo causam accidentariam, qua Quintili. ostendit in poetis non potuisse uolare Dædalum. Addo etiam formam substantialem, quum accidentibus tribuuntur actiones, ut a medicis quaedam, & ab alijs qui more Physicorum non loquuntur. Hoc modo calor naturalis alimētum cōficere dicitur, quod nequeat sine forma uiuentis, hoc modo abundantia parit iniuriam. Effeta sunt quaecunq; efficiuntur ex causis: ut, Titubat, ergo ebrius est. Comparatio, maior & minor rerum collatio est in dispari quantitate. A similibus utranque segregare, nihil difficile est. Illa sunt qualitatis, haec autem quantitatis. Cōparatio parium

non

non facile separatur, nisi dixeris esse tantū in quantitate. Qui separare conati sunt, exhausto labore rem fecerunt incertiorē. In similibus aiunt non esse tertium quiddam quod sit in cōparatione, quod falsum puto. Nam duo minimum conferuntur, & accidens est tertium, in quo conueniunt. Relinquamus igitur hanc subtilitatem, neq; enim propter eam similitudo & comparatio diuiduntur. Exempla sunt, Si quis sacrilegium facit, faciet furtum. Qui facile ac palam mentitur, peierabit. Qui ob rem iudicandam pecuniam accipit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Hæc de locis angustè locuti sumus.

VALLA.

Tum ex toto.) Vt si res tota quaeritur, definitione uis uniuersa explicanda est, sic, Si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis: is eam minuit, qui exercitū pop. Rom. hostibus tradidit, nō qui eum, qui id fecisset, in pop. Rom. potestatem tradidit. Partibus.) Partiēdo, hoc modo, Aut Senatui parendum est de salute Reip. aut aliud consiliū instituendum, aut sua sponte faciendū, aliud consilium superbiū: suum arrogans, utendum igitur cōsilio Senatus. Notatione.) Hoc est, ex uocabulo: ut, Carbo si Consul est qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Quæ quodāmodo affectæ sunt.) Nēpe quandā habētes inter se inuicē relationē. Definitio adhibetur.) Vt, Quia Rhetorica est bene dicēdi scientia: cognoscenda Rhetorica igitur. Tum partiū enumeratio.) Si liber est, aut cēsu, aut uindicta liber est, aut testamento: non est ullo horum modo: non ergo liber. Tum notatio verbi.) Aether à perpetuo cursu dictus: ergo perpetuò currit, ut Aristoteles ait. Alia coniugata.) Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Alia ex genere.) Si magistratus in populi Rom. esse

M. T. CICERONIS

esse potestate debet: quid Norbanū accusas, cuius Tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Alia ex forma.) Si omnes qui Reip. consulunt, ehari esse debent: certe in primis Imperatores, quorum consilij, uirtute, periculis retinemus et nostrā salutem, et imperij dignitatem. Alia ex similitudine.) Si frater, partus suos diligunt: qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? Alia ex differentia.) Nō si pluribus cetera nō potest una sufficere, uox quoque docentis multis eā excipietibus nō poterit satis esse. Alia ex contrario.) Si Gracchus nefarie, praeclare Opimius: si amplectenda bonae artes, fugienda sunt mala. Alia ex coniunctis.) Si amada uirtus, bene uiuendum est. Alia ex antecedentibus.) Si grauida est, cum uiro concubuit. Alia ex consequentibus.) Si ferro interfectus ille, et tu inimicus, et cum gladio comprehensus in illo ipso loco, et nemo praeter te ibi uisus est, et causa nemini imputatur, et tu semper audax: quid est quod de facinore dubitare possimus? Alia ex repugnantibus.) Ut Crassi adulescentis. Nō si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te bonū ciuē putabunt, simulasse te, et aliud quae sisse perspicuum est: quod Titi Gracchi mortem sepe in concionibus deplorasti, quod Publij Africani necis socius fuisti, quod eam legem in Tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissensisti, et, qui sapiens est, stultus non est. Alia ex causis.) Auiditiam si tollere uultis, mater eius est tollenda, luxuries. Si doctrinam queritis, doctissimos, quos legatis autores, et quos adeatis praecipitores, uobis deligatis. Alia ab effectibus.) In Topicis ipse ab effectis rebus, hoc modo: Cum mulier uiro in manum conuenit, omnia quae mulieris fuerint, uiri sunt, dotis nomine. In locorum tractatione paulo post: Coniunctus huic causari loco locus ille est, qui efficitur ex causis, ut enim causa effectū indicat:

PARTIT. ORATORIAE.

43

indicat: sic quod effectū est, quae fuerit causa, demonstrat. Hic locus supeditare solet oratoribus, et poetis: saepe etiā philosophis: sed et his qui ornate, et copiose loqui possunt, mirabile copia dicendi, cum denuntiant quid ex qua re sit futurum: causam enim cognitio cognitionem euentorum facit. In libro de Oratore, Ex his autem quae sunt orta de causis, si erarij corpore, et ad belli adiumenta, et ad ornamenta pacis utimur: uicti galibus seruiamus., Quintilianus, Quae utique sunt, talia sunt, Si sapientia bonum uirū facit: bonus uir est utique sapiens: ideoque boni est honeste facere: mali turpiter. et qui honesta faciunt boni: qui turpiter, mali iudicantur recte. Aut, plerumque exercitatio robustū corpus facit: sed non quisquis est robustus, est exercitatus: nec quisquis exercitatus, robustus est. neque quia fortitudo praestat ne mortem timeamus: quisquis mortem nō timuerit, uir fortis erit existimandus. nec si capitis dolore facit, inutilis hominibus Sol est. et haec ad demonstratiuum genus maxime pertinent. Virtus facit laudem: sequenda igitur. At uoluptas infamia: fugienda igitur, Recte autem monemur causas non utique ab ultimo esse repetendas: ut Medea, Vtinā ne in nemore Pelio. et quae sequuntur. Alia ex comparatione.) Maiorum, aut pariorum, aut minorum. Ipse in Topicis: Ex comparatione autem omnia ualeat, quae sunt eiusmodi: Quod in re maiore ualeat, ualeat in minore: ut, In urbe fines nō reguntur: nec aqua in urbe arceatur. Item contra, Quod in minore, ualeat in maiore. licet idem exemplū conuertere. Item, Quod in re pari ualeat, ualeat in hac, quae par est: ut, Quoniam usus autoritas fundi biennium est, sit etiam adiutor: ut in lege ades nō appellantur: et sunt ceterarum omnium, quarum annuus est usus. ualeat aequitas, quae paribus in causis paria iura desiderat, in locorum tractatione. Comparatur igitur ea omnia, quae, aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur: in

M. T. CICERONIS

in quibus spectatur hæc numerus: species: uis: quædã etiam ad res aliquas affectio. Numero comparantur: ut, Plura bona paucioribus bonis anteponatur: pauciora mala malis pluribus: diuturniora bona breuioribus: longè & latè peruagata angustis, ex quibus plura bona propagetur, quæq; plures imitentur, & faciant: & in hoc genere, quæ sequuntur: commostrato enim loco, quilibet longius poterit prospicere. In libro de oratore, Maiora autè, inquit, & minora, & paria, Sic ex maiore, Si bona existimatio diuitijs præstat, & pecunia tantopere expetitur: quãto gloria magis expetenda est? Ex minore, Si hic parue consuetudinis causa huius mortis fert ita familiariter, quid si ipse amasset? Quid hic mihi faceret patri? Ex pari, Si est eiusdè & eripere contra Rempublicam, & largiri pecunias. Quintilianus, Apposita, uel comparatiua dicuntur, quæ minora ex maioribus maiora ex minoribus, paria ex paribus probant. Confirmatur coniectura ex maiore, Si quis sacrilegium facit: faciet & furtum. Ex minore, Qui facile ac palam mentitur, peierabit. Ex pari, Qui ob rem iudicandam pecuniã accepit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Iuris confirmatio est eiusmodi. Ex maiore, Si adulterum occidere licet: & loris cedere. Ex minore, Si furem nocturnum occidere licet: quid latronem? Ex pari, Quæ poena aduersus interfectorem patris iusta est, eadè aduersus matris. Quorum omnium tractatus uersatur in syllogismis. illa magis finitionibus, aut qualitatibus profunt, Si robur corporibus bonum: non est minus sanitas. Si furtum scelus: magis sacri legum. Si abstinentia uirtus: & continentia. Si mundus prouidentia regitur: administranda ea Respublica. Si domus edificari sine ratione non potest: quid agendum in naualium cura & armorum? Fit, inquit etiam Quintilianus, ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura comparatio: unde est qui semel & sapius, & ex parte

PARTIT. ORATORIAE.

45

ex parte ad totum, ex genere ad speciem, ex eo quod continet ad id quod continetur, aut ex difficilioribus ad faciliora, et ex longè positis ad propiora, infinitaq; est rerum comparatio. Lucundiora, grauiora, magis necessaria, honestiora, utiliora. Ac (ut ex Cicrone, quæ ponit Quintilianus, proferamus exemplum) ex maiore, pro Cecinna Cicero: Qui exercitus armatos mouet, is ad uocationem non uidebitur mouisse? Ex faciliore, ut in Clodium & Curionem: At uide an facile fieri potueris tu, cum is factus non sit, cui tu concessisti. Ex difficiliore, uide quæso Tubero, ut qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarij non audeam confiteri. Et ibidem: An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te locus sit etiã pro altero deprecandi? Ex minore, pro Cecinna: Ita ne uerò? scire esse armatos, satis est, ut uim factam probes: in manus eorum incidere non est satis?

Vt definitio, ut contrariũ, ut ea quæ sunt ipsi, contrariouue eius aut similia, aut dissimilia: aut consentanea, aut dissentanea: aut ea quæ sunt quasi cõiuncta, aut ea quæ sunt quasi pugnãtia iter se: aut earũ rerũ de quibus agitur, causse, aut caussarũ euer, id est, quæ sunt effecta de causis, ut distributiones, ut genera partiũ, generũ ue partes, ut primordia rerũ, & quasi præcurrẽtia, in quibus inest aliquid argumẽti: ut rerũ cõtentiones, quid maius, quid par, quid minus sit: in quibus aut naturæ rerũ, aut facultates comparantur.

STR E B A E V S.

Q V A E S I E R E permulti quid sibi uellet hic Cicero,

cur

cui hic locus repeteret, quod nec alijs libris ipse fecisset, nec scriptores ceteri qui topicā rationē tradiderunt. Arbitrabatur ex ijs quos uidimus, nonnulli, summam colligi superiores locos. In quo mihi falli uidebatur, quod earū rerum fiat coaceruatio, quæ sparsæ fuerūt: hic autē locos tanta breuitate numerauit, ut nulla fuerit opus repetitione. Dicam quod sentio. Postea quā posuisset argumētorum sedes, quæ ueræ & stabiles essent, uidit alias esse nō ita dissimiles, quæ quoniā parum distarent, nihil distare uiderentur: unde quoq; liceret oratoribus argumēta producere: ijs porrō nomina defuerunt: superioribus igitur quadā similitudine cōparauit. quod ostēdunt hæc aduerbia, ut, quasi, sæpe repetita: quæ tum demum congruunt, si qua fortē ducitur aliunde translatio sermonis. Est igitur uera finitio, quædam imago finitionis. Sunt uerē cōtraria, quædam similia contrariorum. An hæc repetitio pertinet ad fictionē, quam omnes peragere locos scribit Quintilianus in quintō? Non opinor. Nihil habet noui fictio præter hypothesin, quæ quidē nō mutat locū, sed fingit id esse quod non est. quamobrē potius est figura, sicut fictio personarum. Hic autem nō agitur de figuris, neq; de fictis locis, neq; de fictis rationibus & argumētis, sed de sedibus quadā similitudine cōstitutis. Nec aduerbium quasi, fingētis est, sed similia cōferentis. Sicut syllogismus qui ducit ad incōmodum, siue εἰς τὸ ἀδύνατον, quicq; fit per ὁμολογίαν, nihil uariat figuras, ita nec fictio locos. Et sicut nō est Geographi scribere loca quæ ars memoriæ fingit, ita non est rhetoris in artē referre quos quisq; sibi fingat locos inuentionis. An hæc repetitio fit, ut ostēdantur principes oratorū loci? Nō enim repetiuit omnes. Neq; istuc quidē. Frustra enim hæc duo aduerbia, ut, & quasi, toties insererentur enumerationi: & facilius excepsisset incultos (si qui sunt inculti & infrequentes) quā regressus esset

esset per omnes cultos. An priore loco statuit uocabula artis, posteriore nomina exēplorum: hoc est, an definitio in enumeratione prima nomen est loci, in secūda significat aliquā definitionē ad eū locū reducendā? Hoc si affirmem, multa me incōmoda sequantur. Primum, exēpla quæ rem illustrare debēt, nihil afferēt lucis, eisdē nominibus, pariq; breuitate designata. Dein de nō aptius dicetur, Definitio est locus ut definitio, quā narratio pars est orationis ut narratio. Nemo autē sic exponit idē per idem. Quis ita loquitur, Prima cōiugatio uerborum habet, a, productum in secunda persona tempore præsentis indicantis modi ut prima cōiugatio? Nō ne istud absurdum est, & inauditum? Nō aliud est prima cōiugatio quā prima coniugatio, nec definitio quā definitio. Præterea definitio erit in definitione, & cōtrarium in contrario, & cōtentio in contentione, & idem in seipso. Nam in secunda enumeratione definitio nō unā significat orationē, quæ qd res sit, breuiter exponit. Alio qui sensus erit, definitio locus est, ut aliqua una definitio. hoc autē tam ridiculum, quā istud est, Exclamatio color est rhetoricus, ut aliqua exclamatio. quasi nomē artis sit color rhetorici, nō id quod significatur per illud nomen. Ad hæc cum hæc oratio, animal rationale, definitio hominis appellatur, quero an artis nomine dicitur, an nō? Artis, inquit. Nō ne quoties definitio appellabitur, nomine artis appellabitur, ut animal genus? Sanē. Quomodo igitur hic definitio nomē erit artis, & nō erit? Constat enim animal rationale definitione cōprehendi, & ea quæ loci, & ea quæ exempli significatrix est. Et quæadmodum in hac oratione, omne genus habet species, genus est secūda de significationis, ut dialectici loquuntur, sic & in hac, Quodam genus habet species. Eodem modo dicendū de definitione in uniuersum, & de aliqua definitione. Alij cōmimiscetur aliud, quā

M. T. C I C E R O N I S

quā bene uiderint. Ego de locis per similitudinē dictis hanc esse factam descriptionem existimo. iam experiamur exempla. Vt definitio) Si comœdia est imitatio uitæ, speculum cōsuetudinis, imago ueritatis, illa certē legenda est. Vt contrariū) Nihil educationi pueritiæ contrariū magis, quā patris indulgētia, tollenda igitur, educatio & indulgentia nō sunt contraria, sed quēadmodum contraria se demoliuntur, sic bonos mores corrumptit indulgētia. Hoc modo in orationibus multa facit cōtraria uideri, quæ nō sunt ipsa contraria, ut iudiciū Censorum pro Cluentio. Vt similia) Cicero Philippica quinta, Quid interest utrum hanc urbem oppugnet, an huius urbis propugnaculum? Similia uult esse, urbē obsideri à M. Antonio, & coloniā Mutinensem: quæ tamen similia nō sunt. Vt dissimilia) Accipe quæ similia tradit Cicero, Si fidē præstare debet tutor, & procurator. Dissolue hoc modo. Non quēadmodum fidem debet tutor, & procurator. Nam loco parentis relictus est tutor, non item procurator. Hæc sunt ut dissimilia, & tanquam differentia. De consentaneis, & præcurrentibus & repugnantibus Cic. 11. de Orato. facit mentionem, & hoc proponit exemplum: Non si Opimium defendisti Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabunt. Simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quod T. Gracchi mortem sepe in cōcionibus deplorasti, quod P. Africani necis socius fuisti, quod eam legē in Tribunatu tulisti, quod semper à bonis dissensisti. Cōsentanea sunt, Carbonē non esse bonū ciuem, & ista malē administrasse. Dissentanea uerō & repugnantia, Hæc fecisse, & ciuē bonū esse. At quid differunt cōsentanea & adiuncta? in priore locorum enumeratione conueniebant in unum genus adiunctorum: nunc autem distrahuntur hac differētia. Coniuncta, quod & nomen ostendit, tempore sunt finitima, & propē coherētia, ut metus, pallor. Con-

sent a

PARTIT. ORATORIAE.

49

sentanea ferē quidem consequūtur, sed tēpore nōnihil distant, nec proximē coherent, ut illa Cic. Quasi pugnantia, demonstrantur exemplo superiore, neq; enim pugnant, malē anteacta uita, præsensq; ratio melior: sed ut pugnantia cōferuntur. Quasi causæ. Cic. Philip. Tibi certē confitendū, causam perniciosissimī belli in persona tua constitisse. Nō M. Antonius causa belli ciuilis erat, sed à Cic. causa dicebatur. Vt euentus, exemplum proximum in contrarium recurret. Distributiones capiunt & partitionem, & diuisionem. Si diuidas species, & conseras ad enumerationem partium, cōstitues formarum tanquā partium distributionem: ut quum superior locus fuerit de numeratione partū, hic sit de numeratione formarū: ut, si spongia neq; herba est, neq; frutex, neq; arbor, haberi planta nullo modo potest. Distributio inter colores habetur in rhetoricis ad Heremium. Verum Cic. posuit enumerationem partium, diuisionem autem ut enumerationem esse uoluit. Genera sunt formarum, nō partium. Rursus partes erunt totius, haud generis. Hæc ergo dicuntur ex similitudine, Si T. Gracchus & Saturninus in tribu nati sunt iure cæsi, magistratū seditiosum necare licet, Magistratus est genus, Tribunatus species, Tyberius & Saturninus partes. Vt primordia, & quasi præcurrentia. Vide cōsentanea. Quinti. Ex initijs summa colligitur. Non possum togam prætextam sperare, quum exordium pullum uideam. Certe inter consentanea, & adiuncta, & præcurrentia, nō ita magnum discrimen est, quin possint adiunctorum nomine cōtineri. Vt rerum cōtentiones, id est, ut cōparationes, quando res natura maior pro minore, aut minor pro maiore, aut impar pro pari sumitur. Quid. 11. Fastorum, Romule cōcedas, facit hic tua magna tuēdo Mœnia, quæ dederas transilienda Remo. Maius est Romulum mœnia condidisse, quā Cæsarē Augustum condi-

d ta ser

M. T. CICERONIS

ta seruasse: hoc uult tamen ut minus haberi. Facultas uis est in rebus, & uocatur. Comparatur autem aut natura rerum, aut affectio, aut tempus, aut facultas. Autor est Cicero in Topicis.

VALLA.

Vt definitio.) Breuiter tractat locos, quos exposuimus. Vt primordia.) Causas dicit, hoc est, locū à causis. Con-
tentiones.) Id est, comparationes, quoniam cōparando alterum cum altero contendimus. Aut naturæ rerum.) Comparationes enim fiunt in naturis rerum, ut dulcibus ad austera, utilibus ad inhonestā. Facultates.) Vt professiones, & artes, & scientie inter se cōparantur: & facultates, id est, opes. Facultates, inquit Cicero, sunt aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.

C. F. Omnibus ne igitur ex his locis argumenta sumemus? C. P. Imo verò scrutabimur & quæremus ex omnibus, sed adhibebimus iudiciū, ut leuia semper reiiciamus, nōnunquam etiam communia prætermittamus, & non necessaria.

STREBAEVS.

POSTEA QUAM locos eorumque naturam cognoueris, si proposita fuerit ad dicendū materia, singulos perscrutaberis. Querenti si nihil dederit locus primus, aut si quod attulerit, nō ita multum faciet ad rem propositam, uenies ad secundū, & ita deinceps, donec excutientur argumenta, quæ nec leuia sint, nec cōmunia. Leuia contēnuntur, cōmunia rapiuntur in diuersas cōtrouersias, & plus nocēt quā profunt, nisi iacta reatorquentur. Ex argumentis optimū, quod firmissimum: deinde credibile. Quæ sunt communia, ut quibus uterque litigator uti possit,

PARTIT. ORATORIAE.

51

possit, & tantū non repugnantia, se penumero prætermittēda. Tamen est & apud hunc in orationibus suis leuibus argumētis locus, & cōmunibus. Quid ergo leuia semper reiicienda arbitrat: quia præcepta feruntur in id quod est optimum, deinde quod optimo proximum. Si quid sua natura sit improbandum, quo tamen utamur, nō tam præcepti fuerit, quā in inopie atque necessitatis. Ergo semper leuia reiiciemus in delectu. Si uerò tēpus requireret, utemur tanquā seruīs in bello post præliū Canense. An leuia dicit ea quæ nullius sunt ponderis? an etiam illa quæ parū grauitatis habēt in oratione? De priori genere quid attinet præcipere? Nemo sane mētis inducit argumentū quod nihil omnino iuuat. Debilia frequenter assumunt, qui negligentius fortiora quæserunt. Monēdi sunt igitur ut leuia reiiciant, grauiā legant, si modò grauiū copię suppetunt. Nō statim bonus est dux, qui nō legit ad bellum pueros, senes, mulieres, & inualidos: sed qui ex ijs qui robur aliquod præ se ferunt, optimos quosque & fortissimos eximere nouit, & in album refert. Sic in argumentorum delectu parum est ea quæ nullis sunt uiribus reiicere, nisi & ea quæ leuiter pugnant, prætereas. Quum autem uocabit tempus, omnes qui arma ferre possunt, illis erit locus, non ut in delectu, sed ut in repentino tumultu. Non necessaria sunt quæ detracta causæ nullum afferunt incommodum, & quæ in re de qua agitur, superuacua sunt.

VALLA.

Omnibus ne igitur.) Ex istis locis argumenta sumētur. Sanē docet in ultima Topicorū parte quibus quæstionibus, qui loci magis cōgruant. Itaque hic ait, Bruenda ex omnibus his locis argumenta: at adhibendū iudiciū, ut leuia reiiciamus. nam leuia à coniugatis putat argumenta Quintilianus: sed causa una leuia aliquando habet, quæ alia causā grauiā putauerit.
d 2 quare

M. T. CICERONIS

quare hoc ipse Orator poterit perp̄dere, & perinde reiſce-
re inuilia, & utilia cauſſa commodare.

C.F. Quoniā de fide reſp̄diſti, volo audi-
re de motu. C.P. Loco tu quidem queris, ſed
planius quod vis explicabitur, cū ad oratio-
niſip ſius queſtionumq; rationem venero.

STR E B A E V S.

LOCO tu, id eſt, ex ordine tu quidem queris. Nam pro-
poſitum fuerat oratori, inueniendū quēadmodum fidē faceret
ijs quibus perſuadere uellet, & quēadmodum motū eorum
animis adferret: ex quibus alterū reſtabat. Ne (quod multi fa-
ciunt) locos hic legeris. Nulli reperiūtur loci præter aſſigna-
tos, niſi qui minores his maioribus cōtinētur. At affectuū ſunt
loci. Credo. Nū p̄pterea qui uult audire de motu, locos querit.
At querere poteſt. Poteſt quidē. Nū Cicero deſcripſit in hoc
libello, quū de oratione egit, ac queſtione? Cur fruſtra quære-
ret locos? Notauit quosdā in amplificatione, quæ maxime per-
orationis eſt. Notauerit quadā præcepta, locos nō dixerim no-
uos, quōd aſſignatis omnes res cōtinentur. De uerbis autē non
agitur in præſentia. Contemplantur potiùs quēadmodū ſit aſ-
ſectus inſertus orationi, ac queſtioni. Orationis, inquit, partes
quatuor. Duæ ualent ad impellēdos animos. principiū, & per-
oratio. Has itaq; partes qui præceptis aſſequitur, eodē negotio
de motu præcipit. Iam queſtio uel in demōſtrationē cadit, uel
in deliberationē, uel in iudiciū. Quibus cū ſit propria quæ-
dā facies, atq; diſtincta ratio tractādi, quæ arte colligitur, ne-
ceſſe eſt inter præcipiendū ea cōſtitui quonam quodq; genus
affectu inuētur. Ergo permixta ſunt de motu affectuq; præce-
pta, niſi, quum ratio amplificandi traditur.

VAL

PARTIT. ORATORIAE.

53

V A L L A.

Locos tu.) Id eſt, ubinam motus excitetur, & in qua ora-
tionis parte auditoris animus incendatur.

C.F. Quid ſequitur igitur? C.P. Cum in-
ueneris, collocare. Cuius in infinita queſtio-
ne ordo eſt idem ferē, quē expoſui locorū.

STR E B A E V S.

DISPOSITIO ſecunda pars eſt rhetorices, eaq; in-
uentionis propria, quia rerū eſt diſpoſitio, uerborū cōpoſitio.
Diſpoſitio, quoniā accōmodatur ad finem queſtionis, diuidi-
tur in eā quæ eſt queſtionis infinita, & eam quæ finita. Di-
ſpoſitionis in infinita queſtione ordo eſt idem ferē, inquit, quē
expoſui locorum. Tamē poſtea dicet utriusq; queſtionis ſimi-
lem eſſe diſpoſitionē. Id arbitror factum, quōd utroq; modo
tractari poteſt cōſultatio. In cōſultatione finis eſt fides: quæ ſit
argumētis: argumēta ut tractātur à philoſophis, ordine loco-
rum optime collocātur. Locorum non eſt idem ordo apud o-
mnes (quod in Ariſtotele & Cic. uidere licet) non etiam
eadē ratio diſponendi omnibus qui propoſitum tractāt. Suum
cuiq; cōſilium eſt, & queſtiones aliæ diſponūtur ordine na-
turæ, aliæ ducunt initium ab ijs quæ notiora ſunt nobis, &
hinc progrediūtur ad ea quæ planiora ſunt natura. Perſequa-
mur, ſi placet, infinitā queſtionē ea diſpoſitione quam Cicero
fecit locorū. Sit hæc, An mors ſit cōtēnenda. A' finitione, Nihil
eſt cur morte terreamur. quid enim mors eſt aliud quā cor-
poris & animæ diſſolutio? qua mēbris ut carcere quū anima
liberetur nobis & ſuauiſ & iucūda eſſe debet. Ab enumera-
tione. Etenim ſiue natura morimur, parēti omniū rerū obtem-
perādum eſt: ſiue fato, deorum uoluntati: ſiue caſu, ferendum

d

3

æquo

M. T. CICERONIS

a maiore animo, quod optimum sit non nasci, aut ocys aboleri.
Ab etymologia. Morte quidē dissoluimur: qua de re mors a nobis, ut a Graecis *μῶρ* a separandis partibus nominatur. quae selectio quid habet mali? quid non potius boni, si coniunctio fuerat misera, omnibusque fortuna procellis obnoxia? A coniunctis, Mori igitur bonū est, & ideo mors bona: quam sicut molestia antecedit, ita quoque subsequitur felicitas. A genere, Nulla dissolutio timenda est, quā diuina lege patiuntur omnes. Eiusmodi oblitus est. A specie, Mors omnis aut uolēta, aut naturalis est. Violentam continentur fortes atque sapientes: naturalem omnes qui naturae parenti non repugnant. mors igitur omnis cōtemnenda. A similitudine, ab arboribus fructus uel sua sponte cadunt, semina frumētōrū sponte moriūtur, ut transeant in messem: solus homo traducetur inuitus? A differētia, Homini exitus non est ut ceterarū rerum: Cetera corrumpuntur nullo tempore reditura: Homo solus tum maximē uiuit, quādo mori uideatur. A contrario, Hae uita in corpore, molesta, grauis, misera: mors igitur suauis, facilis, & beata. Ab adiunctis, Sed improbi mortem impatiēter ferunt, quia qui in uoluptatibus summū bonū collocarūt, ijs omnibus interitus grauis est. Si probē uixeris, migrare iucundū est: si improbē, pertriste. Leuis est haec uita sapientissimis quibusque, propterea quod non grauius putat ē uita migrare, quā in hac lucem uenire. Ab antecedentibus & consequentibus, Nihil esse graue existimant, quod sit a natura constitutū. Naschimur, ergo morimur. Et quia morimur, idcirco nascimur. A repugnantibus, Ab utero prodimus ad mortalitatem: a morte progredimur ad immortalitatē. Non hoc bonum mors afferat, & non erit bona: assert autem, bona igitur, neque metuenda. A causis, Porro ubi mortale corpus elanguescit, anima se liberat membrorū cōpagibus: ut pro seruitute liberta

PARTIT. ORATORIAE.

55

libertatē: pro tenebris, lucē: pro labore, premiū consequatur. Ab effectis, Quae si bona a morte pariuntur, non poterit illa nisi a demētibus improbari. A comparatione, Fac tamē malam esse, cur diuturniores molestias anteponimus? cur tot casus, tot pericula, tot arūnas uni dissolutioni, eiq; perbreui praefermus? Huc adde, si uoles, exempla. Hae scripsimus, ut ostēderemus esse uerū, quae questionēs infinitas ordine locorum posse tractari. Quod autem non utiq; fieri oporteret, exceptis his uerbis. Ordo est idem serē quem exposui locorum. Interposuimus quaedam, non argumētationis, sed iungendae orationis gratia, quod nudum corpus argumentorum deforme sit, & asperum. Nec diximus omnia quae ad propositum duci possunt ē locis, satis esse duximus indicare paucis, ut rudes infinitae quae questionis argumenta collocarent.

V A L L A.

Cum iuuenieris.) Cum materiam fueris assecutus, in qua tibi orandum. Collocare.) Suo loco digerere.

Indefinita autē adhibenda sunt etiā quae ad motus animorū pertinet. C.F. Quomodo igitur ista explicas? C.P. Habeo communia praeccepta fidem faciēdi, & commouēdi: quoniā fides est firma opinio. Motus autē, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem. Tot enim sunt motus genera, partes plures generū singulorū. Omnē collocationē ad finē accōmodo quēstionis. Nā est in proposito finis fides: in causa, & fides, d 4 & motus

& motus. Quare cum de caussa dixero, in qua est propositum, de vtroque dixero.

S T R E B A E V S .

V I D E T V R hoc uelle, nihil motum pertinere ad infinitam questionem, quo tamen utitur in oratione pro Sexto Roscio de toto genere parricidij: qui locus est communis. Rursus in questione finita non utiq; motus erūt: quod Quintil. affirmat, & Atheniensium probatur exemplo, qui diu oratione quidē, non ita motu usi fuerunt. Quid igitur hæc præcepta uolunt? Præcepta Rhetoricæ non sunt de re necessaria, sed accommodatiora. In questione propositi sunt rariores affectus: in caussa & hypothesi frequentiores. Sic enim multo melius, & ad obtinendum tutius tractatur. Qui differit tantum probandi gratia, non contendit afficere auditorem: quamobrem motu non eget. Qui uero non satis confidit argumentis, pugnat affectibus: nec docere modo uult, sed & mouere. Itaq; miscet ea quæ dicuntur à Græcis $\pi\alpha\lambda\lambda\acute{o}\nu$: nunc hac nunc illac impetum facit, uiamq; molitur qua maxime capi possit auditor. hinc fit ut aliter ac aliter acies instruat. Omnē collocationē, inquit, ad finem accommodo questionis. In proposito finis, est fides: in caussa, fides & motus. Ex quibus uerbis colligitur, propositum, id est infinitam questionē, non desiderare motum, sed probationē: caussam uero, id est finitam questionem, probationem motumq; uelle. Iam si finis est fides & motus, animiq; pro caussarum generibus uariē mutantur, necesse est ad motum ex parte referri dispositionem. Quod autem non sit res eadem, fidem facere, & commouere, definitionibus, ut par est, ostendit: Quoniam fides est firma opinio, motus autem est animi incitatio aut ad uoluptatē, & c. Fides argumentis efficitur, motus autem locis affectuum. Argumenta

menta porro nisi se accommodarent ad utilitatem caussæ, ordine naturæ ferè locarentur. Sed quia refert, qua ratione, quo uerodine doceantur & moueantur animi, digerūtur omnia pro utilitate caussæ. Restat inquirendū, quī fiat, ut motus omnis animi quatuor generibus constet, quū mille modis moueatur animus? Deinde si caussa minor est, propositum maius, quo pacto propositum caussa contineri dicatur? Motus omnis (quod ait Cic. tertia Tuscul.) aut boni aut mali opinione excitatur. Voluptas est ex opinione boni præsentis: Cupiditas autē boni futuri, quod immoderatē appetitur. Aegritudo contrā ex opinione malorum præsentium: Metus autē futurorum. Sic quatuor affectuum genera statuūt, uoluptas & aegritudo siue molestia in rebus præsentibus: cupiditas & metus in futuris. Quoniā autē multæ sunt uoluptatum partes, & cupiditatum, itē molestiarum terrorumq; assueuerat partes esse plures generum singulorum. Veniamus ad secundum. Propositum est ut genus, caussa ut species. In specie autē est genus, quinetiam genus est pars una formæ. Hoc definitio comonstrat. Homo est animal rationale. hominis duæ partes: altera est animal, genus. Hoc modo in caussa propositum est ut illius pars. An ideo propositū in caussa est, quod ex questione infinita & appendicibus ($\pi\alpha\rho\iota\varsigma\ \alpha\sigma\epsilon\iota\varsigma$ dico) componitur caussa? Dici potest. nam in idem penè recidit quod de genere & specie dixi. Rursum caussa est in proposito, ut res angustior in ampliore. Est igitur propositū in caussa, & caussa in proposito, diuersa ratione mutante.

V A L L A .

In definita autem.) Hoc dicit, In questione infinita fidem facimus eo modo, quo locos digessimus. At in ipsa definita, locos alios adhibebimus, de quibus dicetur suo loco ad motus animorum faciendos. Habeo communia præcepta.) Nam
d s eodem

eodem tēpore, inquit, & fidē faciam, & commouebo ex locis definita questionis, id est, questionis quā in causā & cōplexiū uenit personarū. Quoniā fides est firma opinio.) Ideo si mouet animū, obnixē opinatur. Tot sunt enim morus.) In tot genera diuiditur affectus, ut ipse in tertio Questionū Tusculanarū docet. Omnem coli.) Tam fidē faciendi, quā mouendi in consultatione, id est, definita questione, uel ppositione, id est, infinita questione. In causā.) Hoc est, definita questione. Nam ita eam Cic. ipse uocat in Topicis. In qua est propositum.) Id est, questio infinita, ut ipse alibi uocat. In causā autem ideo propositum esse dicitur, quoniā causa, id est, finita questio, probatur semper per propositum, id est, per infinitam questionem. neq; enim obtinere unquā potuerō licuisse Clodium, utpote insidiatorem, occidere: nisi cōstet licere omnibus insidiatores suos occidere.

C.F. Quid habes igitur de causā dicere?
C.P. Auditorum eam genere distingui. Nā aut auscultator est modō qui audit: aut disceptator, id est rei sententiāq; moderator: ut aut delectetur, aut statuatur aliquid. Statuit autē aut de prāteritis, ut iudex: aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, iudiciū, deliberationis, exornationis: quā quia in laudationes maxime confertur, propriū habet iam ex eo nomen.

Streb

TRIA genera causarum. Cuiq; sua quadā propria dispositio, propter quam sit hic distributio generum, finiumq;. Tentatū, inquit Fabius, & propē impulsū, ut nō modō plura genera, sed etiam penē innumerabilia uideantur: queren- dūq; quo moti priores, rē tam late fusam, tam breuiter adstrinxerint? Ergo tria faciūt genera auditorū. Vnū, quod ad delectationem conueniat: Alterum, quod cōsiliū accipiat: Tertium, quod de causis iudicet. Cic. quidem auditorum genera distinguit. Aut, inquit, auscultator est modō qui audit, id est tantū auditor. Aut disceptator, id est qui de re cognoscat: uel, ut interpretatur, rei sententiāq; moderator. Si auscultator est modō qui audit, res cōparatur ad delectationē, & genus est de mōstrationis. Si disceptator est is qui audit, aut statuit de prāteritis, iudiciale genus est: aut de futuris deliberatio est, quā si cadit in prāteritū, ratione futuri cadit. Quia dubitatio diu tenet multos, hac demonstratione colligit esse tria genera causarum, neq; plura, neq; pauciora: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale: quā uerba duriora uitat, primūq; genus exornationem appellat, quod ad delectationem cōparatum res exornare debet, a parte meliori & frequentiori nominatum, nō ab ea quā est uituperationis. Senator, non senatus a quibusdā legitur, ut senator & iudex se respiciant. at hoc mihi non probatur, quia simile non est. Iudex unus statuit frequēter, nō item senator. Cicero non ita loquitur, statuit aut decernit senator: nec istud mos populi Romani patitur.

Auditorū eam genere distingui.) Id est, quot sunt auditorū genera, tot sunt etiam causarum genera. Auscultator

M. T. CICERONIS

tator modo. Id est, solū auscultat, nō etiā deliberat, aut iudicat. Aut disceptator. Hoc est, discussor pposite sententiæ. Vt aut delectetur. Quod est demonstratiui generis. De præteritis. Vt iudex: et inde iudiciale genus. Aut de futuris. Vt Senatus: et inde deliberatiui causse genus. Iudiciij. Id est, iudicialis. Deliberatiōis. Hoc est, deliberatiui generis. Et exornationis. Hoc est, demonstratiui: quod rebus exornandis accommodatur. Proprium habet nomen. Quia à multis laudatiui, et Panegyricū nominatur.

C.F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? C.P. Delectationē in exornatione: in iudicio aut scuitiā, aut clemētiā iudicis: in suasionē autē, aut spē aut reformationē deliberantis. C.F. Cur igitur exponis hoc loco genera controuersiarū? C.P. Vt rationē collocandi ad finē cuiusq; accommodem. C.F. Quonam tādē modo? C.P. Quia quibus in orationib; delectatio finis est, varij sunt ordines collocandi. Nā aut temporū seruātur gradus, aut generū distributiones, aut à minorib; ad maiora ascēdimus, aut à maiorib; ad minora delabimur, aut hęc in equabili varietate distinguimus, cū parua magnis, simplicia cōiūctis, obscura dilucidis, læta tristib;, incredibilia probabilib; in teximus. quę in exornationē cadūt omnia.

STREBÆVS.

CONSTITVVNTVR hic fines non generum, sed
motu

PARTIT. ORATORIAE.

61

motuum qui singulis generibus cōueniūt: ad quos se dispositio accommodat. Pōst enim generum fines alios assignat. In exornatione, id est demonstratiōe, sibi proponit orator delectationem audiētis, in iudicio scuitiā aut clementiam iudicis. Illud ut accusator, hoc ut patronus. In suasionē aut spē aut reformationē deliberantis. Illud ut suasor, hoc ut dissuasor. Delectatio autē, scuitia, clemētia, spes, reformationē, sunt motus animi in oratione spectandi: quod suprā cōmonuit. In definita, inquit, adhibēda sunt etiam quę ad motus animorum pertinet. Hęc autem de generibus proponuntur collocandi gratia: quia de re nunc agitur. Planius explicabuntur quum ad orationis ipsius, questionumq; rationē uertum erit. Sed quid omnino ad locutionē pertineant, non sine re queri potest. Nam collocatio uel dispositio est ordinis ratione quadā cōstituti: hęc autem ferē per omnē orationem fusa sunt. Iam responsum uidetur ex eo quod antē dicebamus, in questione finita propter effectus ordinē solere commutari: quoniam et iucunda, et acerba, et mitia, et similia, ex aliqua parte suboriri necesse est. quę pars ad eum locum reijciēda est, cui maxime eiusmodi cōuenit affectus. Propterea percontatur, Cur exponis hoc loco genera controuersiarum? Vt rationē collocandi ad finem cuiusq; accommodem. Atqui finis etiā motus est, ut antē dicebat. Hęc igitur tractantur ab eo ad instruēdam locutionē. Non hic agit de tota ratione demonstratiōis, de qua grauiter et copiose in hoc opere tādē præcipiet. Sed quoniā de locutione sermo fuerat institutus, ex plurimis ea tantū desumit, quę ad locutionem facere uidentur. In demonstratiōe duo sunt ordines collocandi. nā aut temporū seruāntur gradus, aut generum distributiones. In temporū gradibus ea sunt quę fuerūt ante nos, ut natio, patria, genus, id est parētes atq; maiores. Deinde quę nobis

M. T. CICERONIS

nobiscū, ut sexus, etas, indoles, habitus corporis, animi natura, facta, dictaq; pueritia, iuuentutis, senectæ. Post nos erunt exequiæ, funera, pōpā, honores, hominūq; existimationes. Hunc ordinē Cicero serē seruat, resq; describit tēporibus, in Verrē, in Pisonem, in Antonium Philippica secunda. Hoc enim modo recta est expositio, et amplior materia, prōptiorq; memoria. Generū distributiones nō uno modo diuiduntur. Nam diuidimus bona mala ue in externa, corporis, et animi. Aut facta dicta ue reducimus in quēdam genera uirtutū, siue uitiorum: nō utiq; quatuor, sed quot res ipsa tradiderit: ut pro lege Manliæ, bona summi Imperatoris partitur in scientiā rei militaris, uirtutem, auctoritatem, felicitatē: ubi subest quēdam ratio tēporis. Aut res gestas cōcidimus in maiores, et minores: ut pro Marcello cōparat reliqua Cæsaris facta cū misericordia in uictos, tanquam minus cum maiore. Hoc modo trifariam genera diuiduntur. Quod autē in illis rerum quēdam dissimilitudo est, singula rursus progrediūtur, aut ā minoribus ad maiora, aut ā maioribus ad minora, aut in equabili uarietate distinguūtur. aliter infra præcipit his uerbis: Sed quoniā in tribus generibus bona mala ue uersantur, externis, corporis, et animi: prima sunt externa, postea corporis bona, deinde est ad facta ueniendū: quorū collocatio triplex est, aut enim temporū seruandus est ordo, aut in primis recentissimū quodq; dicendū: aut multa et uaria facta in propria uirtutū genera sunt digerēda. Quæ ut consentiant istis, primū generū distributio est, deinde tēporū gradus, quibus uel ascendimus uel delabimur: tandē in equabilis uarietatis. Res est propē cadē: tractatio et uerba diuersa. Inequabilis uarietas coniungit res generis diuersi. Cato bellum gerebat ut summus Imperator: rē familiārē administrabat ut bonus pater familiās. Nec facillē iudices an fuerit domi foris ne præstantior.

PARTIT. ORATORIAE.

63

tior. Hæc inæqualia: hic parua magnis intextuntur. Simplicia unam modō rationē, cōiuncta plures habēt. Cicero Philippica secūda. Patruum in Septēuirtatu non ne destituiti? Hoc crimē est simplex. Probrī in simulasti pudicissimā fœminā. Hoc quoq; simplex est. Cōtentus eo nō fuisisti: frequētissimo Senatu, Calen. Ianua, sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella odiij causam ausus es dicere, quod ab eo sorori et uxori tuæ stuprum oblatū esse cōperisses. Quis interpretari pōt, impudētior ne, qui in Senatu: an improbius, qui in Dolabellam: an impurius, qui patre audiētē: an crudelior, qui in illam miseram tam spurce, tam impie dixeris? Vides ne ut in uno dicto multa sunt scelera cōiuncta? Ne dixeris simplicia dici, quæ solus quis aut prius fecerit: cōiuncta uerō, quæ cū paucis, uel etiam cum pluribus. Cicero hoc si fortē intelligere uoluisset, propria nō simplicia, cōmunia non cōiuncta dixisset. An simplicia dicit quæ ponuntur singulatim, cōiuncta quæ gregatim? Non opinor. Hic enim agit de natura et qualitate rerū: quod ostendunt reliquæ partes. Complexio siue cōiunctio duorum plurium ue, non ad naturam, sed ad tractationē refertur. Factorū præterea alia obscura, alia dilucida. ea sunt maioris minoris ue splendoris: qua translatione dicimus claros natales, et obscuros: ut quod Horatius Cocles pontē aduersus hostē solus tenuit, dilucidū præclarūq; est factum: reliqua uiri facta sunt obscura. Læta et tristia, quæ uel aridente uel aduersante fortuna gesta sunt. Cic. de senectute, posteaquā Quinti Fabij Maximi letiora quēdā facinora cōmendauit, addit, Multa præclara in eo uirō cognoui, sed nihil est admirabilius, quā quo modo ille mortē Marci filij tulit, clari uiri, et cōsularis. An læta dicit quæ audientes afficiunt uoluptate, tristia quæ moestitia? Id probabile uidetur, sed mihi potior est altera sententia. Incredibilia, quæ superant

superant hominum fidem. Probabilia contrā. Cice. in Paradoxis. Sed nihil est tam incredibile, quod non dicēdo fiat probabile. Caesar ad Alexandriam eruptione hostium subita cōpulsus, cum desiliisset in mare, nando per ducentos passus euasit ad proximam nauem, elata leua, ne libelli quos tenebat, maleferent: palu lamentum mordicus trahēs, ne spolio potiretur hostis. Factum quidē istud, sed multis est incredibile. Iunge simili facto. Idē Caesar si flumina morarentur, nando traieciēbat, uel inuixus in flatis utribus: probabile est.

VALLA.

Delectationem.) Quod in demonstratiuo, siue laudatiuo, uel ut nunc libuit Ciceroni appellare, exornatiuo, nihil fere aliud sibi proponit, quā ut delectet. Iudicio.) Id est, genere iudiciali. Sæuitiam.) Si accusat, quam extorquere uult à iudice. Aut clementiam.) Si defendit. In suasionē.) Id est, deliberatiuo genere, in quo suademus, uel dissuademus quid, quod fieri oporteat. Aut spem.) Cum spem habemus ita delibatum iri. Aut reformidationem.) Cum metumus, ne Senatus cōtra nostrā deliberet sententiam. Collocandi.) Propria cuilibet generi accommodandi. Nam aut temporum.) Namque, inquit Quintilianus, aliis ætatis gradus gestarumq; rerum ordinem sequi speciosius fuit, ut in primis annis laudaretur in dolens, tum disciplinæ: post hoc, operum, id est, factorum dictorumq; contextus. Aut generum.) In species, ibidem inquit Quintilianus, uirtutum diuidere laudem, fortitudinis, iustitiæ, continentie, ceterarumq; ac singulis assignare, quæ secundum quantæ earum gesta erant. Aut à minori bus.) A bonis externis uel corporis, ad animi bona: aut quæ pusilla, & inde ad maiora. Aut hæc in æquab.) De omnibus pariter ac tempore uno bonis tractabimus. Simplicia.)

Quæ

Quæ solus quis, aut primus fecisse dicitur. Coniunctis.) Ut si cum paucis, uel etiam pluribus, & eisdem illustribus fecit quis. Obscura.) Minus cognita. Dilucidis.) Quæ palim sunt omnibus. Læta tristibus.) Vbi cordis magnitudinem in aduersis ostenderit. Incredibilia.) Quæ credi sua magnitudine non posse uideantur.

C. F. Quid in deliberatiōe: quid spectas? C. P. Principia uel non longa, uel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendū, qui deliberant, sua causa parati. Nec multū sanè sæpe narrandum est. Est enim narratio præteritarū rerum, aut præsentium: suasio autem futurarum. Quare ad fidem & ad motum adhibenda est omnis oratio.

STREBÆVS.

DE deliberatione permulta atq; præclara scribit ad huius operis finē: nūc tantum præcipit, hoc genus quonā ordine dirigitur. Principiū, si quod erit, initio collocabitur: deinde narratio: cui proxima cōfirmatio: extrema peroratio. Cōfirmatio ad fidē, peroratio ad motū pertinebit. Quod si principiū nullum fuerit, nullaq; narratio, duo restāt collocāda. Probatio antecedit, motus autē subsequetur. Principia se sint lōga, ut Philippica quarta. Aliquādo nulla, ut Philipp. decimatertia et quarta. Causam ponit utriusq;. Sunt, inquit, ad audiendū, qui deliberant, id est consiliū petunt, sua causa parati. Quibus uerbis nō significat omnia principia deliberationū, sed ea tantum quæ uel attentionem uel beneuolentiam mouent. Hæc igitur Quint. interpretatur his uerbis, Pars deliberatiua proœmio, quale est in iudicialibus, nō ubiq; eget, quia cōciliatus est ei quisq;, quæ con-

e sulit.

M. T. CICERONIS

sulit. Initium tamen quodcumque debet habere aliquam proemii speciem. nec enim abrupte, nec unde libuit incipiendum: quia est aliquid in omni materia naturaliter primum. In Senatu utique, et in concionibus, eadem ratio quae apud iudices acquirenda, sibi plerumque eorum apud quos dicendum sit, benevolentiae. Affirmat et in Senatu et in concionibus proemia ad benevolentiam comparandam duci posse, quae plerumque longa ducuntur. Eiusmodi principium est Ciceronis in Servilium Rullum ad populum. Nec mirum, quia rationi paret ars ut optima duci. In hoc genere non multum sane saepe narrandum est, quia narratio est praeteritarum rerum aut praesentium, suasio autem futurarum. Quinti. et haec interpretatur. Narrationem, inquit, nunquam exiget priuata deliberatio cuius dumtaxat rei, de qua dicenda sententia est: quia nemo ignorat id de quo consulit. Extrinsecus possunt pertinentia ad deliberationem multa narrari. In concionibus saepe est etiam illa quae ordinem rei docet, necessaria: et affectus, ut quaeque maxime postulabit. Hac sententia Quintili. duplicem facit narrationem. Vnam eius rei de qua dicenda sententia est, quam Cicero uoluit hic accipi. Ea in priuata deliberatione minime necessaria: in concione saepe texenda. Exponimus enim et quid factum sit, et quid fiat, et quid sit futurum: quae omnia in Rullum facile reperies. Narratio tamen proprie dicitur esse praeteritarum rerum aut praesentium. Dicit aliquis, uerba Ciceronis quibus dicit non multum saepe narrandum esse, intelliguntur de propositione, non de narratione: quia nulla potest esse narratio sententiae de futuro. Cur igitur non dicit nunquam esse narrandum, sed non multum saepe? Cur Quintilianus id refert ad priuatam deliberationem, non ad publicam: nisi quod publica narratio fieri potest, et saepe sit propter eos qui rem de qua agitur, ignorant? Propositio frequens est: sed et narratio rei de qua dicenda est sententia. Ad haec Cic. digerit ordinem partium: propo

PARTIT. ORATORIAE.

67

propositio non est pars rhetorica. Iam quid uetat narrare quae hostili more faciat Antonius, si dicenda sententia est ut is declaretur hostis patriae? nam debilis est haec ratio. Sententiae de futuro narratio non textitur. Non dicimus narrari sententiam, sed rem de qua sententia dicenda est: sicut non dicimus narrari iudicium, sed id de quo iudicandum est. Non ita Cicero intellexit quum dixit, Suasio est rerum futurarum: sed sensit esse posse multas suasionem, quae nihil habeant neque praeteriti, neque praesentis, et illis non opus fore narratione: alijs, quae aliquid petant, aut praesens aut praeteritum, conuenire narrationem. VALLA.

Principia). Hoc dicit: In deliberatio genere aut breuia, aut nulla esse exordia expedit. Praeteritarum.) Ut in iudicijs. Praesentium.) Ut in demonstratio genere. Admonitum.) Ut concitatum habeat auditorem.

C. F. Quid in iudicijs quae est collocatio? C. P. Non eadem accusatoris, & rei: quod accusator rerum ordinem persequitur, & singula argumenta quasi hasta in manu collocata vehementer proponit: concludit acriter: confirmat tabulis, decretis, testimonijs: accuratiusque in singulis comoratur: perorationisque praecipitis, quae ad incitandos animos ualent, & in reliqua oratione paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, & vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem.

STREBAEVS.

DE genere iudicali, postremo loco tandem plurima. Nunc de collocatione. Ea duplex est, una accusatoris, altera rei, id est

c 2 eius

M. T. CICERONIS

eius qui uocatus est in ius. Accusator rerū ordinē psequitur, quod ipse facit in Verrē, ut exponat quæ cōmiserit. Quæstor, quid Legatus, Deinde Prætor Urbanus, tandem Sicilia prætor. In rerū gradibus singula argumēta, quasi hasta in manu collocata, uehementer proponit. Nō debet in acie cōfertim densēq; sua argumēta collocare, sed fusē & sparsim porrigere, ut singula aduersariū superare uideatur. Proposita cōcludet acriter: ut tāquā secunda substruatur acies, nūc ē simpliciter cōplexione, nūc ex enumeratione multorū, sic enim acerbitas exasperatur, quod plus colligamus, quā quod efficiatur argumētis, & misceamus affectus. Extēdet argumēta, id est, singulorū factorū probationes, si immoretur, multumq; loci capiat. Immorabitur, si nō modō ratione uiq; argumentandi à rebus internis cōtētus fuerit, sed etiam extrinsecus assumpserit aut tabulas, id est literas, quales subinde producit in Verrē: aut decreta, ut Senatuscōsulta ciuitatū Sicilia in eūdē: aut testimonia: aut si fieri potest, uniuersa. Iam duo sunt ordines. Vnus tēporū tanquam legionū uniuersarū. Alter singulorū quæ reprehēduntur, uelut cuiusq; cohortis in exercitu. Tertius est subsidiorū auxiliorūq;. Is est ordo potētissimus affectuū. Hos in acie uult collocari post singulos quosq; grauiore locos, ut hinc ad affectū egrediatur & erūpat impetus. In quo proponēda singula, deinde grauius exponēda, lateq; firmāda, tandē colligēda. Subsequitur affectus, quo in reū accusator inuehitur uelut ira grauiore percitus. Exēpla multo plixiora sunt, quā quæ scribi debeat. Lege Actiones in Verrē: hūc ordinē scitē collocatū reperies. Rerū ordinē psequi, est res eo quo gesta sunt ordine explicare. Singula argumēta dicuntur pbationes singulatim collocatæ. Argumēta aut singula ponuntur, aut cōferta & cōglobata, ut milites aut singuli, aut collecti atq; cōiuncti. Conferuntur hasta, quo

PARTIT. ORATORIAE.

69

quoniā illis ut hastis petitur aduersarius. Vehemēte pponere est, pferre cū amplificatiōe & affectu. Cōcludere acriter, colligere quæ cōferta sunt exponēdo narrādōq; cū motu et auxesi.

V A L L A.

Rerum ord.) Id est, ut reus accusari p cōmissis dignus uideatur facinoribus. Quasi hasta.) Quod ita argumenta cōtorqueat, eisq; cōpungat reum, ut in militia hostē suū miles hasta petit. Vehementer.) Vehemēs est & erectus, ut in Verrem Cicero. Acriter.) Instando, adurgendōq;. Confirmat tabulis.) Hæc suprā exposita sunt, ubi de locis diximus, artis expertibus Accuratus.) Ut motus animorū maiores faciat. In perorationis.) De quibus suo loco dicitur, ubi de partibus orationis præcepta traduntur. Paululum.) Quod facit aliquādo in Verrē Cicero, ut in Segestana Diana Ut iratum.) In reum iudicis animum exulceret.

C.F. Quid faciendum est contrā reos? C.P. Omnia longe secus. Sumēda principia ad beneuolētiam conciliandam. Narrationes aut amputandę, quæ lēdūt: aut relinquēdę, si totæ sunt molestæ. Firmamēta ad fidē posita, aut per se diluenda, aut obscurāda, aut digressionibus obruēda: perorationes autem ad misericordiam conferendæ.

S T R E B A E V S.

H A E C statuuntur de collocatione patroni sue defensoris. Sit in acie prima principū ad beneuolentiam cōparatum, quia auditores exasperauit accusator. Narratio, si tota pro nobis, ordine secūdo ponetur. Si tota cōtra nos, relinquetur, ne intronifsa fundat acie. Si partim p nobis erit, partim cōtra nos: id quod proderit

M. T. CICERONIS

proderit, instruendum: quod nocebit, arcendum. Succedet acies argumētōrū, quæ quidem argumentis aduersarij cōferūtur. Ea firmamēta uocat, quod illis caussa cōfirmatur. Aduersarij probationes aut superari possunt, aut inuictæ cōstant. Vt uincantur per se, id est ipsa ratione firmamēti, initio tentandum est. si nequeūt expugnari, aut obscurādæ, aut digressionibus obruādæ. Obscurantur, si multa dicendo faciamus ne uirtus earum splendet: & eludendo uerbis, uim omnem obtundamus, & lucem. Adulter est, inficiari non potest. Nō respōdeo, inquit, ad omnia maledicta quæ inimicus excogitauit, nec si quid est commune magnorum uirorū, & frequenter eorū qui ceteros accusant: quorum si uitam, si libidines, si adulteria requiramus, metuo ne penē omnibus periculum creetur. Cōdoneamus aliquid uoluptati, quod citra Reip. perniciem fiat: aut omnes quicunq; peccauerint ciues, exterminemus. His & similibus res obscuratur, ut Cœlij incontinentia. At sunt quæ obscurare non possis. Sint, ut uis: hæc præceptio cadit in ea quæ obscurari queunt. Plus autē est obruere quàm obscurare. Obscura uideri possunt: obruta non possunt. Seditiosus quis fuit? Exponēdū magnifice præclaras illius egregiasq; uirtutes. Hac digressionē consequeris, ut unius facti memoria delcatur, si nō in perpetuū, tamen in iudicium præsens. Peroratio subsidebit, uelut cum triarijs. In ea collocabuntur affectus mitiores, quibus iudex iratus mitigetur. De quibus alijs suo loco dicitur.

V A L L A.

Aut relinquēdæ. Id est, nullæ narrationis partes refrendæ, ne molestæ, quæ narrata sunt, iudicis mentem adhuc in odium reficiant. Firmamenta. Quibus sublatis, defensio nulla sit, ut inquit Quintili. in tertio libro, hoc est firmissima argumenta, quibus magnopere nititur aduersarius. Aut per

sc.)

PARTIT. ORATORIAE.

71

se.) Sine alijs argumentis infirmāda. Aut obscuranda. Id est, non plana, non aperta esse ostendenda. Aut digressio nibus. Hoc est, à proposito reuocanda.

C.F. Semper ne igitur ordinem collocādi quem volumus, tenere possumus? C.P. Non sanē. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouido: & quod respuunt, immutandum est.

S T R E E A E V S.

ANIMADVERTENDA præceptio, & consiliū tenendum. Dispositio frequenter cum seruat ordinem, quem antè per genera describit. Tamen utilitas caussæ, persona, tempus, locus, plurima commutāt. Hinc ante narratiōnem refutatio est pro Milone. Hinc interruptiones narratiōnū pro Cluētio. Verū igitur quod Quintilianus iudicat, Mutatur, inquit, pleraq; causis, temporibus, necessitate, occasione. Atq; ideo res in oratione præcipua, consiliū est: quia uarie, & ad rerum momenta conuertitur. Et paulò post, Neq; rogationibus, plebis' ue scitis sancta sunt ista præcepta, sed hoc quicquid est, utilitas excogitauit. Aures auditorum moderari oratori prudenti & prouido, est oratorem circumspectum auribus auditorum se accommodare.

V A L L A.

Auditorum moderantur aures Oratori. Hoc est, audiendo, quod dicendum, & quid fugiendum sit, Oratori ostendunt: quod ex ipsorum uultu, motuq; facile deprehendi potest.

C.F. Expone deinceps quæ ipsius orationis, uerborūq; præcepta sunt. C.P. V num

e 4 igi

igitur genus est eloquēdi sua spōte fufum:
alterū verfum, atq; mutatū. Prima vis est in
fimplicibus verbis: in coniunctis fecunda.
Simplicia inueniēda funt: coniuncta collo-
canda funt. Et fimplicia verba partim nati-
ua funt, partim reperta. Natiua ea, quæ fi-
gnificata funt fenfu: reperta, quæ ex his fa-
cta funt.

STREAEVS.

VIS oratoris in quinq; rebus pofita eft, ex quibus expofuit
inuentione atq; difpofitionem: nunc ordine persequitur elocu-
tionē, quam uocat orationē: quoniam pars illa eft unde nomen
duxit eloquentia, unde rhetores et oratores nominati. Nō ab-
furde igitur nomine totius appellatur. Et ne maneret ambigui-
tas, orationē interpretatus eft præcepta uerborū. Id fic expli-
cat in Oratore. Quamquā, inquit, omnis locutio oratio eft, ta-
men unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine eft. Di-
uiditur eloquēdi genus in fua fponte fufum, et in uerfum atq;
mutatū. Genus uerfum atq; mutatū eft, quod uerba aut oratio-
nē in plura dilatat, aut cōtrahit, uel orationis ordinē cōmutat.
Quod ut intelligas, ea tibi legēda funt, quæ paulō pōft affcri-
bit de cōuerfa oratiōe atq; mutata. Genus fua fpōte fufum eft,
quod ipfo naturæ impetu, id eft trita loquēdi cōfuetudine, quæ
eft uelut altera natura, occurfante proijcitur, per fe numero ac
lege cōponendi folutū. Quod perraro (nifi fponte fluant nume-
ri) bonus ufurpat orator. Proponitur tamē ab autore, quia quē
fit in cogitatione primū, arte perficitur, haud aliter quam lapi-
des et materia quæ natura parit, expoliūtur artificis industria,
et adibus aptantur. Proponamus exemplū quod rudiores ue-
lunt. Nusquam enim tōgius aberrant à uia multi profeffores,
quām

quām quum elocutionis iter rectū fequendū eft. Milo occidit
Clodiu in uia Appia. Sermo naturalis, et fponte fufus. rectus
enim antecedit, uerbum fequitur, uerbo fui cafus apponun-
tur: nec aut conuerfione, aut mutatione uariatur. Hoc fermone
non utetur orator, quia posterior fyllaba uerbi primi cum pri-
ma fequētis interfiftit, uafumq; reddit fonitū. Eodē modo ter-
tium uerbum cum quarto, quintū cum fefto diffentiūt: quodq;
peius eft, nullus eft curfus oratiōis, utpote quæ claudicat, hiul-
ca, afpera in fua uis atque fufpenfa. Quid igitur uerte, muta, ut
ex fponte fufo cōponatur illud uerfum atq; mutatū. Cafus eft
à Milone Clodius in uia maiorum fuorū. Omnia uitia fuftili-
fti. Ergo fi quod genus fua fponte fufum eft, proprium uerbis,
numero decorum, nihil immutabis. Si uerō non refpōdeant aut
impropria uerba, aut fonus orationis, aut figura dicendi, quæ
rendū genus illud uerfum atq; mutatū. Erunt qui diffentient
ftudiofi redarguendi, dicentq; genus fponte fufum non temere
proiectum, fed numeris uinctum, cōfecutione uerborum copu-
latū, à uerbis nō coactis, fed fponte occurrētibus dictum. Illis
oppoſo uerba Ciceronis. In cōiunctis autē uerbis (inquit) tri-
plex adhiberi poteft cōmutatio, nō uerborū, fed ordinis tantū-
modo: ut quum ſemel dictū fit directe ſicut natura ipſa tulerit,
inuertatur ordo, et idem quaſi ſurſum uerſus retroq; dicatur,
deinde idē intercife atq; permifſe. Eloquēdi autem exercitatio
maxime in hoc toto cōuertendi genere uerſatur. Si ordinis cō-
mutatio pertinet ad genus uerſum, non ne erit ſponte fufum,
quod ordinem nō mutauerit? Ut igitur adſtringes numeris, niſi
uenias ad ordinis cōmutationē? Niſi numerus ſpōte fluit, illiga-
ri nequit eiſdē uerbis, quū ordo uerborū mutetur. Quid aliud
Cic. dicit his uerbis, Eloquēdi exercitatio maxime in hoc toto
cōuertendi genere uerſatur, niſi genus uerſum eſſe oratorium,
c s ſponte

spōte fūsum nō item, nisi spōte fluat numerus & compositio. Ita que recte dicimus hoc genus esse directum quasi naturale, neq; uersum, neq; immutatum: cui si uirtutem dat orator, in altero genere uersatur. At huc Cicero refert numeros & cōsecutionē. Certē, aut enim spōte occurrūt, & huc pertinet: aut arte nectūtur, & tum genus spōte fūsum mutant. Genus sua spōte fūsum, duas habet uirtutes, unā in simplicibus uerbis, in cōiunctis alterā, quas ubi cōseceris, persēpe fiet illud genus immutatum, quod est natura posterius. Simplicia inuenienda sunt ab Oratore, quibus optimē res exprimatur, quibusq; uis ea perferatur ad aures, quam mens antē concepit: cuiusmodi est istuc Ciceronianum, Importuni gladiatoris amentia, pro Antonio crudeli. Quanto uerba sunt ad significandum uehementiora? In uerbis queritur sensus, uis significandi, & figura. Coniuncta collocanda sunt, ut numero se cadant cum decenti cōformatione: ut pro Caelio, Etenim semper magno ingenio adolescentē res, refrenandi potius a gloria, quam incitandi fuerunt. Tolle orationis compositionem, Etenim adolescentes ingenio magno fuerunt semper refrenandi potius a gloria, quam incitandi. perijt uirtus illa coniūgendi, ut aures optimē iudicant. Ergo prima uis in simplicibus uerbis, in coniunctis secūda. Simplicia uerba partim natiua sunt, partim reperta. Natiua, ea quae significata sunt sensu. Reperta, quae ex his facta sunt. Natiua et reperta dico, quae primitiua & deriuatiua grammatici uocant. Quid porro est aliud uerbū natiuum, quā primitiuum, & id quod est primae positionis? Cuius originē si queras, nō referes ad aliud uerbū, quia nullū est, sed ad sensum, id est intelligēdi facultatē. Sēsus enim q̄ uellet expectorare quod intelligēdo cōcepisset, inuenit signa: ea sunt uerba rerū notā, quae ore pmūtur. Verba significata igitur sunt signa rerū, facta sensu, id est hominum

nū cōceptione, qui loqui uelēt Si queritur unde sit uerbū intelligētia, referemus ad participiū intelligēs, hoc rursus ad uerbū intelligo, hoc deinceps ad uerbū lego, hoc postremum, siue Graecū est λέγω, siue Latinū, referetur ad sensum. Cōstat igitur infinita esse quae reperta dicātur, ut denominatiua, ut possessiua, ut uerbalia, ut uerba, et aduerbia permulta, ut participia: quae si ad sensum referri possūt ut primā omnium causam, tamē ppiorē habēt fontē unde deriuātur. Quāobrē Quintili. natiua dixit significata primo sensu: quia secūdo reperta facta sunt.

V A L L A.

Vnū genus est eloquendi.) Postea quā de inuēitione, simulq; de dispositione locutus est, sequitur ut de elocutione, unde & eloquētia nomē habet, dicat. Eius itaq; duo esse ait genera, unū sua sponte fūsum, hoc est naturale: ut omnes loquuntur. Versum atq; mutatum.) Hoc est, tropis, schematisq; distinctum. Simplicia.) Hoc dicit, Naturalis oratio aut in simplicibus, aut coniunctis consideratur uerbis. Simplicia inueniēda, hoc est, eligenda: ut Quintilianus lib. viii. inquit: Sunt alia alijs honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora: ut syllabae ē literis melius sonantibus sunt clariores, ita uerba ē syllabis magis uocalia: et quod plus quoq; spiritus habēt, auditu pulchrius: & quod facit syllabarū, idem uerborum quoq; inter sese copulatio, ut aliud aliq̄ iunctum melius sonet. diuersus tamen est usus. nam rebus atrocibus uerba etiā ipso uultu aspera magis conuenient. Quae significata sunt sensu.) Id est, proprietate intellectus. Proprietas, inquit Quintili. nō ad nomē, sed ad uim significandi refertur: nec auditu, sed intellectu perpēda est. Secundo modo dicitur propriū inter plura quae sūt eiusdē nominis, et unde cetera dicta sunt, ut Vertex est contorta in se aqua: uel quicquid aliud similiter uertitur. inde propter

propter flexum capillorū, pars summa capitis, & ex hoc, inquam, in montibus eminentissimū, rectē dixeris hęc omnia, uer-
tices. Et tertius est huic diuersus modus, cū res cōmunis plu-
ribus, in uno aliquo habet nomē eximium: ut carmen funebre,
proprie nēnia: & tabernaculū ducis, augustale. Itē quod com-
mune est & alijs nomē intellectu alicui rei peculiariter attri-
buitur: ut urbē, Romā accipimus: & uenales, nouitios: & Co-
rinthia, ara: cū sint urbes alie quoq; et uenalia multa, & tam
aurū & argentū, quā as Corinthiū. sed ne his quidē uirtus
Oratoris inspicitur. At illud iam non mediocriter probandū,
quod hoc etiā modo laudari solet, ut pprie dictū, id est, quo ni-
hil possit inueniri significatiū, ut Cato dixit, C. Cesare ad euer-
tendā Rempubl. sobriū accepsisse, ut Vergil. Deductū carmē.
& Horatius Acrem tibiā, Annibalemq; dirū. In quo modo
illud quoq; est a quibusdā traditum, propriū genus ex apposi-
tis, quę epitheta dicuntur: ut dulce mustū, & cū dētibz albis.
de quo genere postea dicemus. Etiā quę bene translata sunt,
propria dici possunt: quę sunt in quoq; precipua, pprii locū
accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias nūc cūcta-
tor est appellatus. Reperta, quę ex his. Id est, reperta di-
cūtur, quę ex natiuis, hoc est, naturalibus, quibus omnes utun-
tur, a nobis deducta repertaq; sunt: ut Cicero ab eo quod est
beatus beata beatum, finxit reperitq; beatitas & beatitudo:
quę dura Quintilianus quidem sentit esse, uerum tamen usu
putat posse moliri, ac ut a Cicerone etiam syllabatū, ita ab Asi-
nio fimbriatum, & figulatum.

Et nouata aut similitudine, aut imitatio-
ne, aut inflexione, aut adiūctione verborū.
Atq; etiā est hęc distinctio in verbis, alte-
ra

ra natura, tractatione altera. Natura, ut sint
alia consonantiora, grauiora, leuiora, &
quodammodo nitidiora: alia contra.]

S T R E B A E V S.

Q V AE dicūtur hic nouata uerba, capi possūt duobus mo-
dis. aut enim reperta intelligūtur ea quę a natiuis facta sunt: ab
antiquis, aut facta a posterioribus, quę nobis pprie noua dicū-
tur. De his Cic. 111. de Orat. Nouantur, inquit, uerba quę ab
eo qui dicit ipso gignūtur ac fiunt, uel coniūgendis uerbis, uel
sæpe sine cōiūctione. Hęc itaq; sunt distincta tēporibus, & in
reptis sunt utraq; nouata. Nouātur aut quatuor modis, simili-
tudine, imitatiōe, inflexione, adiūctione uerborū. Similitudinē
tertio de Oratore uocat metaphorā, quā hic accipere nō possu-
mus: quia eodē loco nouatū distinguit a trās lato, & iā ponet
ea quę trāsferuntur. Accipimus analogiā, de qua Quintilia-
nus in quinto, Analogiam quidā a simili separauerūt, nos eam
huic generi subiectā putamus. Analogiā appellat hic similitu-
dinē. Eius hęc uis est (ut eiusdē uerbis utar) ut id quod dubiū
est, ad aliquid simile, de quo nō queritur, referat, ut incerta cer-
tis probet. Quā ratioe infinita propē uerba nascuntur, ut so-
molentia, sicut uiuolētia. Curuitas, ut prauitas. Poenitēdus, ut
pudendus. Rapturio, ut parturio. Detōsare, ut deffōsare. Cōfi-
derate, ut doctē. Sedenim, ut atenim. Hęc & similia ad infle-
xionē pertinere possunt: tamen alia est ratio similitudinis, alia
inflexionis. Inflexio deriuationis est sine ulla cōparatione, ut
sit nomen finitimus in hoc genere primū, cui poterat cōparari
antequam reperta essent legitimus, aditimus, & consimilis.
Quā multa sunt quę nulli cōparatur? Laberius nimis infle-
xit a bibo bibosum: simile nō reperies. A detero inflexū dett-
rius

rius sine consorte. A' credo credibile: nullū simile à ludo, cado,
& reliquis id genus. A' pede & tento, pedetentim. A' fido si-
ducia, producit enim primā. A' puero pufio. A' post & limine
postliminiū. Ergo inflexio frequenter est sine analogia, quam
obrem nō sine caussa diuiditur. Analogia si uera est, quærit si-
mile genus, simile finem, simile declinamentum, quæ nō spectat
inflexio. Analogia cōparat, inflexio deriuat. Imitatio de sono
uerba trahit: tinnio, rugio, uagio, balo, rudentes, murmur, clan-
gor, baubator. In his Latinorū minima felicitas. Adiunctio uer-
borum est cōpositio, Incuruicercum pecus, ueliuolum mare,
uelificari, aræ thuricreme, barbigere capellæ, apri bidētes, bel-
ligena puella. Hic Græci feliciores: καλλιπάρης, καλλιπρό-
ναυς, ὁδοδίακτυλος. Tertia est uerborū partitio na-
tiuis repertisq; cōmmissis. Altera natura sunt præstantiora, de-
teriora uē, quum ipsa per se cōsiderantur nō habita ratione tra-
ctandi. Altera tractatione sunt talia. Ex ijs quæ synonyma uul-
go dicuntur, natura quædā sunt cōsonantiora, ut tēpestas, quā
tēpus, moderatio quā modestia, concertare quā configere,
frequenter quā frequēs, quāquam quā et si. Quædam gran-
diora, ut illud Vergilianū, Regnatōrē Asiæ: grandius quā si
regē Asiæ dixisset. Et illud Ciceronianū, In tuis illis immanibus
poculis, quā magnis poculis. Grandiora bene legebantur, sed
immutarunt imperiti in grauiora, quia leuiora sequebantur: nō
animaduertentes autōrē nō opposuisse cōtraria, sed postremō
dixisse pro cōtrarijs, alia cōtrā. Quædā leuiora, hoc est uiribus
infirmiora, ut amor quā charitas, comedere quā uorare,
tangere quā percutere, niti quā conari, ire quā uadere.
Quædam nitidiora, quæ sunt splendentiora, sordidis aduersa, ut
Quintilianus dicit in viii. ut boues pro uaccis, sus pro por-
co, minus humilia sunt. Nec orator usurpabit Epigrammatico

rum

rum pudenda uerba, & Satyricorum: sed pro decoro nitidio-
ra inueniet.

VALLA.

Nouata.) Vt quæ memorauimus. Aut similitudine.)
Sicut bonitas dicitur, ita beatitas: beatitudo ita dicitur, ut ma-
gnitudo. Aut imitat.) Vt enim Græci dicunt μακάριος,
ita Cicero de Vniuersitate medietates, ac sicut à Græcis ὄψ
& ὄσις dicitur, ita à Sergio Flauio, ut Quintilianus ait, ens &
essentia, & quæ à Græcis ἐπαγγελία dicitur, à Cicerone in Hor-
tensio tum perspicuitas, tum euidētia. Aut inflexione.)
Quemadmodum piraticam (ut tradit Quintilianus) sicut mu-
sicam, à piratis deriuarunt multi, usq; eo sunt uerbo. Nec ideo
ait hic Cicero inflexione, quin superiora quoque inflectantur
(nam ait primo: Reperta quæ ex his facta sunt) sed propter
id quod sequitur. Aut adiunctione uerborū.) Hoc est
cum per compositionem nouantur: ut Lucretius, terroloquis di-
ctis inquit, & barbigerum pecus: & Cicero soliuagas feras.
nam cum sint eorum simplicia natia, composita certè reper-
ta sunt: quod genus uehementer Horatius in arte pœtica pro-
bat, cum inquit: Dixcris egregie notum, si callida uerbū Red-
diderit iunctura nouum. Altera natura.) Distinguit Cice-
ro adhuc uerba, ut alia natura dicat, alia tractatu ipso consi-
derari. Natura.) Vt sonantiora sint alia, quemadmodum du-
ctor, quā dux. Grauiora.) Vt Vastum pelagus, quā ma-
gnū. Leuiora.) Id est, magis lubrica, & quodammodo ni-
tidiora: aut meliuscule, leuiusculē, & tales molliusculē pro-
nunciata dictiones. Alia contrā, Vt Horrida terra tremit,
& similia.

Tractatione autem, cum aut propria su-
muntur rerū vocabula, aut addita ad nomē

aut no

M. T. CICERONIS

aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata & inflexa quodāmodo, qualia sunt ea quæ trāsferūtur, aut immutātur, aut ea quibus tanquā abutimur, aut ea quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæq; mirabilius quā sermonis consuetudo patitur, ornamus. STREBÆVS.

QVÆ de uerbis antè dicta sunt, quodā quasi naturali sensu iudicantur: quanquam & de illis nonnulla præcepta reperiuntur: & artificis est nosse materiam, nō tantum eligere atq; coniungere. In tractatione uerò est quod edificet orator, & in quo maiorem adiungat artem. Vbi uerborum copiam sibi comparauerit, ac diligenter explorauerit eorum naturam, tum pro rei dignitate, quæ cōuenientiora uidebuntur, aptabit orationi. Hæc enim tractandi lex est & ratio, ut ex multis ea legamus, quæ res de qua agitur, & orationis poscet ornatus: quæadmodū architectus haud omnē, sed aptiorē substructioni materiā legit, & collocat: hoc modo collocabit orator aut propria rerū uocabula, aut addita ad nomē, aut noua, aut prisca, &c. Addita ad nomē sunt epitheta, præcipuē quæ sensu dicūtur adiectiua, ut pater, mater, frater, licitor, Africanus, quæ cadūt in antonomasiam. Sunt alia quoq; interim apponenda, quæ dicūtur adiectiua uoce, ut, homo improbus uexauit Asiam. Interim omitte-da, ut uaga quæ dicūtur. Igitur utendū erit aliquando proprio, & proprium nōnunquam proprio mutabitur, quod est additū ad nomen. Sāsia fuit Cluentij mater. Hic proprijs utendū fuit: quia prima rei expositio est, nec ulla alia uis desideratur. Post hæc si dixeris, Oppugnat Cluentiū Sāsia, imperitē dixeris. Quid igitur? Intromitte addita ad nomē, Oppugnat filiū mater. Hinc duplex

PARTIT. ORATORIAE.

82

duplex uirtus. Et molestia repetēdi uitatur, & res dicitur grauius, quia in matre & filio est aliquid cur oppugnatio impia sit, quod nō erat in proprijs. De eadē Cic. Nubit genero socrus. quanto melius est quā istuc, Nubit Melino Sāsia? Nam priora causas habent cur impias nuptias fieri non oportuerit. Est etiam quando prisca nouis, nouaq; prisca anteponātur. Res est grauis, animus permotus, natura de uerbo nō ita multum sollicita est. Tum prisca longē optima. Verg. Heu quianā tanti cinxerunt æthera nimbis. Idem in x. Tros Rutulū ue suat, nullo discrimine habebō. Conuenient item sermonibus prisca, & fictionibus personarū: ut rebar, opinabar, effari, soboles, prosapia, actutū, olli: ex quibus loco positis grandior atq; antiquior oratio sæpe uideri solet. Noua cōtrā in rebus floridis, & amoenitatibus, locisq; iucundioribus nō temerē cōueniunt, ut plurifariam, cohibilis: qualia innumerabilia fecit Apuleius, & recetiorum puerilis affectatio. Cic. Terra diffundit & elicit herbescentem ex eo uiriditatem. Idem, Quæ ex fici tantulo grano. Idem, Ne syluescat sarmentis, & permulta consimilia, ubi natura uoluptates, uerborum iucunditate, gratiaq; nouitatis efficit amceniores, quibus in foro & in cōcionibus multo uerecundius utebatur. Alia sunt ab oratore modificata & inflexa quodāmodo, tropi nominātur. Quæ figura est uerbi uel sermonis à propria significatione in aliam cum uirtute mutatio. Quibus addi possunt & reliquæ figuræ uerborum. Sed quæ sequūtur exempla, tropos maxime capiendos esse demonstrant, nisi per ea quæ mirabilius quā sermonis consuetudo patitur, ornamus, significamus omnes uerborum figuras. Cur autem eo modo immutata uerba, modificata & inflexa dicat, in dubiū uenire potest. Sanè ultra modum mensuramq; propriam fusiis extendūtur, quadā prioris intellectus seruata dimēsiōe, ut metaphore. A qua mo
f ifica

dificatione & competentia (ut cū Gellio dicam) modificata dici posse existimauit. Nisi forte sit hoc proprium omnium figurarum, nouam quandam accipere formam, quæ alia uelut lineamenta ostendet: propterea dici figuras & confirmationes, quas quidem in modum quædam cadere scimus. inſectūtur autē ab eo quod rectum, quodq; proprium est, ad aliud propter uirtutem & ornatū. Prima sunt, quæ transferuntur: ea uulgò metaphorica dicuntur, ut, concionum procellæ, eloquentiæ flumina, gloriæ seges, os roseū, feruet æstu pelagus, eloquentiæ tympana, exemplorū sylua. Eorū frequentissimus est usus Oratori, quia sepe proprijs aut uirtute potētiora sunt, aut iucūdiōra. Immutantur autē per metonymiam dicta, quod ostendit de Oratore lib. III. Ne illa quidē traductio atq; immutatio in uerbo quamdam fabricationē habet, sed in oratione. Hic immutatio est hypallage. Eiusdē rei nomen est metonymia, qua (ut ait) propriū proprio cōmutatur, ut Africa pro Afris: id quod cōtinet, pro eo quod continetur. Mars pro bello, inuentor est pro re inuenta. Campus pro comitijs, locus est pro illo quod fit in loco. Neptunus pro mari, possessor est pro re possessa. Toga pro pace, signū est pro signato. Arma pro bello, instrumentū pro re quæ efficitur. Scelus pro scelerato, res pro persona cui cōuenit. Hoc modo distinguuntur septē metonymiæ species, quarum pleræq; sunt amiciores poetis quā oratoribus. Ea quibus tanquā abutimur, rationē seruant translationis, κατὰ γένος dicuntur, hoc est per abusum usurpata, quæ necessitas genuit, inopia coacta, & angustijs: post autē delectatio uoluptasq; celebravit: ut, gēmat uitis, luxuriatur herba, leta est seges, equitat in asino, inhorrescit mare, tenebræ cōduplicantur, grando præcipitatur. Hæc tria posteriora sunt iucūditatis, nō inopiæ: sicut minutus animus pro paruo, grandis oratio pro magna. Hæ sunt

transla

translationes paulo audaciores. Ea quæ obscuramus, sunt enigmatica. Quintilianus, Hæc allegoria quæ est obscurior, enigma dicitur, id est obscurus sermo: in quo multa sūt obscuriora prouerbia, ut, Similes habent labra lactucas, multæ sententiæ. Coronam ne carpseris, multæ parabola. Bos lassus fortius figit pedem, imagines quædam. Quid tu? porrigis assem elephantos? Cicero uitur pro Sexto Roscio, Te pugna Cannensis accusatorem sat bonum facit. Ibidem, Nihil mali est canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti obseruandi, multaq; obseruanda sunt. Quæ incredibiliter tollimus, sunt hyperbolica, Ferit æthera clamor. Frigidius glaciæ pectus amantis erat. Tu niue cādidiōr, Veneris tu clarior astro. Cic. Philip. II. de bonis Pōpeij, Quæ charybdis tam uorax? Charybdin dico? Oceanus medijs fidius uix uidetur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam citō absorbere potuisse. Quæ mirabilius quā sermōnis consuetudo patitur, ornamus: nō uidentur esse tantum quæ circumlocutione enuntiantur. Nam cur potius hæc quā gradationes, repetitiones, coaceruationes, paria, cōtraria, & splēdidiores uerborum figuræ? Hæc enim tam mirabiliter ornant, quā periphrasis: qualis est hæc, Candida uenit auis longis inuisa colubris. Aliquot tropos antē posuerat, nunc uno genere reliquas uerborum confirmationes uidetur amplecti.

VALLA.

Tractatione. Cum aut propria sumuntur uocabula, eo modo, quo tradēte Quintiliano, diximus fieri: ut cū dicimus sterile platani, tonsasq; myrtos, maritam ulmū, & uberes oleas. Aut addita ad nomen. Id est, epitheta, ut impiū paricidā: euerforē Carthagini & Numantiæ, Scipionē intelligimus: principem eloquentiæ, Ciceronem. Aut noua. Vt Cicero famorē, & urbanum, tradente Quintiliano noua putat, ut putat

f 2 Teren

Teretium primò dixisse obsequium. Aut prisca. Qualia Ciceronis sententia in lib. de Orat. sunt reor, autumo, et (ut Quintilianus inquit) nūcupare, fari, & huiusmodi multa, quæ certe grandem & sanctiorem & magis admirabile nostram reddūt orationē. Aut ab oratore modificata.) Verba, inquit, in aliū modum trahuntur, aliūq; insēctūtur significatū, quā sit eorum naturalis significatio, per translationē: Transfertur ergo nomen aut uerbum, ut Quintili. inquit, ex eo loco, in quo primum erat, in in eū in quo aut propriū deest, aut trās=latū proprio melius est, id facimus aut quia necesse est: aut quia significantius est: aut, ut dixi, quia decentius est. Vbi nihil horū præstabitur, quod trāsferetur, impropriū erit. necessitate rusticæ gemmā in uitibus dixerūt, inde gēn. re etiam uites, inquit Cicero: sitire segetes, & frutices laborare. nos necessitate durū hominem, aut asperum: non enim propriū erat quod daremus his affectibus nomē. nam incensum ira, & inflāmatum cupiditate, & lapsū errore, significandi gratia. nihil enim horum suis uerbis, quā his accersitis magis propriū erit. Illa ad ornatū, lumen orationis, & generis claritatē, & cōcionum procellas, & eloquētiæ flumina: ut Cic. pro Milone, Clodium son=tem gloriæ eius uocat. & in alio loco segetē ac materiē. Quædam etiam parā speciosa dictū, per hāc explicātur: Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus sit genitili aruo, et sulcos obliet inertes. Aut immutatur.) Quæ figura metonymia dicitur: quā, ut Cic. in Oratore inquit, hypallagē esse Rhetores dicūt. hāc inuenta ab inuentore, & subiecta ab obijciētibz significat: ut, Cererē corruptā undis, & Receptus terra Neptunus. Refert autē, inquit Quintilianus, inquantū dictus tropus Oratorem sequatur. nam ut Vulcanum pro igne uulgō audimus, & uario Marte pugnatū eruditus est sermo, & Venerem

nerem quā coitū dixisse magis decet: ita Liberū & Cererē pro uino & pane licētius, quā ut fori ueritas ferat. Aut iea quibus tanquā abutimur.) Hæc figura à Græcis cataphresis nominatur, quā, ut inquit Quintilianus, recte dicimus abusione, quæ non habentibus nomē suū, accommodat quod in proximo est, ut parricida, matris quoq; aut fratris interfector. Et si dicas, ut sis bonus, hoc ego non metuo. & cū inquit Iuuenalis, Quartanā dudū sperantibus agris, pro timētibus. Aut ea quæ obscuramus.) Hæc Græci allegoriam uocāt, quā nos, ut Quintil. inquit, in uersionē interpretamur, aliud uerbis, aliud sensu ostēdit, ac etiā interim contrariū. Prius: ut, O nauis referēt in mare te noui Fluctus, ò quid agis, fortiter occupa Portū. Totusq; etiā ille Horatij locus, quo nauē pro re=pub. fluctuū tēpestatē pro bellis ciuilibz, portū pro pace atq; cōcordia dicit. Tale Lucretius: Inuiua Pieridū peragro loca. Et Verg. Sed nos immēsum spatijs cōfecimus æquor, Et iam tēpus equū spumātia soluere colla. Sine translatione uerò in Bucolicis: Certe equidē audierā, quā se subducere colles Incipiunt, molliq; iugū demittere cliuo, vsq; ad aquam, & ueteris confracta cacumina fagi: Omnia carminibus nostrum ser=nasse Menalcā. Hoc enim loco, præter nomē, cætera proprijs expressa sunt uerbis. uerū non pastor Menalcas, sed Vergilius est intelligēdus. Apud Cicer. Equidē cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus cōcionum semper Miloni putauī esse subeundas. Nisi adiecisset, inquit Quintil. duntaxat fluctibus concionum, allegoria esset: eā nunc miscuit: est ergo mixta cū translatione allegoria. Quod uerò longē speciosissimū genus orationis, in quo triū est permixta gratia, similitudinis, allegoriæ, et trāslationis, ut pro Muræna Cicero: Quod fretū, quē Euripū, tot motus, tantas, tam uarias habere putatis agitiones

tionem fluctuum, quātas perturbationes, & quantos aestus habet ratio comitorum? Dies intermissus, aut nox interposita sepe perturbat omnia, & totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris. Hec allegoria, inquit Quintilianus, quæ est obscurior, ænigma dicitur, uitium meo quidē iudicio: si quidem dicere dilucidē, uirtus. quo tamen & poëta utuntur, Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Treis patet coeli spatium nō amplius ulnas. Aenigmata itaq; sunt, quæ nisi quis interpretetur, non intelligas. Ideo dum ait Cicero: Aut quæ obscuramus: non uerisimile est ut ænigma intelligat: sed allegoriam, quæ paulo obscurius effert quod sibi uult, ut tamē possit intelligi. Quæ incredibiliter tollimus.) Hanc Græci figurā hyperbolen uocant: ut, Geminiq; minantur In cœlum scopuli, & Fulminis ocyor alis, & Illa uel in te etæ segetis per summa uolaret Gramina, nec teneras cursu laessisset aristas. Cicero in Antonium: Quæ Charybdis tam uorax? Charybdis dico: quæ si fuit, fuit animal uiuum: Oceanus mediūfusus uidetur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam citò absorbere potuisse. Et rursus in Verrem Pindarum secutus: Versabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quoddā insula multos, & crudeles tyrannos) sed quoddā nouum monstrū, ex uere illa immanitate, quæ in ipsē locis uersata esse dicitur. Non enim Charybdis tam infestam, neq; Scyllam nautis, quā istū in eodē freto fuisse arbitror. Quæq; admirabili quam sermonis consuetudo patitur, ornamus.) Hanc figuram periphrasim uocāt Græci: Circuitum loquendi ornatū, inquit Quintilianus, petit solum: qui est apud poëtas frequentissimus, Tempus erat quo prima quies mortalibus agris incipit, & dono diuum gratissima scripit. Et apud Oratores nostros,

stros, semper tamē astrictior: quicquid enim significari breuius potest, & cum ornatu latius ostenditur, periphrasis est.

C.F. Habeo de simplicibus verbis: nūc de cōiunctione quæro. C.P. Numeri quidā sunt in cōiunctione seruādi, cōsecutioq; verborū. Numeros, aures ipsæ metiuntur, ne aut nō cōpleas verbis quod pposueris, aut redūdes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, tēporib⁹, personis, casib⁹ perturbet oratio. Nam ut simplicibus verbis quod non est Latinū, sic in coniunctis quod non est consequens, vituperandum est.

S T R E B A E V S.

EX simplicibus uerbis, quæ natura uel tractatione ualent, coagmētatur & coalescit oratio. Huic igitur secundus assignatur locus. in coniunctione uerborū duo seruanda, numerus, & consecutio. numerus est p̄uoc⁹, id est, quædā orationis musica, quæ pro rei natura de qua agitur, longarū breuiūq; spacio decurrit ad aurium dimensionē. Numerus temporā metitur. Nam breues syllabæ orationē præcipitant celerem: ut, Stolidus homo fuit, qui sophismata legere uoluerit. Longæ, constantem tardamq; reddunt: Vtebatur tanta grauitate sententiā, tanta uerborū dignitate, ut illum iure suorum lumē, regni firmamentum existimarent. Mistæ, temperatū faciunt cursum. Animaduerti Iudices omnē accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. A breuius ad lōgas durius insurgimus: Num te pudet? Quid hic agis? scelerate fugis hinc? A lōgis ad breues molliore uia & expeditiore cursu delabimur: Ex eius ore melle dulcior fluebat oratio. Ergo prius id uidendum, quibus utare pedibus:

f 4 quos

quos ideo reliquit, quod in alijs partibus ea de re grauitate & copiose differt. Pedes autem ratione atque arte, non auribus iudicantur. Non secludo iudicium aurium, sed dico pedum rationes in artem cadere & grammaticorum, & rhetorum. Cursus orationis de quo hic facit mentionem, non aliud quam aurium iudicium habere potest. Cursus crit, si neq; asperare interstitiat, neq; subsultet, neq; suspendatur oratio. Hæc est insuauis: Vita improborum urget illos, dat spem aliquam, postea sperantes perdit. Alia sunt numeris absoluta, ut, Domuisti gētes immanitate barbaras, multitudinem innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea uicisti, quæ naturam & conditionē ut uinci possent, habebant. Quod ut sentias, modulatione quadam uelut cantico periodos enuntiare ac propè cantare profuerit, sed in primis aures exercitatas habere. Alia non implent uerbis id quod propositum est, hoc est, minus, quam par erat decurrunt, ut, Si nihil est uirtute præstantius, si morū dignitate nihil optabilius, bene uiuendum est. Clausula est ex tribus mēbris: duo priora non indecenter mouebantur, tertiū multo breuius est, quam quod æquare superiora posset. Corriganus, Si nihil est uirtute præstantius, si morū dignitate nihil optabilius, earum rerum seruata ratione uiuendum est. Alia reducant: Nulla est tanta uis, tanta copia, quæ non ferro ac uiribus debilitari, frangiq; possit: uerū animū uincere, iracundiam cohibere, uictoriam temperare, aduersariū nobilitate, ingenio, uirtute præstantem, non modò extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatē, hæc qui faciat, non ego cum summis uiris cōparo, sed simillimum deo iudico. Hæc oratio pulcherrima, numeris absolutissima, redundabit si quid adicias: hoc modo, sed similitū deo iudico, nec fallor. Exempla multa proferre in medium possum, quibus scātet imperiti. Sed quid

quid opus est tantulum fame, si quid habent, obscurare? Ego quidem non ubiq; numerum compleo, neq; semper est necesse, neq; Cicero multis in locis perficit: quia non optimis quibuscq; semper utendum. Consecutio dicitur ἀνακόλυθον, uirtutem contrariū ἀνακόλυθον, de quo Donatus aliquoties in Terentii. Nec tam Cicero præcipit de Solæcismo (quanquam uitandus est) quam de consecutione quæ digerit orationē. Quid enim attinebat inferre prima infantium rudimenta, posteaquam de numero & cōpositione præcepisset? Est igitur ἀνακόλυθον, quod orationē generibus perturbat: ut, uasabat agros, regionem populabatur, oppugnabat urbes, multiq; mortales ab eo cadebantur. Rectè dictum putes, sed uerbi genus est immutatum. Rectum est igitur, Multosq; mortales trucidabat. Quod idē exēplum est de numerorū perturbatione, quale est istud: Interimit bonos, mali relinquuntur. Innocentes damnat, nocentes absoluantur. De temporibus, Teren. in Andr. Principio amicū filio restitueris, Illi generum firmum, & filiæ inuenies uirum. Restitueris & inuenies, ἀνακόλυθον. De personis Persius, Secuit Lucilius urbem, Te Lupe, te Muti, & genuinum fregit in illis. De casu. Cluentius fuit pater huiusce Iudices, huic homini municipium fuit Larinū, ab eo filia nubilus relicta. Quid hac oratione contortius? dicendum igitur, Cluentius fuit pater huiusce Iudices, homo municipij Larinatis, is reliquit filium grandem, & nubilem filiam. Si cōplectaris & Solæcismum (per me quidem licebit) suppeditabit exempla grammatici. Ego certè de recto contextendi filo dictum puto.

VALLA.

Numeri quidam.) Expositis simplicium uerborū præceptis, nunc tradit coniecturam: & primò quidē numeros in oratione custodiendos dicit, qui, quales uel sint, breuiter & uti-

20
 Dissimè ex omnibus colligemus autoribus, qui de numeris locuti
 sunt. Numerus omnis oratorius, quē Græci rhythmon uocāt,
 in principio clausula, tum in fine cōsideratur. In principio
 quidē clausula, modō duo, aut tres, modō qualescūq; qui fluāt
 bene, iunguntur pedes: sed etiā incipitur à carminis principio,
 & aliquando ab integro uersu: ut Plato Timæū orsus à uersu
 heroico, εἰς, δύο, τρεῖς, ὅτε δ' ἡ τέταρτος & ἡμῶν ὁ φῖλε τι-
 μαεος πρῶτος. Id est, Vnus, Duo, Tres: Quartus porro nobis ubi
 nam ó amice Timæe? Ab integro autem senario Iambico dicen-
 di accuratissimus præter alios omnes Oratores Isocrates, Pa-
 nathenaicum incepit, cum inquit, ῥῶτος & ῥῶτος ὁ πρῶτος
 γούλῳ γὰρ περ. Titusq; Liu. (ut Quintilianus putat) à
 uersu heroico historiam suam inchoauit: ut melius quàm ut
 nūc legatur, Facturus ne opere pretiū sim. Ita Diomedes anno-
 tat Sallustiū in principio Iugurthæ, et Ciceronē sepiissime prin-
 cipia orationū à metris integris incepisse. Quare ut in princi-
 pio clausula bene à carmine incipitur, ita male desinit in carmē
 clausula, siue integrū, siue uersus ultimā partē. Lusoriū siquidē
 habet quiddā, & perinde contemnendum. Cuiusmodi ergo pedi-
 bus clausula recte terminetur, iam uideamus. Cum igitur au-
 res extremū semper expectent, in eoq; conquescant, id uacare
 numero nō oportet. At & Aristoteli & Ciceroni & Quinti-
 liano placet sententiæ quoq; initium, cuiusmodi diximus, numero-
 sum esse: quod statim à principio sententiæ dictionis cōcinnita-
 te multū afficiamur: & ipsa cōclusionē, ne claudicās ac quasi
 fluctuās: sed equaliter habeat oratio. Illud igitur primò nos nō
 fugiat, nō tantum referre qui pedes, sed etiā quæ uerba cōmis-
 sura quadā claudāt orationē. Primò igitur, pedes numerus ora-
 torius nullos, ut etiā Quintil. existimat, respuit: quare non pe-
 des, sed pedū iūcturæ dānandæ sunt, aut eligendæ. Cōmonēbimus
 ergo

ergo iūcturas aliquas, ut ex eis aurē suā consulens & iudicium
 adhibēs, ceteras possit custodire. Ut ergo de uerbis loquamur,
 si in extrema clausula parte breuiora locaueris, infringitur il-
 la quasi mēbrorū cōprehensio: quare aut paria syllabis esse o-
 portet posteriora superioribus: aut, ut Cic. putat, melius, iucū-
 diusq; longiora claudēt. Verūtāmē nō refert si monosyllabū sit:
 in fine enim antecedēti iūgi uidetur: ut, auxiliū est. Spōdeus er-
 go (ut à duarū syllabarū pedibus ordiamur) quo Demosthe-
 nes plurimū usus est morā affert: ac illud generaliter tenendum
 est, quod quō pedes sunt tēporibus pleniores, longisq; syllabis
 cōstāt, hōc stabiliiores sunt et grauiiores, grauioreq; reddūt ora-
 tionē: breues autē, celere ac mobilē. Spōdeus præcedēte se pyr-
 rhichio, bene sonat: ut, timuerūt: uel trocheo: ut arma sumpsi,
 & acta res est: uel iābo: ut, manus armāt. Ipse autem sibi male
 spōdeus præponi creditur: ut, oratores, præterquā in cassis ac
 mēbris, ut Crassi illud, Nos oppugnāt. Ne dactylus quidē bene
 præponitur, quod finis uersus uideatur heroici, sunt tamen qui
 admittant. Si anapæstus antecedit in una parte orationis, lu-
 brica structura est: ut, dominabatur, ubi diuersæ fuerint partes
 orationis, retentus spiritus firmitatem facit: ut, uideant ipsi.
 Idem de tribracho dicimus: ut, gerere morem, & facilitates.
 Spondeus recte iambo præponitur: ut, doctus fui. Seipsum
 præcurrit iambus bene, ut bona fide. & cretico anteceden-
 te: ut prospera fide. Trocheus bene se præcedit, quo fre-
 quenter utitur numero Tullius: ut, esse ei pœnas per-
 solutas. & Gracchi illud, Temeritas filij comprobauit. Tro-
 cheus autem, spondeus, & iambus, ut Cicero putat, male con-
 cludunt rerum tamen tumor, ex spondeis atque iambis maxime
 continetur: ut, sceptrū mihi liquit pelops. Pyrrhichius currit:
 ut quid igitur faciā? Dactylus Aristoteli amplior, sicut huma-
 nior

M. T. CICERONIS

nior uidetur, iābis clausulā is fortē reddit antecēdēte trochæo: ut, iure fecimus. pyrrhichio antecēdēte: ut, bene dicitur. spon- deo, causas audias. iuste fecimus. iābo, fide dicitur, dies attulit. Tribrachus dactylū bene præcedit, recale nomina. anapæstus, repetes cætera. et molossus, quærebat dicere. Facit etiā tribra- chus ad clausulā, præcedēte cretico: ut si dicas, de cæteris agite, de præliis redeo, de literis dubito. Amphibrachus quoq; recte pōitur in clausula, spōdeo serē ātecedēte, ludos habete, recte lo- cut⁹. Trochæo, iusta querela. Anapæst⁹ etiā cōuenit: sed in rhy- thimi modū profluit: ut, innocētiæ leue præsidium est. Mollior fiet præcedēte spōdeo, ut si mutes, leue innocētis præsidium est. profluit etiā si trochæū anteponas, ut nomē erat imperij. Cre- ticus antecēdes eū paulō fortiorē reddit: ut, nobiles homines. Ante spōdeū exultat: ut, de quo nihil dicā, nisi depellendi cri- minis causa. Et, Quousq; tandem abutēre Catilina patiētia no- stra? Duo autē, aut tres, ut uult Cic. sunt ferme extremi seruā- di pedes, si modo superiora breuiora non sint, aut creticus, aut herous, aut pæon. Creticū bene antecēdent uel anapæstus: ut populo cōferunt. uel pæon ultimus: ut, placat facilitas nobi- les. uel epitritus tertius, seruare quā plurimos. uel trochæus, tur- pe ducerem. Hæc de duarū & triū syllabarum pedibus. Nunc alios uideamus. Pæonem primum & quartum probat, Aristo- teles, cui ā priore ordiēdum placet, ut hæc uerba sunt, desinite, incipite, cōprimate. posteriore autē finire: ut in hæc uerba. agili- tas, facilitas, domuerant. Pæona tertiu aiunt omnes bene cōclu- dere: cui Cicero tribrachum antepōnit: ut, facere uideamur. ali- quādo iambum: ut in Catilinā, Cum omnibus potius, quā soli, pati uoluerunt. sepiissime autem trochæum: ut, quantum labo- ris sit habitura. &, Diu multumq; mecum Brute dubitavi. &, frequentissime esse uideatur. Dichoræo quoq; frequenter uti- tur: ut,

PARTIT. ORATORIAE.

92

tur: ut, dicere maluerunt. &, crimina detulerunt. &, exercitum compararunt. &, contra amentia perditorū. Antispæstū bene dactylus antecedit: ut, Vir optimus uideretur. & Trochæus: ut, Interfectam esse fateretur. Ionicum maiorem bene præcura- rit tribrachus: ut, Te ad crudelitātē acuet oratio. Nonnūquam trochæus, uestit oratio. his Cicero utitur. Ex quinq; autem syl- labis pedes fluxiorem structurā faciunt: ut, arbitramini, inter- rogarunt, desiderarūt. Omnium quinq; syllabarum Cicero do- chinū probat maximē: cuius ponit exemplū, amicos tenes. & ubiq; aptum esse dicit, modō semel ponatur: quoniam iteratus, apertū faciat numerū. Hæc sunt quæ breuissime dicenda de nu- meris putauimus. Nunc reliquam psequamur interpretationē. Numeros, aures.) Hoc est, ne clausula quæ numeris clau- ditur, sit lōgior, quā uno spiritu pronuntietur: aut breuior, ut aures frustretur audientium. Consecutio autem.) Hoc est, ne solæcismum grāmaticæ uitium facias. Vt in simpli- cibus, quod non est Latinum, sed barbarum, reprehendi- tur: ita in Coniunctis, inquit, solæcismus. Vitanda ergo hæc duo in oratione uitia monet, barbarismum, & solæcismū.

Communia autem simplicium, coniun- ctorumq; sunt hæc quinque quasi lumina, dilucidū, breue, probabile, illustre, suaue.

S T R E B A E V S.

SINGVLORVM quædam uirtutes & uitia, deinde cōiunctorum, tandem simplicium coniunctorumq; communia sunt hæc quinq; quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illu- stre, suaue. Triā solent assignari narrationi, quæ sunt etiam to- tius orationis, dilucidū, breue, probabile. Antonius 1. de Orat.

lam

Iam uerò narrationē quod iubent uerisimile esse, & apertam, & breuem, rectē nos admonent. Quod hæc narrationis magis putant esse propria, quā totius orationis, ualde mihi uidentur errare. Duo posteriora illustre & suauē, ad illā magnificentiā rem splendidioremq; pertinent orationē, qualis adhibetur locis cōmuni- bus, & generi demonstrationis, ubi uerborū uoluptatibus, & iucundē fluentibus numeris indulget orator. Adhibetur etiam quibusdam narrationibus, quibus res omnis sic exponitur, ut nō audiri modō, sed etiam geri uideatur. Adhibentur & alijs partibus, quum res ipsa postulat. Sit oratio dilucida, quō facilius intelligatur. Breuis, ne grauet memoriā, tēdiumq; pariat. Probabilis, ut mereamur fidem. Illustris, ut digna sit oratore, magnisq; rebus, ut remq; ponat sub oculos. Suauis, ut animum delectet. An hæc quinq; cadunt in omnem orationem? nihil est necesse. non omnis ratio probabilis suauis est, & illustris. Vt sunt hæc communia simplicium atq; cōiunctōrum? Vtrorumq; habenda ratio est, ut fulgeant hæc lumina. Quomodo se habent ad tria genera dicendi, subtile, graue, in-termedium? In horum nullum non ueniunt.

Dilucidū fit vsitatis uerbis, proprijs, dispositis, aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione uerborum. Obscurum autē, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atq; immutatione uerborum.

STREBAEVS.

DILUCIDVM genus orandi ubiq; ferē locum obtinet, sed præcipuē rebus exponēdis: quod optima ratio persuasit. Nam si uitiosum est obscurē loqui, & abditē narrare, contrarium

trariū est uirtus. Inusitata uerba, ut Casnar. Impropria ut ferre pedē. indigesta, siue de dolo in locum malē reiecta, cōfundunt orationē: ut, pedē Casnar in templū labans ferebat tarde. Quid igitur usitatu, senex: propriū, ire: dispositū, quod bene & ordine cōiunctū est: ut, Senex infirmus tardus ibat in templū. Poetæ sunt obscuri, quod improprijs, inusitatis, permistisq; uerbis, id quod uolūt, enuntiant: nec intelligūt sermonis affectatores, quoniam placuerūt illis uitia obscuritatis. Cicero cōtrā facilis est captus: uerba ponit usitata, propria, digesta. Propriū & usitatu est in simplicibus: in cōiunctis obseruāda ratio cōponendi. Ea triplex. Alia est clausula, quæ est periodos numero cōclusa. Aliud mēbrum uelut à corpore suo diductum. Aliud incisum, quæ dicitur. Dicendū aliquādo mēbratim, aliquādo casim, aliquando plena cōtinueatione. Periodon appellat cōclusam circumscriptionē, hoc est numeris orbeq; circumductā cōprehensionē. Membrum uocat intermissionem, quia desectentes à periodo, perfectam illam continueationē, ut inuidiosam intermittimus, hoc est deserimus: quod ait ipse in Oratore. Sin membra- tim, inquit, uolumus dicere, in sistimus: idq; cū opus est, ab isto cursu inuidioso facili nos & sepe distingimus. Verborū concisionē, dicit incisum. Ponit exemplū in Oratore, Domus tibi de- erat: at habebas. pecunia superabat: at egebas. Hæc incisē dicta sunt quatuor: at mēbratim quæ sequūtur duo: Incurristi amens in colūnas, in alienos insanus inuasisti. Deinde apponitur circūscriptio cōclusa, Depressam, cæcam, iacētē domū, pluris quā te, quā fortunas tuas aestimasti. Hæc tria sunt, nō alia genera dispositionis, quibus utūtur ij qui sua præclarē atq; uariē dispo- nūt. Ex qua collocatione ac dispositione uerborū, lux affertur orationi, & periucūda uarietas. At periodus, membrū, & in- cisum, alijs etiam figuris formisq; dicendi conueniunt. Sane: sed propria

propria sunt luminis dilucidi, quando uerbis usitatis, proprijs, dispositis formantur. Non refero intermissionem & concisionem ad uerba singula, quia nihil faciunt eiusmodi uerba ad orationis claritatē. Intermissio membrū dici potest facta collatione cū periodo. Periodus cursum continuat, hinc cōtinuatio uocatur. membrum nō ita continuat, sed intermittit & interrumpit. Cur potius intermissionem concisionemq; uerborum dicit, quā orationis? Sic dicimus circūscriptionem uerborum, quē admodum intermissionem: quia uerborum compositione quadam numerus innectitur. Ergo obliquus ille casus uerborū, ad tria refertur. Obscurum genus dilucido cōtrariū, quale Cicero damnat in Rullum. Vnum erat, inquit, quod mihi uitiosum uidebatur, quod tanta ex frequentia inueniri nemo potuit, qui intelligere posset quid diceret. Ex quo facile cognoscas hoc tractum genus potius ad euitandum, quā insequendum. Nisi forte locus obscuritatis aliqua ratione queretur: ut quum mores hominū occultius insectamur, aut tenebras ultro offundimus, uel contexto quodam genere dicendi. Orationis autem longitudo parit obscuritatem: cuius rei permulta sunt exempla etiam doctissimorū uirorum: qui continuantes ambitum uerborū, uix tandem sententiam perficiunt. Plura sunt imperitorū, qui medijs uerbis inserentes ter quaterq; parenthesin, duabus clausulis absoluunt epistolam etiam longam. Exempla proferre nihil est necesse. Orationis cōtractio longitudini opponitur: de qua notum est Horatii præceptū, Breuis esse laboro, Obscurus fio. In quo genere multus Sallustius, & Suetonius, & Valerius Maximus. In eo frequentiores poëta Latini, qui fabulas & historias attigisse cōtenti, palpabilem propemodum euaporauerunt caliginem. Verg. Manet alta mente repostum Iudicium Paridis, spreteq; iniuria formæ, Et genus inuisum, & rapti Ganimedis

nymedis honores. Quā multa breuiter amplexus est? Ambiguitas est duplex: in singulis, & coniunctis. In singulis, ut, Rem præclare gessit in Gallia. In coniunctis, Ego pacis alumnus, an qui pacem aluit? an ne potius quem pax aluit? Sic iniuria uiri, Mulieris amor, Beneficium patris. In flexione accipe immutationem. Nam cetera diuisit, hæc autē coniunxit, quod prioris esset interpretamentum secundum. Per utrumq; uerborū figuræ obscuriores accipimus, quia paulo antè figurata dixit ab oratore modificata, & inflexa quodāmodo, hoc est immutata ab illa propria significandi natura, ad id quod improprium est quidē, sed ratione quadam proximū. Nemini autē dubium est, quin si proprijs uerbis dilucida cōstat oratio, quod paulo antè dixit, eadem obscura reddatur improprijs atq; figuratis. Perfrus, O iane, à tergo quē nulla ciconia pmsit. dilucidum magis erat, Ianus à tergo subsannantem uidet. Ne dicas inflexionem esse derivationem. hoc enim modō, si obscurius est uerbū, id sit quod sit inusitatum, non quod aliunde deducatur. Sunt qui per immutationem uerborum significari uolunt ordinis inuersionē contrariam consecutioni. Non repugno. in ambiguis uariæ sunt opiniones. Sed talis immutatio non semper est obscura: & si qua est, nomine obscurioris figuris continetur.

V A L L A.

Dilucidum.) Appellat dilucidum, quod etiam apertum in Rhetoris nominat, ubi narrationis præcepta tradit. Quintilian. Aperta, inquit, & dilucida erit oratio, si fuerit primum exposita proprijs uerbis, & significantibus, & non sordidis quidem, nō tamen exquisitis, & ab usu remotis: tum distincta rebus, personis, temporibus, locis, causis, ipsa etiā pronūciatione in hoc accommodata, ut iudex, quæ dicuntur, quā facillimè accipiat. Hæc de narratione locutus. At de elocutione, Nobis, inquit,

prima sit uirtus perspicuitatis, propria uerba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit, neque superfluat. ita sermo et doctus probabilis, et planus imperitiis erit. Hæc est eloquendi observatio. Nam rerum perspicuitas quo modo præstanda sit, diximus in præceptis narrationis. similis autem ratio est in omnibus. Nam si neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata, aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, et negligenter quoque auditibus aperta. Rectè ergo monet Cicero, ut si dilucidam elocutionem uelimus, usitatis utamur uerbis, id est, non à loquendi consuetudine remotis. Proprijs.) Quod Quintilianus inquit significantibus: hoc est, bene explicantibus. Dispositis.) Suo in loco collocatis. Aut circumscriptione conclusa.) Id est, clausa, astricta, non uaga. Aut intermissione.) Cum parenthesin facimus. Aut concisione uerborum.) Cum uerba subticemus non necessaria: ut Plinianum illud, An uenaris, an piscaris, an aucuparis, an simul omnia: et infinita huiusmodi. Obscurum.) Tangit uitium dilucido contrarium uirtuti. nam corrupta, ut inquit Quintilianus, oratio in uerbis maxime improprijs, redundantibus, comprehensione obscura, compositione fracta, uocum similitum aut ambiguarum puerili captatione, consistit. Longitudine.) Igitur, inquit, longius euagatur oratio. Contractione.) Cum oratio concisa est, et uerba necessaria subticuit. Ambiguitate.) Cum sensus multiplex esse uerborum potest. Inflexione.) Cum uerborum deriuatio non percipitur: uelut apud Ciceronem in Bruto, cum Sisenna dixisset spiritatilica, à Grannio irrisus est, quod pro eo uerbo uilia inteligeret. Immutatione uerborum.) Cum alia pro alijs ponuntur uerba: ut qui Solem aurum, et Lunam argentum uocant.

Breuitas

Breuitas autem conficitur simplicibus uerbis semel unaquaque re dicenda, nulli rei nisi ut dilucide dicas, seruando.

STREBÆVS.

BREUITATE commendatur historia, narratio quoque, et omnis illa tenuis et nuda ratio loquendi, in qua ferè totus est Cæsar in Commentarijs. Conficitur autem uerbis simplicibus, detractis epithetis, circumlocutione et aggeratione summo. Cicero Latine facundia parens, causas forenses et iudiciales egit. Brenius istuc, Cicero causas egit. Ratio differendi, et dicendi facultas, et illa uis oratoria, multitudini legibus et magistratibus constituta perquam necessaria est. Circulocutio est: expeditius istuc. Rhetorice ciuitati necessaria. Dilatat etiam uerborum multitudo. Cicero Antoniana septima, Equidè non deerò, monebo, predicabo, denunciabo, et testabor Deos hominesque quid sentiam. satis erat ad explicandum, denunciabo quid sentiam. Breuitas etiam fit semel unaquaque re dicenda, nulla facta commoratione, nulla geminata repetitione. Proponatur illud Catonis apud Gellium, Succidias humanas facis, decem funera facis, decem capita libera interficis, decem hominibus uitam eripis. Quater dixit idem: breuitas unum modò collocasset. Breuitas etiam conficitur, si nulli rei, nisi ut dilucide dicas, seruies, hoc est uteris proprijs uerbis, usitatis, et dispositis. Quantum uoles exemplorum suppediabit Cæsar. Si non solum dilucide, sed etiam ornate, copiose, grauiter agere uoles, crescet oratio: ut si Commentaria Cæsaris magnificentius ornare contendas, auctoris seruata breuitate non poteris.

VALLA.

Breuitas autem.) Quintilianus, Ac merito laudatur breuitas,

g 2 uitas,

uitas, inquit, integra, sed ea minus præstat, quoties nihil dicit, nisi quod necesse est. Βραχυλογία breuitate uocant, quæ redde-
tur inter schemata. Est uero pulcherrima, cum plura paucis cõ-
plectimur, quæle Sallustij, Mithridates corpore ingenti proin-
de armatus. Inter schemata autem utimur hac figura, inquit, nõ
singulis modo uerbis, sed etiã sententijs: ut Cicero dicit cõtra
concionem Metelli: Qui iudicabantur, eos uocari, custodiri, ad
Senatũ adduci iussi. in Senatu sunt positi, et totus hic locus
talis. Hoc genus Βραχυλογία uocant. Hoc ergo dicit Cicero,
Breuitas conficitur. Simplicibus uerbis.) Non acruatis.

Probabile autem genus est orationis, si nõ
nimis est comptum, atq; expolitũ: si est au-
toritas & pondus in uerbis: si sententiæ gra-
ues, vel apte opinionib⁹ hominũ, et morib⁹.

STREBAEVS.

SAEPENVMERO oratio eadem breuis est, proba-
bilis, et dilucida, siue narratio est, siue cõfirmatio, siue alia pars
orationis. Sed istorum ratio diuersa est. Non est probabilis ille
nimis ornatus, et eloquẽtia, ut ait Fabius, libidinosa, et resu-
pina uoluptate molliter effeminata, ubi rerũ grauitas negligi-
tur, unum queritur lenocinium uerborũ. Contra probabilis est
oratio cõpta quidem, et expolita, nec enim sordes patitur, sed
robusta, uirilis, mascula, minime fucata. quo genere semper ute-
tur orator, et in quo (ne quid desideretur exẽpli) Cicero totus
est. Vbi figura dicendi recta fuerit, et proba, queretur pondus
in uerbis, grauitas in sententijs. his enim duobus omnis constat
oratio. Cic. pro Cluẽtio, Tu uero illa egregia ac præclara ma-
ter, palam exultare lætitia, ac triũphare gaudio coepit, uictrix
filie, nõ libidinis. Itaq; diutius suspicionibus obscuris ledi famã
suam

suam noluit. Lectum illũ geniale, quẽ biennio antẽ filie suæ
nubenti strauerat, in eadẽ domo sibi ornari et sterni, expulsa
atq; exturbata filia, iubet. Nubit gẽro socrus, nullis auspicijs,
nullis autoribus, funestis ominibus omniũ. Quid hac autoritate
uerborũ grauius? quæ sententiæ grauiore esse possunt? Pondus
est grauitas: grauitas autem, significandi uis multa. Cõtraria le-
uitas et uerborum et sententiã. Probabile genus est et illud,
quod interserit argumẽta ualida, aut argumentorũ semina, et
quod aptum est atq; cõsentaneum hominũ apud quos agi-
tur, opinionibus. Facile enim probant quod esse uerũ opinan-
tur, quodq; respõdet moribus: ut quod loquitur parasitus apud
Terentium parasitorum moribus aptissimum est.

VALLA.

Probabile autem genus.) Probabile autem, inquit Cicero,
id genus dicitur, quod nõ plus minus uel est, quàm dicit: nõ quia
comi expoliriq; nõ debeat (nam et hæc ornatus pars est) sed
quia uitium est ubiq; quod nimium est. Si non nimis com-
ptum.) Quoniam hæc ueritatis fidem tollunt. Si est au-
toritas & pondus.) Ne lasciui cõpositione uideamur.

Illustis autem oratio est, si & uerba graui-
tate delecta ponunt, ac trãslata, et superla-
ta, & ad nomẽ adiũcta, & duplicata, et idẽ
significia, atq; ab ipsa actione atq; imita-
tione rerum non abhorrentia. Est enim hæc
pars orationis, quæ rẽ constituat penẽ ante
oculos. Is enim maxime sensus attingitur,
sed ceteri tamen, & maxime mēs ipsa mo-
ueri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione
dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia.

Est enim plus aliquāto illustre, quā illud
dilucidum. altero fit vt intelligamus: altero
vero, vt videre videamur.

S T R E B A E V S.

ILLVSTRE genus, ut ipse definit, pars est orationis
quæ rē cōstituit penē ante oculos. Ferit & alios sensus, ut au-
rem, mouetq; mentē. Sed oculos dicimus, quia is maximē sensus
attingitur. Id cōfirmat Arist. lib. de Sensu, et uis quæ sentiūtur.
αὐτῶν δὲ τούτων πρὸς μὲν τὰ ἀναγκαστὰ κρείσσω ἢ
ὁλῶς. Id est, Ex his sensibus uisus ad necessaria præstāissimus.
Vsus generis huius est, ut nō modō intelligamus, sed ut uidere
uideamur, quæ dicitur ὁρᾶν τὸ ὁρατὸν & ἐν ὁρατῷ, & res
præsentatio, & euidentia. Vergil. v. 111. de Cyclopibus:

Ocyus incubuere omnes, pariterq; laborem
Sortiti: fluit æs riuus, auriq; metallum:
Vulnificusq; chalybs uasta fornace liquecit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum, septenosq; orbibus orbes
Impediunt: alij uentosis follibus auras
Accipiunt, redduntq; alij stridentia tingunt
Aera lacu: gemit impositis incudibus antrum,
Illi inter sese magna uibrachia tollunt
In numerum, uersantq; tenaci forcipe massam.

In hoc genere illustri uerba gravitate delecta ponuntur, ut, o-
cyus incubuere, uasta fornace, ingentē clypeū informant, tollūt
in numerū. neq; enim significatiōra, neq; meliora inueniri pos-
sunt. Ponuntur & superlata, unum esse clypeum omnia con-
tra tela Latinorū, septenos orbibus orbes impediri. Sunt ad
nomen

nomen adiuncta. quæ dicuntur adiectiua. Sonitus autem ab imi-
tatione rerum non abhorret, uel hoc maxime, stridentia tin-
gunt æra lacu, & illi inter sese magna uibrachia tollunt In
numerum, qui uersus laborat pedum tarditate, ut conatus ille
grauior ostendatur. Quid multis? Sic omnia sunt illustria, ut
rem & audire & uidere uideamur. Cicero in Philip. 2. de bo-
nis Pōpeij, Oceanus medius fidius uix uidetur tot res, tam dis-
sipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere
potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil ob-
scriptum. Apotheca totæ nequissimis hominibus condona-
bantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatori-
bus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atq; id locis
pluribus. Suggerebatur etiam sæpe, non enim semper iste felix,
dāna aleatoria. Cōchyliatis Cn. Pomp. peristromatis seruorū
in cellis lectos stratos uideres. Hic superlata, hoc est hyperbo-
lica, hic uerba delecta, uerba duplicata, ad nomen adiuncta, idē
significantia: quæ pluribus ostenderem, nisi breuitati studerē,
& res ipsa per se intelligeretur. Itaq; illustris oratio est &
probabilis, & dilucida, & plus aliquāto quā dilucida. Dilu-
cida nult intelligi, illustris & intelligi, & propē uidēri, hoc
est tam signate describi, ut uideatur esse sub oculos.

V A L L A.

Illustris autem oratio est.) Quintilianus quoq; cū
de p̄abili loquitur oratione, subiūgit, Itaq; in nobis esse opor-
tet autoritatē, in uerbis sentētias, ut graues, uel aptas opinionib-
us hominū ac moribus: his enim saluis, licet assumere ea qbus
illustre fieri orationē putamus. delectant trās lata, superlata, ad
nomen adiuncta, duplicia, & idem significantia, atque ab imi-
tatione rerum non abhorrentia. Vbi licet nobis intueri, ad

uerbum, Ciceronis uerba ex hoc loco sustulisse, nec tamen cum nominasse. Et aliquantō post: Itaq; ἐν ὁπῶν, inquit, cuius in praeceptis narrationis feci mentionē, quia plus est euidentia, uel, ut alij dicūt, representatio, quā perspicuitas, & illud qui dem patet, hāc se quodāmodo ostendit, inter ornāmēta ponamus. Magna uirtus est, res de quibus loquimur, clare, atque ut cerni uideatur, enūtiare, neq; enim satis efficit, neq; ut debet plene dominatur oratio, si usq; ad aures uolet, atq; ea sibi iudex de quibus cognoscit, narrari credit, nō exprimi, & oculis mentis ostendi. Est igitur unū genus quo tota rerū imago quodāmodo in uerbis depingitur, Constitit in digitos extemplō arrectus uterq; & cetera, quae nobis illā pugilū congregientiū acie ita ostendūt, ut nō clarior futura fuerit spectatibus. Cic. quoq; in Verrē, Stetit soleatus Praetor pop. Rom. cū pallio purpureo: tunicaq; talari muliercula nixus in littore. Nō solum qui legit hāc, ipsum os intueri uideatur & habitum: sed quēdā etiā ex his, quae dicta non sunt, sibi ipse astruat. Ego certe mihi cerne re uideor & uultū, & oculos, & deformes utriusq; blanditias, & eorū qui aderant tacitam auersationē, ac timidam uerecundia. Interim ex pluribus efficitur illa, quam conamur exprimere, facies ut est apud eundē, Nempe omniū ornatum uirtutum. Exemplū uel unum sufficiat in descriptione cōiuiij luxuriosi, Videbar uidere alios intrantes, alios uerō exeuntes: quosdā ex uino uacillantes: quosdā hesterna potatione oscitantes, humus erat immunda, lutulenta uino, coronis languidulis, & spinis co-operta piscium. Quid plus uideret, qui interesset? Hāc est ergo illustris oratio, de qua Cicero loquitur, cum inquit, Illustris est autem oratio, si & uerba grauitate delecta ponūtur, nō ridicula, sed quae pondus suum habeant. Et translata. Hoc hyperbole, de qua dictum figura. Et ad nomen adiuncta.)

Quae

Quae dicuntur epitheta: de qua sanē figura ita Quintilianus: Epitheton quod rectē dicimus appositum, a nonnullis sequens dicitur. eo poēta & frequentius & liberius utuntur. Nanque illis satis est conuenire uerbo cui apponitur, & ita dentes albi, & humida uina in his nō reprehenduntur. Apud Oratorem, nisi aliquid efficitur, redūdat. id autem erit huiusmodi, ut si dicas, O facinus indignum, O durum pectus: quod ob rem ridiculam amicissimum perditum ire possit. Solet fieri alijs adiunctis epitheton tropis: ut apud Verg. turpis egestas, tristis senectus. ueruntamen talis est ratio huiusce uirtutis, ut sine appositis nuda sit, & uelut incōpta oratio. Et duplicata. Et idē significantia, ut Ciceronis illud in Catilinam: Tandem aliquando Quirites Catilinam furem audacia, scelus anhelantem, pestem patriae nefariē molientem, uobis atq; huic urbi ferrum, flammamq; minitantem, ex urbe uel eiecimus, uel emisimus, uel ipsum egredientem urbe prosecuti sumus. abiit, excessit, euasit, erupit. Sensus attingitur. Hoc est, animus compūgitur. Et cæteris. Quae dicta, & quae statim dicētur de suauitatem. Altero fit.) Dilucidum dicit.

Suaue autem genus erit dicēdi, primum elegantia & iucunditate verborū sonantiū & lenium: deinde coniunctione, quae neq; asperos habeat concursus, neq; disiectos atq; hiātes: & sit circūscripta nō longo anfractu, sed ad spiritum uocis apto: habeatq; similitudinē, aequalitatemq; verborū. tum ex cōtrarijs sumpta uerbis, crebra crebris, paria paribus, respōdeant: relataq; ad idem uerbum, & geminata, atque duplicata, vel

g s etiam

etiam saepius iterata ponantur: cōstructio-
que uerborū tum coniūctionibus copulet,
tum dissolutionib⁹ relaxetur.

STREBAEVS.

SVAVE dicēdi genus ex tribus cōficitur: ex elegantia
et iucūditate uerborum sonātium, et lenium: ex suauitate col-
locationis et numeri: ex bonitate figurarū. Elegancia et iu-
cūda uerba sunt non affeata, nō illa minus usitata, magnisq;
laboribus a uetustis rerū scriptoribus pueriliter emēdicata: sed
omnia sonātia, et lenia ex suauibus literis, in quibus uerbis est
præclara significādi uis, sine obscenitate: ut elegātia, iucūdi-
tas, modulatio, florere, magnopere, festiue. Coniūctio, iūctura à
Quintiliano dicitur: quæ si p̄xime cohæret, ut lapides coagmē-
tati, fœdos et asperos fugit cōcursus priorū sequētiumq; uer-
borū, ut cæca caligine, clara Roma, tuba bona, mors turpis, lex
Sactia. Euitat etiā disiuñctos hiatus, ut ama omnes, arma Ae-
neæ, seditio exoritur, frugi homo. In Oratore Cicero cōuersio-
nem uocaliū dicit: quamobrē concursus asperos ad uocales,
hiatus ad consonantes referre possis, ad suauitatē facit et cir-
cūscriptio, quæ est absoluta numeris, et aurī iudicio cōpre-
hensa periodus, pro lege Manilia, Statui Quirites, uestra uolū-
tatem, et Recip. dignitatē, et salutem prouinciariū atq; socio-
rum, meis omnibus cōmodis et rationibus præferri oportere.
Decurrit hæc oratio cū suauitate, nec anfractu lōgo, id est cir-
cūductione longe producta spiritū uocēq; debilitat. Nec satis
est orationē bene cohære, si non habet similitudinē equalita-
temq; uerborū. Nec enim si minuti lapides grandioribus saxis
in muro cohærent, pulcherrimam faciunt structurā, sed potius
inæqualem, aspectūq; deformē. sic in oratione suauiori quærē-
da uer-

da uerborū similitudo. Ponamus inæqualia, et improbāda: Fe-
rebatur ea uolubilitate linguae, eaq; dicendi celeritate, ut nihil
esset leue magis. Quinq; posteriora uerba ceteris multo mino-
ra sunt. equiparemus hoc pacto, ferebatur ea uolubilitate lin-
guæ, eaq; dicēdi celeritate, ut nihil omnīū uolubilius accelerari
et expediri possit. In quo syllabas haudquaquā metimur, sed
discordiā magnitudinū repudiamus. Sunt qui similitudinē refe-
runt ad similitudinem desinentiæ cadētiq; equalitatē ad paria mē-
bra. Quia de paribus mēbris postea facit mētionem, et simila-
tudo pro similitudine cadētib⁹ atq; desinētib⁹ lōge petitur, malo
stare priore sentētia, et similitudinē referre ad cōcordiā uer-
borum, equalitatē ad parem uel ferē parem magnitudinē. Sunt
et figuræ iucūdiore, quā crebra crebris, paria paribus relata
respondent. Cicero pro Milone, Est igitur iudices non scripta,
sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: uerū ex
natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus. Hic paribus nu-
meris cōprehensa crebrō conferuntur. Contraria relata sunt in
eadem oratione, Quem cū omnium gratia noluit, hunc uoluit
cum aliquorū querela? quem iure, quē loco, quē tēpore, quem
in pūne nō est ausus, hūc iniuria, iniquo loco, alieno tempore,
cum periculo capitis non dubitauit occidere? Relata ad idē uer-
bū, Aphricano uirtutē industria, uirtus gloriā, gloria amulos
cōparauit. Relata ad uerbum non capio epiphorā, quā in idē
uerbum cōiūctur clausula, quoniā epiphora nomime saepius
iteratorū melius cōprehenditur. Geminata atq; duplicata acci-
pimus eadem. Quintilianus, Nā et uerba geminātur, ut, Oc-
cidi, occidi. Ah Corydon, Corydon. Cicero Philip. secūda, Bona
(miserū me, cōsumptis enim lacrymis, tamē infixus animo hæ-
ret dolor) bona inquā Cn. Pōpeij acerbiſſimæ uoci subiecta
præconis. Saepius iterata sunt, Vos enim statuiſtis, uos sentētiā
dixiſtis,

dixistis, uos iudicastis. Coniunctionibus copulatur hæc pro lege Manilia, Asia tā opima est & fertilis, ut ubertate agrorū, & uarietate fructuū, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerū quæ exportantur, facili omnibus terris antecellat. ἀσύνδετοϋ in celeritate, πολυσύνδετοϋ in tarditate melius est. utrūq; suo loco suaue atq; iucūdu. Dissolutionibus hæc relaxatur, hoc est sine cōiunctione ponitur, in octaua Antoniana, At uero erecti, incitati, parati, armati animis iā esse debemus. Vtemur autē suauī genere dicēdi, quando uoluptatem asserre cupimus, ut in laudationibus: aut motus animorum componere, aut admiratione retinere mentes.

VALLA.

Suaue autē.) Vt uno Ciceronis modō cōtenti simus exemplo: Si patres conscripti, pro uestris immortalibus in me, fratremq; meū, liberosq; nostros meritis parum uobis cumulatē gratias egero, quæso, obtestorq; ne meæ naturæ potius, quā magnitudini uestrorum beneficiorū id tribuēdum putetis. quæ enim tāta potest existere ubertas ingenij: quæ tanta dicēdi copia: quod tā diuinū atq; incredibile genus orationis, quo quisquā possit uestra in nos uniuersa pmerita, nō dicā cōplecti orādo, sed percēfere enumerando: & totus ille locus. Coniunctione.) Id est, uerborum structura. Asperos concur.) Vt, Sextus Roscius, melius dicas. Sextus quoq; Roscius, et non, sed rex Xerxes: at p eo, rex Xerxes, et similia. Dissuēctos.) Cum extrema uocalis, uocalē primā uerbi sequentis includit, ut si dicas, ere emit, illi incūbit, fero omnia, & similia. hiat enim iūctura, quæ structior, pleniorq; fieret, si cōsonātes uocalibus applicarētur, hoc modo, ere mercatur, illi totus incūbit, fero cetera. Circūscripta.) Hoc dicit, si clausula lōgior non fuerit, q̄ ut uno possit spiritu enūciari: ut in ipsa clausula pronuntiatione

nuntiatione uocē mutare non necesse fuerit Habeatq;.) Ne alia grādia, magnificaq; alia porro humilia & depressa: nā in sermone tenui, sublime, nitidūq; nō conuenit, sitq; corruptum, quia in plano tumet. Ita humilia circa res magnas caepimus: itaq; ut ridetur illud, Prætextā in cista mures rosere Camilli: ita probatur Vergilianum illud, Sæpe exiguus mus, nam adiectiuum exiguus, epithetō aptum, proprium, effecit ne plus expectaremus. & casus singularis magis decuit: et clausula ipsa unius syllabæ non usitata, addit gratiam. Imitatus itaq; est utrumque Horatius, Nascetur ridiculus mus. Ex cōtrarijs.) Hæc figura Antitheton appellatur, Latine Contrapositum: cuius exemplū non uidemus commodius proferre posse, quā in Ciceronis illud in Catilinam: Ex hac enim parte pudor pugnāt, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprū: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc cōstātia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudine: hinc cōtinētia, illinc libido. Deniq; æquitas, tēperātia, fortitudo, prudētia, uirtutes oēs certāt cū iniquitate, cū luxuria, cum ignauia, cū temeritate, cū uitijs omnibus. Postremō copia cū egestate, bona ratio cū perdita, mēs sana cū amentia, bona deniq; spes, cum omniū rerū desperatione confligit. Quintilianus autem de hac figura locutus: Nō uno, inquit, fit modo, nam & fit si singula singulis opponuntur: ut, uicit pudorem libido, timorem audacia, & bina binis: non nostri ingenij est, uestri auxilij est. & sententia sententijs: dominetur in contionibus, iaceat in iudicijs. Relataq; ad idem uerbum.) Vt, neque is es Catilina, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocaret. ad idem enim uerbum plura referuntur: quod fit aut præposito uerbo, aut in ultima parte collocato, ut hic: aut in medio. Et geminata.) Vt, Perturbatio istum mentis, & quædam

quædam scelerum offusa caligo, & ardentes furiarum faces excitantur. Et illud: Inuestigata, comperta, patefacta, sublata, deleta, extincta. Et illud: Pater hic tuus, patrem hunc appellas: patris tui filius est. Constructio.) Ut, Tectumq; laremq; Armaq; Amyclæumq; canem, Cressamq; pharetram. Dissolutionibus.) Ut, Alexandro Aquila in deliberando consiliū, in præliando uirtus, in beneficio benignitas nō deerat, sed duntaxat in supplicio crudelitas. nam cum aliquares dābia accideret, apparebat sapientissimus: cum autem confligendū esset cum hostibus, fortissimus: cum uero præmium dignis tribuendum, liberalissimus: & cum animaduertendum, clementissimus. Et apud Vergiliū: Hic illum uidi iuuenem Melibœe, quotannis Bis senos cui nostra dies altaria fumant, Hic mihi responsum primus dedit, ille petēti. Sed utrumq; horum, inquit Quintilianus, coaceruatio. etenim tantum iuncta aut dissoluta, omnibus scriptores sua nomina dederunt, sed uaria, & ut cuiq; finire placuit, fons quidem unus, qui acriora facit, & instantiora quæ dicimus, & uim quandam præ se ferentia uelut sæpius erumpentis affectus.

Fit etiam suauis oratio, cum aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouum dicas. Delectat enim quicquid est admirabile, maximeq; mouet ea quæ motum aliquem animi miscet oratio, quæq; significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimuntur aut significando iudicio ipsius ex animo humano ac liberali: aut inflexione sermonis, cum aut augēdi alterius, aut minuēdi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari uidetur, idq;

idq; comitate fieri magis quam uanitate. Sed multa sunt suauitatis præcepta, quæ orationē aut magis obscurā, aut minus probabilem faciunt. Itaq; etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum.

STREBAEVS.

SVAVIS oratio cōfiscitur uerbis, ut antē dictum est, & rebus, de quibus nūc agitur. Res numero quinque sunt. Inuisum, id est, non antē uisum. Inauditū, Nouum, Affectus, & Oratoris amabiles mores. Delectant hæc omnia, suscitant attentionē, animūq; pascunt. ea de re suauia dicuntur. Inuisum & inauditum differre sciunt omnes. Res gestas priscorum non uidimus, sed audiuius. hoc ad aurē, illud ad oculū pertinet. Verum ab his duobus noua quantum differant, haud fortē cuique notum est, quia inuisa & inaudita uidetur esse noua. Nouū temporis est: inauditū & inuisum ignorationis, & rei quæ non uenit in sensum. Tamen aliquando cōfunduntur. Cicero in Academicis, In rebus inuitatis utamur uerbis interdū inauditis. Et paulō post de re eadem. Noua sunt rerum nouarum facienda nomina. Hic inaudita uerba & noua dixit eadem. Hoc itaque mihi uidetur, Ciceronem duos præcipue facere sensus, aspectum, & auditū, quibus orator multa cognoscat: reliquos oratori non ita sæpe considerādos existimare. Deinde inuisa & inaudita, nō accipere quæ nemo unquā uel uiderit, aut audierit (hoc enim modo noua essent omnia) sed quæ nemo eorū qui ueluti nouitate capiuntur. Præterea noua appellare quæcūq; recenter acta sunt. Laudauit poetās Cicero in oratione pro Archia poetā, hoc nouum fuit in iudicio romano. Utar, inquit, uestra benignitate, quoniā me in hoc nouo genere dicēdi diligēter attenditis. Saffia Cluētij mater,

mater, filie diuortii fecit, nupsit genero suo Melino. Hoc Roma dicit inauditum. O mulieris, inquit, scelus incredibile, & præter hanc unam in omni uita inauditum. Octavius Cæsar pene puer exercitum sua sponte comparauerat in Marcum Antonium. Hoc inuisum & inauditum Cicero ponit Philip. quarta Laudo, laudo uos Quirites, cum gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, uel pueri potius. Sunt enim facta eius immortalitatis, non ætatis. Multa memini, multa audiui, multa legi, nihil ex omnium seculorum memoria tale cognoui. Sua uis oratio, multumque popularis. Iam queris orationem quæ motum aliquem animi commiscet. In perorationibus frequenter inuenies, & in alijs partibus actionum, sed multo pulcherrima est tertia actione in Verre de casu Philodami: at longior est quam quæ commentarijs inseri debeat. Amabiles mores ostendit orator aut commendatione uirtutum, aut insectatione uitiorum, aut indicio animi liberalis, & ad officia subeunda prompti. Multa sunt exempla in Seruiliū Rullum, & in Verrem, & hoc pro Cluentio, Abs te peto Oppianice, ut me inuitum de patris tui causa dicere existimes, adductum fide atque officio defensionis. Sermonis inflexio non est apostrophe, ut quidam fabulatur, sed uelut egressio, quum desceat orator a cursu, aut augere alterius, aut minuendi sui causa. Cicero pro Cornelio Balbo, Ei succedo orationi, quæ non præteruecta sit aures uestras, sed in animis omnium penitus infederit, ut plus uoluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex mea, sed ex cuiusquam oratione capere possitis. Hic se comitate & benignitate quadam immittit, ut Pompeiū Crassumque, qui pro Cornelio ante dixerant, augere possit. Nec id facit per ironiam atque dissimulationem, sed, ut ipse dicit, per comitatem. Postea uideamus quæ suauitatis præcepta magis obscuram, minusque probabilē faciunt orationem.

Eleg

Elegantia uerborum, atque incunditas sæpe figurata, deinde compositio quæ transgressionem sæpe uititur, hoc est uerba de loco in locum traducit, & figuræ comptiores, & sermonis inflexiones, non semper quidem, sed plerumque orationem aut magis obscuram, aut minus probabilē faciunt. Obscuram, quod ab usitata uulgarique ratione dicendi recedunt, quiddam ornatus quarunt. Minus probabilē, quia probabile, ut paulo ante dixit, non nimis est comptum atque expolitum, sed habet pòdus in uerbis, in sententijs auctoritatem. Quamobrem suauitati non utique dabitur locus, sed nobis est ipsis quid causa postulet, iudicandum.

VALLA.

Fit etiam suauis. Ut ipse Cicero pro Celio: Præstitit animus iam uidere primū lautos iuuenes mulieris beatæ ac nobilis familiares: deinde fortes uiros ab Imperatrice in insidijs, atque in præsidio balnearum locatos: ex quibus requiram quonam modo latuerint, aut ubi: alucius ne ille, an equus Troianus fuerit, qui tot inuictos uiros muliebri bellū gerentes tulerit, ac texerit. Illud uerò respondere cogam, cur tot uiri ac tales, hunc & unum, & tam imbecillū, quam uidetis, non aut stantem comprehenderint, aut fugientē consecuti sint, qui se nunquam profecto, si istum in locū processerint, explicabunt. Quam uolent in conuiuijs faceti, dicaces, nonnunquam etiā ad unum disertī sint. alia fori uis est, alia triclinij: alia subselliorum ratio, alia lectorum: non idem iudicium, comesatorumque conspectus: lux denique alia est solis, & lychnorum. Delectat. Ut ipse in Pisonē: Sed multa carne subrancia serui sordidati ministrant, nonnulli etiam senes: idē coquus, idē atriensis: pistior domi nullus, nulla cella: panis & uinum à propola, atque decupa: Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures, ipse solus bibiturus, quæ eodem de folio ministrantur: ubi galli cantum audiuit, auum suum reuixisse

h putat:

putat: mensam tolli iubet. Quæq; significat.) Vt pro Cælio: Adulterum ego putarem, si quis hæc paulò liberius salutasset? Et contra Catilinam: Serui, mehercule, mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Et rursus pro Cælio: O magna uis ueritatis: quæ contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam, contraq; fictas omnium insidias facile se per seipsam defendat. In flexione sermonis.) Quæ figura, apostrophe dicitur à Græcis. hæc, ut inquit Quintilianus, mirè mouet: Siue aduersarios inuadimus, Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? Siue ad inuocationem aliquam conuertimur, Vos enim Albani tumuli, atq; luci, utos inquam imploro. Siue ad inuidiosam implorationem, O lex Portia, legesq; Sempronie. Augendi alterius.) Vt in Tuberone memorato in exemplo. Minuendi sui causa.) Vt pro Milone, O me miserum? O me infelicem? reuocare tu me in patriam Milo potuisti. Alia dici ab Oratore.) Hæc figura, ironia dicitur: ut illud in Catilinam: A quo repudiatus ad sodalem tuum uirum optimum Metellum demigrasti. Vnde quoniam Socrates ea plurimum usus est, appellatus est εἰρων, simulator. Quæ orationem.) Ideo illa à nobis repudiata sunt præcepta.

C. F. Reliquum est igitur, ut dicas de conuersa oratione atq; mutata. C. P. Est itaque id genus totum situm in cōmutatione uerborum, quæ simplicibus in uerbis ita tractatur, ut aut ex uerbo dilatetur, aut in uerbum cōtrahatur oratio. Ex uerbo, cum aut proprium aut idē significans, aut factum uerbum in plura uerba diducitur. Ex contractione,

cum

cum aut definitio ad unum uerbum reuocatur, aut assumpta uerba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in cōiunctione fit unum uerbum ex duobus.

STREBAEVS.

DIVISIO facta est orationis. Genus est, inquit, eloquendi sua sponte fuscum, alterum uersum atq; mutatum: nunc de conuersa oratione præcepit, atq; mutata, in cuius nō dicam interpretatione, sed in uersione, interpret ille Georgius frustra laborauit: doctus quidem bene tradita in improbum sensum cōuertere atq; mutare. Vidit Cicero proprijs et simplicibus uerbis, et oratione sponte fusa atq; naturali, nō semper utendū: quod neq; iucundum sit, neq; uarium, neq; uehemens, uno semper uti genere dicendi. uoluit igitur et uerba singula, et cōiuncta aliquando mutari: ut plus uarietatis, plus iucunditatis, plus cuiusdā uirtutis esset in oratione. Est itaq; id genus totum situm in cōmutatione uerborum. Cōmutatio duplex. Altera uerba de loco mutat in locū, aptius ordinandi gratia: altera dilatat aut contrahit uerba, aut ad petendā uarietatem, aut ad significandi uim ampliorem. In qua mutatione plurimum uersatur orator. Hinc illud infra. Eloquendi, inquit, exercitatio maxime in hoc toto conuertēdi genere uersatur. Nā (quod antè dixi) genere sponte fuso perraro uti possumus, propterea quod ordo naturalis ut est multo optimus quādo respondet, ita uotis eloquētiæ non saepe respondet. Quod si antea de cōmutatione uerborum facta mentio uidetur, quā de numeris, de consecutione, de quinque generibus orationis est dictum, nihil est quod mirere. Id factū est duabus de causis. Aliquādo sponte fuit ista: saepe arte innectuntur generi sponte fuso, uerbis assumptis idē quod primum oc-

currentia notantibus, ordine non mutato. si mutant ordinē, ad genus uersum pertinet. habent igitur aliquid cōmune, propter quod ad utrumq; genus referri possunt. ita de mutatione. Verba dilatantur, oratio in pauciora quaedam contrahitur, uel etiā in unum uerbum. Proprium est uerbū, bellū. Idem significans assumpta figura, Mars. neq; enim dicit idē significantia synonyma, quā ē ipsa propria sunt: sed in figuris usurpata loco priorum. Factum, id est compositū, de quo maxime fit hic mētio, (quāuis quatuor modis uerba fiant) ut armipotēs. Bellū ducitur in plura, ut motus armorū in hostili discordia. Quid tum? hoc ē in illo sicutemur, ut res ipsa persuadebit. Bello uicit Apros, honesto Marte superauit Asiaticos, ē in hoc armorū motu ac hostili discordia nunquam cessit rebus aduersis. Hoc modo ē copia, ē uarietas, ē iucūda uerborū cōpositio miscetur. Armipotens dicitur à poētis, nec enim omnia succedūt, neq; tot mēbris separātur. Experiare licet similē uariandi legē. Cicero nō dicit ubiq; rhetoricē, sed etiam oratoris artē, orandi facultatē, rationē differendi, bene dicendi scientiā, dicendi faciendā. dices tamē nō quod primū uenerit in buccā (sic faciūt imperiti) sed quod optime prioribus ac posterioribus cohererebit. quod ipse facit libro de Oratore. Definitio ad unū uerbum reuocatur: hoc modo, rem finit orator, deinde quod pluribus intelligendum proposuit, uno cōplectitur uerbo: quā ratio dicendi sit amplior ē grauior, quā si quid ieiunē atq; siccē uerbo tantum notetur: quod quando sit usurpatū, res ipsa mōstrabit. Cicero, Nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia, sedesq; populi Romani, penates, aras, focos, sepulchra maiorum, nos leges, iura, libertatē, cōiuges, liberos, patriam defendimus. Partibus definit patriā, deinde uerbo cōprehēdit, partesq; toto cōplectitur. Dicit quissiam hic uerbum

bū in plura uerba diducitur. Fatebor quidē, sed aliud est progredientē ab uno ad plura peruenire, aliud à pluribus ad unū. Referuntur hac, dilatio, ē contractio: ideoq; in cōtrariū ducuntur. Tale est illud Vegilij, Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenere coloni, Carthago. Nā descriptio Carthaginis reuocatur ad uerbū. Assumpta uerba remouentur per negationem, nō per correctionem, quā nihil remouet, sed magis idoneū subiungit. Et enim Quintilianus appellat argumētū à remotione, cuius una pars plures uel negādo tollūtur. De correctione sit hoc exemplum, ex actione tertia in Verrē. Non enim firem, sed creptore: nō adulterum, sed expugnatorem pudicitiae: non sacrilegū, sed hostem sacrorum religionumq;: non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium, sociorumq; in uestrum iudicium adduximus. Hāc ita remouentur, ut in breuius nō cōtrahantur. Qua de re non idoneum sit exemplum, sed ea causa positum, ne quis arbitretur eiusmodi remotiones ab autore signari. In breuius cōtrahuntur hoc modo. Errauit imprudens, sensu lapsus est, existimauit esse Pōpiliū, qui esset Octauius: Sceleri nō adiecit animū. Nihil est istorum. Quid igitur? Occidit inimicum. Priora tolluntur, ut apertius conficiatur hoc extremū, quā rei totius est summa. Circuitus autem cōprehensio est, siue circūscriptio longioribus numeris comprehensa, quā dicitur à Graecis Periodos: de qua Cice. in Oratore, Quinil in 1. x. permulta dixerūt. Difficilius istuc expedire, quid circuitus ad orationis cōtractionē omnino faciat. Ego quidē sic existimo, esse plurima quā dicēdo ab Oratore longe lateq; funduntur: tandem una periodo angustius omnia contrahūtur: ut sit in peroratione frequentissimē, quando repetuntur argumēta. Nec in peroratione solum, sed in omni quāstione, si quid fusius sparsum parit obscuritatem, id circumscribimus, unoq; circuitu com-

prehendimus, ut quid sit effectū, manifestius ostēdamus. Et ne tādū afferamus in lōgioribus exemplis, ponamus hoc nostrū, Irritae sunt apud te preces amicorū: nulla te mouet necessitudo: nō ter reddit exorabile affinitas: nihil te fleēt propinquo-
rū uoces: nulla parētū mouet te charitas. Quid est igitur quod ipsi sperare possimus? Hec mēbra sex breuiter in circuitū dirigen-
tur hoc modo, Si neq; preces amicorum, neq; necessariorū, neq; affinium, neq; propinquorū, neq; etiam parentum te mo-
nent, quid est quod ipsi sperare possumus? Vnde cōstat illū cir-
cuitum, quo frequēter utūtur historici, plurimum iuuare bre-
uitatem, ac dissipata dispersaq; in unū congregare, atq; etiam leuare tedium audiētis, si forsan immorandū est, unumq; &
idem sepius alio & alio modo enuntiādum, aut si repetitione
priorum argumentum colligendum. In coniūctione, hoc est in
compositione uerborum, sit unum uerbum ex duobus, ut, pa-
trē occidit parricida, potest omnia fortuna omnipotēs, salutē
feret salutiſer exercitus.

V A L L A.

Cū proprium.) Vt, Te nemus Angeria: uitrea te
Fucinus unda. Et, Hec nauis onusta praeda Siciliensi: Cū &
ipsa quoq; esset ex praeda. Et multi & graues dolores inuenti
parentibus & propinquis multi. Cū aut definitio ad
vnum verbū reuocatur.) Vt, Qui sunt, qui fœdera se-
pe ruperunt? Carthaginienses, Qui sunt, qui bellū crudeliſimē
gesserunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui Italiā deformauerūt?
Carthaginiēses. Qui sunt, qui sibi ignosci postulant? Cartha-
ginienſes. Assumpta.) Per correctionē, Hunc ego non im-
manem, sed feram duco. Circuitus.) Id est, in clausulā uer-
ba extendunt: ut quod dicit de Sexto Roscio: Etenim cū arti-
fex eiusmodi sit, ut solus dignus uideatur esse, qui in scena spe-
ctetur:

ctetur: tum uir eiusmodi est, ut solus dignus uideatur, qui eo nō
accedat. Aut cōiunctione.) Fit unum uerbum ex duobus
nouatione uocabuli, de qua dictum superius est.

In coniūctis autē verbis triplex adhiberi
potest cōmutatio, non uerborum, sed ordi-
nis tantūmodo: ut cum semel dictū sit dire-
ctē sicut natura ipsa tulerit, inuertatur or-
do, & idē quasi sursum versus, retroq; dica-
tur, deinde idē intercise, atq; permiste. Elo-
quēdi autem exercitatio maximē in hoc to-
to conuertendi genere versatur.

S T R E B A E V S.

ORATIONIS ordo triplex est: directus unus, inuersus
alter, alius permistus. Cicero Philipp. v. 11. Num hostem Anto-
niū iudicauistis? Nec tū hostis est a uobis iudicatus Antonius?
Et paulō post, Tum non hostem iudicastis Antoniū? Et iterū,
Tum ille hostis non est iudicatus? Et rurſus, Non est iudicatus
Antonius hostis? Quoties unam & eandem cōmutauit senten-
tiam? Ouidius, Anna soror, soror Anna. Directū, Omnia parēt
homini. Inuersum, Homini parent omnia. Permistū, Omnia ho-
mini parent. Hec est illa commutatio non uerborū, sed ordinis
tantummodō, quā tradit autor & ad eligendū id quod omnīū
est optimum, & ad uariandam repetendorū collocationē. Ideo
enim eloquēdi exercitatio maxime in hoc toto conuertendi ge-
nere uersatur, quia orationū copia, coagmentatio, numerus, ſi-
guae uerborum quaedam, ex ordinis commutatione ducuntur.

V A L L A.

Vt cū semel dictum est.) Quae figura Græcē ἐπὶ
ῥοσὶ & regressus dicitur, ut propositis duobus secūdū primo,
h 4 deinde

deinde primū capimus, ut apud Verg. Forte sub arguta confederat ilice Daphnis, Cōpulerantq; greges Corydon & Thyrsis in unum, Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas. Et idem quasi sursum. Hæc κλῆμας Græce, Latine gradatio nominatur. hæc repetit ea, quæ dicta sunt: & priusquā ad aliud descendat, in prioribus resistit: ut, Africano uirtutem industria, uirtus gloriam, gloria æmulo cōparauit. Et Calui: Nō ergo magis pecuniarum repetundarum, quā maiestatis: neq; maiestatis magis, quā plancie legis: nec Plancie legis magis, quā ambitus: neq; ambitus magis, quā omnium legum iulicia perierūt. Deinde intercise, atq; permiste. Ut, stupere gaudio. simul enim auditur cœpit. Permixtē: ut, Tam dea est auaro quod habet, quā quod non habet.

C. F. Actio igitur sequitur, ut opinor. C. P. Est ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cū verborū momentis cōmutanda maxime est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suauē, non verbis, sed uarietate uocum, motu corporis, vultu: quæ plurimum ualebunt, si cum orationis genere consentient, eiusq; vim ac uarietatem subsequentur.

S T R E B A E V S.

ACTIO pronuntiatio est, quarta pars artis Rhetoricæ, ut hoc in opere Cicero constituit. Et antè rationem cōmonstrauimus, eoq; fecimus, quod alibi quintam fecerat partem. Omnis actio cum rerum & cum uerborum momentis, id est uarij crebrisq; immutationibus cōmutanda maxime est. Est enim actio sententiarum, & actio uerborum. Nec in oratione plura sunt, & omnis

& omnis actio est in uarietate uocum, motu corporis, uultu. Vox aurem ferit, motus corporis & uultus tangit oculum. Per quos duos sensus (inquit Fabius) omnis ad animū penetrat affectus. Vox est in quantitate grandis, exigua, media. In qualitate, candida, fusca, plena, exilis, lenis, aspera, cōtracta, fusa, dura, flexibilis, clara, obtusa. Voce utimur acuta, graui, flexa, lenta, citata. Motus corporis est uel in toto, uel in partibus, ut capite, humeris, brachijs, manibus, pectore, lateribus, pedibus. Vultus in fronte, ore, & adiunctis partibus, nō quū de loco in locum mouentur, quod ad motū pertinet, sed cum iudicio quodā & nota sanguinis aut spiritus interiorem animū produnt. Produnt autem naturaliter, nō quum dissimulatione & arte imitantur ueritatem. Hæc tria plurimū ualebunt, si cum orationis genere, req; subiecta consentient, eiusq; uim ac uarietate subsequētur. Dilucidā faciunt orationē distinctione: illustrem, rei imitatio: ne: probabile, dignitate: suauem, tacita quadam modulatione. Quæ rebus & uerbis quidē sūt, tamen meliora sunt quā pronuntiatione adiuuātur. Cur autē hisce de rebus Cicero tam breuiter? Quia limari quidē, sed donari ab arte non possunt, quod ipse libro de Oratore testatur. Hæc, inquit, cū ipso homine nascuntur, linguae solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quædam & figura totius oris & corporis. In Oratore tamen paulo plura scribit expressiora, sed nos ad ea melius componet imitatio, quā multa præceptorū traditio. Quintilianus uoluit rem omnem latē fuscq; tractare, ac eloquētia uestire: quod ut minus est necessarium, ita certē ad cognoscēdum nō inutile.

V A L L A.

Facit enim & dilucidam. Cum sit actio, rhetorum omnium cōsensu, in duas diuisa partes, uocem & gestum, quorum altera oculos, altera aures mouet, per quos duos sensus omnis ad animum

ad animū penetrat affectus: non dubiū quin dilucidā orationē, & illustrem, & probabilem & suauem, si fuerit decora, effēctura sit. cuiusmodi autem eam esse conueniat, copiosissime exposuit Quintilianus.

C.F. Nunquidnā de Oratore ipso restat? C.P. Nihil sanē prēter memoriā, quę est germana literaturę quodāmodo, et in dīsimili genere persimilis. Nā vt illa constat ex notis literarū, & ex eo in quo imprimūtur illę notę, sic cōfectio memorię tāquā cera locis vtitur, et in his imagines vt literas collocat.

STREBAEVS.

IN partibus extremam memoriam facit, ut aliarum custodem. Ea est duplex. Naturalis, quę non cadit in pręceptū. Artificialis, quā una ratione & similitudine perstringit. Vtendū, inquit, locis pro charta: imaginibus pro literis: quia memoria est germana, id est similis literaturę, quę est cōformatio & uelut pictura literarū. Literaturę cōscriptio constat ex notis & signis literarū, & ex eo in quo imprimuntur notę, ut charta, mēbrana, pugillaribus. Sic cōfectio memorię, quę est ars cōficiendę memorię, locis utitur pro ceratis tabellis: imaginibus, pro literis. Loca memorię sunt, ædes, castella, tēpla, uie. Imagines autem quisq; pro suo arbitrio fingit, ut leonū, ursorum, armorum, rerūq; ceterarum. Verba collocantur, & sententię. Verba quidem, si admodum pauca sunt, quia permulta collocare nunquam expediet. Sententię melius designantur, ut si dīsturus orator, quinq; faciat partes, & in uestibulo domus statuat armatum Annibalem, quia deliberandum sit de bello Punico, in atrio argentarium nummis onustum, quod de cogenda pecunia

pecunia locus alter habeatur. In impluuiū treis uiros ingentes in equis, quia tertius est locus de pręficiēdis tribus imperatoribus, in aula prima duas manus in latum diuulsas & armatas, quoniam sit quarta pars de supplendis legionibus decem. In aula secunda fingat duas lunas, quod ultimus est locus secundo mense copias educi oportere. Hęc indicare satis est. Etenim memoria nō tam arte quā usu & exercitatione firmatur. Pauca de memoria pręcepta, multus est usus, exercitatioq; longa.

VALLA.

Quę est gemma. Talis, inquit, est memoria, qualis gemma in qua sculptę sunt literę, quę in cera defigantur: nam & ipsa quoque memoria ita rerum figuras cōtinet impressas, uel etiam uerba. Est autem memoria quidē duplex, alia naturalis, alia arte comparata. Naturalis adiuuari ac augeri arte adhuc potest. Arte comparatur aut per imagines: ut Cicero in Rhetoricis ad Herennium tradit, aut solertia & diligētia, quā exponit Quintilianus, melior euadit, aut tertio medicamine roboratur. nam quemadmodum medici propemodum omnes & philosophi tradunt, memorię omnis imbecillitas, aut a cerebro frigido est, aut a frigido & arido, aut a frigido et humido: aut aliquando etiam uarias mutat imagines propter calidum in humido, ut in biliosis solet accidere. his omnibus causis inspetis, medele singulis suę possunt accommodari.

C.F. Quonian igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis pręceptis dicere? C.P. Quatuor esse eius partes: quarum prima & postrema ad motū animi ualet, is enim inītijs est & perorationibus concitan

concitandus. Secūda narratio, & tertia cōfirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, saepe etiam primum, postremum quidē ferē semper: tamē reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeq; cum aliquid aut confirmatū est, aut reprehensum. Itaque ad fidē quoq; vel plurimū valet. Est enim amplificatio, vehemēs quēdā argumētatio. vt illa docendī causa sit, hęc commouendī.

STR E B A E V S.

IN treis partes distributa est omnis doctrina dicendi: primum in ipsam uim oratoris, deinde in orationem, tū quæstionem. Porro transit ad secundā quæ præceptis orationis continetur. Orationis partes sunt quatuor: si refutatio cōfirmatione concluditur, duæ quidem ad docendum, totidem ad mouendū: quarum uis & ratio ab interpretatione superiori peti potest. Principiū delibet affectus, Peroratio cōfiscit & absomit. Narratio docet quid sit in causa. Confirmatio quid certi incerti uel sit. Probationis est, ea quæ dubia pendebant, certioribus ostendere: & quæ certa uidebantur, incerta demonstrare, uel falsa. Partibus iungit amplificationem, quoniam quū de motu animi paulò antè dixisset, & ad eam rem amplificatio plurimum ualeret, annectēda uidebatur: simul ut interpretaretur quo sensu motum animi duabus tantū partibus dedisset, quum in reliquo cursu orationis adhibeatur. Non est igitur amplificatio una de quatuor partibus orationis, sed ē grauioribus locis uehemens quædam argumentatio deducta, eiq; parti subiicienda unde

de deducta est. Quintilianus quatuor amplificationū genera facit, incrementum, comparisonem, ratiocinationē, cōgeriem: quæ quidē apertē monstrant quid per amplificationē accipere debeamus. Cicero in hoc libro tam apertē quā Quintilianus amplificandi rationem monstrat, quamobrē debemus hic esse breuiiores. Amplificatio habet proprium locū perorationem, quod ipse testatur his uerbis, Augendi, inquit, hic est proprius locus in perorando, sepe etiam primum obtinet locum. Quousque tandem abutēre patientia nostra Catilina? Quādiu nos etiam furor iste tuus eludet? Quē ad finē sese effrenata iactabit audacia? Nihil ne te nocturnum præsidium Palatii? nihil ne urbis uigiliae? nihil timor populi? nihil occursum bonorū omnium? nihil hic munitissimus habendi Senatus locus? nihil horum ora uultusq; mouerunt? & quæ sequuntur. Sunt amplificationes in exordijs multæ tranquilliores: quæ tantum acerbitalis habeant, quantum illa in Catilinā, pauca. Postremū ferē semper amplificatio locum tenebit. Videre licet perorationes alias, & eam quæ est in Verrem actione ultima, & pro Milone. Longiora sunt exempla, quā quæ suis uerbis exponi debeant. Reliquo in cursu orationis amplificatio adhibenda est, maximeq; quum aliquid aut confirmatū est, aut reprehensum. Etenim antè nō conuenit, quia turpe facinus, id augere quod probandum est. Multa sunt in exēpla in Verre, quale istuc de Sopatro, à quo pecuniam Verres acceperat. Quod ubi reprehendit Cicero, subdit, scelus est accipere ab reo, quāto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius ab utroque? Fidem quum proposuisses uenalem in prouincia, ualuit apud te plus is qui pecuniam maiorem dedit. Concedo. Forsitan aliquis aliquādo eiusmodi quidpiam fecerit. Cum uerò fidem ac religionem tuā alteri addictā pecunia accepta habueris, post eandem aduersariis tradideris

tradideris maiore pecunia, utrunque falles? & trades cui uoles? & ei quem seſſelleris, ne pecuniam quidem reddes? Quem mihi tu Bullum? quem Stalenum? quod unquam huiusmodi mōstrum aut prodigium audiuiſmus, aut uidimus? Amplificatio ad fidem plurimum ualeat: quia uehemens eſt argumentatio, & ut ipſe poſtea dicit, grauior quedam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. Facit autem duas argumētationum ſpecies: Vnam, quæ docendi cauſſa ſit: Ea eſt probatio rei dubie faciens fidem. Alteram, quæ ſit probatio cum animi motu: Ea ſit aut argumentis, aut aſſeuerationibus argumentorum loco.

VALLA.

Quoniam igitur.) Quoniā totus hic Oratoriārū Partitionum liber in treis diuiſus eſt partes, in uim Oratoris, orationis partes, & quæſtiones: cū dictum de prima ſit, de reliquis nunc dicendum eſt, primoq; de orationis partibus. Quarū prima & poſtrema ad motū animi ualent: nō quin reliquæ quæque idem præſtent, ſed quòd in his duabus ſerè tota uis mouēdi explicetur. ideo in Areopago his uti Oratores per præconem prohibebātur: ingredienti ſiquidem Oratori præco aiebat, *μὴ προσημαίνε, μὴ δὲ ἐπιλέγε*, Nec procemio, ne ue epilogo utare. id autem ideo, quò uerum facilius ab omni affectu ſemoti poſſent diſiudicare. Sed amplificatio.) De hac dicemus, ubi de conſuſione tractabit. Vt illa docendi.) Hoc eſt, ut confirmatio docendi cauſſa adhibetur, ita amplificatio cauſſa mouendi. Sumuntur autem.) Ita Quintilianus: Cauſſa principij nulla alia eſt, quàm ut auditorem, quò ſit nobis in cæteris partibus accomodatior, præparemus. Id fieri tribus maxime rebus inter autores plurimos conſtat, ſi beneuolum, attentum, docile fecerimus: non quia iſta per totam actionē non ſint cuſto

ſint cuſtodienda, ſed quia initijs præcipue neceſſaria, per quæ in animum iudicis, ut procedere ultra poſſimus, admittimur.

C.F. Perge igitur ordine quatuor mihi iſtas partes explicare. C.P. Faciam: à principijs primū ordiar. Quæ quidē ducūtur aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumūtur autē triū rerū gratia, ut amicæ, ut intelligēter, ut attēte audiamur. Quorū prim⁹ locus eſt in perſonis noſtris, diſceptatorū, aduerſario rū: ē quibus initia beneuolētiæ conciliandæ cōparantur aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officiū, iuſtitia, fidei: cōtrarijsq; rebus in aduerſarios cōferendis, & cum ijs qui diſceptant, aliqua coniunctionis aut cauſſa, aut ſpe ſignificanda: & ſi in nos aliquod odiū offenſio ue collata ſit, tollenda ea, minuēda ue, aut diluendo aut extenuando, aut compensando, aut deprecando.

STREBÆVS.

QUONIAM de principijs omnes omnia fabulantur, & nihil aliud etiā triuiales ſcholæ perſonant, nō ſtat mihi hac in parte diutius immorari, nec aliorum more Græca proſcribere monumenta, quò planū fiat ignotū per ignotius. Principij & initij uerbum Ciceroni frequens, quia procemii Græcum eſt, exordium translaticium. Principia ducuntur aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Certè in hac duo recidunt quæcunque ſubiiciuntur oratori. quāobrem iſtuc aliarum partium cōmune eſt. Sumuntur

Sumuntur autē trium rerū gratia: ut amicē, ut intelligenter, ut attentē audiamur. Amicē, cum beneuolētia: intelligētē, cū do-
cilitate. Hoc pacto tritiora fugit uerba: quorū molesta repeti-
tio ut tediū affert, sic est eloquentiæ inimica. Sunt et hæc tria
caterarum partium cōmunia, sed eorum est præcipuus usus in
exordijs. Personarum tria facit genera. Vnum in nobis. Alterū
disceptatorum, id est eorum quibus est cognoscendi potestas.
Tertium aduersariorum, in quibus aduersæ partis oratores in-
telliguntur: sicut et in nostris nostri litigatores. Beneuolentiā
conciliamus à meritis nostris: quia benefactorū recordatio gra-
tiam iure suo postulat. Cicero, Si quando inimicorum impetum
propulsare ac propellere cupistis, defendite nūc uniuerſi unū,
qui, ne omnes occideretis, ardoreq; flammæ conflagraretis, mei
capitis periculo nō dubitauī providere. A dignitate litigato-
ris ducitur initium. Maximē uellē iudices, ut P. Sylla et antea
dignitatis suæ splendorem obtinere, et post calamitatem acce-
ptam modestiæ fructum aliquem potuisset percipere. Idem
pro Flacco, Quod enim esset præmiū dignitatis, quod popu-
lus Romanus quū huius maioribus semper detulisset, huic de-
negaret? Quam L. Flaccus ueterem ueteris gētis in liberanda
patria laudem, propē quingentesimo anno Reipublicæ retulisset.
Parcius Cicero de sua dignitate, ut pro Muræna, Idem Con-
sul eum uestre fidei cōmendat, qui antea dijs immortalibus cō-
mendauit. Et in eodem principio, Ac si, ut nōnullis in ciuitati-
bus fieri solet, patronus huic causæ publicē constitueretur, is
potissimē honore affecto defensor daretur, qui eodem honore
preditus nō minus afferret ad dicendū autoritatis, quā facul-
tatis. Ab aliquo genere uirtutis sumuntur initia, maximē libera-
litis, officij, iustitiæ, fidei. quæ uirtutes ideo gratiores sunt,
quod in aliorum cōmoditates et usus conferuntur. Cicero pro
Rabirio

Rabirio perduellionis reo, Me cū amicitie uetustas, tum digni-
tas hominis, tū ratio humanitatis, tum mea uite perpetua cō-
suetudo ad C. Rabirium defendendū est adhortata. At uerō ut
id studiū si sūmē facerem, salus Reipublicæ, Cōsulare officium,
Cōsulatus deniq; ipse mihi unā uobiscum cum salute Reipu-
blicæ cōmendatus cogit. Hic est liberalitas operā perpetuō dā-
tis, officiū amici, iustitia uiri pericula propulsantis, Cōsulisq;
fides in Rēpublicam. Contraria uitia in aduersarios conferun-
tur, ut in Ebutium pro Cecinna. Cum his qui disceptant, ut iu-
dicibus, aliqua coniunctionis aut spes aut causa proponitur, id
est ostenditur, eam rem de qua agitur, aut cōmodum aut incom-
modū disceptatoribus allaturam, illisq; cōmunem esse, et quo-
dāmodo coniunctam. Cicero pro C. Rabirio, Sic existimare de-
betis Quirites, post hominum memoriam, rem nullam maiorē,
magis periculosam, magis ab omnibus uobis providendam, neq;
à Trib. pleb. susceptam, neq; à Consule defensam, neq; ad Pop.
Roma. esse delatam. Idem in Verrem proponit iudicibus spem
bonæ estimationis, si Verrem damnauerint. Odium et offen-
sio, ut si litigator aut orator odiū contraxit, aut aliquem offen-
dit, aut tollitur, aut saltē minuitur. Tollitur aperta certaq; re-
futatione: minuitur, si diluamus probabili argumēto, si extenu-
mus figuris, qualis est ironia pro Ligario, si cōpensamus aliquo
genere uirtutis, si deprecemur, id est amoliamur honesta postu-
latione. Quæ penē omnia Cicero facit in exordio pro Cluē-
tio, sed longius est, quā quod præscribi debeat.

VALLA.

Quorum primus.) Quintilianus, sed personarū, in-
quit, est, ut pleriq; tradiderūt, triplex ratio, ex litigatore, ex ad-
uersario, ex iudice: nam exordium duci nōnunquam ab auctore
causæ solet: quanquam enim pauciora de seipso dicit, et par-
cius,

cuius plurimum tamen ad omnia momenti est in hoc positum. Aut meritis.) Vt ipse ad Quirites antequā iret in exilium, Si quando inimicorum impetū propulsare ac propellere cupistis, defendite nūc uniuersi unum, qui, ne omnes occideretis, ardoreq; flammæ conflagraretis, mei capitis periculo nō dubitauī prouidere. Nam quem uirtutis gloria cum summa laude ad cœlum extulit, eūdem inimicorū inuidia indignissime oppressum deprimat ad supplicium. Et Demosthenes pro Ctesiphonte. Πρώτου μὲν ὡς ἀνδρὶς ἀθιναῖοι, τοῖς θεοῖς εὐχομαι πᾶσι καὶ πάσαις θεῶν γυναικῶν ἔχωρ ἐγὼ διατελῶ πᾶσι πόλεσι καὶ πᾶσι ὑμῶν, τοσούτῃ ὑπαρξαι μοι παρ' ὑμῶν εἰς τὸ τοῦ ἐγγώνος. Primū qdē Atheniēses, Deos Deasq; omneis oro, atq; obtestor, ut quo animo semper fui in hanc ciuitatem, & uestrum quemlibet, eodem me causam hanc agentem audiatis. Contrarijs rebus.) Vt ipse in Vatiniū: Si tua tantūmodo Vatini quid indignitas postularet, spectare uoluissē, fecissē id, quod his uehementer placebat, ut te, cuius testimonium propter turpitudinem uitæ, sordesq; domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem: nemo enim horum ita te refutandum, ut grauem aduersarium: aut ita rogandum, ut religiosum testem arbitrabatur. Demosthenes contra Midiam: Τῆν μὲν αἰσέλγειαν ἀνδρὶς δίκασαι ὧς, καὶ τῶν ἰσθμῶν ἢ πῶς ἀπαντας αἰεὶ χρῆναι μεσολίας, δόλυναι δὲ ὑμῶν δὲ τῶν ὄλων πολιτῶν ἀγνοεῖν διομαι. Pertulantiam iudices, insolentiamq; qua in omnes utitur Midias, neminem neq; uestrum, neq; aliorum ciuium esse arbitror qui ignoret. Ita Isocrates in Lochitā: Ὡς μὲν τῶν ὅλων ἐτυπῆ με ὁ λοχίτης ἀρχῶν χειρῶν ἀδικῶν, ἀπαντες ὑμεῖς οἱ παρόντες

ρόντες μεμαρτυρήκασι. Τὸ δὲ ἀμάτημα ἦτο ὅχ' ὁμοίον δ' αἰνοῦμεν τοῖς ἄλλοις. Vt igitur me cadebat Lochites prior laceffens iniuria, omnes uobis, qui adsunt, testantur. Pecatum uerò hoc non est alijs simile iudicandum. Aut deprecando.) Deprecor, uehemēter precor, & refuto, Statius. Ne deprecor umbrā accipere. Verg. Eqdē merui, nec deprecor, inquit. Lucan. Non deprecor hosti seruari, dum me seruet ceruice recisa. Ouid. in Fastis, Ille metu pauidus, mortem non deprecor, inquit. Augustinus in Psalmo octogesimo nono, Deprecor cōmune est uerbū: dicimus enim deprecor te, & deprecor à te, Aut deprecando, hic intelligēdum est recusando, refutandoq;.

Intelligēter autē ut audiamur & attente, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillimē auditor discit, & quid agatur intelligit, si cōplectare à principio genus naturamq; causæ, si definias, si diuidas, si neq; prudentiam eius impediās cōfusione partium, nec memoriā multitudinē: quæq; mox de narratione dilucida dicētur, eadem etiam huc poterunt rectē referri.

STREEAEVS.

INTELLIGENTER audimur, quum facillimē auditor discit, & quid agatur, intelligit, quod expeditius fiet, si à rebus ipsis, quā si longius à personis ordiamur. Complectitur à principio genus naturamq; causæ. Cicero in Verrem, Multa mihi necessariō iudices prætermittenda sunt, ut possim aliquo modo aliquādo de ijs rebus quæ meæ fidei cōmissæ sunt, dicere. Recepi enim causam Siciliæ, ea me ad hoc negotiū prouincia attraxit. Tamen hoc onere suscepto, &c. Hic exposuit summā

i 2 totius

totius accusationis. Proponit aliter in Antonii oratione. Fundamenta sunt iacta reliquarum actionum. nam est hostis à Senatu nondum uerbo appellatus, sed re iam iudicatus Antonius. Poetae fere semper initio proponunt genus et caput argumenti, non ita frequenter Oratores. A definitione sapienter sumunt initium scriptores artium, remque totam breui circumscriptione uerborum enuntiant. Quae ratio discernendi non ita deceter conueniat oratoribus. Latius paulo dilatant finitionem: quod ut faciamus, praecipit Cic. 1. li. de Oratore, et ipse actione sexta in Verrem, insigne furtum partibus describit: Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium: ut amici eius, morbum et insaniam: ut Siculi, latrocinium: Ego quo nomine appellem, nescio. Rem uobis proponam: uos eam suo nominis potest pendite. Genus ipsum prius cognoscite Iudices, deinde fortasse non magnopere quaeritis quo nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locuplete: tam uetere provincia, tot oppidis, tot familijs, tam copiosis, ullum argenteum uas, ullum Corinthium, aut Deliacum fuisse, nego ullam gemmam aut margaritam fuisse, aut quicquam ex auro aut ebore factum, signum ullum aeneum, marmoreum, eburneum. Nego ullam picturam, neque in tabulis, neque textilem fuisse, quin quaesierit, insperexerit, quod placitum sit abstulerit. Hoc initium est, quod complectitur genus naturamque causae, quod describit finemque latius explicanda, quod diuidit species questionis. Diuidit Antoniana prima, Antequam de Rep. P. C. dicam ea quae dicenda hoc tempore arbitror, exponam uobis breuiter consilium et profectiois et reuersionis meae. In partitione uitanda partium confusio, quia prudentiam hoc est intelligendi uim atque facultatem implicat. Vitanda multitudo, quia memoriam confundit. Querendum genus illud obuium et dilucidum, quod facilius omnes dicta percipiant.

Intelligenter autem.) Quia quae primo dicuntur, illa magis considerari solent: ut de provincijs consularibus ipse, Si quis uestrum P. C. expectat, quas sim provincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines ex provincijs potissimum detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conueniat, cum quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Lysias in epitaphio auxilantium Corinthijs, Εἰ μὴ ἀγούμην δύνανται εἶναι ὡς πρὸντες ὡς τῷδε ἱερῇ τὰς ψαῖς, λόγῳ διαλάσσει τὴν τῶν ἐνθάδε κειμένων αὐτοῶν ἀρετὴν, ἐμμελῆμιν ἂν τοῖς ἐπαγγέλμασι ἐπ' αὐτοῖς, ἐξ ὀλίγων ἡμῶν λέγειν. Siquidem fieri posse arbitrarer, o uiri praesentes hoc in sepulchro oratione ut exprimi posset eorum, qui iacet, uirtus: equidem illos accusare, qui mihi ex paucis diebus, ut de his orationem haberem, denuntiarent. Si complectare.) Ut ipse pro Publio Sylla, Maximè uellè iudices, ut P. Sylla et antea dignitatis suae splendore obtinere, et post calamitatem acceptam modestie fructum aliquem potuisset percipere: sed quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo in honore, tum communi ambitionis inuidia, tum singulari Antonij odio euerteretur, et quae sequuntur Demosthenes ad Philippi epistolam: Ο τι μὲν ὡς αὐτοὶς Ἀθηναῖοι φίλοι πεισθέντες ἐπὶ τὴν εἰρήνην πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἀνέβλεπο τὸν πόλεμον, πᾶσιν ὑμῶν φανερόν ἐγένετο. ἐπὶ δ' ἡ γὰρ φαρσαλίῳς ἄλλοις πρὸς δόκω, καὶ τὰ πόδι φωκίας διακινῶν. καὶ τὴν θράκην κατεστρέφατο πᾶσαν, ἀντίας δὲ ὄντας πλάσσειν, καὶ προφάσεις ἀδικίας ἐξυφύρειν, ἵνα μὴ ἔργῳ πάλας

πολεμῇ πρὸς τὴν πόλιν, τῷδε λόγῳ νῦν ὁμολογῆ ὅτι
ἡ πόλις ὡς οὐδὲν, ἢ ἔπειτα. Quod Philippus, Athenienses,
non quidem pacem uobiscum fecit, sed bellum distulit, est o-
mnibus manifestum. Postquam enim Pharsalijs Halum tradi-
dit, et tres Phocensium suo arbitratu constituit, ac Thraciā
omnē cepit: falsas cōmentus caussas, ac prae-textu minime iusto
inuento, re quidem ipsa, iam pridem bellum gerit cum urbe, uer-
bo autē nūc demum confitetur ex epistola, quam ad uos misit.
Si definias, Hoc est, determines, ut ipse in Catilinā, Rēpub.
Quirites, uitamq; omniū uestrū, bona, fortunas, cōiuges, libe-
rosq; uestros, atq; hoc domiciliū clarissimi imperij, fortunatis-
simā pulcherrimamq; urbē hodierno die Deorū immortalīū
erga uos summo amore, laboribus, consilijs, periculisq; meis ex
flāma atq; ferro, ac penē ex faucibus fati ereptā, et uobis cōser-
uatam ac restitutā uideatis. Demosthenes de Cherronensibus,
Εἰς μὲν ὧν Ἀθηναῖοι τοὺς λέγοντας ἅπαντας γὰρ ὑμῖν,
μὴτε πρὸς ἑχθροὺς ποιεῖσθαι λόγον μολύνα, μὴτε πρὸς
χάριν, ἀλλὰ ὁ βέλτιστον ἕκαστος ἡγήτο, τόπο ἄκ-
ραίνεσθαι. ἄλλως τε, καὶ πόδι κοινῶν πραγμάτων καὶ
μεγάλων ὑμῶν βουλευομένων. ἐπειδὴ ἡ ἐνιοὶ τὰ μὲν
φιλονεικίαι, τὰ δὲ, ἢ πῶς οὐ ποτε αὐτὰ πρὸς ἄλλους
λέγειν, ὑμᾶς ὧν Ἀθηναῖοι οὐ πολλὰς δὲ πάντα τὰ
ἄλλα ἀφέντας, ἃ τῇ πόλει νομίζετε συμφέρειν, ταῦ-
τα καὶ ὑποφύεσθαι, καὶ πρᾶτθαι, id est Conueniebat,
Athenienses, ut omnes qui uerba apud uos facerent, neq; odio
cuiusquam, neq; gratia, oratione uterentur, sed quod optimum
quisq; arbitraretur, hoc simpliciter enuntiaret, cum praesertim
publicis maximisq; de rebus cōsultetis. Cū uerò quidā partim
studio

studio contendendi, partim alia quacunq; causa adducti acce-
dant ad dicendum: uos multos Athenienses, rebus alijs omni-
bus praetermissis, quae ipsi interesse reip. putetis, ea tamen suffra-
gijs uestris comprobare, tum facere etiam oportet. Si diui-
das.) Cicero ipse pro Cluentio Habito, Animaduerti Iudices
omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes: qua-
rum altera mihi niti, et magnopere considerare uidebatur in-
uidia iam inueterata iudicij Iuniani: altera tantūmodo cōsue-
tudinis causa timide, et dissidēter attingere ratione ueneficij
criminum, quae de re, lege est haec quaestio constituta. Isocra-
tes in oratione, quae ab eo de pace inscripta est: Ἀπαν-
τες μὲν εἰώθεσιν οἱ παλιότεροι γινώσκειν, ταῦτα μέγι-
στα φάσκεν εἶναι, καὶ μάλιστα ἀποδίδειν αἰτίαν τῇ πό-
λει, πόδι ὧν αὐτοὶ μέλλωσι συμβαλόντων, ὃ μὴ
ἄλλ' εἰ καὶ πόδι ἄλλων τιῶν πραγμάτων ἡρμοζε τοι-
αῦτα προσπαθεῖν, δοκέοι προέπειν καὶ πόδι τῶν νῦν
παρόντων πραγμάτων γινώσκοντες πρὶς τε πόλεμιν, καὶ
εἰρήνῃ, ἃ μεγίστην ἔχει δύναμιν γὰρ τῷ βίῳ τῶν
ἀνθρώπων, id est. Consueuerūt omnes, qui huc accedūt ad di-
cendum, ea maxima dicere esse, ac multo studio, et contē-
tione digna urbi nostrae, de quibus sententiam ipsi sunt dicturi. Enim-
uero si de alijs ullis rebus haec praefari conueniat, uidetur mihi
de ijs rebus, quae nunc in deliberatione uertūtur, hinc ducendū
initium esse dicendi. Venimus enim in concionē de bello, ac pace
cōsulturi: quae duae res maximam in uita hominum uim habet.

Vt attente autem audiamur, trium re-
rum aliqua consequemur. Nam aut magna

quædam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis apud quos res agetur.

STREBÆVS.

ATTENTIONEM excitant aut magna, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis apud quod res agetur. Magna pariunt admirationem: Necessaria uim incutunt animis: Coniuncta, spe boni, fuga mali, mortales sollicitant. Magna proponuntur initio pro Rabirio perduellionis reo, quod paulo ante citabamus. & Aecloga quarta Verg. Sicelides Musæ, paulo maiora canamus. & Aeneid. 7. Maior rerum mihi nascitur ordo, Maius opus moueo. Necessaria proponit Cice. Antoniana tertia, Serius omnino P. C. quam tempus Reip. postulauit, aliquando tamen conuocati sumus: quod flagitaba equidem cotidie, quippe cum bellum nefarii contra aras & focos, contra uitam fortunamque nostras, ab homine profligato ac perduto non comparari, sed geri iam uiderem. Hic tempus Reip. dicit necessitate more suo. Coniuncta cum ipsis apud quos res agebatur, posuit in Verrē, Quod erat optandum maxime iudices, & quod unum ad inuidiam uestri ordinis, infamiamque iudiciorum sedandam maxime pertinebat, id non humano consilio, sed prope diuinitus datum atque oblatum uobis summo reipub. tempore uidetur.

VALLA.

Nam aut magna. Vt ipse in Verrē Cicero, Quod erat optandum maxime iudices, & quod unum ad inuidiam uestri ordinis infamiamque iudiciorum sedandam maxime pertinebat, id non humano consilio, sed prope diuinitus datum atque oblatum uobis summo Reipub. tempore uidetur. Inueterauit enim iam opinio perniciosa Reip. uobisque periculosa, quæ non modo Romæ, sed & apud externas nationes omnium sermone percrebuit, his iudicijs quæ nunc sint, pecuniosum hominem, quamuis sit nocens, neminem

neminem posse damnari. & Demosthenes contra Timocratem, Τὸ ἄνωγον ὡς αὐτοὶ δικασαὶ τὸ πρὸν, ὅς ἂν αὐτὸν εἶμαι Τιμοκράτην εἶπεν ὅτι αἰτιὸς ὅσιν ἄλλοις αὐτῷ πλὴν αὐτοῦ ἀντὶ χρημάτων γὰρ οὐκ ἄλλῃ ἀκροῖσθαι ἐδόμην. τὴν πόλιν, πρὸς πάντας τοὺς νόμους νόμου εἰσένεγκεν οὐτ' ἐπιτίθεται, οὐτε δίκαιον ὡς αὐτοὶ δικασαί. ὅς τὰ μὲν ἄλλα ὅσα λυμανεῖται, καὶ χεῖρον ἔχει τὰ κατὰ ποινὰς, κύριον εἰς χρεώσεται, τάχα δὲ καὶ ἕκαστον ἀκούοντες ἐμὲ μαθήσεσθε, ἐν δὲ μέιστον ἔχω, καὶ προχερότατον πρὸς ὑμᾶς εἰπὼν ὅτι ἀκροῖσθαι, τὴν γὰρ ὑμετέρην ψῆφον, ἢν ὁμομονοῦντες ποδοπαύωμεν φέρετε, λύει, καὶ πεισὶ μηδενὸς ἀξίαν ὁ πρὸς νόμον. Non arbitror iudices ne ipsum quidem Timocratem dicere posse, alium huius iudicii autorem, quam ipsum sibi, fuisse. Cum enim propositum haberet urbem fraudare non modicis pecunijs, contra leges omnes, legem ipse promulgauit, neque commodam iudices, neque iustam. quæ quam multis alijs modis corrumpet, ac deteriores faciet res nostras, perlata si fuerit, fortasse intelligetis, cum singula, quæ dicam, attenderitis. Vnum autem, quod maximum maximeque in promptu habeo, dicere interea non grauabor. Sententiam enim uestram, quam iurati omnibus de rebus fertis, antiquat, & nullius autoritatis ac momenti reddit istius lex.

Sit autem hoc etiam in præceptis, ut si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, & maxime in

i s perorando,

perorando, dederit occasionem nobis aliquam ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus: & quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

S T R E B A E V S.

PRINCIPIA sumuntur extrinsecus à tempore, ut pro Cælio. A re aliqua, ut à præsidij armatis in foro, pro Milone. A loco, unde pro Deiotaro. Ab interuictu alicuius, unde in Verrem, qui præter opinionem aderat iudicio. Est enim hoc quodammodo interuenire, quanquam inproprie dictum. Ab interpellatione, Antoniana quarta quæ proposuisset hostem iudicatum Antoniū, & populus acclamando interpellasset, adiecit, Nunc uero multo sum erectior, quod uos quoque hostem illum esse, tanto consensu, tantoque clamore approbauistis. Ab aduersarij dicto, maxime in perorando, quia res est recentior: ut Philippica nona, Nihil præter sententiam dicerem, nisi P. Seruilio respondendum putarem. qui hunc honorem statuæ nemini tribuenda cõsuevit, nisi qui ferro esset in legatione interfectus. Quæ suo loco de amplificatione dicuntur, multa ex ijs poterunt ad principiorum præcepta transferri. Nam & amplificatio sæpe etiam primum locū habet, quod antè monstratum est: & principium atque peroratio communiter ad effectum comparantur, & sunt uerba quedam figuræque communes utriusque partis, & principia finibus, fines principijs optime respondet. Quibus de causis initia & perorationes habere quedam præcepta communia, nihil est cur miremur. Legito infra de amplificatione præcepta: & quæ transferri possunt ad initia, traducito.

V A L L A.

Sit

Sit autem hoc etiam.) Quintilianus autem ad causam, inquit, extra pertinet tempus: unde principium pro Cælio. locus: unde pro Deiotaro. habitus unde pro Milone. opinio: unde in Verrem. deinceps ne omnia enumerem, fama iudiciorum, expectatio uulgi. nihil enim horum in causa est: ad causam tamen pertinet. Et in perorando.) Hoc est in ipsa conclusione quod dictum fuerit (quoniam ultimo dictum loco, magis hæret) dabit aliquando exordij nobis occasionem.

C.F. Quid: in narratione quæ tandem cõseruanda sunt? C.P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quedam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea seruanda maxime, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterque narremus, necessarium est: sed assumimus etiã suauitatem. Ergo ad dilucide narrandum, eadem illa superiora explicandi & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est breuitas: eaque sapientissime in narratione laudantur: de qua supra dictum est.

S T R E B A E V S.

IN partibus orationis narratio ferè secunda est. Ea finitur ab autore, uerū explicatio. Vsus illius ab eodem traditur, ut sit quedam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei: quia quod

quod argumentorū continet brevis expositio, *fufius* et *aper-*
tius extēdit et explicat narratio: unde et *ppositio* brevis pro
narratione collocari potest. Quod si *ppositio* est sedes ac fun-
damentū argumētationis, erit et narratio, ex cuius partibus se-
re nascuntur argumenta. Tertio loco narratio diuiditur in ea
quæ sunt necessaria, et ea quæ sunt assumpta ad ornādū. *Dilu-*
cide probabiliterq; narrare necessariū est, ut res intelligatur: si
dēmq; mereatur: sed assumimus suauitatē. Ex quo *Quint.* dedu-
xit hoc præceptū, Ego narrationē, ut si ullā partē orationis, o-
mni qua potest gratia et uenere exornandam puto. Cur autē
suauitas adhibeatur, idē *Fabius* ostendit. Nec in ulla parte, in-
quit, intētiō est iudex, eoq; nihil recte dictum perit: præterea,
nescio quomodo, etiā facilius credit, quæ audiēti iucunda sunt:
et uoluptate ad fidem ducitur. Hæc ille. In quo refellit eorum
fallacem opinioē, qui arbitrabantur esse narrationem simpli-
cem, nudā, figuris, ornāmētis, probationibus destitutā. Prima
narrationis est uirtus, explicandi, et illustrandi: ad quod facit
illud antē dictum genus orationis *dilucidum*, et *illustre*, quod
est plusquam *dilucidum*. Altera uis est breuiter exponendi, de
qua breuitate suprà differebat. Igitur cadunt in narrationem
genus *dilucidum* et *illustre*, et breue, et duo quæ sequuntur,
probabile, et *suaue*. His quinque uirtutibus optimum narrā-
di genus perficitur. Breuitas si non semper, tamē *sapissime* in
narratione laudatur, quia nō diu suspendit animos, et memo-
ria facile tenetur.

V A L L A.

Quoniam narratio.) Post exordiū continuō sequitur
narratio. Fundamentum.) Quoniam narrātur quæ facta
sunt, aut quæ præsentia ex quibus magna uis argumētorū inde
elicitur. Assumpta.) Quæ nō tam necessaria, quā ornā-
tia

tia sunt. Vt *dilucide*.) Quid *dilucidum*, quid *probabile*,
quid *suaue* in dicendo sit, iam memorauimus.

Probabilis autem erit, si personis, si tem-
poribus, si locis, ea quæ narrabūtur, cōsen-
tient, si cuiusq; facti & euenti caussa pone-
tur, si testata dici videbuntur, si cum homi-
num opinione, autoritate, si cum lege, cum
more, cum religione coniuncta, si probitas
narrātis significabitur, si antiquitas, si me-
moria, si orationis veritas, & vitæ fides.
Suauis autē narratio est, quæ habet admira-
tiones, expectationes, exitus inopinatos, si
interpositos motus animorū, colloquia per-
sonarū, dolores, iracundias, metus, letitias,
cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus.

S T R E B A E V S.

Q V A E tradit hic Cicero de narratione probabili et sua
ui, ea multis oscitanter omnia legētib; obuia, facilia, *dilucida*
uidētur. Res aliter habet. Quotus enim quisq; intelligit, aut il-
lustrat exemplo? Omnes id dictitāt, narrationē debere esse bre-
uem, *dilucidā*, uerisimilem, et probabilem: quum uentū est ad
narrationis expositionē, mirū est quā cæcutiamus, nō uidētes
id quod in arte loquebamur: et, quod foedius est, scriptores
commentariorū hæc subinde præcepta repetunt, nō sine lecto-
rum summa molestia, nec tamē usquā monstrant locū ubi talia
usu tractata reperiuntur. Itaq; facturus operæ precii uideor,
si paulo diligētius id quod queritur, exemplo patefaciam. Su-
mam igitur narrationē Ciceronis actione tertia in *Verrē* de
Lampsaceno Philodamo, cuius honestam ac pudicam filiā *Ver-*

res rapere, transferre, uiolare cōtendebat, unde exortus est tuus multus, ministri Verris alij cæsi, alij uulnerati, ipse penè domi cōbustus est: Philodamus tandè cum filio dānatus, atq; securi percussus. Raptus ille idoneis personis attribuitur, ut Rubrio, homini facto ad Verris libidines, qui miro artificio, quocunq; uenerat, hæc inuestigare omnia solebat. Datur negotiū comitibus nequissimis, turpissimisq; hominibus: Vt, inquit, mos erat Verris, & cū suæ libidines facere admonuerāt. Age, quod tempus erat opportunū magis ad rapiendā mulierē, quā in nocturnum? quā post coenam lautiorē? quā cum frater abesset, & propinquit quā cum frequētes cōuenissent comites illi Verris, qui more Græco bibissent? qui poposcissent maioribus potulibus? qui celebrassent omnium sermone letitiāq; cōuiuuiū? Quid autē maturius, quā quod Lampsaceni postridie mane in cōcio-nem ueniunt? querunt quid optimū factū sit? in Verrem prodeunt: ignem subiiciunt adibus? Sic enim facta consilio uidetur omnia. Nec dicas ea sic exposita, quia hoc modo gesta sunt, sed ita ab oratore quesita & digesta, ut probabilis esset expositio. Porro considerauit orator sapiētissimus, qui locus rei cōueniret, migraret ne Verres ad Philodamū? quod erat factururus, nisi retinuisset hospes. Deinde, eo ne mitteret Rubriū delicias suas, in omnibus eiusmodi rebus adiutorē suū & consciū? Præter ea quos seruos loco constitueret Rubrius? quos ad fores stare iubet, ut ingredienti auferant? Postea ut Verres Philodamū uocaret in Asiam ad Neronē, ut iniquitate loci facilius damnaretur? Vt in foro Laodiceæ spectaculo acerbo sit necatus? Pergamus. Quā diligenter cuiusq; facti & euenti causam posuit? Lampsaceni, inquit, maxime sedati & quieti: uon irruūt igitur nisi lacestiti, nisi consilio capto, nisi re decreta. Mittitur Rubrius, quia factus ad Verris libidines: dantur idonei comites,

quia

quia nequissimi. Hæc mulier præter cæteras appetitur, quia eximia pulchritudine, & quæ uirū non habebat. Rubrius reliquit hospitem, quia parum laute diuersari mētebatur. Philodamus ægre Rubriū admittit, qui Prætores & Cōsules, nō Legatorū assēclas recipere soleret: ut maior sit eius hominis autoritas, & eius offēso multo grauior. Quid moror? nihil enim dictū sine sua causa, ut sit in neruoso quodā genere dicēdi. Veniamus ad id quod quartum est. Testata dici uidetur, & aperta atq; uulgata, Quia, ut inquit, ciues Romani, qui Lampsaci negotiabatur, assuerūt. Quia Verres nullam causam excogitare potuit, quā obrem cōmiserit, aut quid euenerit ut in tantū periculū ueniret: quia Cicero ea se Lampsaci cognosse dixit, & C. Varro ex Philodamo audisse. Quod quintū est, quis nō opinetur grāde flagitiū à Verre cōmissum, propter quod Lampsaceni socij P. R. Legatū saxi, ferro, igni aggrediūtur? ægre diuidūtur? Quāta autoritas & in Philodamo, & in toto oppido, cōcione uocata? dictis sententijs? omnibus uno animo cōsentientibus? Cōtra, quis nō existimet id fecisse Verrem pro ea autoritate, qua Legatus abutebatur? Quis non iudicet iniuria damnatum Philodamum autoritate Dolabella, corruptiq; iudicij? Lex hospitalitatis à Philodamo seruatur. Rubrius laute de more tractatur. probabile est. Homo nequam legem uiolat hospitij, morē honestum repudiat. & hoc probabile. Sanctimoniam, religionēq; hospitalem spernit adulter impudens. credibile est. Eadē religiose conseruat homo, genere, honore, copijs, existimatione faciliē princeps Lampsacenorū. hoc etiā credibile. Quid tandem? Probitas narrātis significatur his uerbis, Nemo iā iam Dolabella, neq; tui, neq; tuorū liberū, quos tu miseros in egestate atq; in solitudine reliquisti, misereri potest. Quāto dicit affectu, quāta probitate? quā Dolabella Philodamū dānauerat.

Quanta

Quanta memoria, quanta fide, totam conficit narrationem? qui locos, qui tempora, qui personas, qui facta, qui dicta, qui omnia et tenuit, et digessit? Quam comode significatur et consuetudinum et antiquitatum observatio? Græco, inquit, more bibebatur, hospes hortatur, poscunt maioribus poculis. Hæc et alia permulta probabiliter faciunt narrationem: quæ notasse breuiter idcirco uolui, ut interpretis officio ne deessem. Quid quod in eadem expositione sunt omnia quæ de suauitate traditis Admirabilem incredibilem sceleratorum audaciam, sed magis fratris eius mulieris aduentum, pugnam, cedes, uulnera: et iterum concursus in concionem, fidem Lampfacenorum in Philodanum, Philodami constantem animum ad ulciscendam iniuriam. Vbi principium audieris, ille et rei nouitate, in longum uocabere, non sine expectatione iucunda, quid Rubrius sit facturus, quid frater mulieris, quid Lampfaceni, quid tandem Verres immanis et ferox. Quumque ex leni principio, rixas, pericula, uerbera, cedes ortas cognoueris, tenebunt animum exitus inopinatumque senties interpositos motus animorum, quando mollitus animo, haud temperabis à lacrymis. Ibidem colloquia personarum. Quæso, inquit, Philodame, cur non ad nos filiam tuam intro uocari iubes? Hic tum alius ex alia parte, Enim uero ferendum hoc non est, uocetur mulier. Hic dolores patris et filij, metus totius domus, tum Philodami: tum Verris lætitiæ in conuiuio, cupiditates stupri, iracundiæ in ulciscendo. Huc adde dilucidum genus ex uerbis proprijs, usitatis et dispositis. adde genus illustre, quo res ob oculos ponuntur. adde breuitatem eam quæ nihil frustra petit. In una hac ista narratione cuncta reperies, quæ proponuntur ab eodem auctore seruanda. Ut autem res sit apertior, utere contrarijs, dicque narrationem incredibilem, quæ neque personis, neque temporibus, neque locis consentit: quæ nullius facti

facti et euenti causam ponit: in qua intestata dici uidentur: quæ nititur aduersum hominum opinionem, auctoritatem, morem, legem, religionem: quæ narrantis improbitatem significat, aut eius nouitatem, aut obliuionem, aut mendacium, aut uitæ inconstantiam. Suauitas autem percipitur ex uaria humanæ mutationis contemplatione: tædium à similitudine.

V A L L A.

Probabilis. In Rhetoricis ueteribus, Probabilis, inquit, erit narratio, si in ea uidebuntur esse, quæ solent apparere in ueritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciendi uidebuntur: si tempus idoneum, si spatij satis, si locus opportunus ad eandem rem de qua narrabitur, fuisse ostendetur: si res et ad eorum, qui agent, naturam, et ad uulgi rumorem, et ad eorum qui audient opinionem, accommodabitur: ac ueri quidem similis ex his rationibus esse poterit. Queritur enim ut sit probabilis narratio, quis, quid, cur, ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis, natura nostra, opinio iudicij, uulgi mos: quæ sunt omnia, persona, factum, causa, locus, tempus, modus, facultas, opinio. Si testata. Id est, de quibus testimonia habita sint. Euenti. Euentus, inquit ipse in Rhetoricis, est exitus alicuius negotij, in quo queri solet, quid ex quaque re euenierit, eueniet, euenturumque sit. quare hoc in genere, ut commodius quid euenturum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire considerandum est, hoc modo, ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia. Opinione. Opinio est cunctorum ad quæ accipiuntur sententia, uni uel pluribus propensior existimatio. Auctoritate. Auctoritas est mentis et corporis quedam dignitas, quæ efficit tum suam præsentiam, tum etiam oratione, ut ceteri ei reuerentiæ præstent. Si cum lege. Lex ut Papini, inquit, est commune præceptum

prudentium consultum, delictorum, quæ uel sponte, uel ignorantia contrahuntur, coercio, communis reip. spolio. Cum more.) Mos est, quod inter homines solitum est fieri. Cum religione.) Religio est, quæ diuinæ naturæ cultum et ceremonias affert. Si antiquitas.) Id est, ueneratio. Si memoria.) Ne uera exciderint, et falsa narret. Suauis autem narratio.) Ut Cælij in Antonium: Namque ipsum offenderunt temulento sopore prosligatum, totis stertentem præcordijs, ruetosos spiritus geminare, præclarasque cõtubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, et reliquas circum iacere passim: quæ tamen exanimata terrore, hostium aduëu percepto, excitare Antonium conabantur, nomen inelamabant, frustra ceruicibus tollebant: blãdius alia ad aurem inuocabat, uementius etiam nõnulla feriebat. quarum omnium cum uoce, tactusque oscitaret, proxima cuiusque collum amplexu petebat, neque euigilare ebrius poterat: sed semisomno sopore inter manus centurionum, concubinarumque tactabatur.

C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est: quæ quidẽ in confirmatione, & in reprehensione diuiduntur. Nam in cõfirmando, nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniã igitur omne quod in cõtroversiã venit, id aut sit, nec ne sit, aut quid sit, aut quale sit, queritur: in primo cõiectura ualeat, in altero definitio, in tertio ratio.

STREBÆVS.

NARRATIONI iuncta ferè partitio est, sed ipsa cõfirmationi cedit, cuius est fundamentũ. Confirmatio pars orationis

tionis est tertia. Ea est duplex: aut nostra confirmamus, aut redarguimus contraria. Prior dicitur proprie confirmatio: posterior, reprehensio et refutatio. Omnis autẽ confirmatio adhibetur quæstioni, aliqui frustra tela cõiicias, si nihil est quod petatur. Quæstiões omnes numero sunt tres. An est? Quid est? Quale est? Nam si rem non constet esse, queritur an sit. Si constet: aut quid sit, aut qualis sit: propterea quod omnia sunt aut res ipsa consistens, aut rei accidentia. Ex tribus quæstionibus oriuntur tres oratorum status: Coniectura, quæ rem suspicionibus inquirir. Definitio, quæ uim rei definiendo, uerum nomen accommodat. Ratio, quæ est rerum qualitas, et ostendit cuiusmodi sit illud de quo agitur. Hic qualitas latius extenditur, quàm in categorijs Aristotelis, qui et quæstiones aliter tradit posterioribus analyticis. Proponuntur autem constitutiones, quia omnes loci (quod ait in Topicis) ad plerasque quæstiones sunt, sed alij ad alias aptiores.

VALLA.

Quæ ad fidem.) Nam tametsi narratio ad fidẽ faciendã pertinet, in primis tamen confirmatio et confutatio. Quoniã omne.) Genus totius artis est rhetorices facultas. Rhetorice uerò species tres, quæ tria genera causarum appellantur, iudiciale, Demonstratiuum, Deliberatiuum, Materia, quæcumque quæstio circa quam uersari Oratoris possit oratio. Partes huius materiæ quæstio infinita, et definita. Definita, diuiditur in constitutiones, siue status, seu controuersias libeat appellare. Eæ itaque omnes aut in scripti alicuius causa uersantur: aut ex re ipsa sibi nomen uedicant: et perinde quæ in scripto, legitime: quæ in re, rationales nominantur. In scripto, cum unus scriptoris uerba defendit, alter sententiam: qui status, scriptum et uoluntas appellatur. Alter si inter se leges dissentiant,

k 2 et utraq;

et utraq; pars defendatur: status, leges contrariae. Tertiò, cum scriptum de quo contendit, sententiam amplectitur ambigua, ambiguus status dicitur. Quarto, cum ex eo quod scriptum non est, per collectionem aliquid intelligitur: quod quia per rationem et per syllogismi collectionem inuestigatur, à Græcis syllogismus, à nostris ratio cinatio nominatur. Quintò, cum scriptum quidem est, sed in quo vis est id uerbum non clarescit, finis uel finitiuus in scripto nominatur status. Earum porro constitutionum, quæ rationales appellantur, ita distinguuntur iuxta Ciceronem in rhetoricis: quæquam uaria est de his inter rhetores opinio, sicut de memoratis. In his ergo queritur an sit, et quale sit: et præter hoc, an iure, an more possit tractari iudicium. quod si quod factum negatur, coniecturalis, uel inficialis status appellatur: si factum constet, et quo nomine sit appellandum queratur, finitiuus status. quod si utrūq; controuersia careat, sed quale id sit queratur, generalis status nominatur. In hoc aut queritur de præterito, aut de presenti, aut de futuro. si de præterito: iudicialis, si de presenti uel futuro: negotialis. Iuridicialis igitur, cuius inquisitio præteritum respicit, in duas partes diuiditur: aut enim in ipso facto uis defensionis est, et absoluta constitutio nominatur: aut extrinsecus assumitur, et assumptiua nuncupatur. Hæc porro diuiditur quadrisariam: aut enim conceditur crimen, aut remouetur, aut refertur, aut (quod est ultimum) comparatur. Conceditur crimen, cum nulla facti inducitur defensio: sed uenia postulat. Id fieri duobus modis potest: si deprecæris, aut purges, deprecæris, cum nihil excusationis attuleris, purgas, cum facti culpa his ascribitur, quibus obisti, obuiariq; non possit. sunt autem imprudentia, casus, necessitas, error. Remouetur uero crimen, cum ab eo quod incesitur, transfertur in aliud. id duobus fit modis, cum aut

caussa

caussa refertur, aut factum refertur. causa, cum aliena potestate aliquando factum esse contenditur. factum uero cum alius aut potuisse, aut debuisse facere demonstratur. Refertur crimen, cum iuste in aliquem facinus commissum esse contenditur, quod is prouocari, laceßiueritq; iniuria. Comparatio, cum meliore de causa factum dicitur. Nunc quid hic Cicero dicat, intueamur.

C.F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quero. C.P. In uerisimilibus, et in proprijs rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia uerisimile, quod plerumq; ita fiat: ut adolescentiam procliuiorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumq; declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus et quasi membris narrationis. ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipsarum negotiorumq; naturis. In personis, naturæ primum spectantur, ualitudinis, figuræ, uirium, ætatis, marium, fœmina rum: atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, uirtutibus, uitijs, artibus, inertijs: aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, uoluptate, molestia. Atq; hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitia, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, diuitia, libertas, et ea quæ sunt ijs contraria.

ASSIGNAT coniecturæ locos, qui partes eorū sunt qui principio libri numerabātur. Argumenta coniecturalia, aut sunt uerisimilia, aut pprie rerū notæ, ut quæ dicūtur ἐνὸς τῆς ἰγ̃ τερμινῶς. Verisimilia definit, quæ plerunque ita fiunt: ut adolescentiam procliuiorem esse ad libidinem. Proprias notas appellat signa & argumenta necessaria, quæ aliter esse non possunt, certumq; declarant, ut fumus ignē. quæ si cadunt in coniecturā, litem cōtrouersiamq; dissoluūt. Verisimilia reperiuntur aut in personis, aut in rebus ipsis. Res sunt πρὸς αἰσῶς, quæ circumstantiæ uocantur, ut locus, tempus, facta, euenta, rerum negotiorumq; naturæ. Nam Quintilianus res omnes unde argumenta ducit orator ut à negocijs, completitur causis, loco, tempore, modo, facultatibus. Alia tamen est ratio rerum quæ dicuntur simpliciter, alia πρὸς αἰσῶς. Res personis conferuntur, ut omnia dicantur aut res, aut personæ. Peristafis, id de quo agitur, ambiunt quodāmodo, atque comitantur, & esse personarum quemadmodū rerū dici solent. In personis tria spectantur, quot sunt genera bonorum, & quot malorum. Alia enim corporis, alia animi, alia fortunæ. In corpore spectātur ualetudo, figura, uires, etas, sexus. In animo uirtutes, uicia, artes, & ex contrario inertie: motus item qui sunt quatuor, ut antè monstrauius ex tertia Tusculana, cupiditas, metus, uoluptas, molestia. In fortuna genus, ut parentum, maiorumq; amicitie: liberi, ut filij filia: uel: propinqui, id est cognati: affines, ex cōubio: opes, in hominibus & rebus: honores, in magistratibus: potestates, in autoritate & gratia: diuitie: libertas: & ea quæ sunt contraria, inimicitie, orbitas, inopia. Nam contraria non ad posteriora tantum, sed etiā ad priora refert. Proferamus ex singulis singula enthymemata, quoniam in una causa

Causa omnia reperiri nequeūt: ut, Qui aduersa ualitudine uteretur, domo non exijt. pulcher & formosus libidine ferebatur. robustus petulanter egit. auare fecit senex. uenenum propinauit mulier. nō deseruit uir fortis. latuit miles ignauus. ignarus rerum forensium rusticus. fallit præuicator. cupiditate regni bella in patria geret Caesar. nullū bellū suscipiet timidus. uoluptate literarum captus operā dabit. molestum uitæ genus deseret Cato. gloriabatur insolenter loco nobili natus. fretus amicis has suscepit inimicitias. nihil magni faciet pletarius. propinquos inopes ditare cupiebat. affinitate noua Pōpeij fretus Caesar, res nouas mouebit. Næuius, qui opibus & gratia plurimū ualeret. Quintiū sine re uocauit in ius. Antonius prouinciā adeptus, nihil non licere arbitrabitur. homo potens nō metuit ne ab rustico et bonis euerso traheretur ad iudices. diues iniuriā facit. liberari cupit seruus. Ego quidem Ciceronis exēpla pferre possum, sed immensa rerū magnitudo me terret, qui breuitati maximē studeo. Quocirca satius esse duxi cōpēdiosis enthymematis omnia notari, quam ingenia cōfundi immo dica rerū prolixitate. Nec illud nouū est, quod argumentū uerbo cōcludimus. Etenim uideas oratorum narrationes inspergi probationū seminarijs: ex quibus argumentationes fieri totidē possunt. Singulis enim uerbis singula persæpe notantur argumenta. Quod quū fit, ea uerba assignari debent, & mutata pronuntiatione auribus insigi, ut in hac oratione, Nullum bellum suscipiet, timidus, tertiam uerbū suspenditur, ut in distinctione compuncta, deinde paulo summissius enunciat ultimum uerbum. Sic alia debet actione adiuuari, ut notetur argumentum.

V A L L A.

Nunc coniecturæ.) Hoc dicit, Quoniam rationalium constitutionum prima est coniecturalis, uelim mihi explices

k 4 locos

locos, unde in hac questione possum argumenta deducere. In verisimilibus.) Id est, quoniam factum esse negatur, a uerisimilibus et proprijs notis rerum argumentandum. proprijs autem notis ait: id est, signis unde uideri possit, aut factum, aut non factum esse quidpiam. Vt fumus.) Videtur siquidem unde fumus erumpit, ibi ignis esse. Ex partibus, &c.) Quod facit Cicero pro Milone, cum in narratione ipsa nihil apparatus fuisse Miloni ostendit, ut insidias faceret: at contra fuisse Clodio. Naturæ.) Sint ne procliuēs ad id, an minime. Quemadmodum affecti.) Hoc est, an bene educati, an secus. Artibus.) Nunquid lasciui, uagi, errabundi; sint, nulla arte instituti, an secus. Inertijs.) hoc est, an sint artium expertes. Aut quemadmodum commoti.) Vt facilius potuisse fieri, aut non potuisse ostendatur, si affectuosos, aut minime, esse ostendamus, si nullo, uerbi causa, modo ad iram prouocari potuisse, ut id fecerint, cōtendamus. In fortuna.) Quibus omnibus probari potest aliquid fieri potuisse. Ope.) Quibus colimus, quæ non tam usum, quam lautum usum rerum nobis suggerunt, ut canes uenatici, et similia. Diuitiæ.) Quibus utimur: ut si abundemus frumento, uino, oleo, ceterisque huiusmodi.

In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari: plani, an montosi: læues, an asperi: salubres, an pestilētes: opaci, an apri. & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an deserti: ædificati, an vasti: obscuri, an rerum gestarum vestigijs nobilitati: cōsecrati, an profani.

STREBAEVS.

VERISIMILIA quoniam posita sunt in personis, et locis,

locis, et temporibus, et reliquis, altera pars distributionis est locus. In locis quædam naturalia, quædam fortuita. Illa talia sunt sine hominum industria, et fortunæ temeritate, hæc contrā. Membra partitionis huius bina iungenda sunt, propterea quod contraria contrarijs opponuntur, et in hac dispositione facilius intelligitur. Maritimi loci, sunt mari finitimi. Remoti à mari, mediterranei dicuntur. Verbum montuosi improbarunt uiri doctissimi, et montosos dicere maluerunt: quibus ego consentio, siquidem legendum contendo. Enim uero à monte ducitur montosus, ut à facinore facinorosus, dedecore dedecorosus. Verg. v. 11. Et te montose misere in prælia Nurfæ. Quintil. qui et alia multa, et hunc locum transtulit in suos libros, montanos locos nominauit.

Læues opponuntur asperis, differt à planis, in quibus spectatur situs æquabilitas, et aperta porrectio cæpestis. In læuibus aliud cōsideratur, ut rasa terræ facies, dorsumque læuigatum. Vasti sunt uacui, neque ædificati. Obscuri, ignobiles. Hoc in coniectura quale sit, illustremus exemplo. Scipio missus aduersus Annibalem, deliberat quæ sit factururus iter Pœnus in Italiam. Non traiciet Annibal per Alpes, loca montosa, aspera, insalubria, opaca, inculta, deserta, uasta, ubi sit extrema perniciēs hominum atque iumentorum. Maritima sectabitur, propiora subsidijs, et Carthagini. Mediterranea uiabit, ubi timeat exercitum intercludi: quodque turmis equitum præstat, planis feretur campis et facilibus, quæ uideat cultiores agros, et frequentiores populos, unde spes oriatur prædæ amplioris. Teneamus igitur oram Liguriæ, et Galliæ fines. Locum Cicero tractauit pro Milone, pro Quintio, contra Seruiliū Rullum, ubi cōiecturam facit locos pestilentes uenum iri. Pro Cælio, pro Deiotaro, sed in Verrem frequentissime, tum ad coniecturam, tum ad qualitatem. Abstiniui longioribus exemplis, quæ minimo nec

gotio peteres è fonte.

VALLA.

In locis autem.) Loci ad coniectandum argumēta maxime suppetent, cum in omni genere, tum in deliberatiuo: ut si queratur, an Caesar Rhenum transgressus, Sueuos obstantibus locorum iniquitatibus possit debellare: an Morinos, qui se in paludes condāt, et huiusmodi alia. Leues.) Prima producta accipiendū, hoc est minime herbidi, uel arborosi. Opaci.) crebris arboribus solares radios arcentes. Aprici. Sole gaudentes: unde, apricis statio mergis: et apricos meminisse senes, Vergilius, Persiusq; dixerūt. Celebres.) A multis habitati. Obscuri.) Incogniti. Profani.) Ab omni religione remoti. ex his proposita materia cuius ducere argumēta minime erit difficile.

In temporibus autem, præsentiā, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis vetusta, recentia, instantia, paulò post, aliquando futura. Insunt etiā in temporibus illa quæ temporis quæsi naturā notāt, ut hyems, ver, æstas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autē, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta & euentus, aut consilij sunt, aut imprudentiæ: quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotiōe. Casu, cū aliter accidit, ac putatū sit. Permotiōe, cū aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. Est etiā in imprudentia necessitas ponenda.

STREBÆVS.

TEM

TEMPORVM partitio est, in præsentiā (quæ aliquoties Quintil. appellat instantia) in præterita, in futura. Præterita diuiduntur in uetusta, & recentia. Futura partiuntur in futura paulò post, & olim futura. Sunt qui recetia & instantia paulò post, referūt ad præsens: quos fortè iuuēt ratio philosophorū, qui docēt nullū tempus esse præsens, sed tantū momentū, quod à Græcis τὸ νῦν uocatur: sed dici præsens κατὰ χρόνον id quod adest. Cic. secutus est trita loquēdi cōsuetudinē, quā nō dicimus recetia, aut instantia paulò post, esse præsentiā, si nihil habet præsens, sed præsentiā quæ nūc sunt, id est, præsenti momento non interrumpuntur, etiam si quid eorū præteritū est, & futurū. Qui autē recetia dicit, aut instantia, paulò post, nihil loquitur præsens. Præterea in temporibus quedam naturalia, quedā fortuita. Naturalia duplicia. Alia temporis quæsi naturā notāt, & opportunitatem uel agendi, uel non agendi. κατὰ χρόνον dicitur à quibusdā Latinis speciale tēpus, ut hyems, uer, interdū, noctū. Alia sunt anni tēpora, quæ generalia dicuntur, non habita ratione agendi negotij: ut mensis, dies, nox, hora, tempestas, quod est tempus simpliciter dictū, ut hic sumitur. Sic Quintil. diuidit tēpora in naturalibus naturalis occasio, in fortuitis fortuita. Fortuita spectāt humanas actiones: ut sacrificia, dies festi, in bello, in cōuiuio. Ex præterito colligitur præsens. Vergil. Non tu in triujs indocte solebas Stridenti miserū stipula disperdere carmen? Rerum difficultatem etiā tempus ostēdit. Idē. Quinetiā hyberno moliris sidere classē, Et medijs properas aquilonibus ire per altum, Crudelis. Tempore laudabilior est uirtus. Idem, Nox erat, & terras animalia fessa per omneis, Alitū pecudūq; genus sopor altus habebat. Quum pater in ripa gelidūq; sub ætheris axe, Aeneas tristi turbatus petitor bello Procubuitq; seramq; dedit per mēbra quietē. A tē

pore

pore atrocitas rei colligitur. Cicero pro Calio, Si quis iudices forte nunc ad sit ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis vestrae, miretur profecto quae sit tanta atrocitas huiusce causae, quod diebus festis, ludisque publicis, omnibusque negotiis forisibus intermissis unum hoc iudicium exerceatur: Tempus in oratione pro Milone Cic. tractat et in narratione, et in argumentis: ut Clodius uideret ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses Praetura gerere posset: ut Praetura manca ac debilis esset futura Consule Milone: ut sciret ter solene Miloni esse Lanuium: ut Roma pridie perfectus sit: ut Milo in Senatu fuerit quoad Senatus dimissus est: ut sit domi commoratus: ut perfectus sit id tempore, quum iam Clodius redire potuisset: ut factus sit obuius Clodio hora fere undecima, aut non multo secus. Quem si interficere uoluisset, inquit, quantae, quoties occasiones, quam praeclearae fuerunt? In his omnibus est quaedam ratio conclusa temporibus. Talia reperies propere infinita in Verrem: sed mihi sat est monstrasse uiam, et digitum ad fontem intendisse. Facta in distributione uerisimilium quarta fuerant. Ea autem consilij sunt, aut imprudentia: quia rem facimus aut consulto, aut ignoranter. Imprudencia autem et eiusmodi ignoratio est aut in casu, quum aliter accidit ac putabamus: aut in quadam animi permotione, id est perturbatione, ut obliuione, errore, metu, cupiditate, quibus mortales sensus frequenter occaecantur. Habet igitur imprudentia quandam necessitatem, quoniam errore ducta, quod alioqui minime uelit, pertrahitur. Eventus eodem modo diuiduntur, ique factis adiunguntur: quia secundum facta eueniunt et subsequuntur: ut bellum factum atque confectum sequitur clades, captiuitas, seruitus, exilium. Hi sunt belli grauiores euentus: feliciores autem, uictoria, corona, trophaeum, ouatio, triumphus. Facta et euentus melius ita distinguuntur, quam quum sumuntur pro eodem: nec prodeunt sem

semper a causis apertis, sed frequenter a fortuna, quamquam postea definit euentum, id quod est effectum: et euentu signa complectitur. A facto coniectura ducitur. Vergil. At non ille, satum quo te metiris, Achilles, Talis in hoste fuit Priamo. A crudeli facinore Pyrrhi ducit argumentum, Achilles cum non esse filium. Ab euentu. Cic. pro Ligario, Causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certe etiam ea iudicanda est, quam dii adiuerunt. De imprudentia, et animi permotione, Cicero pro Sexto Roscio, consilium ceperunt plenum sceleris et audaciae, ut nomen huius de parricidio deferret, ut ad eam rem aliamque accusatorem ueterem compararet, qui de ea re posset dicere aliam, quid, in qua re nulla subesset suspicio: denique ut quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnaret. Ita loqui homines, quod iudicia tam diu facta non essent, condemnari eum oportere, qui primus in iudicium adductus esset. huic autem patronos propter Chrysogonum gratiam defuturos: de bonorum uenditione, et de ista societate uerbum esse facturum neminem: ipso nomine parricidij, et atrocitate criminis fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset. hoc consilio, atque adeo hac amentia impulsus, quem ipsi quum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum uobis tradiderunt. Hic Rosciorum explicatur error, et amentia, et imprudentia, ad probandum falsum crimen intentatum.

VALLE.

Tempestas. Tempus quo aliquid agitur: ut cum dicimus, hac tempestate hoc non fit: ut, Nulli maior fuit usus edendi Tempestate mea, dixit Iuuenalis. Fortuita. Quae obueniunt, ut ipsis forte libuerit hominibus colere. Et euentus. Supra quid per euentum accipere oporteat, exposuimus. Casus. Est siquidem proprie casus aut in ratione carentibus, aut prorsus animis: sicut fortuna, in ratione utentibus, cum aliqua praeter positum

siuum eueniunt. Nunc ergo casum, fortuitum euentum accipien-
dam. In imprudentia. Quoniam prudētia, ac impruden-
tia arbitraria, ac in nostra optione posita neutiquam sunt.

Rerum autem bonarum & malarum tria
sunt genera. Nam aut in animis, aut in cor-
poribus, aut extrā esse possunt. Huius igitur
materiā ad argumentū subiectā, perlu-
strandae animo partes erūt omnes, & ad id
quod agetur, ex singulis cōiectura capiēda.

STREBAEVS.

RERVM ipsarum negotiorumq; natura, postrema fuit
in uerisimiliū diuisione. In quo quidē hāere possis qua ratione
motus recidat in ea bona ac mala quae paulō antē personis at-
tribuerat: deinde res & negocia à factis & euentis quid quan-
tumq; differant: & tandē quod sit hoc argumentandi genus. In
personis haec tria rerum genera spectamus, ut personarum mo-
mēta deprehēdamus. Eadē & per se citra cōplexū personarū
considerantur, quā uim habeant, quid efficiant: quae maiora,
quae minora, quae cōsentanea, quae contraria, quae repugnantia:
qua ratione nō incommode separantur à personis, ac sola tra-
ctantur & in demonstratōne, & deliberatōne, saepe etiam
in iudicio. Differuntq; à factis, quia rerū negotiorumq; natu-
rae praecurrūt ut impulsiones, caussaeq; motrices, facta & euen-
ta subsequuntur. Nam quid aliud Cicero significare uoluit per
rerum negotiorumq; naturas, quā tribus bonorū & malorum
generibus cōcludunt, quā causās efficiētes illas, unde colligit
orator aut aliquid esse factum suadente opinione boni, aut non
esse factum dissuadēte opinione mali? Rerum enim bonarum
opinionē ad faciendum quid impellimur, à malis rebus auoca-

mur.

mur. Querendū igitur in suspitione coniecturae, quale sit ne-
gocium, & quae uis eius atq; natura: ut quid efficiat in animis
nostris, intelligatur. Vtrū relegatio Sexti Roscij, qua pater eū
relegauerat in agrū, potuit efficere parricidium. quid odiū, ira,
amor, ebrietas efficiant. quid cōmiserit Verris audacia: quid fa-
ctura sit Antonij libido. quid ambitio mouebit. an pudorē uin-
cet libido, auaritia magnificentiā. inuidiā ne possit esse cū ami-
ciitia, grauis amor sine probro. Quicquid sit igitur, ab aliquo fie-
ri necesse est, & in tēpore, & in loco, & aliqua de causa fie-
ri, & ad aliquē exitū perducī. Quamobrē partiebatur uerisi-
miliū fontes in personas, tēpora, locos, negotiorū naturas, fa-
cta, & euentus. Haec est probationum materia. Vnde dicitur,
& sylua quaedam, unde conficiuntur argumenta. Igitur perlu-
strandae animo, & diligenter excutiendae partes erunt omnes,
ut ad id quod agetur, ex singulis, si quid modō subministrent,
coniectura capiatur.

VALLA.

Perlustrande. Vt quoties quaestio aliqua coniectura-
lis in quouis genere fuerit oblata, ex his omnibus sedibus edu-
cere possimus argumenta.

Est etiam genus argumentorum aliud,
quod ex facti uestigijs sumitur, ut telum,
cruor, clamor editus, titubatio, permutatio
coloris, oratio incōstans, tremor, & eorum
aliquid quod sensu percipi possit: etiam si
praeparatum aliquid, si cōmunicatum cum
aliquo, si postea uisum, auditum, indicatū.

STREBAEVS.

FACTI uestigia signa dicuntur, quae Quintil. separauit
ab argumentis. Cicero ad aliud argumentorum genus retulit,
quā

quàm quæ animo, nō sensu ut uisu audituq; capiuntur. Hæc popularia magis, illa artificio maiore constant. Signū est, quod ex eo de quo queritur, natū, sub oculos uenit, ut sanguis ex cæde. E' signis aliud est necessariū, ut cicatrix perpetuū est indicium uulneris. Aliud nō necessariū, ut telū repertum in uulnere, uel cruentū, ut cruor aspersus, clamor editus, id est emissus, titubatio, quod est cōsternatæ mētis indicium, permutatio coloris, uacillantis animi signū, oratio incōstans, mēdacij scelerisq; nota, tremor, timoris in lex. Et corū aliquid, quod sensu percipi possit, ut strepitus, eiulatus, imploratio, tumor, sudor, uultus iratus, diuisa coma, dissecta uestis. Si preparatū aliquid, ut Clodius palam agere coepit, & apertè dicere occidēdū Milonē, seruos agrestes & barbaros ex Apennino deduxerat. Si cōmunicatum cū aliquo, si postea uisum, auditū, indicatum: ut cōuatio Cati linæ primum cū Curio fuit cōmunicata: deinde cū Fulvia: tum postea indicata, audita, uisa: hisq; signis manifestò cōprobata.

V A L L A.

Ex facti.) Quæ signa superius diximus appellari, de quibus superius abunde dictum est. Quod sensu.) Præsertim uisu & auditu: qui omnium acerrimi sunt.

Verisimilia autē partium singula mouēt suo pondere, partim etiam si videntur esse exigua per se, multum tamē, cum sunt coaceruata, proficiunt.

S T R E B A E V S.

ASSIGNAVIT locos unde eruūtur argumenta coniecturalia. Nunc ut inuēta digeramus, in aciemq; ducamus utendi causa, præcipit. Verisimilia si mouēt suo pondere, singula collocantur: si sunt infirma, tamen coaceruata proficiunt. De quo

Quintil.

Quintil. in hanc sententiā, Firmissimis argumentorū singulis instandū: infirmiora cōgreganda sunt, quia illa per se fortia nō oportet circūstantibus obscurare, ut qualia sint appareāt. Hæc imbecilla natura, mutuo auxilio sustinētur. Itaq; si non possunt ualere quia magna non sunt, ualebunt quia multa sunt, quæ ad eiusdem rei probationē omnia spectant: ut si quis hereditatis gratia hominē occidisse dicatur, Hereditatē sperabas, & magnam hereditatē, & pauper eras, & tum maxime à creditoribus appellaberis, & offenderas eum cuius hæres eras, & mutaturum tabulas sciebas. Singulis instat in Clodiu, ut initio cōfirmationis, magnā ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse demonstrat. Coaceruatis uirtutibus pro Sexto Roscio. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si ut avarus? quid si ut audax? quid si ut illius qui occisus est, inimicissimus? &c.

V A L L A.

Multum tamen.) Dixisse enim ideo uideri hunc illum occidisse, quod eum oderat, parum est: at & quod minitatus erat se occisurum, & quod inuentus cum gladio cruento, & quod argutus titubarit, & cetera huiusmodi si addantur, hac coaceruatione fieri uidetur iam in dubitatum.

Atque in his uerisimilibus insunt nōnunquam etiam certæ rerum & propriæ notæ.

S T R E B A E V S.

SI propriæ notæ argumentū suprā definiit, quod nunquam aliter fit, certumq; declarat: uerisimile, quod plerumq; ita fit: qui fieri potest, ut in uerisimilibus insint etiam certæ rerum & propriæ notæ? Sic enim erit argumentum necessarium, idemq; minimè necessarium: quod fieri non potest. Id Cicero nō dicit,

l sed

sed in uerisimilibus coaceruatis certas esse propriasq; rerū notas, hoc est, ex his argumenta nōnunquam suboriri necessaria: quēadmodum paulō post dicet ex cōmunibus propriū quid sit elucere: ut, Eras in eo loco cum telo, solus eras, furens agitabare, redijsti cruentus, titubasti, mente concidisti: hominem igitur occidisti. Nullum istorū necessariū est, uniuersa sunt necessaria, ut Rhetores utūtur appellatiōe necessarij. Aliō trahi possunt uerba Ciceronis, fieri posse ut quæ prima fronte uerisimilia uidebūtur: postea excussa diligētius reperiantur necessaria. Hoc nō probo, nō enim dicit, In illis quæ prima fronte uerisimilia uidebūtur, insunt nōnunquam etiā certæ rerū & propriæ notæ, sed in his uerisimilibus, id est quæ prius exposita sunt. Non exposuit quæ falsō uidebātur uerisimilia, sed quæ sunt similia ueri coaceruata, ad quæ pronomen illud his, debet referri, ut sint hæc continua. Multum tamen quum sunt coaceruata, proficiunt, atque in his uerisimilibus insunt, & c.

Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri primū exemplum, deinde introducta rei similitudo: fabula etiam nōnunquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commouet.

S T R E B A E V S.

EXEMPLVM maximam facit fidē ad similitudinē ueri, hoc est ut res uerisimilis esse uideatur. Differt a similitudine, & fabula. Nā exemplū est rei gestæ utilis ad persuadendū cōmemoratio. Similitudo, collatio rerū in qualitate. Fabula, quæ neq; ueras neq; uerisimiles cōtinet res: propterea dicit eā incredibilem. Exemplū est pro Cluentio ad capiendā coniecturam de Staleno indice corrupto. Iam hoc ignoratis iudices, ut etiam

etiam bestiae fame dominante plerunq; ad eum locū ubi pastae aliquādo sint, reuertantur? Hæc similitudo est. Subdit exemplū, Stalenus ille biēnio antē quum causam bonorū Safinij Atellæ recepisset, sexcētis millibus nūmūm se iudicium corrupturum esse dixerat. Quæ cū accepisset a pupillo, suppressit, iudicioq; facto, nec Safinio, nec bonorū emptoribus reddidit. quam quū pecuniam profudisset, & sibi nihil non modo ad cupiditates suas, sed ne ad necessitatem quidē reliquisset: statuit ad easdem sibi prædas ac suppressiones iudiciales reuertendū. Fabula est coniecturalis in Antoniana quarta, Quid legio Martia? quæ mihi uidetur diuinitus ab ipso deo traxisse nomen, a quo Pop. Rom. generatum accepimus: non ne ipsa suis decretis prius, quā Senatus, hostē iudicauit Antonium? Si Mars genuit Pop. Rom. uerisimile est & hunc Martiæ legioni suum nomen dare uoluisse, quod Cice. fabulosum nouit, ut ostendit libris de Nat. deor. Non ne in secessione plebis Romanæ in sacrū montē, mouit animos insensos Agrippæ fabula de mēbris & uentre cōmemoratione? Hæc ideo proposuimus exēpla, quod arbitrantur multi, in cōiectura, quū probanda res est, non habere locū exēplum, non similitudinē, & multò minus fabulam. Quæ tamen potētissima sunt, ac frequētissima, & maxime si cōiectura sumitur de futuro, ut in deliberatione. Exempla reperies infinita & in historijs, & in concionibus, & in omni ferè sententia.

V A L L A.

Primum.) Si proferamus alios idem fecisse, & similitudinē ostendamus. Fabula.) Quod ex usu ipso apparet.

C. F. Quid? definitionis quæ ratio est, & quæ via? C. P. Non dubiū est id quidē, quā definitio genere declaretur, & proprietate quadam,

quadam, aut etiam cōmuniū frequentia, ex quibus propriū quid sit, eluceat. Sed quoniam de proprijs oritur plerūq; magna dissensio, definiendum est saepe ex contrarijs, saepe etiā ex dissimilibus, saepe ex paribus.

STRIBAEVS.

QVAESTIO quid est, in ordine secūda, per definitionē explicatur: quo sensu definitio uenit in iudiciū. Nam quū tota uis explicandae causae sit in definitione, eiusq; cōfirmatione, non immerito genus illud causae ab eo quod praecipuū est, de definitio nominatur. Quare miror haud defuisse recentiores, qui tanto uiro obstreperent, quū diceret in iudiciū uenire de definitione. Est autē definitio (ut Quintili. uerbis) rei propositae ppria, et dilucida, et breuiter cōprehēsa uerbis enūtiatio. Ab Aristot. primo lib. Topic. sic finitur, Definitio est oratio quae qd res sit significat. Cōficitur a genere et a differētia quā uocat essentialē, si modō nominari potest, quod perraro cōtingit: ut, animal est corpus animatum sensu praeditum. homo est animal rationale. pecus est animal rationis expers. Sunt istae propriae definitiones, ac breuissimae: sed adeo paucae, ut oratori copiam quaerēti nunquam ferē respondeant. Quamobrē differentiam tacet Cic. proprietatem generi coniungit, quae etiā differentia aliquā accidentaria cōplecti possumus. Nā res a rebus etiā proprietate distinguuntur: et latē patet differētia accidentaria, ut ostendit Porphyrius: et proprii nomē esse multiplex scribit Aristot. v. lib. Topic. Omnis autē differētia aut in substantia est, aut in accidēte. Illā genere possis includere, sicut Aristot. hāc cōmunibus accidētibus, de quibus hic facit Cic. mentionem. Quid in re quae uidetur ambigua, si fero sententiā, ea-

lumni

lumiatores arripiūt aliū sensum, ut turba puerorū sapere uideatur. Definitiones ex genere et proprietate: ut ignis est elemētū calidissimū, est ignis propriū calere. Ales est animal uolatile, Sacrilegiū, sacri direptio. Tyrānicida, tyranni percussor accepto cōsilio reipublicae liberāda. Rhetorice est bene dicēdi sciētia, Grāmaticae loquendi, Dialecticae differēdi, Phisicae causarū naturalium. Prudentia uirtus est intelligendi, longa experiētia quaesita. Eiusmodi finitiones ex genere et proprietate quada multa reperiuntur. Quod autē propria ad cōmunia referuntur, annectit secundū finiendi genus a cōmuniū frequentia, ex quibus propriū quid sit eluceat. Utamur Ciceronis exemplo, Haereditas est pecunia: cōmune adhuc, multa enim genera sunt pecuniae. Adde qd sequitur: quae morte alicuius ad quēpiā peruenit. Nōdū est definitio: multis enim modis sine haereditate teneri mortuorū pecuniae possūt. Vnū adde uerbū, iure. iā a cōmunitate res disiūcta uidebitur: ut sit explicata definitio sic, Haereditas est pecunia quae morte alicuius ad quēpiā peruenit iure. Nōdū est satis, adde, nec ea aut legata testamēto, aut possessio ne retenta: cōfectū est. Hae duo, inquit Boetius, nō sunt in substantia definitionis: quāobrem definiēdi nō exacte atq; perfecte, sed interpretandi causa, inchoate et imperfecte, reliqua satis sunt. Nolo quas trado definitiones subijci limae dialecticorū, qui tam multa tradunt de finitione ex genere et differentia maxime proprie dicta: de ceteris aut nihil, aut per parū. Rhetoribus aut obmutescendū, aut agēdū liberior. Tradit alia definitionū genera, propterea quod de proprijs oritur plerūq; magna dissensio: quoniam quid sit cuiusq; rei ppriū, saepe dubitatur: ut an lucere et calere sint ignis propria? propriū ne sit oratoris argumentari, an ne dialectici? amici fauere? senis agere parces? meretricis exigere? serui fallere? lenonis blādirī? amatoris pol-

l 3

liceri?

polliceri? Vnde Quintil. ita subscribit. Sapissime autem quid sit propriū cuiusq; queritur: ut si propriū tyrannicidæ negetur tyrannum occidere, quia si carnifex eum occidat, nō sit tyrannicida, neq; si quis imprudenter occidat. Ad eas diffensiones evitandas aliquādo finiemus ex cōtrarijs. Horatius in Epistolis: Virtus est vitium fugere, et sapientia prima, Stultitia caruisse. Iustus, qui neq; sibi neq; alteri sit iniurius. Prudens, qui nō decipitur ignoratione rerū quas nosse oporteat. Aliquādo ex dissimilibus, Rex est q̄ pietate et iustitia in suos utitur, Tyrannus qui iniustitia et crudelitate. Sūt definitiones, ut ipse testatur in Topicis, partitionū: ut, Ius civile est quod in legibus, Senatuscōsultis, rebus iudicatis, iurisperitorū autoritate, edictis magistratū, more, æquitate, consistit. Tamē quia dissimilia pposuit, quibus ex aduerso paria respondent, legamus ex paribus, non ex partibus. Nam et Quintilianus comparationes prodesse finitionibus dicit. Et si definimus à dissimili, id possumus à pari: ut, continentia est in rebus nostris, quod abstinentia in alienis: per quam cupiditas consilij gubernatione regitur.

VALLA.

Quid definitionis.) Post coniecturalem statū sequitur, ut paulo antè ostēdimus, finitiuus. Tractatis ergo cōiecturæ locis, sequitur iā, ut finitiui quoq; status locos pariter exponat. Non dubium.) Quintil. ubi hunc statū tractat, Qui priuatam pecuniā, inquit, de tēplo surripit, sacrilegij reus est: culpa manifesta est: questio, an huic crimini nomē quod est in lege, conueniat: ergo ambigitur an hoc sacrilegium sit. Accusator quia de templo sit surrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus, quia priuatā surripuerat, negat esse sacrilegiū, sed furtū fatetur. Actor ergo ita finiet sacrilegium, Est surripere aliquid de sacro. Reus sic finiet sacrilegium, Est surripere aliquid sacri,

cri. Vterq; finitionem alterius Impugnat. Ea duobus generibus eueritur, si aut falsa est, aut parum plana. Docet ergo Cicero definire, Nō dubium, et c. Hoc dicit, definitio fit multis modis, sed potissimum genere, et differentia: ut, homo est animal, genus expressi, rationale: adiecta iam à ceteris separans animatibus differentia, quam Cicero nunc proprium uocat. quid autē intersit inter differentiam, et proprium, ab Aristotele in Topicis, et Porphyrio in quinq; uocibus percipi potest. Sed addit, Aut cōmunium frequentiam. id autē fit, cū proprio, aut differentia caremus: ut si dicas, homo est animal bipes, latis ungibus, et protēsis, sursum in cœlum spectans, cui ab humeris brachia demittuntur brachia: et cætera hoc modo. Ex quibus.) Nam ex omnibus uideri potest propriū factū esse. Definiedum.) Subaudiendum, addita negatione: ut Horatianum illud: Virtus est vitium fugere, et sapientia prima Stultitia caruisse. Id maxime solet fieri de principijs, quoniā genera superiora nō habet: ut, pūctū est, cuius pars nulla. Dissimilibus.) Vt si dicas, rhetorica est ars liberalis: quæ nec grāmatica, nec poetica, et reliquas enumerando, aliam ab alijs esse significes. Partibus.) Vt rhetorica est, quæ inuentione, dispositione, elocutione, memoria pronuntiationeq; consistit.

Quamobrem descriptiones quoq; sunt in hoc genere saepe aptæ, & enumeratio cōsequentium, in primisq; comouet explicatio vocabuli, ac nominis.

STREEAEVS.

DEFINITIONES omnes, præter eam quæ constituitur genere et differentia, quidā putant esse descriptiones: in quo mea sententia falluntur, saltē uerbis abutūtur. Nō uidet

hic octo definiendi species Ciceronē facere, & à reliquis parti-
bus descriptiones separare, quia uocet descriptiones, persona-
rum rerumq; suas & apertas explicationes, quibus omnia di-
lucidius exprimitur: quæ sunt definitiones ὑποκαταστάς ex
accidentiū congerie. Nec obest eas descriptiones figuras uide-
ri. Alia ratione sunt figure, alia ratioe sunt earū rerū quas de-
finire uolumus, explicationes. Quod si qualitates ostendunt
quale sit potius id quod definitur, quàm quid sit, id ne te mo-
ueat. Ex qualitatibus enim rerum natura persæpe cognoscitur.
Et hoc contendit orator apertè demonstrare, quod explicandū
suscepit, quod quia facere nō potest illa subtili & ad morē dia-
lecticorū formata definitione, ac præcisæ cōprehensionis ne-
cessitate, ideo latius fundit orationē: & ut intelligat omnes, hoc
assequitur euidētī rerum descriptione. De quo Fabius, Rarissi-
ma, inquit, apud Oratores reperietur illa ex cōsuetudine philo-
sophorū ducta seruitus. Est enim certè seruitus, ad certa se uer-
ba adstringēdi. Ergo si, quid sit ledere maiestatem, definire uo-
les, utilius erit explicare multis, qui lege, qui consuetudine, qui
sermonibus hominū dicantur ledere maiestatem: quæ uis ea sit
uerbi, quæ ratio, quæ natura: utilius erit, inquā, hæc explicare,
quàm circumscriptam breuemq; implicare definitionē. Cice. de
oratore lib. 11. Quātū uterq; nostrū potuit, omni copia dicēdi
dilatauit qd esset maiestatem minuire. Etenim definitio primū
reprehensio uno uerbo, aut addito, aut dempto, sæpe extorque-
tur è manibus: deinde genere ipso doctrinā redolet, exercitatio
nemq; penè puerilē: tū & in sensum, & in mentē iudicis intra-
re nō potest. Hæc ille. Ex quibus intelligas Oratori magis cō-
uenire descriptiones, quàm Dialecticorū definitiōes. Sic Sallu.
Catilinā describit, Annibalē Liuius, Pisonē Cicero, Famē Oui-
dius, Parasitū Terent. Sic explicat quid sit asferre uim, Cic. in
oratio

oratione pro Cecinna. Definimus in enumeratione consequen-
tium, quū quæ necessariō uel tanquā necessariō consequuntur,
enumeramus ad explicandū quid sit unde prodeūt. Etenim ex
prioribus posteriora, & ex posterioribus priora monstrantur.
Hoc definiēdi genere utitur v 111. Philip. Dum Brutus oppu-
gnatur, nō est bellū? Mutina obsidetur, ne hoc quidē bellū est?
Gallia uastatur, Claterna recepta est, fugati equites, prēliū cō-
missum, occisi aliquot, delectus tota Italia decreti: sublati ua-
cationibus, saga cras sumētur: utrū hoc bellū nō est? Enumera-
uit ea quæ bellū susceptū cōsequi solent: quæ si posita sint, ne-
cesse est esse bellū. Consequētia quidē Cicero dicit ea quæ rem
necessariō consequuntur, tamen adiūcta etiam consequentia di-
cuntur: nec incommodum est in enumeratione posuisse uel adiun-
cta, uel cōsentanea, quanquā fortiora sunt necessaria. Si mor-
tuus est homo, neq; spirat, neq; ullam sentiēdi facultatē habet.
Postremū definiēdi genus est explicatio uocabuli ac nominis.
Cic. eadē v 111. Philip. Quid est enim tumultus, nisi perturba-
tio tanta, ut nō maior timor oriatur? unde etiā nomen ductum
est tumultus. hæc ille. Tumultus est timor multus, & tantus, ut
non maior timor oriatur, quia est omnīū maximus. Ergo quia
definitio est locus, & ex ea ducitur argumentū, & hic singulo-
rum statūū proprii loci designatur, hæc de definitione tradita
sunt. quæ iuuatur à contrarijs, à dissimilibus, à paribus, à nota-
tione, ab enumeratione: qui quidē loci per se sunt, sed tum iu-
uant definitionem, quum materiam definiēde rei præstant.

VALLA.

Quamobrem.) Subaudi, quoniam desunt propria: ut si
dicas, homo est in quo pietas, in quo iustitia, in quo equitas, in
quo religio, & rursus flagitiū, scelus & cetera, quæ tam uitio-
rum, quàm uirtutū nomē habere inueniuntur. Enumeratio.)

1 s Que

Quaecumq; res id quod definias, cōsequi uideantur. In primisq;.) Hoc est, etymologia. Idem ait Quintilianus: maximus enim, inquit, usus in approbādo refellēdoq; sine priorū ac differētium: nonnunquā etiam etymologia: quā tamen omnia, sicut in ceteris, confirmat aequitas, nonnunquam etiam coniectura mētis. Etymologia maximē rara est. Quid enim est aliud tumultus, nisi perturbatio tāta, ut maior timor oriatur, unde etiam nomen ductū est tumultus? Et Cicero, qui, sicut pro Caelio, per consequentia definit accusare hoc modo, Accusatio crimen desiderat, rē ut definiat, hominē ut notet, argumēto probet, teste confirmet. Ita pro Balbo aduersarij etymologiam uerbi carpit, inquit, Erat accusatoris interpretatio indigna repositio, qui ita dicebat, comiter esse communiter: quasi uerō priscū aliqd, aut insolitū uerbū interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicūtur: q̄ errāt comiter monstrāt uia benignē, nō grauate. comiter qdē certe, nō cōmuniter cōuenit. In hoc genere.) Subaudi, qualitatis. nam postea quā an sit, et quid sit mouit, querit tertio loco quale sit, hoc est, statum qualitatis: qui tertius rationalis est status.

C.F. Sunt exposita iam ferē ea quā de facto, quāq; de facti appellatione quērūtur. Nēpe igitur ea restant, quā, cum factū cōstet & nomen, qualia sint, vocatur in dubium. C.F. Est ita ut dicis C.F. Quā sunt igitur in eo genere partes C.F. Aut iure factū depellitur aut, ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitie, aut religionis, aut patriæ nomine, aut deniq; necessitate, incertia, casu. Nam quā motu animi, & perturbatione

tionē facta sine ratione sunt, ea defensionē contra crimen in legitimis iudicijs non habēt, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo quale sit quēratur, ex controuersia, iure, & rectēne actum sit, queri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est.

STREBAEVS.

FACTVM cōiectura queritur: facti nomē, et appellatio, definitione. Tertius est status qualitatis. Is est duplex, unus absolutus, quo iure factū depellitur, tanquam per se probabile. hoc est, ad facti defensionē nihil extrinsecus assumitur: ut Cicero fatetur Ligarium in Africa fuisse, quod ipsa rei natura non erat improbandū. Alter est *κατ' ἐξω*, à Latinis dicitur Assumptiuus, in quo factū per se improbabile, assumptis extrinsecus auxilijs tuemur: ut, Clodii insidiatorē Milo iure interemit. assumitur insidiarum crimen, ut factū iure uideatur, quod alioqui non licebat. Hæc assumptiua pars iterum multiplex. Aut enim assumit in defensionem causam doloris ulciscēdi, quando crimen alterius facti causa tuemur, nostraq; defensio constat eius accusatione, qui uindictatur: ut, Occisus est Clodius, qui uim inferebat. Hæc relatio criminis appellatur, aut translatio. Aut assumit pietatis, aut pudicitie, aut religionis, aut patriæ nomen, id est, factum tuetur ex aliqua utilitate Reipublicæ, aut hominum multorū, aut ipsius aduersarij. Hæc remotio criminis est dicta. Differt à relatione, quod illa causam tuetur ex contrario facto: hæc ex utilitate defensionē suscipit: ut, Si Nasica fateatur à se occisum esse Tyberium Gracchum, si Brutus Cæsarem, idq; pietatis, religionis et patriæ nomine

nomine, simul utetur & relatione criminis, & remotione, quia dominationis adferet crimen, eademq; Reipublice commodis adiunget. At si quæ mandata legatus acceperat, haud exposuit, reus factus utilitate nitetur, quod exponi talia non expedire patrie duxerit. Si Trebonius miles excuset à se factam eadem, pudicitia nomine remouebit crimen. Assumitur etiam necessitas, inscitia, casus. Purgationem uocat libro de Inuentione. Necessitas, ut si quis obire munus ingrauescente morbo non potuit. Inscitia, id est ignorantia, ut si tenueris alienum, quod putaras esse tuum. Casus, ut si cupiens in sylua confidere strâ, imprudenter hominem conficiat: sitq; ludo certans, aduersante fortuna concertatorem interimat. Colligamus paucis, Qualitas est absoluta, cum iure factum depellitur. Relatio criminis, quum factum depellitur ulciscendi doloris gratia. Remotio criminis, quâ pietatis, aut religionis, aut patrie nomine factum defenditur. Purgatio siue Concessio, quum ducitur in defensionem necessitas, inscitia, aut casus. Postrema Deprecatio, quia minus est in ea presidij, minusq; firmamentum: ea tum necessaria, quum quid fecimus motu animi & perturbatione sine ratione, ueniâq; deprecamur. Et hæc, inquit, defensionem contra crimen in legitimis iudicijs non habet, quod ordinarij iudices & legibus, & iureiurando, atq; religione teneantur: sed in liberis disceptationibus, quâ qui disceptat atq; cognoscit, legibus est solutus: ut Rex, ut populus uniuersus, misereri quidem potest, ac ueniam dare supplicanti, qui omni presidio relictus ad unam cõfugit misericordiam. Altera est deprecatio iuncta defensioni, in omni ferè iudicio perutilis, et in peroratione frequens. Posteaquâ partes generis huius ostendi, ut locos ad confirmationem monstraret, hoc addit. Ex cõtroversia naturaq; questionis huius quæ solet, Sit ne actum iure, hoc est legibus, & iure ciuili.

Recte,

Recte ne, hoc est ex æquo & bono. Quorû duorû disputatio ex locorû descriptione sumenda est, tû ea quæ principio digerit locos Rhetoricos, tû ea quæ postea tradetur in explicatione ne causarû forensiû. Ex his enim multa repetentur in tribus illis generibus dicendi, quia se mutuis auxilijs omnia inuant.

VALLA.

Aut iure factum.) Vt Orestes, qui ideo se matrem defendit occidisse, quia illa patrem suum occiderat. Necessitate.) Hæc in diuisione qualitatibus status superius exposuimus. In legitimis.) Quia legum præscripta iudices sequi oportet. In liberis.) Vt sunt apud principes, qui statuunt libere ut uolunt animaduertendo, ignoscendo ue. Ex locorum.) Quos ipsa proferet nobis causæ.

C.F. Agelis ergo, quoniã cõfirmationem, & reprehensionem diuiseras orationis fidem, et dictum de altero est, expone nunc de reprehendendo. C.P. Aut totum est negandum quod in argumentatione aduersarius sumpserit, si fictum aut falsum esse possis dicere: aut redarguenda ea quæ pro uerissimilibus sumpta sunt. Primum dubia sumpta esse per certis. Deinde etiã in perspicue falsis eadem posse dici. Tû ex his quæ sumpserint, non effici quæ uelint.

STREAEVS.

QVAE ad faciendam fidem pertinent, in cõfirmatione & reprehensione diuiduntur. Dictum de altera, nunc exponenda reprehensio, siue refutatio. Qui refellit aduersarium, aut ficta falsa ue negat, aut redarguit ea quæ pro uerissimilibus sumpta sunt,

sunt, in quibus aduersarius arbitratur esse firmū presidium. Extra hæc duo nihil est. Nam si quæ reprehendimus, aut negamus ab eo dicta, aut admittimus. Sic cōstituūtur due partes. Si quid admittimus, id à causa nostra tribus modis amolitur. aut enim certum est, aut dubium. Si dubium, contēnimus, eludimus. Si certum, dicimus aut in perspicuē falsis idem posse dici, aut ex eo non effici quod uelit aduersarius. In hæc genera reprehensiones omnes cadent. Aristoteles v. i. i. Topic. Quod simpliciter est improbandum, quodq; simpliciter non uidetur probabile, & quod minus probabile cōclusionē, non est ei qui respondet, admittendum. ibidē de refutatione multa dicit: sed hæc propositio sunt accommodatiora. Proponamus exempla. Si erit palam falsum, negare satis est, inquit Fabius: ut pro Cluentio Cicero, eū quem dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuū. Ficta sunt pro Sexto Roscio. Postquam isti intellexerunt summa diligentia uitam Sexti Roscij custodiri, neq; sibi ullam cædis faciendæ potestatem dari, consilium ceperunt plenum sceleris & audaciæ, ut nomen huius de parricidio deferrent. Est alia quidē ratio falsi, alia ficti. Comœdias fictas, nō itidem falsas dicimus. Contra sunt argumenta falsa, quæ nō dixeris esse ficta: quāobrem à Cicerone diuiduntur. Dubia pro certis assumuntur, ut qui Cluentij nomen detulerunt, nitebantur argumento tanquam necessario, iudiciū pecunia fuisse corruptum, nō ab Oppianico, qui damnatus esset, sed à Cluentio qui uicisset. Cicero trahit in dubiū, facitq; uerisimile, ab Oppianico, quāuis postea damnato, iudiciū pecunia tentatum. Idem pro Sexto Roscio sic refellit aduersariorum crimina, ut eadem conuenire dicat accusatoribus, etsi putant perspicuē falsum uideri Roscium ab se de medio sublatum. Idem pro Cluentio, ex ijs quæ sumpserant aduersarij de nota Censoria, demonstrat non effici

effici quod uelint, Cluentium pecunia circumuenisse innocentem, sed à ueritate deuiasse Censores.

VALLA.

Aut totū est. Posteaquam de conformatione dixit, sequitur locus reprehensionis: de quo Quintilianus: Patronus, inquit, neget, defendat, transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuat, auertat, despiciat, derideat. Quare indirecta ferē, atq; ut sic dixerim, clamosa est actio. Hinc mille flexus, & artes considerantur. Tum accusator meditata pleraque domo affert: patronus etiam inopinatis frequenter occurrit, accusator dat te stem: patronus ex re ipsa refellit, & c. ideoq; accusationibus etiam mediocres in dicendo suffecerunt. bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus fuit. Nam ut quod sentio, semel finiam, tantō est accusare, quā defendere: quantō facere, quā sanare uulnera, facilius, & c. Primum igitur intueūdū est id cui responsuri sumus, proprium sit eius iudicij, an ad causam extrā accersitum. nam si est proprium, aut negandum, aut defendendum, aut trāsferendum. extra hæc in iudicijs ferē nihil est. De precatio quidem, quæ est sine ulla specie defensionis, rara admodum, & apud eos solos iudices, qui nulla certa pronunciandi forma tenentur: quanquam ille quoque apud C. Cæsarem, & triumuiros pro diuersarum partium hominibus actiones etiam si precibus utuntur, adhibent tamen patrocina: nisi hoc non fortissime defendentis est, dicere, Quid aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? Quod si quando apud principem alium uel cui utrum uelit liceat, dicendum erit, morte quidem dignū eum pro quo loquimur, clementia tamen seruandū esse. Hic nō cū aduersario, sed cū iudice res erit, inde deliberatiue potius, quā iudicialis materie forma est. In perspicue. Dicemus nāq; talia esse accusantis argumenta,

menta, ut in manifestò falsis eadē dici possint. Non effici.) Hoc est, non sequi ex eis quæ arguerit.

Accedere autē oportet ad singula: sic vniuersa frangentur. Cōmemoranda sunt etiā exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda conditio communis periculi, si ingenijs hominum criminorum sit exposita vita innocentium.

S T R E B A E V S .

H I C tria sunt de refutatione præcepta. Primū Quintil. interpretatur. Quæ turba ualebunt, inquit, diducenda erunt. quod paulò antè dixi. Eras hæres, & pauper, & magna pecunia appellaberis à creditoribus, & offenderas, & mutaturū tabulas testamētis sciebas. Vrgent uniuersa: at si singula quæque dissolueris, iam illa flamma, quæ magna cōgerie cōualuerat, ductis quibus alebatur, cōcidet. Alterum cōmune præceptū de exemplorum cōmemoratione tractat in oratione pro Roscio Amerino, ubi narrat Clælij Tarracinenfis adolescentes filios iudicio absolutos, & suspitione omni liberatos, quorū nomina de parricidio delata fuerant: quia neq; seruus quisquam reperiatur, neq; liber, ad quē ea suspicio pertinere, præter duos adolescentes filios, qui cum patre iugulato dormierant, in qua disputatione actoribus creditū nō est. Deinde locus est cōmunis, in quo conquerēda, id est deplorāda conditio cōmunis periculi, si ingenijs hominū criminorum, qui sunt accusatores in falsum crimen promiores, sit exposita uita innocentium. quod idē in oratione pro Quintio facit: Quintus Hortensius, qui hoc iudicio partes accusatoris obtinet, cōtra me dicturus est, cui summam copiam facultatemq; dicendi natura largita est. Ita fit, ut

ego

ego qui tela depellere, & uulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, quum etiam telum aduersarius nullum iecerit: illis autem id tēpus impugnādi detur, quum & uitā illorum impetus potestas adēpta nobis erit, & si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen quasi uenenatū aliquod telū iecerint, medicinæ faciēda locus nō erit. Hic & de cōditione causæ, & accusatoris ingenio, & periculo imminente cōqueritur.

V A L L A .

Accedere.) Singulas, inquit, partes reprehendemus, quod uniuersam argumentationem improbemus. Commemoranda.) Alia in medium proferemus exempla, in quibus licet tales adhibita sint argumentationes, tamen non est creditum. Conquirenda.) Hoc dicit. Exclamabimus, & ingemendo, quā sit conditio humana periculis obnoxia, ostendemus, si acumine dicētis alicuius, innocentes pericula subire cogantur, & infamias, & damna.

C. F. Quoniā unde inueniūtur quæ ad fidem pertinent, habeo: quēadmodum in dicendo singula tractentur, expecto. C. P. Argumentationē quærere uideris, quæ est argumenti explicatio: quæ sumpta ex ijs locis qui sunt expositi, cōficienda & distinguenda dilucide est. C. F. Planē istuc ipsum desidero. C. P. Est ergo (ut suprà dictū est) explicatio argumētī, argumētatio: sed ea conficitur, cū sumpseris aut nō dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se uidetur.

III STR E

QVINTILIANVS hunc sequutus autorem, de confirmatione primum, postea de refutatione, postremum de enthymemate & epicheremate dicendum putauit: quia natura prius est inuenire quo pugnemus argumento, siue nostra confirmare, siue obiecta refutare cupiamus. Posterius est, ex argumenti seminario producere argumentationem. Argumentatio definitur, argumenti explicatio, hoc est materiae ad faciendam fidem comparata tractatio. Ea sumitur ex locis tum communibus, tum proprijs singulorum statuum, ex quibus omnia deriuari necesse est. Argumentatio conficienda & distinguenda dilucide est, quia argumentum proprie dictum, non confectum sed inchoatum, non distinctum sed implicatum, non dilucidum, sed obscurum est. Argumentatio multo fusior explicat argumentum. Argumentum est, Ne persequare filium pater. Argumentatio est, Natura parentibus ingenuit amore & charitatem liberorum, firmumque uinculum propinquorum colligauit, ut patres filios, filij patres pie sancteque tuerentur. Quo scedere, qua necessitudine deinctus es optime parens. Ne tu igitur filium, tuumque sanguinem multo charissimum persequare. Nonne uides ut uno uerbo res eadem inuolui, & argumentatione explicari potest? Sunt qui faciunt hoc discrimen, ut sit argumentum res quae probationi alterius adhibetur: Argumentatio, argumenti elocutio. illic sententiae, hic uerba intelligantur. quod quidem in idem recidit, quia explicatio & elocutio plura uerba desiderant, certumque constituunt ordinem. Ad conficiendam argumentationem sumenda sunt aut non dubia, quae certa sunt: aut probabilia, quae si non certa, tamen uerisimilia sunt. Ex indubitatis efficies & colliges id quod erat dubium, ex probabilibus minus probabilia. Hoc quale sit, explicat Quintilianus his uerbis, Quum sit argumentum ratio probationem

bationem praestans, qua colligitur aliud per aliud, & quae quod est dubium, per id quod dubium non est, confirmat: necesse est esse aliquid in causa, quod probatione non egeat. alioqui nihil erit quo probemus, nisi fuerit quod aut sit uerum, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Certum est Antonium Caesari diadema imponere uoluisse. uidit enim totus fere pop. Rom. Ex illo conficies Antonium seruire uoluisse, quod dubium uidetur. Probabile est a filio rustico frugi bonoque non interfectum patrem. Ex illo Cicero conficit non esse Roscium parricidam, quod erat minus probabile. Dialectici materiam probandi ducunt e locis, ut a coniugatis: argumentum est. Coniungunt in figuram aut primam, aut secundam, aut tertiam, argumentatio fit, & syllogismus. Assumunt autem aut non dubia, aut probabilia, quia dubia & improbabilia non facile admittuntur, nec probant eum syllogismum, cuius pars antecedens non est apertior & notior conclusione. Idem factitant & oratores: sed illis tractatio diuersa.

VALLA.

Ex ijs locis.) Quos in confirmatione & reprehensione attigimus hypotheseos, id est, causae siue controuersiae. nam loci theseos, id est, infinitae questionis ante expositi: & quemadmodum ex singulis argumenta educantur, abunde ostensum est. Explicatio.) Quid sit argumentum, supra abunde ostensum est. Argumentatio igitur est argumenti extensio. Argumentationum autem duo sunt genera, unum syllogismus Graece, Latine ratiocinatio: alterum inductio a Latinis, a Graecis epagoge nominatur. nam epichereia parum admodum a syllogismo differt. nam, ut Quintilianus inquit, differt a syllogismo nullo, nisi quod illi & plures habent species, & uera colligunt ex ueris, quemadmodum in mathematicis. Epichereia frequentior est usus circa credibilia. Quare fere semper

epichermate Orator, raro syllogismis utetur. Vtitur *en-*
thymemate, quod à syllogismo nascitur, propositione una mo-
dò detracta. Ex quibus id.) Quoniam si certum est quod
argumentatione accusatoris collectum est, ut responderi non
possit, stultum est contradicere.

Argumentandi autem duo sunt genera:
quorum alterum ad fidem directò spectat:
alterū se inflectit ad motum. Dirigitur, cū
proposuit aliquid quod probaret, sum-
psitque ea quibus vteretur: atque his cōfirma-
tis, ad propositum sese retulit, atque cōclufit.
Illa autem altera argumentatio quasi retro
& contrā prius sumit quæ vult, eaque confir-
mat: deinde id quod proponendum fuit,
per motis animis iacit ad extremum.

S T R E B A E V S.

IN argumentatione spectatur fides, & motus, ut antè di-
ctum est: quamobrem duo facit argumentandi genera, alterum
quod ad fidē, id est rei dubiæ probationē sine affectuū ratione
spectat: alterū quod se inflectit ad motū, hoc est, suscipitur ma-
gis ad mouēdos animos, quā ad simplicē propositionis fidē,
quanquā plurimum adiuvat eam, sed aliud etiam spectat offi-
cium. Prior argumētatio ferē directò, nō semper constituitur,
hoc est, recto modo, rectoque ordine digerendæ argumētationis.
Dirigitur, inquit, si propositio primum, deinde assumptio po-
natur, et utraq; confirmetur, si modò cōfirmationis eget, dein-
de cōplexio & conclusio propositi consequatur: ut, Bonū est
uirtus, Nam id demum bonum est, quo nemo malē uti potest:
uirtute nemo malē uti potest: bonū est ergo uirtus. Syllogismus
dicitur

dicatur quo perraro bonus utetur orator, quia puerile quid-
dam sapit, sed utetur epichermate paulo remotiore ab illa cō-
cisa & molesta conclusione: quæ, ut Quinilianus ait, cōtem-
ptum ex humilitate, & odium ex quadam seruitute, & ex co-
pia satietatem, & ex amplitudine fastidium parit. Epichere-
ma est Philippica secunda, Cur provinciæ Cassio & Bruto
data? cur Quæstores additi? cur Legatorum numerus additus?
Atqui hæc acta per te: non igitur homicidæ. Sequitur ut li-
beratores tuo iudicio sint, quandoquidem tertium nihil po-
test esse. Peius hoc modo collegisset, Provinciæ per te Cas-
sio & Bruto data: provincias non dedisses homicidis: non igitur
homicidæ, sed liberatores tuo iudicio sint. Dicat quis-
piam, Sunt ne enthymemata argumentationes? Quædam
se explicant: ut, bonum est uirtus, quo nemo malē uti po-
test. Quædam inuoluta & implicata sunt: ut, uincetur infir-
mus. Hic enim in duobus uerbis est propositio, atque ratio. Prio-
ra sunt argumētationes, posteriora non sunt argumētationes,
sed argumēta. Nam argumentatio est argumēti explicatio. Al-
tera est argumētatio, quæ se inflectit ad motū, ea prius sumit
quæ uult, ut quæ possunt animos hominum mouere: eaque cōfir-
mat, si natura debilia sunt: deinde propositionē per motis ani-
mis & affectu cōcitatis iacit, & impetu dicendī cōtorquet ad
extremū. Id autē eò fit, quòd si initio rē proponeret, eamque sim-
pliciter confirmaret, non tam uehementer arderet affectus: ut
in argumētatione dialectica nullæ graues excitantur tragæ-
diæ, quantò rectissimum argumentandi ductum prosequitur.
Huiusce rei proferamus exemplum ex actione tertia in Verrē.
Nam quæro abs te, circumsessus ne sis Lampfaci? cepit ne do-
mum in qua diuersabare, illa multitudo incēdere? uoluerint ne
legatum pop. Rom. comburere uiuū Lampfaciē negare non
m 3 potes

potes. Hæc Cic. sumpta uoluit, deinde cōfirmat, Habeo enim testimoniū tuū, quod apud Nerone dixisti: habeo quas ad eundem literas misisti. Addit alterā confirmationē, Bellum ne pop. Ro. Lampfaci ciuitas facere conabatur? deficere ab imperio ac nomine nostro uolebat? Video enim, & ex his quæ legi & audiui, intelligo, in qua ciuitate nō modō Legatus pop. Rom. circūcessus, nō modō igni, ferro, manu, copijs oppugnatus, sed aliā qua ex parte uiolatus sit, nisi publicē satisfactum sit, ei ciuitati bellū indici atq; inferri solere. Hactenus cōfirmationes. Assumit aliud. Quæ fuit igitur causa, cur cūcta ciuitas Lāpsacenum de cōcione, quemadmodū tute scribis, domū tuā cōcurreret? Iterū confirmat, Tu enim neq; in literis quas Neroni mitis, neq; in testimonio causam tāti tumultus ostēdis ullā. Obfessum te dicis, ignem allatū, sarmenta circūdata. Lictorē tuum occisum esse dicis: prodeundi tibi in publicum potestātē factam negas: causas huius tanti terroris occultas. Deinde quod pponendū fuerat, iacit id extremum. Cum igitur quæ causa illius tumultus fuerit, testes a nobis producti dixerint, ipse celarit, non ne causam hanc quam nos proposuimus, tum illorū testimonia, tū istius taciturnitas perpetua cōfirmat? Hæc multo uehemētiora, quā si more syllogismi tractētur. Vim asserre uolueras Philodami filie. Nā Lāpsaceni non sine causa te incendere uoluerūt. Nulla est alia causa præter illam, ergo ea est. Quod si grauiores affectus, & exēpla queris, inuenies duobus locis ubi tractamus amplificationē. Noluimus hoc argumentandi genus cū amplificatione permiscere, et si aliquid habet commune cū illa, nec eam Cicero excludit, sed exemplum proponere robustius, amplius & concitatus, quā quod rectam argumentandi rationem obseruat. In quo si dicat se ipse proposuisse causam quam iacit ad extremum, non hic quidem, sed narratione

tione superiore proposuit, nec tritam secutus est argumentandi uiam, ut uehementius urgeret aduersarium.

VALLA.

Argumentandi.) Id est, duobus temporibus utimur argumentatione, & cū probare aliquid ex aliquo uolumus, & cum mouere acrius uolumus auditorem. Dirigitur. Sanē Cicero ipse in primo Rhetoricorū ueterum copiosissime argumentationem nobis exposuit, illincq; petere satius est, quā a nobis perdiscere, quæ in hac re dicenda sint. Paucis tamē tum ipsius, tū Quintiliani sententia, quid obseruandum, dicemus. Quare argumentatio, quæ ratiocinatio est appellata, tres habet Aristotelis cōsensu & ferme aliorum omnium, partes. non ita habet ista natura, ut sit de quo queratur, & per quod probetur. tertium additur uelut ex consensu duorum antecedentium. prima ergo erit pars intentio, secunda assumptio, tertia cōnexio. ut si queratur an uirtus sit utilis: ita texatur argumentatio, Omnis habitus bene institutæ mentis, est utilis. uirtus est habitus bene institutæ mētis: ergo uirtus est utilis. Sūt qui quinq; faciāt partes, ut Cicero in Rhetoricis ostēdit, ut sit propositio, deinde ratio eius tum assumptio, & eius probatio, quinta, cōplexio. sed neutram probationū a suis separare oportet propositionibus, præsertim cum sint aliquando tam notæ propositio & assumptio, ut probatione non egeant. Sunt, inquit Cicero, qui putāt nonnunquā & posse oportere cōplexione super sederi, cū id perspicuū sit, quod cōficiatur ex ratiocinatione, hoc modo: Si peperit, uirgo nō est. peperit autē hic satis esset pponere, & assumere, quod cōficiatur, quoniam perspicuū sit cōplexionis rem nō indigere. At Cicero existimat omnino inferendā cōplexionē, hoc modo, Concubuit: igitur cū uiro. hoc si nolis inferre, inferas quod sequitur, Fecit igitur incestū. Poterimus

etiam breuius colligere, ut dicamus, Quoniam peperit, cū uir-
ro cōcubuit. uel per interrogationē, Cū peperit, quis dubitat
adulterium cōmisisse? Quod si ad motū tendemus, pluribus uer-
bis rem ipsam amplificabimus. Comere ergo & expolire cōue-
nit orationem multa aggerendo, nō statim cōcludendo. Subiun-
git porrō Cicero: Variare autem orationē magnopere oportet.
Nā omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. id fieri
poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentatio-
nem. Nam primū omnium generibus ipsis distinguere cōuenit
hoc, tum inductione, tum ratiocinatione. deinde in ipsa argu-
mentatione non semper à propositione incipere: neq; semper
quinq; partibus abuti: neq; eadē ratione partitionis expolire:
sed tum ab assumptiōe incipere licet, tum à probatione alteru-
tra: tum hoc, tum illo genere cōplexionis uti. Illud quoq; uolu-
mus intelligi nos probe tenere, alijs quoq; rationibus tractari
argumētationes in philosophia multis & obscuris, de quibus
certum est artificiiū constitutum. Verum illa nobis abhorre-
re ab usu oratorio uisa sunt. Illa autem altera.) Quae percel-
lere audientium animos cupit. Quasi retro.) Quae nō directē
proponit, assumit, & concludit: sed quae uult concludere, sibi
primō assumit, deinde confirmat. Deinde id.) Quod in pri-
ma parte collocandū. Per motis animis.) Iam incalentibus
ob ea, quae dicta sunt. Iacit.) Et iacit, inquit, hoc est, ut ali-
qua exaggerationis & ardore uerborum profert.

Est autē illa uarietas in argumētando, &
nō iniucūda distinctio, ut cū interrogamus
nosmetipsos, aut percontamur, aut impera-
mus, aut optamus: quae sunt cū alijs cōplu-
ribus sententiarū ornamenta. Vitare autem
similitu

similitudinem poterimus, nō semper à pro-
posito ordiētes, & si nō omnia cōfirmando
disputabimus, breuiterq; interdū quae erūt
fatis aperta, ponemus: quodq; ex his effici-
tur, si id apertum sit, non habebimus neces-
se semper concludere.

STREAEVS.

QVIA similitudo parit satietatē, cōtrā uarietas iucūdi-
tatem, quae ratione uariemus argumētationes, ostendit. Varietas
est aut in figuris, aut in ordine. Figurae numerantur quatuor,
quibus interrogamus nosmetipsos, aut percontamur, aut impe-
ramus, aut optamus: Quae quoniam nō solae sunt, in his accipi-
uult & alia plura sententiarū ornamenta, id est figuras, ut cōmu-
nicationē, permissionē, exclamationē. Ordo tribus modis dirigi-
tur. Vnus immutat treis illas argumētationū partes, ne semper
anteponatur propositio, deinde ponatur assumptio & cōne-
xio. Alter interserit quaedā prae ter argumēta, ut ossa neruiq; cō-
firmationis alijs quibusdā rebus ueluti carne & cute cōtegan-
tur: quod nihil est odiosum magis, quā crebra, ieiuna, nuda, li-
tigiosa argumentorū frequentia. Alius ordo breue enthymema
collocat pro lōga partū dispositione, ac cōclusionē. Interroga-
mus nosmetipsos. Teren. Quid igitur faciā? nō eam ne nūc qui-
dem, cū accersor ultro? Enthymema est. Ire debeo, quia me ac-
cersit ultro. Percontari quid sit, ostendit Quintilia. his uerbis.
Quid tam cōmune, quā interrogare uel percontari? Nā utroq;
utimur indifferēter, quum alterū nocendi, alterū arguendi gra-
tia uideatur adhiberi. Hae ille. De percontatione luculentū est
exemplū, quod paulō antē citauimus ex actiōe tertia in Verrē.
Imperamus. Cicero pro Rabirio, Quin cōtinētis uocem indicē

Stultitiâ uestre, testem paucitatis? Incepat, ac imperat. Facies
enthymema nudum hoc modo. Tacere uos præstat, quia cla-
mor hic ostendit & stultitiâ uestram, & paucitatē. Optamus.
Idem in eodem loco: Utinam hanc mihi facultatem caussa cō-
cederet, ut possem hæc prædicare, C. Rabirij manu Lucium
Saturninū hostem Pop. Rom. interfecit. Fiet enthymema pu-
rū sine figura, auderem prædicare à Rabirio Saturninum esse
caesum, quia hostis erat Pop. Rom. A' proposito nō orditur Ci-
cero pro Milone, Quod si duodecim tabulæ nocturnum furē
quoquomodo, diurnum autē si se telo defenderet, interfici im-
pune uoluerunt: quis est qui quoquo modo quis interfectus sit,
puniendum putet? Hic ratio, deinde intētio. De altero ordine,
qui multa commiscet ornamenta & motus, non est exēplū ex-
ponendum, quia nimium prolixum. Constat autem inter argu-
mētationes esse locos communes, figuras, sententias, affectus,
expositiones, cōmemorationes, quæ sunt argumētationis orna-
menta, & quæ sic interserūtur, ut imperiti uix sentiant argu-
menta, dicantq; oratores nulla pugnare argumētatione. Breui-
ter interdum quæ erunt satis aperta ponemus, neq; conclude-
mus. Cicero pro Milone, Eius mortis sedetis ultores, cuius uitā
si putetis per uos restitui posse, nolitis. Fustius istuc explicari
potest, Eius ulcisci mortē iniquū est, cuius ipsi uitam restituere
nolitis. P. Clodij uitā restituere nolitis, ideo mortis eius ultores
sedere non debetis.

V A L L A.

Interrogamus.) Quintilianus: Quid enim tā cōmune,
quā interrogare uel percontari? nā utroque utimur indiffere-
nter, cū alterum noscēdi, alterū arguendi gratia uideatur
adhiberi. Interrogamus igitur cū nosse uolumus: Percōtamur,
contendendi, & instandi, urgendiq; caussa, ut Cicero ipse pro
Ligario:

Ligario: Apud quē igitur hæc dico? nempe apud eum, qui cū
hoc sciret, tamen me, antequā uidit, reipublicæ reddidit. Aliter
p. Caelio, ficta interrogatione, Dicet aliquis, Hæc igitur est tua
disciplina? sic tu instituis adolescētes? et totus ille locus. Cui-
diuersum est, cū aliū rogaueris, nō expectare respōsum, &
statim subijcere: ut, Domus tibi deerat? at habes. pecunia supe-
rabat? at eges. Aliquādo conuiuitantes, & tamē interrogantes,
quasi scire cupientes, ut in Pisonē: Scire cupio, quid tandē isto
in uersu reprehēdas, Cedant arma togæ, tuæ dicis, inquit, togæ
summum imperatorem esse cessurum. quid nūc te asine literas
doceam? non opus est uerbis: sed suspiribus. nō dixi hanc togam,
qua sum amictus, nec arma, scūtū, & gladiū unius imperato-
ris: sed quod pacis est insigne, & otij toga: cōtrā autem arma
tumultus, atq; belli, more poētariū locutus, hoc intelligi uolui,
bellum ac tumultum pati atque otio concessurum. Impera-
mus.) Ut pro Cluentio: Vestrā, iudices, æquitatē, & man-
suetudinem una mater oppugnat. at quæ mater? quæ cæca cru-
delitate & scelere ferri uidetis: cuius cupiditatem nulla unquā
turpitudine retardauit: quæ uitij animi in deterrimas partes iu-
ra hominū cōuertit omnia: cuius ea stultitia est, ut eā nemo ho-
minem: ea uis, ut nemo foeminam: ea crudelitas, ut nemo matrē
appellare possit, & c. eō iā denique adducta est, ut sibi præter
formam nihil ad similitudinem hominis reseruauit. Quare, iudi-
ces, si scelus od istis, prohibete adiutū matris à filij sanguine.
Aut optamus.) Quod frequētissime quotidie solet fieri,
cū dicimus, O utinam nunc elucescat uerum. taciteq; id ita
esse uolumus significare. Quæ sunt.) Quoniam infinitis
propemodum inflexionibus uti ad reprehēdēdum possumus
dicendi ornamentis, quæ nos figuræ locutionis docent. Vi-
tare autem.) Docuit argumentari nos posse uarijs

uarijs modis: docet rursus uitare nos posse similitudinem, uel si non ex ordine, ut res postulat, orsi fuerimus: & si non omnia confirmare contendamus: & si quæ erunt aperta, paucis comprehendamus. Quodq; ex ijs.) Id est, significatur tota argumentatione. Necesse.) Ne fallatur animus audientis, si fortè minus, quæ inferre oporteat, cognouerit.

C.F. Quid illa, quæ sine arte appellantur, quæ iandudum assumpta dixisti, ecquonā modo, ecquonā loco artis indigent? C.P. Illa verò indigent: & nec eò dicuntur sine arte, quòd ita sunt: sed quòd ea nō parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamē arte tractat, & maxime in testibus. Nam de toto genere testium, quā id sit infirmum, sæpe dicendum est: & argumenta, rerum esse propria: testimonia, voluntatum: utendumq; est exemplis, quibus testibus creditū nō sit: & de singulis testibus, si natura vani, si leues, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsī, si prēmio, si gratia adducti: cōparandiq; superiore cū autoritate testitū, quibus tamen creditum non sit.

STREBAEVS.

Q. VONIAM causis alijs alij sunt aptiores loci, proprios singulorum statuum locos assignauit, eos quidē certe, qui sepius occurrunt. Nunc autem ex ordine ac ratione scribendi, statuum omnium cōmunes arte metitur, ut testimonia, & questiones: quibus etiam primas assignare non erat alienum a consuetu

suetudine collocandi. Ad testimonia pertinet rumores, iniuriarū, preiudicia, tabulae, uaticinationes, auctoritates. hæc esse testimonia supra cōmonstrauimus. Testimonia dicuntur inartificialia, quòd ea non parit oratoris ars, ut argumenta ratione collecta, sed à litigatoribus ad se delata, tamē arte tractat, ut uires & robur accipiant, uel amittāt. In testes alter est locus cōmunis de toto genere testium, qui ratione multitudinis in arte præcedit. Alter est proprius de singulis. In genere dicendū est plus adhibendum fidei rationibus, quā testibus: quoniam argumenta sunt rerum propria, id est, natura monstrant ea quorum sunt, & ostenduntur argumenta, & inde nomen habet à demonstratione. Testimonia autem sunt uoluntatum: idcirco quisque pro sua libidine consingere potest. Utendumq; est exemplis, quibus testibus creditum nō sit, Singuli refelluntur, si natura uani, hoc est ueritatis inanes, & rerū bonarum uacui, nulliusq; bonæ frugis homines, in sermone si leues, sine gravitate, pondere, cōstantiaq; dictorum. Si cum ignominia, ut adulteri deprehensi. Si spe, boni assequendi. Si metu, mali impēdētis. Si iracundia, id est feruore animi. Si misericordia impulsī, si prēmio, si gratia, id est fauore uel amicitia inducti. Comparandiq; superiore cum autoritate testium, quorum exemplis paulò antè dixerat utendum: ut si melioribus creditū nō sit, deterioribus multò minus credatur. Vtus est hac arte pro Flacco, ubi primū infectatur uniuersum genus testium Græcorum tanquā disfluēs uanitate atque leuitate. Testimoniorum, inquit, religionem & fidem nunquā ista natio coluit, & quæ sequuntur. Deinde comparat eos Romanis testibus, ijs quibus etiam credi nō uult. postea accedit ad singulos, tandemq; colligit, nihil religione testatum, nihil ueritate fundatum, nihil dolore expressum: contraq; omnia corrupta libidine, iracundia, studio, precio, per

perituro reperientur. quæ quoniam longiora sunt, apud eum legenda tibi relinquo. argumenta testibus anteposuit pro Cælio, Vos abducam à testibus, neque huius iudicii ueritatem, quæ mutari nullo modo potest, in uoluntate testium collocari sinam: quæ facillime fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri potest. Argumentis agemus. Reliqua sumes ex oratione in Vatinius testem. Hæc & similia dicuntur in testes. Pro testibus autem dicenda sunt contraria. Assumpta, extrinsecus in causam recepta. Ecquoniam modo, an aliquo modo.

VALLA.

Quæ sine arte.) Id est, loci quos artis expertes diximus, superiusq; tractauimus: ubi ceteros quoq; thesoros locos excusamus. Argumenta rerum.) Ad res explicandas. Propria.) Testes enim ut ex sua pronuntiant uoluntate, ita res esse uideri faciunt: & contra testes memorat locos, quibus non credi oportere dicit, quoniam hæc pars reprehensionis est.

Sæpe etiam quæstionibus resistendū est, quod & dolorē fugientes multi in tormentis ementiti persæpe sunt, moriq; maluerūt falsum fatendo, quā uerē inficiando dolere. Multi etiam suā vitā neglexerunt, ut eos qui his chariores quā ipsi sibi essent, liberarent. Alij autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicij, aut mortis, uim tormentorum pertulerunt. Alij ementiti sunt in eos quos oderāt. Atq; hæc exēplis firmanda sunt. Neq; est obscurū, quin, quoniā in utraq; parte sunt exēpla, & item ad coniecturā faciendā loci, in con-

trarijs

trarijs contraria sint sumenda. Atq; etiam incurrit alia quædam in testibus & in quæstionibus ratio. Sæpe enim ea quæ dicta sunt, si aut ambigue, aut incōstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur.

STREBÆVS.

QVÆSTIONES tormenta sunt, quibus exquiritur ueritas. illis nō esse credendum probatur, quod alijs patientia facile mēdaciū faciat, alijs infirmitas necessariū. Infirmi dolorē fugiūt: ideoq; falsum confitentur. Robusti metu supplicij aut mortis uim tormentorū perferunt: alij ementiūt in eos quos oderūt, ut Casca pro Milone: aut pro charis amicis ne uite qui dē parcent. Id eō frequētius accidebat, quod Romæ serui, miserum hominū genus, non liberi, tormento cruciabantur. De seruis in tormēta cōiectis, quædā pro Cluentio, quædā pro Milone: sed nihil ad hæc præcepta, quæ tēporibus nostris etsi usu euenire possunt, nō tamen apud nos habent firmum præsidium. In utraq; partē sunt exempla, ut argentarij cuiusdā serui innocens, qui dolorē ferre nō posset, in tormētis ementitus, supplicio mortis affectus est. Cōtra seruus Antonij oratoris uoluit uerum confiteri. Itē ad coniecturā faciendā loci sunt, quales assignauit in statu coniecturali, unde sumiūtur argumēta. Ad hæc, testimonia & quæstiones refellūt, si quid ambigue dictum, quod in alium sensum trahi possit: aut incōstanter, ut dissentaneum prioribus: aut incredibiliter, quod alienum à ueritate: aut aliter ab alio teste dictum. Cicero pro Cecinna Fidiculanū testem arguit, quoniam aliter dixisset quā ceteri testes, quoniam incōstanter, qui nullos armatos fuisse quū dixisset, postea seruos suos armatos fuisse dixit.

VALLA.

Quæstionibus.) Vbi torti homines & excruciatii contra nos responderint. Inficiando.) Proferendo, ne diutius torqueretur. Inficiari est in factum ire, hoc est, negare se quicquam deliquisse in quo arguatur. Suam vitam.) Et perinde mori maluerunt, ut alios liberarent, quos amarunt. inde nobis nascuntur argumenta, quæ ad nos faciant. Natura.) Vt Cappadoces. Atque hæc.) Docendo aliquos qui id fecerint.

C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sanè velim audire. C. P. Facilius est explicatio peroratiōis. Nā est diuisa in duas partes, amplificationē, & enumerationē. Augēdi autem & hic est proprius locus in perorando: & in cursu ipso orationis declinatiōes ad amplificandū dantur, cōfirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, grauior quædā affirmatio, quæ motu animorū conciliet in dicendo fidē. Ea & verborū genere conficitur, & rerū. Verba ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrētia, grauiā, plena, sonātia, iuncta, facta, cognominata, nō vulgata, superlata, in primisq; trāslata, nec in singulis verbis, sed in cōtinentibus soluta, quæ dicuntur sine cōiunctione, vt plura videantur. Augēt etiā relata verba, iterata, duplicata, & ea quæ ascēdunt gradatim ab humilioribus verbis ad

superio

superiora. Omninoq; semper quasi naturalis, & nō explanata oratio, sed grauibus referta verbis, ad augēdum accommodatio.

STREBAEVS.

PERORATIO est extrema cōclusio, quæ natura sequitur alias partes, ut finis ac modus orationis. Diuiditur in duas partes, amplificationē, & enumerationē. aut enim mouere uolumus affectus, facilius obtinēdæ causæ gratia: aut dissipata sparsaq; argumēta in unū colligere, ut quid efficiat, intelligat auditor. Vtrūq; locis utile. Inde natae duæ partes, duplexq; ratio perorandi. Motus est prior. Is in amplificatione maxime consistit. Amplificationi locū attribuit: eā deinde finit: & deinde qua ratiōe cōficiatur, ostēdit. Locus est ei proprius in perorando. Sed & aliquādo primas habet: aliquādo sequitur in cursu quæstiones, quū egreditur & declinat orator ad amplificandū quod argumētando probauit. Exēpla utriusq; supra citauimus. Amplificatio est grauior quædā affirmatio, quā simplex illa argumētatio, quæ motu animorum magis quā rebus probandis cōciliet in dicēdo fidē. ijs enim quibus animus mouetur, multo facilius credimus. Cōficiuntur amplificatio, quemadmodū omnis oratio, certo quodā genere uerborū, ac sententiarū. Prius autē uerba tractat, deinde sententias, etsi natura sententiæ uerbis sunt priores, & inuentio rerū præfertur elocutioni. sed initio faciliore maluit expedire partē. Nam quēadmodū ordine naturæ progredi possumus ab animi conceptione ad amplificationē uocis, ita cōtrā a notioribus nobis ad occultiora, ab ore ad animū mentemq; penetrare. Vtrāq; uia methodici probāt. Verba ponēda sunt quæ uim habeant illustrandi, illa insignia, quæ rem constituent penē ante oculos, & orationis lumina, ac

n uerba

uerba figurata: ut, Importuni locutores nullo rerū pōdere in-
niri, uerbis humidis & lapsantibus diffliūt. His uerbis res cui-
denter exprimitur. Ponēda ab usu nihil abhorrētia, quoniā in-
usitata sunt illustribus aduersa: & absurdū uidetur, in illustri
genere dicēdi reperiri uerba paucis aut nemini cognita, ut Silē-
ta, Manciola, Triseclisenex. Sunt autē graui uerba cum ponde-
re & autoritate, ut, Patrē patrie parricida trucidauit. grauius
est, quā iſtuc, Cēsārē Brutus occidit. Plena ē sonantibus diffē-
runt. Sonus est in amplitudine literarū: ut a, o, r, thrax, bos, ros,
ampla uerba & sonantia, etiā si constant una syllaba. Plenū illud
est in magnitudine uerborū, quē cōplet actionē, & illam pro-
nuntiandi contentionē, & ex illa mole uerborū res quodāmodo
facit uideri grandiores: ut, Luctantes uentos, tempestatesq; so-
noras. Cēsār deorū immortalū beneficio, cum sua uirtute, tum
approbatione autoritatis mee incitatos latronis impetus retar-
dauit. His adde iuncta, quē sunt cōposita, ut cōsceleratus, per-
turbare, cōdolere, & si qua sunt compositione grauiora. Facta,
quē facit orator, ut, Dicturiebat impotens animi, & aestuabat
colluuione uerborū teterrima. Facies autē parcius in hac misce-
ra superstitione Latinorū. Cognominata reddit ad uerbū su-
uauē, quē re sunt eadē, sed nomine diuersa, ut immanis, te-
tra, crudelis, & importuna bellua. Nō uulgata, non adeo trita,
ut nihil moueant animos, qui solēt excitari noua dignitate uer-
borū: ut uulgatū est, De re tāta nemo potest mediocriter loqui.
Non uulgatum, & ideo robustius, Tanta rerum magnitudine
omnis inferior esse uidetur oratio. Extollitur ultra uulgare di-
cendi genus. Vulgatū est. Nos patriā fugimus. Amplius est, Ex-
torres ā patriā profugimus. Sic oratio in amplificatione sum-
mouetur ā uulgo, nō ut ambiat affectationē, & inauditū uerbo-
rū genus, sed ut ampliōrē acquirat ex uerbo dignitatē. Super-
lata,

lata, hyperbolica, Ferit aethera clamor. An superlata, quē grā-
matici superlatina dicunt: ijs enim frequēter utūtur illi qui res
amplificant. Translata, metaphorica, Habet Lucium fratrem,
quam facē dii immortales: quod facimus quod scelus: quē gur-
gitē: quam uoraginē? Soluta sunt quē dicūtur sine cōiunctione,
ut plura esse uideantur. Soluūtur autē singula, soluūtur & cōti-
nentia, quē sunt coherētia, & sic inter se iuncta, ut uno cona-
tu pronuntiarī debeant. Cic. Nos penates, aras, focos, sepulchra
maiorū: nos leges, iura, libertatē, coniuges, liberos, patriā defen-
dimus. hēc singula M. Antonius id molitur, id pugnat, ut hēc
omnia perturbet, euertat, prēda Reip. causam belli putet, for-
tunas nostras partim dissipet, partim dissipat parricidis. Hēc
continentia dissoluta. Relata uerba dicūtur, quum propositis
aliquot, & constitutis, totidē penē referūtur. Cic. Antonij pro-
missa cruenta, tetra, scelerata, dijs hominibusq; inuisa, nec diu-
turna, neq; salutaria: nostra contrā honesta, integra, gloriosa,
plena letitiæ, plena pietatis. Iterata sunt uerba repetita. Cicero
pro Milone, Vbi nūc Senatus est quē secuti sumus ubi Equites
Romani, illi, illi, inquit, tui? Vbi studia municipiorū? ubi Italia
uoces? Duplicata sunt in eadem peroratione. Valeant, inquit,
ualeāt ciues mei. & Equites Romani illi, illi tui. Ea quē ascen-
dunt gradatim ab humilioribus uerbis ad superiora, sic habēt,
ut maius alio gradatim superueniat. Cic. in Verrē, Facinus est
uincire ciuem Romanum: scelus uerberare: propē parricidiū,
necare: quid dicam in crucem tollere? In amplificatione semper
quasi naturalis oratio, hoc est uelut sponte fusā, etsi latet ali-
quid ornatus, accommodatior est quā explanata, id est elegan-
tia uerborum plana ac molli perpolita. Querenda igitur gra-
uia, non ambitiosē ac nimis eleganter ornata.

Extrema.) Quoniā de partibus fidē faciētibus dictū: de ultima parte, hoc est, peroratione dicēdū, in qua in primis motus excitari consueverunt. Nam est.) Amplificationem, & enumerationē. Quātil. Peroratio sequebatur, quā cumuli quidā, conclusionē alij uocant. Eius duplex ratio est posita, aut in rebus, aut in effectibus. Rerū repetitio, & cōgregatio, quæ Græcē dicitur ἀνακεφαλαιώσις, à quibsdam Latinorum enumeratio, & memoriā iudicis reficit, & totā simul causā ponit ante oculos, & etiam si per singula minus mouerat, turba ualet. In hac, quæ repetemus, quā breuissime dicenda sunt, & quod Græco uerbo patet, decurrendū per capita. Nam si morabimur, non iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ autē enumeranda uidentur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitanda sententijs, & figuris utiq; uarianda. Augendi autem.) Primā sanē species augendi, in nomine ipso est: cū cum, qui sit cæsus, occisus: qui sit improbus, latro nē dicas. Quatuor tamē maximē generibus cōstat, Incremento: ut, Facinus est uincire ciuem Romanum, scelus uerberare, ppē parricidiū necare, quid dicā in cruce tollere? Comparatione: ut, P. Scipio pōtiffex maximus Gracchū mediocriter labe factantē statū Reipub. priuatus interfecit: Catilinā orbē terræ cæde, atq; incēdio uastare cupiētē, nos cōsules perferemus? Ratiocinatione: ut, Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate nā respiciētēs ad hæc, possumus aestimare quātū ille uini in Hippie nuptijs exhauserit, quod ferre, et cōcoquere nō posset illa corporis gladiatoria firmitate. Cōgerie: ut, Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? q̄s sensus erat armorū tuorū? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? Quid cupiebas? Quid optabas? Est etiam cōparatio, cū congerie mixta,

sta, ut pro Cluētio. Quis P. Octauio Balbo ingenio prudētiorē iure peritiorē fide, religione, officio diligētior, aut sanctior cōmemorari potest? nō absoluit. Quis Qu. Considio constantiorē quis iudiciorū, atq; eius dignitatis, quæ in iudicijs publicis uersari debet, peritior? quis uirtute, cōsilio, autoritate præstator? ne is quidē absoluit. Longū est, de singulorū uirtute ita dicere. Quæ q̄a cognita sunt ab omnibus, uerborū ornāmēta nō quærūt. Et p. Quintio, Qui mœror dignus inueniri in calamitate tanta potest? Miserū est exturbari fortunis omnibus: miserius est iniuria. Acerbiū est ab aliquo circūueniri: acerbius, à ppinquo. Calamitosum est, bonis eueriti: calamitosius, cū dedecore. Funeștiū est, à forti atq; honesto uiro iugulari: funestius, ab eo cuius uox in præconio quæstū præstitit. Indignū est à pari uinci, aut superiore: indignius, ab inferiore atq; humiliore. Luctuosum est tradi alteri cū bonis: luctuosius, inimico. Horribile est causā capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. Omnia circūspexit Quintius, omnia periclitatus est. Iūcta.) Quæ per cōpositionē nouata: de quibus superius dictū, ubi de ui oratoris præcepta exposuimus. Facta.) Quæ ex sese inuenta: de quibus itē dictū. Cognominata.) Vt si dicas per antonem, si a euerforē Carthaginis, & Scipionē uis intelligi. In cōtinentibus.) Quæ per dissolutam figurā proferuntur: de quibus itā dictum. Etiam relata.) Quintilianus de Cicero nis uerbis locutus, Relationem, inquit, quid accipi uelit, non liquet mihi. nam si apallagen, aut epanodon, aut metabolē dicit: de omnibus locuti sumus. Gradatim.) Gradationē figurā dicit, de qua diximus. Naturalis.) Quæ ex naturali sensu animi proferri uideatur, non in ornamenta ambitiosa diffusa.

Hæc igitur in uerbis, quibus actio uocatur, n 3 cis,

cis, vultus, & gestus cōgruens, & apta ad animos permouendos accommodata est. Sed & in verbis, & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda. Nā hęc, quia videtur perabsurda, cū grauiora sunt quā causa, diligenter ferē quid quēq; deceat, iudicandum est.

STREBAEVS.

NIHIL proderit optimis uerbis uti, nisi qualia sunt, talia in aurē perferantur: quod fiet apta pronūciatione, quam antē distribuit in uocē, in uultum, & in gestum: causamq; scripsimus. Sed & in uerbis, & in actione causa erit tenenda, ut sciamus, sit ne digna tam grauib; tragediis, quia furiosum esset paruis in rebus deos atq; homines cōmouere. Hic igitur ut in alijs rebus obseruandū est in arte prācipuū decorū. Qui nihil potest trāquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distīcte, facete dicere, prāsertim quā causā partim totā sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandā, si is non prāparatis auribus inslāmāre rem coepit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari uiolentus uidetur. Hęc Cicero in Oratore. Idē ibidē: Quim enim indecorū est, de stilicidijs quā apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus: de maiestate uerō populi Romani summis & subtiliter? In omnibus rebus uidendum est quatenus. Et si enim suus cuiq; modus est, tamen magis offendit nimium quā parum.

VALLA.

Quod quēq; deceat. Vt seruemus τὸ πρῶτον decorum: quod perquam difficile est.

Rerū amplificatio sumitur eisdem locis omni

omnibus, quibus illa quā dicta sunt ad fidē: maximeq; definitiones valent cōglobatā, & consequentium frequētatio, & cōtrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantū rerū cōflictio, & causā, & ea quā sunt de causis orta, maximeq; similitudines & exempla: fictā etiam personā, muta denique loquantur.

STREBAEVS.

RE RVM amplificatio sumitur eisdē locis omnibus, quibus argumēta eruiuntur: ut definitione, cōsequētibus, cōtrariis, dissimilibus, repugnātib; causis, effectis, et exēplis: quorū, uim naturamq; prius exposuimus. Definitiones ualēt cōglobatā, et in unū collectā, quia rem uehēmētē illustrant. Antonius 1. de Oratore sic amplificat historiā. Historia uerō testis temporū, lux ueritatis, uita memoria, magistra uitā, nūcia uetustatis, quā noce alia nisi oratoris, immortalitati cōmendatur? Hic quinq; sunt tanquā definitiones. Tibi ne uilis est illa doctrina Rhetorica? quā sit orandi facultas? ars bene dicēdis sciētia grauitet et copiose differēdis inueniēdi magistra atq; disponēdi, cum elocutione, memoria, & apta pronūciatione quā dicit accōmodate ad persuadēdū? quā docet, monet, atq; deletat? hic sex definitiones cōglobatā. An definitiones cōglobatas dicit singulas descriptiones, quā rerū frequentia dēfā, rē auctius cōmonstrāt? Certē definitio multis & uerbis & rebus grauib; aucta, nō tantū genere & proprietate uel differētia cōprehensa, ad demonstrādū quid res sit, plurimū ualeat, & eiusmodi cōglobata dici potest. Consequētū frequētatio est enumeratio cōsequētū crebra, qualis est in cōclusionē pro Milone. Quid uos iudices? quo tandem animo critis? memoriam Milonis

retinebitis, ipsum eicietis? et quæ sequuntur. Damnationē Milonis hæc sequuntur, eiectio uiri, et digniorē esse locum in terris qui hanc uirtutē excipiat, et milites quondam fortissimos, ignauos fuisse in ciuis inuicti periculo, et à Cicerone in patria non cum potuisse retineri, à quo reuocatus erat in patriam, et eundē non habiturum quod respondeat liberis. Quintoq; fratři. Idē facit in oratione pro Muræna multo fustius ac uehemētius. Contraria si conferuntur, elucescunt, et inde uires addunt orationi. Cicero, O spectaculū illud non modò hominibus, sed undis ipsis et littoribus luctuosum, cedere patria seruatorem eius, manere in patria perditores. Dissimilia sunt differentia, quæ differunt à pugnātib; quòd etsi omnia pugnātia sunt dissimilia, tamen omnia dissimilia nō sunt pugnātia: ut luxuries et arrogantia nō repugnāt, sed dissimilia sunt. Cicero de uilla M. Varronis: O tecta ipsa misera, quā dispari domino tenebantur? Studiōrū enim suōrū M. Varro uoluit esse illud, nō libidinum diuersoriū. Quæ in illa uilla antē dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabātur? iura pop. Rom. monumēta maiōrū, omnis sapiētiae ratio, omnisq; doctrina. At enim te inquilino, nō enim domino, personabant omnia uocibus ebriorū, nātabant pauimēta uiuino, madebant parietes, ingenui pueri cū meritorijs, scorta inter matres familiās uersabantur. Repugnātia sunt decima Philip. Quæ est enim ista tua oratio Calene? quæ mens? qui nunquam post Calen. Ian. idē senseris, quod is qui te sententiā prius rogat? Cur nunquā tam frequens Senatus fuit, quo unus aliquis tuā sententiā secutus sit? Cur semper tui dissimiles defendis? Cur quū te et uita et fortuna tua ad ocium et dignitatē inuitet, ea probas, ea decernis, ea sentis, quæ sunt inimica et ocio cōmuni, et dignitati tuæ? Hæc in repugnantibus pono, quia (ut ait) dignitas hominis et eius uerba pugnāt, et sui

sui dissimiles, id est probus improbos ille defendit. Aptius est exemplū pro Roscio comædo. Quæ in re mihi ridicule es uisus esse inconstans, qui eundē et læderes, et laudares: et uirū optimum, et hominem improbissimum esse diceres. Eundē tu et honoris causa appellabas, et uirū primariū esse dicebas, et sociū fraudasse arguebas. Causse, et ea quæ sunt de causis orta, id est, effecta, iuuant amplificationem. Cicero, Tantæ ne tuæ Verres libidines erūt, ut eas capere ac sustinere non pro uincie pop. Rom. nō nationes exterae possint? Tu ne quod uideris, quod audieris, quod cōcupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum præsto fuerit, nisi libidini tuæ cupiditatiq; paruerit, immittentur homines, expugnabuntur domus, ciuitates nō modò pacatæ, uerum etiam sociorum atq; amicorum, ad uim atq; arma confugient, ut ab se atq; à liberis suis, legati pop. Ro. secus atq; libidinē propulsare possint? Causam præmittit effrenatam libidinem, deinde effecta postponit, et inde uehemēter amplificat. Similitudines. Cicero pro Archia poëtæ, Saxa et solitudines uoce respōdent, bestia sepe immanes cantu flectuntur, atq; cōsistunt: nos instituti rebus optimis, nō poëtarū uoce moueamur? Hic tres similitudines addit. Exemplum. Homerum Colophonij esse dicunt suū, Chij suum uindicant, Salaminij repetunt, Smyrnaei uerò suum esse confirmāt, itaq; etiam delubrum eius in oppido dedicauerunt. Per multi alij præterea pugnant inter se atq; contendunt. Hæc posuit ad amplificandam poëtæ laudem. Fictæ personæ, pro Cælio, Pusio frater, Appius senex. Muta loquitur, ut Cicero in Catilinam loquentē facit patriā. Exempla proposuimus hinc et inde sumpta, quia nō poterant uno eodēq; loco uniuersa reperiri. Nec eò data sunt præcepta, ut omnibus omni loco sine gratia uarietatis uteremur, sed ut è multis optima quæq; materie præsentī accommodaremus. Ne

quis autem exemplorū multitudinē, ut opus laboriosum relin-
quat: hoc apud se cogitet, inutilia fore & hæc & reliqua præ-
cepta, nisi exemplorum demonstratione usq; cognoscantur.

VALLA.

Definitiones.) Sanè definitionē Plato ita definit, ὁρισ-
μός ἐστι λόγος σύντομος, συντομικὸς τῆς φύσεως τοῦ
ὑποκειμένου πράγματός: id est, definitio oratio brevis est,
quæ subiectæ rei naturam exprimit. Aristoteles autē in Topi-
cis hoc modo, ὁρισμός ἐστι λόγος ὁ τὸ τί ἢν ἀνασκαφί-
ναι: id est (ut uerbū uerbo reddamus) definitio, est oratio quid
erat esse significās, ubi ERAT PRO EST ponitur, ut sæpe etiā
Porphyrus & alij ponūt. Nō differt igitur à Platonica sen-
tentia Aristotelica quoq; definitio. Hoc ergo dicit, Multæ de-
finitiones ad amplificandū in conclusione copulabuntur, hoc
est, expressiones rerum: de quibus iam dictum suprà, ubi de si-
nitia questione locos tradidimus ad argumenta eruenda.
Similitudines.) Nam à similibus exēpla ducuntur. Fi-
ctæ etiam.) Quintilianus: Illa adhuc audaciora & maioriū
(ut Cicero existimat) laterum, fictiones personarum, quæ
προσωποποιεῖται dicuntur. Mirè nanq; tum uariāt orationē,
tum excitāt. His etiam aduersariorū cogitationes uelut secum
loquentium protrahimus: quæ tamē ita demum à fide non ab-
horrēt, si eas locutos finxerimus, quæ cogitasse eos non sit ab-
surdum. Et nostros cum alijs sermones, & aliorum inter se
credibiliter introducimus, & suadendo, obiurgando, querēdo,
laudando, miserando, personas idoneas damus, & quæ sequū-
tur, nam pluribus hanc figuram prosequitur, quā hic scribē-
dum existimari. Muta.) Nam (ut Quintilianus inquit)
urbes etiā & populi uocem accipiunt: quemadmodum Cicero,
ipse in Catilinā, inquit: Etenim si mecū patria mea, quæ mihi

uita

uita mea multò est charior, si cuncta Italia, si omnis ressp. sic lo-
quatur, M. Tulli quid agis? & ea quæ sequuntur.

Omninoq; ea sunt adhibenda, si caussa
patitur, quæ magna habentur: quorum est
duplex genus. Alia enim magna natura vi-
dentur, alia usu. Natura, ut cœlestia, ut di-
uina, ut ea quorum obscure causse, ut in ter-
ris mundoq; admirabilia quæ sunt: ex quib-
us, similibusq; si attendas, ad augendum
permulta suppetunt. Usu, quæ videtur ho-
minibus aut prodesse, aut obesse vehemē-
tius: quorū sunt genera ad amplificandum
tria. Nam aut charitate mouētur homines,
ut Deorū, ut patrię, ut parētum: aut amo-
re, ut fratrū, ut cōiugū, ut liberorū, ut fami-
liarū: aut honestate, ut virtutū, maximeq;
earum quæ ad communionē hominū, & li-
beralitatem valent. Ex ijs & cohortationes
sumuntur ad ea retinenda, & in eos à quib?
ea violata sunt, odia incitantur, & misera-
tio nascitur, proprius locus augendi in ijs
rebus aut amissis, aut amittendī periculo.

STRÆBÆVS.

NON omnis caussa patitur adhiberi magna, sed si quando
patietur, orationem efficient ampliore. Cicero, nō uult pop.
Ro. obsoletis criminibus accusari Verrem: noua postulat, in-
audita desiderat: non de prætore Sicilia, sed de crudelissimo
tyranno

tyranno fieri iudiciū arbitrat. Inclūdūt in carcerē condē-
nati, supplicii constituitur in illos. sumitur de miseris parē-
tibus nauarchorum. adire ad filios suos, liberis suis cibum ue-
stitumq; introferre prohibetur. Patres hi quos uidetis, iacebāt
in limine, matresq; miserae pernoctabant ad ostium carceris,
ab extremo complexu liberum exclusae: quae nihil aliud orabāt,
nisi ut filiorū extremū spiritū excipere sibi liceret. Haec Cice-
ro uelut admirāda proponit. Alia sunt magna natura, alia usu.
Natura, ut caelestia, tonitrua, imbres, tempestates, siderū stel-
larumq; insolita mutationes, ut diuina oracula, uaticinia, re-
sponsa, somnia: ut ea quorum obscurae causae latēt, ut luce uide-
ri cometem, lupos ululare in ciuitate, monstra gigni, triste ap-
parere naturam. Omnium istorum pulcherrimū reperiēs ex-
plum in fine lib. 1. Georg. ubi Vergilius admirabiliter ampli-
ficat illam Caesarianae mortis atrocitatem. Cicero tertia
actione in Verrem loquens de simulacris ex fano Apollinis
à Verre sublatis, utitur hoc amplificādi genere: Tum subito
tempestates coortae sunt maximae, iudices: non modò profici-
sci quū cuperet Dolabella, nō posset. sed uix in oppido cōsiste-
ret, ita magni fluctus ei ciebātur. Hic nauis illa praedonis istius
onusta signis religiosis, expulsa atq; eiecta fluctu, frāgitur in
littore signa illa Apollinis reperiūtur. iussu Dolabellae repo-
nūtur, tēpestas sedatur. Vsu et cōsuetudine uiuēdi magna sunt,
quae profunt uel obsunt homini uehemētius, ut haec tria, chari-
tas, amor, uirtus, et cōtraria. Charitas est in Deos, in patriā,
in parētes. Amor in fratres, cōiuges, liberos, familiares. Chari-
tas amor est sanctus: amor autē latius patet. Honestas est in o-
mni genere uirtutū: et quaedā citra uirtutē honesta sunt, ut ele-
gās ratio loquendi, ut gestus decēs. Qui susius utuntur nomine
uirtutis, eiusmodi paruas honestates dicunt esse uirtutes. His-

cere

see rebus utitur in peroratione pro Milone, cuius in patriam
charitatē, in ciues amorē, in agendo uirtutem uehementer ex-
plicat. Ex ijs et cohortationes sumūtur ad ea retinēda, et in
eos à quibus ea uiolata sunt, odia incitātur, quae tractat ipse gra-
uiter. x. 1. Philip. in Dolabellā Consulē, qui Treboniū crudeli-
ter occiderat. In amplificationibus mouentur affectus à patri-
bus p liberis, à liberis pro patribus, ab infantibus, à ppinquis,
à familiaribus, ab ijs qui uel autoritate uel miseratione possunt
commouere iudices, Exempla pro Sylla, et pro Flacco.

VALLA.

Natura. Quintilianus in Prosopeia: Quin deducere
Deos in hoc genere dicēdi, et inferos excitare cōcessum est. et
quaecūq; inquit, inducētur, quae modò prodesse aut obesse ho-
minibus possint, ad mouēdos audentium affectus. Et in eos
à quibus uiolata. Vt Cicero in Catilinam inuectus facit.

Nihil est enim tam miserabile, quàm ex
beato miser. Et hoc totū quidē moueat, si
bona ex fortuna quis cadat: et à quorū cha-
ritate diuellatur, quae amittat, aut amiserit,
in quibus malis sit, futurū sue sit, exprima-
tur breuiter. CITO enim arefcit lacryma,
praesertim in alienis malis. Nec quicquam
in amplificatione nimis enucleandum est.
Minuta est enim omnis diligentia: hic au-
tem locus grandia requirit. Illud iam est iu-
dicij, quo quaque in causa genere utamur
augendi. In illis enim causis quae ad dele-
ctationem exornantur, ij loci tractādi sunt,
qui mouere possunt expectationem, admi-

ratio.

rationē, voluptatē. In cohortationibus autem, bonorū ac malorum enumerationes & exempla valent plurimū. In iudicijs, accusatori ferē, quā ad iracundiam: reo plerūque, quā ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiam mouere debet, & defensor iracundiam.

S T R E B A E V S.

NIHIL est tam miserabile, quā ex beato miser: quale sit hoc, intelliges ex oratione pro Rabirio Posthumo: Occultat pecuniā Posthumus. Latent regie diuitie. Equis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirij Posthumi nūmo sestertio sibi addici uelit? Sed miserū me: Quanto hæc dixi cū dolore? Hem Posthume, tu ne es Curij filius? C. Rabirij iudicio & uoluntate filius? natura, sororis filius? tu ne ille in omneis tuos liberalis? cuius multos bonitas locupletauit? qui nihil profudisti? nihil unquam in libidine cōtulisti? Tua Posthume nūmo sestertio à me addicuntur? O meū miserū acerbūq; præconiū. Hoc insigne amplificandi genus. In miseratione nō esse cōmorandum monuit rhetor Apollonius: quia citō arefcit lacryma, præsertim in alienis malis. quod sic Quintilianus exposuit. Nūquam debet esse longa misratio. Nec enim sine causa dictum est, nihil facilius quā lacrymas inarefcere. Nam quū etiā ueros dolores mitiget tēpus, citius euanescat necesse est illa quam dicēdo effinximus imago, in qua si moramur, lacrymis fatigatur auditor, & requiescit, et ab illo quē ceperat impetu ad rationē redit. Obseruandū præterea, ne quicquā nimis enucleatū sit, hoc est fusē & subtiliter explicatum, quia minuta est omnis diligentia, multaq; parua dicit, qui omnia dicere conatur. Amplificatio grādi requirit,

quirit, qualia sunt quæ paulō antē uerbis & rebus diuisa ponebat. Faciendus ergo delectus, nitēdūq; iudicio, quo quaq; in causa genere utamur augēdi. aliud enim alijs conueniet locis. Nec quæ de amplificatione dicuntur, in unā causam cadūt omnia. Nā quū sint tria genera causarū, in exornatione siue demōstratione, quæ ad delectationē cōparatur, ij loci tractādi sunt, qui mouere possunt expectationē, admirationē, uoluptatē. Expectatio est ex nouo genere dicēdi: quo laudauit Archiam poētā, in cuius admirationē ducit auditores cū uoluptate. Demōstratio serē constat suauī narratione. Suauis autē narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinitos. In cohortationibus, & genere suasorio, bonorū ac malorū enumerationes & exempla valent plurimū, ut in orationibus contra Seruiliū Rulū uideas: quale istuc est luculentissimū. Vnum ne fundū pulcherrimū po. Ro. caput uestre pecuniæ, pacis ornamentū, subsidium belli, fundamentū uectigaliū, horreum legionū, solatium annonæ, disperire patiemini? Subdit exemplū, An oblitus estis, Italico bello, amissis cæteris uectigalibus, quantos agri Cāpani fructibus exercitus alueritis? In genere iudiciali disceptatores concitat accusator, ut ipse facit in Verrē frequētissimē. Contrā mitigat patronus, ut idē pro Milone. Aliquādo mutantur officia pro quæstionū uarietate, ut ipse erga Stheniū misericordiā mouet accusator. Defensor idem iracundiam in Roscios Sexti Roscij propinquos, quod nunquam faceret in litigatorē suum.

V A L L A.

Cito enim arefcit. Ita in Rhetoricis, Cōmotis autem, inquit, animis diutius in conuestione morari non oportebit. quemadmodū enim dixit rhetor Apollonius, lacryma nil citius arefcit: id quæ est ubi ultimum de conclusionē præceptum. Nimis enucleandum.) Ne illud arguendū acumen ipsi officiat

officiat amplificationi: quod ipse ostendit, Minuta est omnis diligentia, hoc est, si humilis & delecta. Ad delectationē.) Hoc est, in demonstratiuo genere. In cohortationibus.) Id est, in deliberatiuo. In iudicijs.) Iudiciali genere. Accusator misericordiam.) Vt in pupillo compilato. Et defensor iracundiam.) A falso & a pessimis accusatum se hominibus dicat.

Enumeratio reliqua est, nō vnquam laudatori, suasiōi non saepe, accusatori sapius quā reo necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt: si aut memorię diffidas eorū apud quos agas, vel interuallo tēporis, vel longitudine oratiōis: aut frequētatis firmamētis orationis, & breuiter expositis, vim est habitura caussa maiorē. Et reo rarius vtendū est, quōd ponenda sunt contraria, quorum dissolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memorię suscepta videatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

STREBAEVS.

REPERITIO repetitio, quod ait Quintilianus, & cōgregatio, quę Græce dicitur ἀνακεφαλαιωσις, a quibusdam Latinorū enumeratio, & memoriā iudicis reficit, & totam simul causam ponit ante oculos, & etiam si per singula minus mouerat, turba ualet. Enumeratio laudatori nunquam, & suasiōi

non

non saepe necessaria. Illę memorię auditorum non diffidit, quia nihil periclitatur. Genus est ad uoluptatem ferē comparatum, fufum, copiosum, securum: in quo tam multa repetendo, noua quędam duceretur oratio. Hic sententiam dicit eam quam diceret si non uteretur argumentis. Studet breuitati, neq; uersatur in caussa tam molesta, quā qui iudicia tractāt. Adde, quōd in utroq; genere sunt rerū expositiones & amplificationes, quę repetitione decrescūt. Nihil obest tamen aliquādo breuiter argumenta firmiora collegisse, ut quid efficiatur ex illis, apertē cognoscat auditor, præsertim in cōfusione caussa. Quod si fiet, nō erit tamen enumeratio necessaria, præsertim in laudatione, quā possit sine ullo periculo omitti. Enumeratio accusatori sapius quā reo necessaria, quia multa iactat accusator, infirma forte singula, sed quę tandē collecta turbę multitudine roborantur. Reo ponēda sunt cōtraria, quorū dissolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sic ille paulō post. Sensus est, reo ponēda sunt cōtraria ijs quę obiecit accusator, quorū dissolutio & refutatio in breuitate & angusta enūeratione minus intelligetur, aculei pungent, hoc est, accusatoris frequētata firmamēta, repetitione defensoris iterū feriēt aures, pungēt animos, & cōparata breui dissolutioni, maiorē uim habere uidebuntur. Non sunt aculei defensoris argumenta, sed acria illa tela quę uehementer intorsit accusator, ut aurē ferirent, quę quidē reo ponēda sunt, si medelā cōtrariam in enūeratione uelit adhibere. Posteaquā præcepit a quo fiat enūeratio frequētius, & in quo genere causarum, tēporis assignat opportunitatē. Fit igitur aut quia memorię disceptatorū diffidit orator, aut quōd frequētatis firmamētis, id est argumētis unū in locum stipatis, uim est habitura caussa maiorē. Memorię diffidit eorum apud quos agit, uel interuallo tēporis, si quis eandē causam multos dies egit: quod

o

sape

sape accidebat in difficilioribus causis, ut ultra decimum diem agēdo producerentur. uel longitudine orationis, quæ memoriā confudit. Cicero paucis enumerationē conficit in frumentaria, pluribus in ultima actione, modice in oratione pro Cecinna. Quū iudiciū de ui sit, is qui arguitur, uim se hominibus armatis fecisse fateatur, & quæ sequuntur. Ea est enūeratio pro reo. In enūeratione uitandū, ne ostentatio memoriæ suscepta uideatur esse puerilis. Etenim puerile est artis memoriæ signū dare, ostentare ingenii, præ se ferre nimiam diligētiā: quod fecisse multos hac præceptione monstrat. Ergo singula delibanda ser uato rerum pondere.

V A L L A.

Et reorarius.) Raro contingit ut reus enumeratione utatur, quoniā cōtraria ab accusatore sibi referēda sunt. Quo rum.) Subaudi, enumeratorum, breuis ponatur dissolutio. Aculei pungent.) Hoc est, acumen inuētionis & respon sionis: ut quēadmodū animalii aculei in cutem figuntur: ita uis argumentorū animos audientium percellat: ac sicut accusator ipsum reum multitudine, ita reus accusatorem acumine urgeat & obtundat. Deniq; Cicero in Rhetoricis conclusionē in tres diuidit partes, enumerationē, indignationē, cōquestionē. & in indignationē quidē, quindecim: cōquestionē uerō, sexdecim locis tractandam esse docet. Verūenim uero quoniam exēplis ple runq; magis, quā præceptis cōmonemur, atq; erudimur, exi stimo utriusq; eminentissimi Oratoris, Græci alterius, & alte rius Latini exēplis ostendere, & quomodo enumerandum, & quomodo amplificandum in peroratione esse uideatur. Ampli ficationis itaque unicum, cum multa sint, exemplum satis erit Ciceronis pro Cælio, Quare obtestor, oroq; uos iudices, ut qua in ciuitate paucis diebus his Sextus Clodius absolutus sit: quem per biennium, aut ministrum seditionis, aut ducem uidistis: qui

ades

edes sacras, qui cēsum po. Ro. qui memoriā publicā, suis manibus incēdit: hominē sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine for tunis, ore, lingua, manu, uita omni inquinatū: qui Catuli monu mentū afflixit, meā domū diruit, mei fratris incēdit: qui in pala tio atq; in urbis oculis, seruitia ad cādē & inflamandā urbē in ciuitate in ea ciuitate ne patiamini illū absolutū muliebri gratia, M. Celiū libidini mulieris cōdonatū: ne eadē mulier cū suo cōiuge, & fratre turpissimū latronē eripuisse, & honestissimū ado lescētē oppressisse uideatur. Demosthenes uerō de Haloneso, Καὶ πάντῳ τῷ ὑποσολῶ τινὲς εἰ ἐφάσαν γεγεῖα φθαί. οἱ πολλοὶ δὲ δικαιοσύνην ὑφ' ὑμῶν, ἢ φιλιππομισοῦντο. ἐκείνῳ μὲν γὰρ ἐαυτῷ κτώμεν καὶ δόξαν καὶ μεγάλα ἀγαθὰ, πάντα κατ' ὑμῶν πράττει. ὅσοι δὲ Ἀθηναῖοι ὄντες, μὴ τῇ πατρίδι, ἀλλὰ φιλιππῷ εὖ νοικῶν ὑποσολῶν, προσήκει αὐτῶς ὑφ' ὑμῶν κακῶς ἀρλωλέναι εἴπερ ὑμεῖς οὐ ἐγκέφαλον οὐ τοῖς κροτάφοις, ἀλλὰ μὴ τῶν πτέρων καταπιπᾶτε. Atque epistolam hanc quidem recte esse scri ptum dicebant: qui multo iustius odio uestro digni sunt, quā Philippus. Ille enim sibi gloriam, & magna commoda compa rans omnia contra uos agit, qui uerō Athenienses cum sint, beneuolentiam non patrie, sed Philippo ostentant, par est, ut ij à uobis mali malè perdantur: si modò cerebrū uos in temporibus, non etiam in talis inculcatum gestatis. Enumerationis au tem pulcherrimum est Ciceronis septimæ actionis in Verrem, cum inquit. Nunc te o Iupiter Optime Maxime, cuius iste donum regale, dignum pro tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque ista arce omnium nationum, dignum re

o 2 gio

gio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatū, atque promissum, per nefariū scelus de regijs manibus extorsit: cuiusq; sanctissimū, et pulcherrimū simulacrū Syracusis sustulit: teq; Iuno regina, cuius duo sana duabus in insulis posita. et totus ille locus, quem, ut pote paulō longiorem, annotare super sedimus, praesertim cum eo monstrato, quilibet sibi cum possit uendicare. Demosthenes uerō contra Aristocratem, Ο πρῶτος νόμος ἄδικος εἴρηκε, ἅν τις ἀρκεῖν τινα, τὴν βελήν δικάζει. ὁ δ' ἅν τις ἀρκεῖν δύνης γέγραφε ἀγώνιμος εἶν. ἥ το φυλάττει, καὶ μέμνη, ὅτι πάντων γυμνασίων ὅτι τῶ κρίνει τὸ μὴ δίδόντα κέλευσιν ἐκδοτοῦ ποιεῖν. ὅκ ἐὰ μεταταῦτα ὁ δίδότης νόμος ὅδε τὸν ἐκλωστήα ἀνδροφόνου λυμαίνεσθαι, ὅδε χρύματα πρᾶττει. ὁ δ' ἅν τῶ ποιῇ ἀγώνιμος, πάντα ταῦτα δίδωκεν. ὡς γὰρ τοῖς λαβῶσι εἶσαι ποιεῖν, ὅτι ἅν βέλωνται. ἀπαγγεῖν ὁ νόμος ὡς εἰς θεσμοθέτας κέλευσιν. καὶ τὸν καὶ τῆς πεπονητότης λάβη τις πατριδῆ. ὁ δ' ἀγώνιμος αὐτῶ τῶ τὴν αἰτίαν ἐπενεγόντι δίδωσι ὡς αὐτῶν, καὶ τῆς ἀλλοτρίας πονεῖν λάβη. ὅστις ἐφ' οἷς ἀδικήμασι δίδωκεν ἀρκεῖν, ὁ νόμος, ὁ δ' ὅδε ἱερῶν, καὶ ὡς τῶ τοῖς κτείνῃ δίδωσι ἐκδοτοῦ τὸν ἀπὸ ἀφαιρέτου γν τοῖς νόμοις, ἅν τις πάθῃ τι καὶ τὸν, δίδωσι ὁ νόμος κέλευσιν ἀπαγγεῖν πρῶτον. ὁ δ' ἐν ἀντιῶν ὅδε μίαν κρίσιν ὅτε αὐτὸς εἰπῶν, οὐτε παρ' ὧν ἀξιοῖ λαβεῖν αἰτίνας, ἀγώνιμος ἐποίησε. καὶ τις ἀφαιρέτῃ, πᾶσι χρύματα ἐκδοτοῦ ποιεῖ. τὸ ἀνδροφόνου, παρ' οἷς ἅν ὁ ἀφαιρέσας

ἅς δ' ἅν μὴ δίδωσι δικας, κελύδουσι οἱ νόμοι μέγε τριῶν εἶν. ὁ δ' ἅν ἀφαιρέται τις τοῦ ἀγόντα, μὴ βελήν πῶς δικας ἐκδοῦναι, δύνης ἐκδοτοῦ ποιεῖ. ὅκ ἐὰ νόμος ἅν μὴ τὸν αὐτῶν ὡς τῶσι τιθῇ τις, ἐσφέρειν. ὁ δ' ἐπ' αὐτῶν γράφει ψήφισμα ἰδίῳ. ὅκ ἐὰ ψήφισμα ὁ νόμος κελύδου εἶν νόμος. ὁ δ' ὅκ ἐπ' αὐτῶν ποσόντων νόμων, ψήφισμα ποιεῖ κελύδου, ὅς νόμος ἀναιρέτων ταῦτα φυλάττει, καὶ μέμνη μείναι κελύδου. Prima lex aperte dixit, Si quis quēpiā interfecerit, Se natus cognoscito. hic autem si quis interfecerit, statim addidit abduci ad supplicium licere. Hoc seruate, ac memorie mādare, omnium maxime cōtrariū esse iudicio, nullo dato iudicio, ad supplicium dedere. deinde nō sinit secūda lex ne cōdenatū qdē homicidā uiolari, ac pecunias ab eo exigi. His uerō dū permittit abduci, omnia ista concessit. Erit enim in potestate illorū, q abduxerint, omnia suo arbitratu facere. Abduci præterea lex ad Thesmothetas iubet, atq; ita demū, si in necati patria sit, a quopiā deprehensus, hic autē illi ipsi qui crimē intēderit, permittit priuatā suā in domū abducere, uel si alicubi in aliena patria sit cōprehensus. Sūt delicta ob quā lex cōcessit interficere. hic autē, si ne ulla exceptione, si ob hāc delicta qd interfecerit, abduci permittit eū, quē leges noxae exemerūt. Si cui tale qppia cōiugisset, ab eo primū rationē iudicio exigi lex imperat. hic autē nullū iudiciū neq; ipse pmittēs, neq; a quibus accipi putat oportere, requirēs, abducēdū dedit. Ac si quis exemerit, confestim foederū exortē esse iubet. Pignerationes in eos, apud quos homicidā fuerit, si causā nō dicant, ad tres usq; leges statuūt. hic uerō, si qd abducēti exemerit, qd nollet causā indicta dedere, hūc statim foederū exortē facit. Non patitur lex legem, nisi propter

omnes ferat ut promulgari. Hic autē unius hominis causa priuatim decretū scribit. Nō sustinet lex decreti maiore uim atq; auctoritatē esse, quā legis. Hic autē cū tot sint leges, decretū ratum facit, leges interea abrogans. Hæc seruate, ac memoriæ mandantes in consilium ite.

C.F. Quoniā & de ipso oratore, et de oratione dixisti, expone eū mihi nūc, quē ex tribus extremum proposuisti questionis locū. C.P. Duo sunt, ut initio dixi, questionū genera: quorū alterū finitū temporibus & personis, controuersia, causam appello: alterum infinitū, nullis neq; personis, neq; temporibus notatū, propositum uoco. Sed est cōsultatio quasi pars causæ quædā, & controuersia. Inest enim infinitū in definito, & ad illud tamē referūtur omnia. Quāobrem prius de proposito dicamus, cuius genera sunt duo: cognitionis alterū: eius sciētia est finis, ut uerū ne sint sensus: alterū actionis, quod refertur ad efficiendū qd: ut si quærat, quibus officiis amicitia colēda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit nec ne, qd sit, quale sit. Sit nec ne, ut, ius in natura sit, an in more. Quid autē sit, sit ne ius id qd maiori parti sit uile. Quale autē sit, iuste uiuere sit nec ne uile.

STREBAEVS.

IN treis partes distributa est omnis doctrina dicēdi: in ipsam uim oratoris, deinde in orationem, tū in questionem. Nunc de quæ

quæstione tertia parte, quæ est materia Rhetorices. Nec enim si cadit in præcepta, ideo nō est materia rhetorica. Est autē quæstio, quæ in utraq; partē disputationē trahi pōt. Quæstio infinita, in qua aliqd generatim queritur, ut, expetēda ne est eloquentia? Quæstio finita, in qua qd in personis atq; certa & cōstituta re queritur. Necesse est qd aut de toto genere questiones fieri, aut de eius aliqua parte: ut toto genere parricidij, uel de uno aliquo parricidio: ut de uniuerso hominum genere, aut natione, aut ordine, uel de uno, paucis uel certis. Nā infinitū, nō tantū genus, sed etiā speciē in hac parte cōplectitur. Sic natura rerū duas genuit questiones, certā, et incertā. Prior ex singulis, uel tāq; singulis, quæ logica indiuidua à Grecis ἀτομα dicuntur. Altera ex tota specie, uel uniuerso genere. Quæstio infinita dicitur cōsultatio, de quo nomine supra diximus. dicitur & propositū, quod est Græce θέσις. Quæstio finita causa dicitur, et controuersia. Querat aliquis, cur & hic, & secūdo lib. de Oratore finita quæstione solis cōprehēdat personis & temporibus, quod latius in Topicis metiatur? Causa, inquit, certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisq; eorū. Nā & controuersia sunt de loco solo, de certa actione, de certo negotio. Arbitror eū personas & tempora ut frequentiora posuisse, in quibus ea quæ sunt eiusdē rationis, intelliguntur. Cōsultatio est tanquā genus: & ideo pars causæ quædā, et controuersia, quia inest infinitū in definito, sicut in specie genus, quod explicabamus per definitionē. Homo est animal rationale. Duæ sunt partes hominis, animal quod est genus: rationale, quæ differētia est. Aut cōsultatio dicitur pars causæ, quia causa ex peristasi & proposito cōficitur, ut antē diximus. Ad genus tamē referūtur omnia, ut partes referūtur ad totū, summamq; cōprehensionem. Genus itaq; natura postremum, arte

et tractatione primū. quamobrē incipit à consultatione. Scio Aristotelē et Porphyrium dicere genus esse natura primum: sed alter species fecit eternas, alter posuit ideas Platonis. Ego uerò dico et tota primas esse substantias, ut Aristoteles: species autem et genera secundas: et partes natura toto priores, et species genere, eodem modo: et eum fuisse ordinem rerum conditarum, aliam esse naturam logicam, qua genus si tollitur, perimit speciē, non species genus, alia naturā physicā, de qua loquor. Aristot. in Politicis dicit totum prius esse natura partibus, sed prius intelligit excellētius, nam ibidē ostendit ciuitates à societatū partibus duxisse originem. Questionis infinita genera sunt duo. Cognitionis alterū, cuius finis est sciētia. Alterū actionis, quod refertur ad efficiendū quid. Etenim in mortalius solus homo rerū uim naturamq; speculatur, et illius proprie sunt quæstiones. Si quid inquirat cognoscendi gratia, non agendi, quæstio est contemplationis, ut uerū ne sint sensus, an ne fallaces? Sol ne maior est terrā ubi cōcrescunt pluuiæ? unde sit tonitruū? sunt ne octauo cœlo positæ stellæ? et innumerabiles eiusmodi quæstiones, quæ in philosophia tractantur. unde quæstio infinita à quibusdam quæstio philosophica nominata est. Hæc et similia sunt animi notiones, et ornamenta, ad agendū non ita necessaria. Si quid inquirat homo agēdi causa, quod uel persequatur tanquam bonū, uel fugiat tanquam malum, quæstio est actionis. His duobus membris omne propositum cōtinetur: quia si quæstio est humane perscrutationis, homo aut tantum scire cupit, aut etiam agere sciendo. Necesse est his duobus omnia contineri. Dicat aliquis, Hæc diuisio conuenit etiam controuersie, ac finitæ quæstioni: ut quæsitum est, an Socrates esset omnium sapientissimus, quod est contemplationis: et an idem uiolasset religionē, quod est actionis. Existimo utriusq; partis esse

esse diuisionē. Sic enim confirmat in Topicis, Quæstionū, quæcunq; de re sint, duo sunt genera: unū cognitionis, alterū actionis. Quod nō magis absurdū, quā diuisionē proximā utriusq; quæstionis esse cōmunē, sit nec ne? quid sit? quale sit? Cur ergo tribuuntur infinitæ quæstioni? Quia quod in genere monstratū est, illud in specie quoq; planū factum est. Quæstio speculationis igitur in tria genera partitur, Sit nec ne? quod est cōiecturæ: Quid sit? quod est definitionis: Quale sit? quod est qualitatis. Plura de re queri nō posse, antē demonstrauimus: quoniam si rem non cōstat esse, sit nec ne queritur. Si constat, aut de accidentibus agitur, aut de eo cui accidit. Hic quid sit, illic quale sit, queritur. Exempla nō sunt huius interpretationis. Hoc nosse satis est, sensus plerūq; ueros haberi. Nam Aristot. lib. de sensu existimat in propria materia nō decipi sensum, ut oculū in ueris coloribus, aliquādo in cōmuni decipi, ut oculum in figura ac magnitudine. Cicero primo de Finibus, Quod porro animo cernimus, id omne oritur à sensibus: qui si omnes ueri erūt, ut Epicuri ratio docet, tum deniq; poterit aliquid cognosci et recipi. Quos qui tollūt, et nihil posse percipi dicunt, ij remotis sensibus, ne id ipsum quidem expedire possunt, quod differunt. Hisce uerbis fuisse rem cōtrouersam de sensibus, ostendit, et ea de re suam pronūciat sententiā. Ius tum natura, tum more cōstat, ut omnibus est notū. Nam è iure naturali profluxere bonæ leges, boniq; mores. Nō semper ius esse, quod maiori parti sit utile, indicarūt ij qui à legibus agrarijs abhorruerūt, quiq; passim uenari piscari ue prohibuerunt. Iuste uiuere utile est, si utile ab honesto non separet. Quibus officijs colatur amicitia, cognoscas ex eiusdē libro de Amicitia. Amico cōcedenda sunt omnia usq; ad aras et Deos, ut dicebat Pericles. Gellius de hac re, capite tertio libri primi. Cicero de amicitia paucis cōplectitur. Virtus inquam,

C. Fanni, & tu Q. Muti, & cōciliat amicitias, & conseruat. In ea est enim cōuenientia rerū, in ea stabilitas, in ea cōstātia. Aristoteles Ethicorū VIII. Quatenus cōmunicant, eatenus est amicitia. Eodē modo se habet iustitū: & prouerbiū recte ea quæ sunt amicorū, cōmunia dicit esse. Est enim amicitia in cōmunione quadam, atq; societate. Hec ille.

V A L L A.

Duo sunt. Duabus expositis libri partibus, & perinde generibus, qd' in ui Oratoris est, et qd' in orationis partibus: tertium restat genus quod in questione positum est. Repetit ergo quod à principio dictum est, duo esse questionum genera, infinitum unum, finitum alterum. Itaque infinitum, quod propositum uocat, in duo rursus diuidit genera, sicut et in duobus præterea alijs tradit locis in lib. de Oratore, ac in Topicis, et quoniam plurimum, tametsi idē dicat in lib. de Oratore, differre uideatur, non alienum putamus eius hic uerba referre, ait itaque, Omnis igitur res eandē habet naturā ambigēdi de qua queri & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptetur, siue in his causis, quæ in ciuitate, & in forēsi disceptatione uersantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendū, aut ad agēdi uim rationemque referatur. nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur: ut, Virtus suam ne propter dignitatē, an propter fructus aliquos expetatur. aut agendi consiliū exquiritur: ut, Sit ne sapienti capeſſenda Respub. Cognitionis autē tres modi, coniectura, definitio, & ut ita dicā, consequutio. nam quid in re sit, cōiectura queritur, ut illud, Sit ne in humano genere sapiētia. Quam autē uim quæque res habeat, definitio explicat, ut si queratur, quid sit sapientia. Cōsequutio autē tractatur, cum quid quamque re sequatur, inquiritur, ut illud, Sit ne aliquando mentiri boni uiri. Redcunt rursus ad coniecturā, eamque in quatuor genera

genera dispartiunt. nā aut quid sit, queritur, hoc modo, natura ne sit ius inter homines, an opinionibus, aut quæ sit origo cuiusque rei, ut quod sit initium legū, aut rerūpub. aut causa & ratio: ut si queratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant. aut de immutatione, ut si disputetur, num interire uirtus in homine, aut num inuitum possit conuertere. Definitionis autem sunt disceptationes, ut cum queritur quid in communi mēte quasi impressum sit: ut si differatur, id ne sit ius quod maxime parti sit utile. aut cum quid cuiusque sit proprium exquiratur, ut ornate dicere propriū ne sit Oratoris, an id etiā aliquis præterea possit. aut cum res distribuitur in partes, ut si queratur, quot sint genera rerum expetendarū: aut, sint ne tria, corporis, animi, externarumque rerū. aut cum quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur: ut si queratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autē duo prima questionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut si differatur expetenda ne sit gloria. aut ex cōparatione, laus, an diuitie magis expetendæ sint. Simplicium autem tres sunt modi, de expetendis fugiendis uel rebus, ut expetendū ne honores sint, nū fugiēda paupertas. de æquo, aut iniquo, æquum ne sit ulcisci iniurias etiam propinquorū. de honesto, aut turpi, ut hoc, sit ne honestum gloriæ causa mortem obire. Cōparationis autem duo sunt modi, unus, cum idē uel sit, an aliquid intersit queritur: ut metueret & uereret, ut rex & tyrānus, ut assentator et amicus. alter, cum quid præstet aliud alij queritur: ut illud, Optimum ne cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. atque eadem disceptationes, quæ ad cognitionē referuntur, sic ferē à doctissimis hominibus describuntur. Quæ uerò referuntur ad agendum, aut in officij descriptione uersantur, quo in genere quid rectū faciendumque sit, queritur: cui loco omnis uirtutum et uitiorum

rum est solua subiecta: aut in animorū aliqua permotione, aut gignēda, aut sedanda, tollēda ue tractantur. huic generi subiecte sunt cohortationes, obiurgationes, cōsolationes, miserationes, omneisq; ad omnē animi motū et impulsio, et si ita res se vet. mitigatio. Vt verine.) Nam a philosophis quæsitū est, εἰ ἀληθεῖς αἱ αἰσθήσεις ἢ αἱ φαντασίαι. id est, An ueraces sint sensus, et imagines. Τὰς μὲν αἰσθήσεις, ἀληθεῖς, τῶν δὲ φαντασιῶν τὰς μὲν ἀληθεῖς, τὰς ἢ ψευδεῖς. καὶ ἢ μὲν αἰσθήσεις μοναχῶς ψευδοποιεῖται κατὰ τὰ νοητὰ, ἢ ἡ φαντασία διχῶς. καὶ γὰρ αἰσθητῶν φαντασία ὄσι καὶ νοητῶν. Id est, Sensus quidē esse ueraces, imaginationum autē quasdam esse ueraces, fallaces alias. Ac sensus quidem unico modo fallit, per intellectilia: imaginatio autē bifariam. est enim tum sensilium rerum imaginatio, tum etiam intellectilium. Quibus officijs.) Vt an propter amicos ab honestate aliquādo declinādū sit: quod Aulus Gell. quoq; querit, et a plurimis quæsitū fuisse ostendit. Vt ius in.) An ius naturale dici possit: an in consuetudine collocatū. Sanē, ut Vlpianus inquit, ius aliud publicū, aliud priuatū. Publicū ius est, quod ad statū rei Romanæ spectat. Priuatū est, quod ad singulorū utilitatē pertinet. Sūt enim quædā publicē utilia, quædā priuatim. Publicū ius, in sacris, et sacerdotibus, et magistratibus cōsistit. Priuatū ius tripartitū est: collectū est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus. Ius naturale est, quod natura docuit omnia animātia. Nā ius istud non solum humani generis propriū est, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur: auiū quoq; cōmune est, et c. Ius gentium est, quo gentes humane utūtur: quod a naturali recedere facillē licet intelligere: ueluti, ut inquit Pōponius lib. v. i. erga Deum religio, ut parētibus et patriæ pareamus.

mus. ac ut Hermogenes lib. i. inquit, ex hoc iure gentiū introducta bella sunt, discretæ gentes, regna cōdita, dominia distincta, agris termini positi, ædificia collocata, cōmercium, emptiones, uenditiones, locationes, cōductiones, obligationes instituta. Ius ciuile, inquit Vlpianus lib. i. Instit. est quod neque in totum a naturali, uel gentium recedit: nec per omnia ei seruit. Itaq; cum aliquid addimus, uel detrahimus iuri communi, ius propriū, id est, ciuile efficimus. Papin. autē lib. i. Dige. Ius ciuile, inquit, est, quod ex legibus, plebiscitis, senatuscōsultis, decretis principum, autoritate prudentiū uenit. Ius prætorium est, quod Prætores introduxerūt, adiuuandi, uel supplēdi, uel corrigendi ciuilibus gratia propter utilitatē publicā. quod et honorarium dicitur, ab honore Prætorum, sic nominatum.

Actionis autē duo sunt genera. Vnū ad persequendū aliquid, aut declinādū: ut quibus rebus adipisci gloriā possis, aut quomodo inuidiā vitetur. Alterū quod ad aliud quod commodū, vsumq; refertur, ut quē admodū sit Respublica administrāda, aut quemadmodum in paupertate uiuendum.

S T R E B A E V S.

TRI A sunt rerū genera nostræ mortalitati comparata: quædā bona, quæ natura persequimur, ut gloria: quædā mala, quæ declinamus, ut inuidia: quædā media, ut paupertas, et administratio reipublicæ, quibus et bene uti, et abuti possumus. Hinc quæstiones actionis: Vna de bono persequēdo, et de malo uitando. altera de cōmodo usūq; rerū utroque uersus spectatū, quo pacto uertamus in cōmodum nostrum. Sunt hæc et in ἐπιδόσεις et controuersia, Gloria uera uirtute comparatur.

Inuidia, modestiæ nomine, & aliorum commoditate uitatur, quod Augustus Cæsar optime uidit. Respublica administratur bonis legibus, maturo consilio, & uiribus consilio obtemperantibus. Hæc late patent, ut apud Platonem uidere est, & Aristotelem in Polit. In paupertate ita uiuendum, ut te tuo pede metiare, tuoq; sis contentus.

VALLA.

In paupertate.) An contentum esse oporteat ea conditione: an querendum quomodo possis ipsam deuitare.

Rursus autem ex cognitionis cōsultatione, ubi, sit nec ne sit, aut fuerit futurū ue sit, quæritur, vnum genus est quæstionis, pos sit ne aliquid effici: vt quū quæritur ecquis nam perfectè sapiens esse possit. Alterum, quemadmodum quidque fiat, vt quonam pacto virtus pariat, natura ne an ratione, an vsu. Cuius generis sunt omnes in quibus vt in obscuris naturalibusq; quæstionibus causæ rationesq; rerum explicantur.

STREBÆVS.

Q. VÆSTIO infinita coniecturalis est præteriti tem poris, & instantis, & futuri. Ea natura prior est. Hoc quærit, possit ne aliquid effici: quod est omnium primū. Si nō potest fieri, subsistimus. Si potest, ultra progredimur. & proximū est in uenire causam unde aliquid oriatur, & quemadmodū quidq; fiat, quod Physicorū propriū est, causās rationesq; rerum explicare. sed & orator persepe retrolegit causas, ut effecta deprehendat. Id esse Physicorū, naturamq; contemplantiū, demon strat his uerbis. In quibus ut in obscuris naturalibusq; quæstio nibus

nibus causæ rationesq; rerum explicantur. Causa refertur ad quæstionē an sit, ut ait in Topic. Nam rem esse tum cognosci mus, quaq; ratione fiat intelligimus, quū causas eius & prin cipia scimus. Sapiētia duplex est, una philosophiæ eius quæ natura potest homini contingere: & hac aliquis perfectè sapiens esse potest: ut is qui Aristoteli felix est in uita contemplationis. Altera perfectæ summæq; uirtutis, quam Stoici negant cuiquā contigisse. Hoc modo nemo perfectè sapiēs esse potest, nisi nu minis afflatu longe ultra cōmunem hominū conditionem euo larit. Virtutem à natura seminariū, ab ratione usuq; incremen tum accepiisse Cicero docet in officijs. Aristoteles negat uirtu tes esse naturales, quia sint habitus ratione usuq; contracti. Sed & ipse de uirtute naturali facit mentionem vi. Ethic. Ad for titudinem, inquit, & ad temperantiam nati, & ceteras ex ortu uirtutes habere uidemur, sed tamē quærimus aliquid aliud quod est proprie bonum. Certè à temperamento corporis est inclina tio, à ratione & usu uirtutis perfectio.

VALLA.

Rursus autem.) Primum genus quæstionū, quod in co gnitione uersatur, hic trifariam diuidit: in Topicis autē m qua tuor partes: Cōiecturæ, inquiens, ratio in quatuor partes distri buta est. quarū una est, cūm queritur, sit ne aliquid: altera, unde ortum sit: tertia, quæ id causa effecerit: quarta, qua de muta tione rei queritur. Ecquisnam.) Quoniam solus est Deus sapiens. Quonā pacto.) Natura ne, an ratione, an usu. Nā sunt qui dicant naturalem esse: quæ si ita sit, omnes utiq; homi nes, cūm ab eadem uinaturæ oriantur, uirtutem habebūt. Item quod à natura est, laudabile non est: quoniam mutari nō potest. non igitur uirtus erit laudabilis, atqui mutari potest, sicut & uirtum, non ergo à natura. Sunt qui apud Platonem dicant eam

eam diuino cōcessu traditam hominibus. Sunt tamen etiam uirtutes naturales: sed illæ nō morales dicuntur, ut appetēdi escam, concoquendi, & id genus aliæ. Alij porrò, uirtutes morales in ratione esse collocatas protulerunt: quoniam cum prudentia in ratione posita sit, & à prudentia omnes morales uirtutes dirigantur: ipsas in ratione positas esse duxerunt: quod tamen non sequitur. Nam tam ex esse etibus, qui à parte oriuntur irrationales, quàm ab ipsa proficiunt prudentia, quæ de ratione manat. Alij porrò per ipsum, hoc est, assuetudinem fieri uirtutes putauerunt: quod frequenter actus habitus faciant. Naturalibusq;.) *Quæ sunt in naturali philosophia.*

Illius autem generis, in quo quid sit id de quo agitur, queritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandū est, aliud an idem sit, ut pertinacia & perseverantia. In altero autem descriptio generis alicuius & quasi imago exprimenda est, ut qualis sit auarus, aut quid sit superbia.

STRIBAEVS.

CONIECTVRAM partitus, ex ordine partitur definitionē. Duo sunt tēpora quā adhibemus definitionē. Si disputatur an aliud an idē sit, utrūq; definire oportet: quorumq; definitiones erūt uel persimiles, eadem esse iudicabimus, & cōtrā: ut perseverantia, & pertinacia sunt alia, non eadem. Perseuerantia est in ratione bene constituta, stabilis permanēsq; constantia: Pertinacia, in ratione male constituta firma permansio. Aristoteles, v. l. Topic. Videndum si genus utriusq; nō idē, sed hoc quidem bonum, illud autem malum, hoc uirtus, illud scientia. Et si genus est idem, an differentie de utroq; non dicantur.

Tradit

Tradit alia præcepta quibus cognoscamus idē & aliud. Transcribere nihil est necesse. Alterum definiendi tempus est, quando uim naturamq; rei breui descriptione uolumus explicare. Id fit dupliciter, aut accidentium enumeratione rerum imaginem exprimimus, ut si pingas auarum suis coloribus: aut genere ac proprietate uim totam comprehendimus: ut, superbia est animi elatio prætergrediens meritos honores.

VALLA.

Illius autem generis.) In topicis uerò aliquanto secus dicit: quod tamen in idem recidere uidetur. ait enim, Cum autē quid sit queritur, notio explicanda est & proprietas, & diuissio, & partitio. hæc enim sunt definitioni attributa. addit etiam descriptio, ut pertinacia & perseverantia. Varro de lingua Latina ad Ciceronem: A' quare sit, inquit, pertinacia cum queritur unde, dicitur esse à pertendendo. in qua re sit impositum. dicitur cum demonstratur, in quo non debet pertendi, & pertendit, pertinaciam esse, quod in quo oportet manere, si in eo perstet perseverantia sit.

Tertio autem in genere, in quo quale sit queritur: aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic, ut honestum ne sit pro amico periculum aut inuidiam subire. De utilitate autē sic, ut sit ne utile in republica administranda versari. De æquitate vero sic, ut sit ne æquū amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodē genere, in quo quale sit queritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solū queritur quid hone-

p stum

stum sit, quid utile, quid æquū, sed etiam ex cōparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius, atq; etiam quid honestissimū, quid utilissimū, quid æquissimū: cuius generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas vitæ. Atq; ea quidem quæ dixi, cognitionis sunt omnia.

STREBÆVS.

HÆC est partitio qualitatis, quæ tertia fuerat in speculatione. In qualitate aut simpliciter quæritur, aut cōparate. Cōparate quærimus dupliciter, aut cōparatione facta duorū, aut multorū superlacione: in qua re nulla est difficultas. Cicero Offic. lib. i. Eorū autem ipsorum quæ honesta sunt, potest incidere sæpe contentio, et comparatio de duobus honestis, utrum honestius, qui locus est à Panætio prætermisus. Simpliciter quæritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate. Hic obrepit cogitatio, utrum ne omnia sint honesta? aut utilia? aut æqua? possit ne tam fusa qualitas hisce tribus partibus comprehendī? Ego quidē sic existimo, uoluisse Ciceronē tractare quæstiones pro oratorū dignitate: idcirco nullā habuisse rationem earū quæ rebus humanis utilitatē nullā ferunt: nec putauit artē esse proponendā de uilissimis quibusq; sed optima quæq; scribēda censuit, atq; speculatione dignissima. Valeant igitur argutuli nugatores, qui minutim sectis infinitis propē quæstionibus, arbitrantur ingenii summi uiri alta quadā speculatione superasse: quibus scū actum præclare uideretur, si ceteris tāti uiri partē essent assequuti: quæ quum reprehendunt, suspicionē de se relinquūt omnibus doctis, singularis ingenij uirtutes nō potuisse complecti. An potuerit esse Fabius? an fuerit? unde fuerit creatus? an arma ceperit? an in bello fuerit? an bellū gesserit in

Veien

Veientes? Nonne si constat bellum gessisse Fabium in Veientes, reliquæ sunt superuacuae quæstiones? Ergo si rerum qualitas in dubitationem uenerit, aut quæremus illa media, ut alborem, pallorem, frigus, sapores, odores, pondus, quæ raro perscrutatur orator: aut de bonis et malis agemus, in quibus oratoris fræ quæ uersatur oratio. Relictis itaq; uanioribus, ad meliora progressus, in treis partes bona et mala distribuit, in honesta turpia, in utilia, inutilia, in æqua iniqua: quæ quidē plurimum iuant oratorem, et in demonstratione, et deliberatione, et iudicio. Honestæ quid ab utilibus differant, sciunt omnes: quid ab æquis, nō item sciunt. Honestum, iuris est etiam summi: æquum, clementiæ, mitiorisq; iuris. Illud spectat officium citra turpitudinem: hoc et officium, et quid cuiq; bonum sit, obseruat. Æquum bonum, ut docet nos Aristot. v. Ethic. est emendatio legis ea parte qua deficit. Lex omnis in uniuersum scribitur. Fieri autem non potest, ut de quibusdam in uniuersum bene dicatur. Quod igitur omisit lex, id quod plerūque fit amplectens, illud supplet æquum bonumq;. Homo, inquit, bonus et æquus, qui non exacte iustum in deteriore exequitur partem: sed et si ad illud legem habet adiutricem, in mitius reducit. Honestum ne sit pro amico periculum subire? Pericula subiisse dicuntur Achilles pro Patroclo, Theseus pro Pirithoo, Pilades pro Oreste, Nisus pro Eurialo. In paupertate, inquit Aristot. ceterisq; calamitatibus unicū esse periculum amici putantur. Si ne utile in rebus administranda uersari? Vitale sanē, et honestum, si rempub. bene administras: quanquam Demosthenes aliq; multum philosophi, tum regē et reipub. periti ceteros ab eo munere terruerunt. Si ne æquum amicos cognatis anteferre? Gradus societatis collocat Offic. li. i. Ultimus est hominis alieni et ignoti: propior eiusdem gentis, nationis, lingue: interior homi-

p 2 num

num eiusdē ciuitatis: præterea familiaritatis. Arctior est colligatio societatis propinquorum.

V A L L A.

Tertio autem.) In Topicis autē aliter hunc locū tradit: inquit namq; Cum autem quæritur quale quid sit, aut simpliciter quæritur, aut cōparatē: simpliciter, expetendāne sit gloria: cōparatē, præponēdā ne sit diuitijs gloria. Simpliciu tria genera sunt, de expetēdo, fugiendōq; de æquo, & iniquo: de honesto, & turpi. Comparationum autē duo, unum de eodem, & alio: alterum de maiore, & minore.

Restat actionis locus, cuius alterum est præcipiendi genus, quod ad rationē officiī pertinet: vt quēadmodum colendi sint parentes. Alterū autem ad sedandos animos, & oratione sanādos, vt in consolādis mœroribus, vt in iracundiā cōprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrariū est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione sæpe faciendū est, vel gignendos, vel concitandos. Atq; ferē hæc est partitio cōsultationū.

S T R E E A E V S.

H A E C duo membra non tibi uidebuntur absolvere totum corpus actionis, nisi ppius inspicias. Proponamus igitur hic poni quæstiones, quæ utiliter oratione tractantur. Cōstituamus oratorem, qui proponat aliquid uel agendum, uel non agendum. Necesse est eum suadere quid ut bonū et utile, aut quid ut malum, & inutile dissuadere, aut animos quodāmodo afficere. Sic
duo

duo genera nascuntur, unū quod ad rationem officiī & uirtutis, alterū quod ad mouendos animos pertinet. Motus animorū duplices, alij grauiiores, alij mitiores. Rursum affectus sunt numero quatuor, ut antē dictū est: duo præsentium rerū, uoluptas, ægritudo: duo futurarū, cupiditas, metus. Metum ponit, & cupiditatē. Mœrorem & iracundiam refert ad ægritudinē. horū definitiones pete à superiore cōmentario. Affectu mitiore sedamus animos, grauiore motu cōcitamus. Similis erit partitio finitæ quæstionis. Nam est aut cognationis, aut actionis rerū singulariū. Et quærit an est, quid est, quale est, nec simpliciter, sed aliter & aliter, ut cōsultatio. Ad agendū autem pponit certa quædā persequenda & declinanda, & ad usum transferenda. Item officia quærit singula, uel motus animi. Nullum est ex ijs, quæstionū genus, quod non incidat in orationem. Orator enim treis habet status, & totidē quæstiones: multa q; loco disserit, nō ad agendum modō, sed etiam cognoscendum: id q; facit aliquādo generatim, sæpenumero singulatim: in quibus uersatur omnis ratio quæstionū. Quēadmodum colendi sint parentes, id ostēdit in officijs. In ipsa autē communitate sunt gradus officiorū, ex quibus quid cuiq; præstet, intelligi possit, ut prima dijs immortalibus, secunda patriæ, tertia parētibus, deinceps gradatim reliqua reliquis debeātur. Aristot. i. x. Ethicorū, Liberi parētibus alimentum ministrare, opē ferre, honore sicuti dijs exhibere debēt, & illis sine quibus non fuissent, potius quā sibi subuenire.

V A L L A.

Restat actionis locus.) Qui ad uirtutem, & uitiiū totus refertur. Quod ad rationem.) Vt totus Ciceronis Officiorum liber est. Alterum ad sedandos.) Vt cum consolamur, ut ipse in quæstionibus Tusculan. facit Cicero, &

p 3 præ

præterea plerūq; in orationibus: qui propriè locus est cōclusio-
nis, cum aliquid amplificamus indignationem cōmouemus, aut
in conqueſtionem descendimus.

C.F. Cognoui: sed quæ ratio est in his in-
ueniendi & disponendi, requiro. C.P. Quid
tur? Aliam ne censes, & non eādem esse, quæ
est exposita, vt ex eisdem locis ad fidem, &
ad inueniendum ducantur omnia? Collo-
candi autem quæ est exposita in alijs ratio,
eadem huc transfertur. STREBÆVS.

QVI θεῶν, & propositū tractare uolet, è definitione, ge-
nere, specie, differentia, alijsq; locis ducet argumēta: nec alia ra-
tione disponet, quā quæ sunt finitæ controuersie. At hæc ui-
dētur repugnare superioribus. dicebat enim, Collocatiōis in in-
finita quæſtione ordo est idem ferè quæ exposui locorū. In defi-
nita autem adhibenda sunt etiam quæ ad motus animorū perti-
nent. Illic diuersam statuebat collocationem: hic cōstituit ean-
dem. Dicemus utroq; modo thesin collocari posse, & ordine
locorū, & dispositione causse. Quamobrem subdiderat, Quū
de causſa dixero in qua est propositū, de utroq; dixero. Si do-
cere tantum uolumus, ordinem locorū seruare possumus: si do-
cere & mouere, eadē est dispositio consultationis, & cōtrouer-
sie. Ad hæc de inuentione potius quā de collocatione respō-
det, quod hæc uerba significāt, Ex eisdē locis ad fidem, & ad
inueniendum ducantur omnia. VALLA.

Collocandi autem.) Quæ est exposita in alijs, quam
tradidimus suprā, ubi de motu, & pariter de collocatione lo-
cuti sumus.

Cognita igitur omni distributione pro-
posi

positarum consultationū, cōtrouerſiarum,
causſarum genera restant omnino. Et earū
quidem forma duplex est: quarū altera de-
lectationē sectatur aurium alterius, vt obti-
neat, probet & efficiat quod agit, omnis est
suscepta contētio. Itaq; illud superius, exor-
natio dicitur, quod quum latum genus esse
potest, saneq; varium, vnum ex eo delegi-
mus, quod ad laudandos claros viros susce-
pimus, & ad improbos vituperandos. Ge-
nus enim nullū est orationis, quod aut vbe-
rius ad dicendum, aut utilius ciuitatibus
esse possit, aut in quo magis orator in cogni-
tione virtutū vitiorumq; versetur. Reliquū
aut genus causſarū, aut in prouisione poste-
ri tēporis, aut in præteriti disceptatione ver-
ſatur: quorum alterum deliberationis est,
alterū iudicij. Ex qua partitione tria gene-
ra causſarum extiterunt. Vnū, quod à me-
liori parte laudationis est appellatum, deli-
berationis alterum, tertium iudiciorum.

STREBÆVS.

PROPOSITAE sunt consultationes, & quæſtiones
infinitæ, ad quas referuntur omnia, ut ad genera prima. Subsist-
ent in ordine controuersie causse, quæ sunt finitæ quæſtio-
nes, in tria genera distributæ. In quo putet aliquis inſcite nos
affirmasse omnē consultationum diuisionem causse conuenire,
quia postea causſam diuidat. Superioris, inquit, genera sunt
p a tria

tria, sit nec ne, quid sit, quale sit. An nō hæc pertinent ad causam? Negari non pōt. At aliter ad propositū, aliter ad causam pertinet. Sanē est alia ratio generis, alia partis, sed quæstiones in arte proponuntur simplices, an est, quid est, quale est: ut utroque referantur. An non est contemplatio & actio rerū singularum, id est ὑπεθεσως, sicut & θεσως, An Scipio euerter Numantinos? actionis est quæstio definita. An Scipio satus est à serpente? contemplationis quæstio definita. At contemplatio generis est uniuersi. Hoc dicitur quia intellectus apprehēdit genus uniuersum, nō sensus, sed & intellectus à sensu capit singula, ac ducit in contemplationem. Et si scientia non est eorū, quæ sentiuntur, ab illis tamen colligitur: oportetq; percurrere, & explorare singula, ut perfectē sciamus uniuersa. Et tria genera postrema infinitæ quæstioni conueniunt. Nam & in genere laudamus, ut omnē uirtutem: & consultationes aliquādo cadūt in deliberationē. Pugnandum ne auxilijs, an ciuibus? Et thesis freuens est in iudicio, an ciuem perniciosum indemnatum liceat occidere? At sunt diuersæ proprietates. Quis nescit? Sed uocabula quæstionum sunt eadem, an est, quid est, quale est: quomodo, quo pacto? an laudabile, an utile? an æquum, an iniquum? Quid? nulla thesis sine hypothesi, nulla hypothesis sine thesi? Sunt igitur quæstiones utriusq; generis communes, sed aliæ diuersæq; rationes, quibus finitū distinguitur ab infinito. Sic Aristoteles quæstiones ponit simplices an sit, quid sit, an hoc insit illi, quamobrē insit? Quod tria genera causarum ferē tractat orator, ad eumq; deferuntur causæ, & finitæ quæstiones, subicit illi parti cui propius adhærere uidebatur: unde genera causarum dicuntur, non item consultationū. Id cognoscere nō erit operosum, si retro spectas iter. Vbi causam detulit ad oratorem litigator, primum cōtemplatur eius uim atq; naturam, & quo genere

genere dicēdi contineatur: deinde qui status quæstionis: postea ad quem finem contendat oratio: tandem qua probatione finē assequatur. Remotiores sunt status, & actiones, & contemplationes, quæ cadunt in probationem: quod qui spectauerit, uidebit apertius omnem quæstionum partitionē. Genus est causæ, quod sectatur aurium delectationē: demonstratio nominatur, & exornatio. Alterum contēdit, ut obtimeat, probet, efficiat quod agit. Id si uersatur in prouisione, id est, cautione posteritatis, deliberatio est: si in præteriti disputatione, iudicium. Ex qua partitione tria genera causarum nata sunt. Genus demonstrationis, inquit, latum, sanēq; uarium esse potest: quia nihil est in uniuersitate nature, de quo non aliquid in utraq; partem dici queat, aut ornandi gratia, aut improbandi, aut certe docēdi. Sed quoniam hominum præcipua laus est, hoc unū ex omnibus deligitur, ex quo cæterorum ratio cognoscatur. Posteaquam proposuit, quānam uteretur nomine demonstrationis, eam commendat. Nullum genus uberius ad dicendū, quoniam in eo explicare liberē potest orator omnes eloquētiæ uirtutes, eò quod magna ex parte cōparatum sit ad uoluptatem. Nullū genus utilius ciuitatibus, quia, quod paulō post affirmat, nō ad bene dicendum solum, sed etiā ad honestē uiuendū ualet. Hortatur ad uirtutes, reuocat à uitijs. Cōmendat bonos, uituperat improbos. Implet animos admirabili quodā amore uirtutū: quumq; plurimū orator in cognitione uirtutū uitiorumq; uersetur, non aliorū modo, sed suos ipse mores meliores efficit. Adde, quod deliberatio cōstat iisdē rebus aliter positis, honestis & utilibus. Aristoteles. aut orator est Rhetoricus. Et iudicia laude ac uituperatione miscentur. Vnde constat magnas generis huius esse partes, ideoq; principio non incommode tractari.

VALLA.

Propositarū. Quæstionum quæ sub thesi continentur.
p 5 Contro

Controuerſiarum.) Id eſt, cauſſarū quæ ſub hypotheſi, definitaq; quæſtione ſunt. Cauſſarum.) Prorſus ſuperſunt tractādū tria cauſſarū genera, demōſtratiū, deliberatiū, iudiciale. Delectationem.) Demōſtratiū genus dicit. Alterius vt obtineat.) Quæ eſt deliberatiui et iudicialis generis. Latum genus eſſe.) Laudando ac uituperādo. Saneq; varium.) Id eſt, admodum multiplex. Vnum ex eo.) Genus enim nullū eſt orationis, quod aut uberius ad dicēdū, aut utiliſ civitatibus eſſe poſſit. Quintilianus in huius generis tractādū exordio: Potiſſimū incipiā, inquit, ab ea quæ cōſtat laude ac uituperatione. Quod genus videtur Ariſtoteles atq; cū ſecutus Theophrastus, a parte negotiali, hoc eſt, πρᾶξι, ἀλλοτῶς remouiffe, totamq; ad ſolos auditores relegaſſe, et id eius nominis, quod ab oſtentatione ducitur, proprium eſt: ſed mos Romanus etiam negocijs hoc munus inſeruit. nā & ſuabres laudationes pendent frequēter ex publico aliquo officio, atq; ex ſenatusconſulto, Magiſtratibus ſæpe mādatur: & laudare teſtem, uel contrā, pertinet ad momentum iudiciorum: & iſſis etiā reis dare laudatores licet: & editi in cōpetitores, in L. Piſonē, in Clodii, et Curionē libri, uituperationē cōtinēt. & tamē in ſenatu loco ſentētiæ habiti ſunt. Reliquum autem genus.) Id eſt, reliqua duo genera quæ unū ſeparatū a ſuperiore genus facere videtur, quatenus illud in delectatione poſitū, in hoc autem aliquid, ut ſuprà dictum eſt, ſtatuit auditor.

Quamobrē de primo primū, ſi placet diſputemus. C.F. Mihi verō placet. C.P. Ac laudandi vituperandiq; rationes, quæ non ad bene dicendum ſolum, ſed etiam ad honeſtē viuendū valēt, exponā breuiter, atq; a prim

prīcipijs exordiar et laudādi et vituperādi. Omnia enim ſunt proſectō laudanda, quæ coniuncta cum virtute ſunt: & quæ cum vitijs, vituperanda. Quamobrē finis alterius eſt honeſtas, alterius turpitudine. Conficitur autē genus hoc dictionis, narrandis, exponendisq; factis, ſine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quā ad fidem faciendam aut cōfirmandam accommodatæ. Nō enim dubia firmantur, ſed ea quæ certa, aut pro certis poſita ſunt, augentur. Quamobrem ex ijs quæ antē dicta ſunt, & narrandi, & augēdi præcepta repetentur.

STREBAEVS.

PRINCIPIA laudādi & vituperādi ſunt, habere nota omnia quæ laudi, quæq; uitio cedūt. ea paucis amplectitur. Omnia, inq̃t, ſunt p̃fectō laudāda, quæ cōiuncta cū uirtute ſunt: & quæ cū uitijs, vituperāda. Omnes enim uirtutes, & omnia quæ referūtur ad uirtutes, iure laudātur. Ariſto. enumerare cōnatur omnia quæ laudari ſolēt. At, inq̃t Fabius nimīū multa dixit, nec tamē totū: quāobrē maluit Cic. paucis admodū cōprehēdere, quod ingenio quiſq; ſuo capere poſſet. Hæc ſi principia tenebit orator, ſinē ſibi proponet aut honeſtatē, aut turpitudinem: nō quod omnis demōſtratio tantū uerſetur circa honeſti quæſtionē (id enim Fabius improbat) ſed quōd ad eum finem præcipuū cōtendūt omnia: quem qui prouiderit, eō ſine ullis erroribus facilius perueniet. Hoc genus habet liberū p̃miū. De p̃mio cōmuniter antē dictū eſt. quā ratione adductus, o-

miſit

misit hanc partē. Cōficitur genus hoc dictionis, id est perpetua orationis, narrādis exponēdisq; factis, quibus etiā dicta & indicia quaedā uirtutū cōprehēditōi. Sic est demonstratio, perpetua quaedā factorū dictionūq; narratio. In ea nullae sunt argumentationes. Causam ponit hāc: quia non dubia firmatur, sed ea quae certa, aut pro certis posita sunt, augētur: quibus argumentationē adhibere, tā stultū est, quā lucē afferre Soli. Quae uerba sic accipimus, argumentationē, firmamq; probationē, & elocutionē distinctā, huic generi non esse necessariā, spargi tamē seminaria argumentorū, et ex alijs alia cōlūgi. Nā robustius est illud dicēdi genus, quod inspergit argumēta, quodq; loco dilatat argumentationē: quod & Cic. facit, & Quintil. probat, his uerbis. Vt desiderat autē laus quae negocijs adhibetur, probationē: sic etiā illa quae ostentationi cōponitur, habet interim speciem aliquā probationis. Quale sit istuc, intelligimus exemplo proposito. Cic. pro Milone, sumit in defensionē, Clodii fuisse insidiatorē. Hoc si ualere debet, necessariō probādū est, quia iudiciū est: non ita res habet in demonstratione. Idem proponit Antoniū decoxisse, uulgare scortū fuisse, Curioni prostitutū, familiārē Clodio in Tribunatu fuisse, & alia cōplura, quae non probat, quia genus est demonstrandi. Idem pro Cornelio Balbo, Pompeij uirtutes argumentatione firmat, quoniā etsi latus est, negocijs tamē adhibetur. Hoc & similia praecepta nō sunt aliqua necessitate firmata, sed his de rebus tradita, quae frequēter accidunt. Deinde si quae sunt argumentationes, nō tā sunt ad fidē faciendā accommodatae, quod propriū est argumentationis, quā ad animi motus leniter suauiterq; tractādos: ut sit potius amplificatio, quā illa simplicior argumentatio. Quod si genus hoc expositione constat & amplificatione, certē inuabitur his, quae de narrando amplificādoq; superiore loco dicta sunt.

Ad bene dicendum.) Quoniā queritur delectatio. Ad honeste.) Quoniā laudatur, & uituperatur. Alterius.) Hoc est, laudationis finis, est honestas. Alterius.) Id est, uituperationis finis, est turpitudine. Argumentationibus.) Itaq; & Quintilianus: Manifestumq; est, inquit, errare eos qui nūquā Oratorem dicturū, nisi de re dubia, putauerūt. an laudes Capitolini Iouis perpetuae, sacri certaminis materiae uel dubiae sunt? uel non Oratorio genere tractantur? Vt desiderat autē laus, quae negotijs adhibetur, probationē: sic etiā illa, quae ostentationi componitur, habet interim aliquam speciem probationis. ergo locus hic intelligendus Ciceronis est siue ullis argumentationibus acribus, acutis, uehementibus: ut sunt aliorum generum: ut tamen scias speciem argumentationum in hoc quoque genere aliquam adhibendam.

Et quoniā in his causis omnis ratio ferre ad voluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, utendum erit his in oratione singulorum verborum insignibus, quae habent plurimum suauitatis: id est, ut factis uerbis, aut uetustis, aut translatis frequēter utamur: & in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, & similia similibus saepe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerosē, non ad similitudinem uersuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam uerborum modo.

MATERIAM laudandi posuit, deinde finē, postea tra-
ctationē. Nunc addit ornamenta uerborū, & sententiarū. Quo-
niā in his causis omnis ratio, id est doctrina dicēdi, ad uolupta-
tem auditoris refertur, utendū erit insignibus, id est ornamentis,
quæ habent plurimū suauitatis. Insignia nō modō appellat insi-
gniores uerborū figuras, sed omnia uerba illustriora, quæ maio-
ri quodā lumine splendent: ut facta, ut uetusta, ut sonantia, ut
grauia, ut translata. Insigniores figuræ sunt, paria paribus, simi-
lia similibus relata, cōtraria, geminata, amplificationis figuræ.
His omnibus accedit numerosa circūscriptio, quæ suauis est pe-
riodus, & cōpositio, & ad aurīū uoluptatē pedibus excurrentis
oratio. Cicero in Oratore, Omnino duo sunt, quæ cōdiant ora-
tionē, uerborū numerorumq; iucūditas. In uerbis inest quasi ma-
teria quedā: in numero autē expolitio. Istorū quidē posuimus
exēpla, iterū tamen illustrasse locū non pigebit. Sumamus illud
de laudibus Siciliæ prouinciæ, quarta Actione in Verrē, Et quo-
niam quasi quedā prædia pop. Ro. sunt uectigalia nostra, atq;
prouinciæ quemadmodū propinquis uos uestris prædijs maxi-
mē delectamini, sic pop. Rom. iucunda suburbanitas est huiusce
prouinciæ. Iam uerō hominū ipsorum, iudices, ea patiētia, uir-
tus, frugalitasq; est, ut proximē ad nostrā disciplinā illam uete-
rem, nō hanc quæ nūc increbruit, uideātur accedere. Nihil simi-
le Græcorū, nulla desidia, nulla luxuria: cōtrā summus labor in
publicis priuatisq; rebus, summa parsimonia, summa diligētia.
Tres hic sunt numerosæ circūscriptiones, nō certis pedibus ad
similitudinem uersuum incedentes, quod uitiosum esset, sed ad
explendum aurīū sensum apto quasi quodam uerborū modo,
hoc est suauī quodā mensura atq; modulatione confectæ. Paria
paribus relata sunt periodo prima. Nā tria sunt mēbra eodem
propē numero syllabarū: nec enim syllabæ in parī relatione nu-

meran

merantur exactē, ut censet autor ille qui scripsit ad Herēnium.

Contraria sunt desidia & diligētia, luxuria & parsimonia.
Verbū factum, suburbanitas. Ad hæc repetitio uerborū, aggera-
tio, dissolutio coniunctionū, imago, similitudo, uerba sonantia,
grauia, epithetis aucta, in hac oratione breui reperiuntur. Trās-
latio est paulō antē, Cella penaria, nutrix plebis Romana: &
postea, Ara legum. Similia sunt eodē in loco, Sed ita reliquit or-
natam, ut esset idē monumentū uictoriæ, mansuetudinis, conti-
nentiæ, quum homines uiderent & quid expugnasset, & qui-
bus pepercisset, & quæ reliquisset. Nā paria referimus ad nume-
rū syllabarū, similia ad similiter cadētia, & desinētia, & uerba
finitima: ut possis, prosis: fama, flamma: de quibus multa. Quin-
tilianus in nono. Paria certē sunt quantitate: Similia qualitate.
Vetusta sunt,

Egregiē cordatus homo, catus Aelius Sextus,
Cethegus dictus ollis popularibus olim,
Qui tum uiuebant homines, atq; æuum agitabant,
Flos delibatus populis, & suada medulla.

Infinita sunt apud ueteres, non tum uetusta quum dicerentur,
sed iam uetusta si quis utatur: quod more Cicero. parce decen-
terq; faciendū est. Geminata, Vidit, uidit homo sapientissimus
quid se deceret. Geminatis autem omnis repetitio uerborum
includi mihi uidetur.

V A L L A.

Insignibus.) Id est, tropis & schematis, quæ orationem
comūt, poliūtq; & eis quæ suprā ipse cōmemorauit. Factis.)
Id est, nouatis. Vetustis.) Non tamen nimium ab usu remo-
tis, ut suprā diximus. quæ sequūtur omnia, iam dicta sunt, ubi de
elocutione locuti sumus. Versuum.) Admonuimus nam-
que in oratione uersum clausulam concludere, uitiosum esse.

Explen

Explendum aurium sensum.) Vt tantum periodus ten-
datur, ut uno spiritu possit enuntiari: nec breuius contrahatur,
quàm possit ipse spiritus protrahere, ac ut pedibus iam dictis
ambitus ille concludatur. Modo.) Id est, modulatu.

Adhibendaq; frequētius etiā illa ornamē-
ta rerum sunt, siue quæ mirabilia, nec opina-
ta: siue significata mōstris, prodigijs, oracu-
lis: siue quæ videbuntur ei de quo agimus,
accidisse diuina atque fatalia. Omnis enim
expectatio eius qui audit, & admiratio, &
improvisi exitus habent aliquam in audien-
do voluptatem.

STREBAEVS.

POSTEA QUAM leuiora posuit ornamēta uerbo-
rū, quorū pulchritudine iucundior efformatur exornatio, gra-
uiora ponit ornamēta rerū, id est, sentētias, quæ habent aliquā
in audiendo uoluptatē: ut mirabilia, nec opinata, monstra, pro-
digia, oracula diuina, atq; fatalia. hæc porro cōplent expecta-
tionē atq; desiderii audientis: inducunt admirationē: eoq; se-
penumero perueniūt, quò uentum iri nō suspicabatur auditor:
qui exitus improvisus gratiore iniecit uoluptatē. Quid si nihil
est huiusmodi in eo qui laudatur? Sunt in eo uirtutes, & res ge-
stæ, quæ uiribus eloquentiæ ad cœlū tolli, diuinæq; dici possunt.
Quædam cōmode finguntur. Quum Vergilius ad ampliorem
Aeneæ gloriam, Turnum exornare uellet, mirabilia, nec opina-
ta finxit: hoc est insolita, & hominum opinione maiora. Nam
lib. ix. Turnum, qui hostium mœnibus inclusus esset, summūq;
periculo uersaretur, interritum, constantem, & securum facit.

Olli subridens sedato pectore Turnus,

Incipe,

Incipe, si qua animo uirtus, & consere dextram.

Istuc profecto mirabile ubi accepit auditor, inclusum uni-
uirum, magna hostium manu circumuentum, mirabundus expe-
ctat quoniam res sit abitura: tum nec opinatū subiicit, (sic in-
opinatum uocat Cicero etiam Philippica prima.)

Tum demum præcepit saltu sese omnibus armis

In fluuium dedit.

Idem poëta ad matrimonij cōmendationē, quo Lauiniā di-
uinitus adscitus Aeneas ducturus erat, excogitat monstrū. li. 7.

Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis:

Huius apes summum densæ, mirabile dictū,

Obsedere apicem.

Id pro monstro posuit à uatibus explicando, et si potest natura
factum uideri. Paulo pōst de re eadem attulit prodigium:

Visa, nefas, longis comprehendere criminibus ignem,

Atq; omnem ornatum flamma crepitante cremari.

Continuò superiora firmat oraculo Fauni:

Ne pete connubijs natam sociare Latinis,

O mea progenies, thalamis neu crede paratis:

Externi ueniunt generi.

Nec ita multò pōst reperies accidisse diuina atq; fatalia, quum
penuria adegit edendi uiolare malis audacibus orbē fatalis cru-
sti. Aeneasq; dixit, Salue fatis mihi debita tellus. Hæc ex arte
sunt omnia, ideoq; cōuenientiora. Si oratoria quæris exēpla, sup-
peditabit panegyricus ad Traianum: subministrabūt orationes
Isocratis. Id quærendū potius, quid à mōstris differant prodi-
gia. Cicero de Diuinatione libro primo cōfundere uidetur. Por-
tentorū, inquit, exercitatisimi interpretes extiterunt, quorum
quidem uim, ut tu soles dicere, uerba ipsa prudēter à maioribus
posita declarant. Quia enim ostendūt, portendunt, monstrant,

q

prædicunt:

prædicunt: ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. Vale-
rius Maximus etiam mōstra prodigijs complectitur. Donatus
in Eunuchum Terentij, monstrū finit, quicquid est contra na-
turam: & prodigiū contra naturam est. Hoc tantum differunt,
quod mōstrū minus est admirabile quā prodigiū. Mōstrat hic
Cicero, qui in enūeratione à minimo progreditur ad maximū.

VALLA.

Ornamenta rerum.) Id est, figuræ sentētiarum. Ad-
mirabilia.) Cū ea dicimus, quæ mirētur auditores. Mon-
stris.) Cū quid nascitur insolitum: ut si mula pariat. Pro-
digijs.) Vt cū arma in cœlo splenduisse, aut crepuisse dicun-
tur. Oraculis.) Quæ Apollo, aut alius dæmon, aut sanctus
etiā uir prophetatus fuerit. Diuina atque fatalia.) Quæ
diuinitus & fato quodam prouenisse uideantur: hoc est, quod
necessariò futurum uideretur.

Sed quoniam in tribus generibus bona
malaue versantur, externis, corporis, & ani-
mi: prima sunt externa, quæ ducuntur à ge-
nere: quo breuiter modiceq; laudato, aut si
erit infame, prætermisso: si humile, vel præ-
terito, vel ad augendam eius quam laudas,
gloriam, tacto: deinceps, si res patiatur, de
fortunis erit & facultatibus dicendum: post-
ea de corporis bonis: in quibus quidē, quæ
virtutem maximè significat faciliè forma
laudatur. Deinde est ad facta veniendum:
quorū collocatio triplex est. aut enim tem-
porum seruādus est ordo: aut in primis re-
centissi

centissimum quodque dicendum: aut mul-
ta & varia facta in propria virtutum gene-
ra sunt digerenda.

STREBBAEVS.

TRIA sunt genera bonorum, malorumue. hic enim bona,
& mala ad hominem solū cōparata dicuntur. Aut igitur ex-
trinsecus assumuntur, ut externa: aut in eius corpore, & animo
sunt, ex quibus homo componitur. Prima sunt externa, non di-
gnitate, sed ordine naturæ: quoniam ante nos est natio, patria,
genus, & quædā facultates. Ex genere nascitur corpus, animus
autem postremus accedit, aut certe ab extremis incipit, ut ad
propriora conscēdat. Genus est in maioribus & parentibus no-
stris. Eius ratio triplex, aut illustre est, aut infame, aut humile.
Laudatur illustre breuiter modiceq; id est tēperatē, modoq; ser-
uato, ne quid nimis: quoniā uera laus est animi, nō generis, &
externorū. Caius Cæsar in ea laudatione qua Quæstor Iulian
amitā laudauit è more pro Rostris. Amitæ meæ Iuliæ maternū
genus ab regibus ortū, paternū cum dijs immortalibus coniun-
ctum est. Nā ab Anco Martio sunt Martij reges, quo nomine
fuit mater: à Venere Iulij, cuius gentis familia est nostra. Est er-
go in genere & sanctitas regum, qui plurimum inter homines
pollent: & caremonia Deorum, quorum ipsi in potestate sunt
reges. Hec è Suetonio. Infame genus prætermittitur in laude,
tractatur in uituperatione. Cicero Philippica tertia. Quæ por-
rò amentia est, cum dicere aliquid de uxorū ignobilitate,
cuius pater Numitoriam Fregellanam proditoris filiam ha-
buerit uxorem, ipse ex libertini filia suscepit liberos? Si ge-
nus Antonij fuisset infame, ut acerbè notaret, qui uellicat
uxorium? Humile præteritur: uel ad augendam eius quem
laudas, gloriam, tangitur. Cicero contra Rullum: Mihi qui-

dem apud uos de meis maioribus dicēdi facultas nō datur: non quā tales fuerint, quales nos illorū sanguine creatos, disciplinisq; institutos uidetis, sed quod laude populari, atq; honoris uestri luce caruerūt. Ex his efficit Cōsulatū suū paulo celebriorem. Exēpla duco à partibus orationum, quoniam nihil refert unde sumas, si modò pars est generis huius, uerēq; demonstratōis. In rebus externis fortunæ sunt, hoc est diuitiæ. Sunt etiā facultates, quæ sunt opes in hominibus rebusq; positæ. Plinius Secūdus epist. libro primo uerecūde cōmendat Aciliani facultates. Nescio an adiiciā esse patri eius amplas facultates. Nam quū imaginor uos, quibus querimus generū, de facultatibus si ledū puto: quū publicos mores, atq; etiā ciuitatis leges intueor, quæ uel in primis cēsus hominū spectādos arbitrantur, ne id quod prætereūdū uidetur. Et sanè de posteris, & his pluribus cogitāti, hic quoq; in conditionibus deligendis ponēdus est calculus. Postea de bonis corporis agēdū, de ualitudine, robore, laborū patiētia, agilitate, forma. In quibus quæ uirtutē significat, facillime forma laudatur. Plato in Gorgia refert istuc in cōuiujs solitū cani, Primū bonū, p̄sperā esse ualitudinē: alterum, egregiā formā: tertium, diuitias. Certē forma, id est corporis totius elegātia, habet aliquid liberale, dignūq; laude, maxime cū uirtute cōiuncta. Inde pulcher Iulus à Vergil. dicitur. Et præstanti corpe Turnus. Et formosus Eurialus, quo pulchrior alter Non fuit Aeneadum. Plinius in epistola modò citata, de Minutio Aciliano, Est illi facies liberalis, multo sanguine, multo rubore suffusa. Est ingenua totius corporis pulchritudo, & quā senatorius decor: quæ ego nequaquā arbitror neglegenda. Sæpe tamē forma ducitur in argumentū libidinis, quæ obrē non sine re dicit eam formam posse laudari, quæ uirtutē maxime significat. Factorū dictorumq; collocatio triplex est.

Aut

Aut enim temporū seruādus est ordo, ut quo quæq; facta sunt ordine, sic exponendo digerantur: quod Ciceronē plerūq; seruare, superiori cōmētario diximus. Sic enim res est dilucidior, & memoria firmior, si ratio narrādi, et tēporis ordo seruetur. Aut in primis recētissimū quodq; dicēdum, & à nouissimis ad prima ueniēdū, ut sit temporis ordo superiori contrarius. Aut uaria facta permiscantur, non habita ratione temporū, sed uirtutibus in genera partitis, ad prudentiā reducuntur facta prudentiæ: ad fortitudinē, gesta fortiter. Sūt hi tres ordines, nec pauciores. Aut enim rectā progredimur à primis ad ultima, aut reuoluimur ab ultimis ad prima, aut tēpora cōfundimus. Primo ordine usus est in Antoniū Philippica secūda, postremo p̄lege Manilia, quū dicit de Pompeij scientia militari, de uirtute, de autoritate, et felicitate, quæ pro ratione causæ tū maxime laudanda uidebantur. De medio apud eū nullam reperies integram orationē, sed tantū fragmenta quædam: ut quum Antoniana tertia, C. Octauium cōmendat à patre adoptionis Iulio Cesare, deinde à patre naturali, postea à Iulia, unde uenit Accia mater Augusti. Hoc modo genus retrolegit.

VALLA.

Sed quoniam.) Omnia siquidē bona, malæ, aut animi, aut corporis, aut externa sunt. animi: ut sciētia, artesq; omnes, ac morales uirtutes. corporis: ut forma, robur, bona ualitudo. externa: gloria, amplitudo, amicitia. quæ omnia suas habēt species: sed quæ necessaria sunt, eas Cic. attingit. A genere.) Id est, quæ sibi nomē uendicāt à maioribus, qui excellentes fuerint: aut si uituperamus, q̄ obscuro, aut infames. Breuiter, modicēq;.) Vt in laudādi genere ne nimij simus, sed paucis attingamus. Infame.) Si infamie nota insignitum sit, dum reliqua laudamus, ipsum genus prætermittamus. Humi-

q 3 le.)

le.) Si ignobile, praeteribimus, inquit, aut augēdo gloriā eius quē laudemus, quantū illustraverit ipsum, significabimus. Fortu-
nijs.) Quae feliciter gessit, & quas opes iuste, ac pie, forti-
ter ne sibi cumulaverit, dicemus. Forma laudatur.) Quod
quādā in ea uideatur spirare diuinitas, cultusq; animi: sicut ē
diuerso deformitas, incompositos immanesq; mores significa-
re uideatur. Temporum.) Quia uarratur historia. Re-
centissimum.) Quoniam facilius persuademus. Virtu-
tum genera.) Quae ad prudentiam, quae ad fortitudinem,
quae ad iustitiam ceterasq; uirtutes pertinere uidebuntur, quod
pro lege Manilia de Pompeij imperio ipse facit Cicero.

Sed hic locus virtutum atq; vitiorū latissi-
mē patēs, ex multis & varijs disputationi-
bus nunc in quandā angustam & breuē cō-
cludet. Est igitur vis virtutis duplex. Aut
enim sciētia cernitur virtus, aut actione. Nā
quae prudētia, quae calliditas, quaeq; grauif-
simo nomie sapiētia appellatur, haec sciētia
pollet vna. Quae verō moderādis cupidita-
tibus, regēdisq; animi motibus laudatur,
eius est munus in agēdo, cui tēperantię no-
men est. Atq; illa prudētia in suis rebus, do-
mestica: in publicis, ciuilis appellari solet.
Tēperantia autē in suas itidē res, & in cō-
munes distributa est: duobusq; modis in re-
bus cōmodis discernitur: & ea quae absunt,
non ex petēdo: & ab ijs quae in potestate
sunt abstinēdo. In rebus autē incommotis
est

est itidem duplex. Nam quae venientibus
malis obstat, fortitudo: quae quod iam ad-
est, tolerat & perfert, patientia nominatur.
Quae autem haec vno genere complecti-
tur, magnitudo animi dicitur: cuius est li-
beralitas in usu pecuniā: simulq; altitudo
animi in capiendis incommotis, & maximē
iniurijs, & omne quod est eius generis, gra-
ue, infestatū, & turbulentum.

STREAEVS.

Si laus omnis ad uirtutē reducitur, fons et origo laudatio-
nis est uirtus, & inde uera sumuntur argumenta laudis. Ergo
locū uirtutū latissimē patentē, tritūq; disputatione philoso-
phorum, ut Platonis Aristotelis, atq; Theophrasti, in angustā
quandā breuēq; formam concludit: ut locus generis huius a-
periat, non ad exactā philosophorum disputationē, sed ad
uerā laudis eruendam probationē. Quicquid autem inde sume-
tur, ad genus & speciem cōmunes locos pertinebit: ut si con-
stet omnē uirtutē esse laudabilem, singulae species generis sui
participes ad laudis ornamenta referantur. Id uerum est quum
uirtus aliqua simpliciter, ut laudabilis pponitur, alioqui potest
definiri, cōparari, caussa statui, ad alios locos referri. Virtus
omnis aut scientia, & contemplatione, quae non in appetitu,
sed in consideratione intellectus est, cernitur, ut prudentia: aut
actione, quae non una & sola speculatione contenta, ope-
ram actumq; desiderat, ut temperantia. In priore genere sunt
prudentia, calliditas, atq; sapientia. Prudentia est, quae constat
scientia rerum bonarum & malarum. Hoc modo definit ipse
de Natura Deorū tertio: & eodem libro. Callidos, inquit,

appello, quorum tanquam manus opere, sic animus usu conca-
luit. Sic definit Aristoteles Ethic. lib. v. 1. Prudentia habitus est
agendi cum ratione uera in ijs quæ sunt homini bona ac mala.
Quid autem à sapientia distet prudentia, distinguit Officiorū
lib. 11. Princeps omnium uirtutum est illa sapientia, quam σοφία
Græci uocant. Prudentiam enim, quam Græci φρόνησις dicunt,
aliam quandam intelligimus, quæ est rerum expetendarum fu-
giendarumq; scientia. Illa autē sapientia, quam principem dixi,
rerum est diuinarum et humanarū scientia, in qua continetur
Deorum et hominū cōmunitas, atq; societas inter ipsos. Hæc
ille. Quibus uerbis ostendit esse multo inferiorem prudentiam,
quæ tantum circa res expetendas fugiendasq; uersatur. Sapien-
tiam multo superiorem, quæ expetenda fugiendaq; uidet: ratio
nes omnium rerum scrutatur: uera et falsa, diuina et humana
cognoscit: quæ princeps est omnium uirtutum, nec ab illis separari
potest. Sapiētia, inquit Aristo, scientia est et intellectus eorum
quæ natura primi sunt honoris. Prudentia est actionis, sapiētia
cōtēplationis. Illa res singulas et uniuersas, et singulas magis,
hæc uniuersas inspicit. Prudētia est duplex: altera uersatur in
rebus domesticis, διοικητική dicitur, ea est scientia dispēsatio-
nis uniuersæ domus. altera est prudentia ciuilis, Græce πολι-
τική, quæ ratio est et scientia bene administrandæ ciuitatis. Igi-
tur prudētia, calliditas, et sapiētia pollent, uimq; suā ostendūt
una sciētia, quoniam sunt uirtutes intellectus, non appetitus. In
actione quidē capiūt aliud nomē. Etenim ut bene quis agat, in
primis cognitione rerū opus est, ut prudētia, sapiētiaq; de in-
de actione, quoniā uirtus in agendo perficitur. Virtutis, inquit
Offic. primo, laus omnis in actione cōsistit. Hæc uirtus agendi
Tēperantia nominatur: cuius proprium est moderari cupidita-
tibus, regere motus animi, sedare perturbationes, modumq; re-
bus

bus adhibere. Hic autē nomine tēperantia complectitur omnes
uirtutes quæ in actione cōsistunt, et morales uocantur: et ab
una tēperantia, tanquam ab uno fonte, deriuat alia genera uir-
tutum: unde constat hoc nomen extēdī latius, quā quū tēperan-
tia quarta uirtutum species cōstituitur. Sic accipi uidetur ab Ari-
stotele Ethic. lib. v. 1. quū temperantiā dicit esse cōseruationē
prudētiae, quia moderatur uoluptatibus et doloribus, à quibus
corrūpitur principiū bene agēdi. Illa autē non modò sunt gu-
stus et tactus, sed (ut ait) eorū quæ cadunt in actionē. Ad tem-
perantiā Cicero refert decorum: quod ut late patet, ita ostendit
uirtutis huius amplitudinē. Temperantiā facit duplicē, uiam
priuatīs in rebus, quæ nomine generis appellatur, aut modera-
tionis. Alterā in publicis, quæ proprie iustitia nominatur. Tē-
perantia priuatīs in rebus est duplex. Aut enim res commodæ
sunt, aut incōmodæ. Temperantia in rebus cōmodis, iterum du-
plex: aut enim adsunt, aut absunt cōmoda. Hinc continentia est
in prætermittēdis uoluptatibus: quod affirmat ipse. Voluptates
autē sunt ex opinione boni præsentis, autor idē in quæstioni-
bus Tusculanis. Hinc etiā abstinentia, quæ res absentes non con-
cupiscit. Continentiā dicit Aristoteles eā uirtutē quæ uolupta-
tes gustus ac tactus moderatur, nō ut tēperantia, quæ domat ap-
petitum, sed ut pugnatrix aduersus inferiorem animū bella se-
rè perpetua superiori cientem. Abstinentiam et continentiam
alij dicūt idem: alij id esse abstinentiam in rebus alienis, quod est
continentia in nostris. Certē abstinentia in nostris et in alienis
est. Alia est tēperantia in rebus incōmodis. Quæ autem futuris
incōmodis obstat, fortitudo: quæ præsentia tolerat, et perfert,
patientia nominatur. Fortitudinem atq; patientiam magnitudo
animi complectitur: quia præsentibus incommodis, et futuris
opponitur. Ea duplex, aut enim in rerum externarum despi-

cientia ponitur, & pecuniā tribuit, id est, quodlibet possessio-
nū genus. ea uocatur liberalitas. Aut res gerit magnas, plenasq;
laborū, & periculorū, hæc uocatur altitudo animi, quæ capit
incommoda, iniurias, grauias, infedata, turbulenta, qualia susce-
pisse se p. Repub. gloriatur. De fortitudine & magnitudine
animi, Offic. 1. Omnis fortis animus, & magnus, duabus rebus
maxime cernitur: quarū una in rerū externarū desipientia po-
nitur: altera est, ut res gerat magnas illas quidē, & maxime uti-
les, sed uehemēter arduas, plenasq; laborū, & periculorū tum
uite, tum multorū, quæ ad uitam pertinent. Patientia sic defini-
tur ab eo secūdo de Inuēctione, Patientia est honestatis, aut uti-
litatis caussa, rerum arduarū ac difficilium uoluntaria ac diu-
turna perpesio. Ex his colligas licet fortitudinem à Ciccone
longius extendi, quā ab Aristotele.

V A L L A.

Sed hic locus.) Sēsus est, Longē, lateq; de uirtutibus, ac
uitijs hoc loco possemus utiq; disputare, sed cū nō philosophiā
doceamus, uerū Oratorem quid sit in laude uituperationeq; te-
nendū, admoneamus, satis esse ducimus, si angustē breuiterq; o-
mnia attingamus. Scientia.) Id est, quæ scientiā parit, ab Ari-
stotele, διανοητικὴ appellata: unde et omnis scientia, arsq; o-
ratur. Aut actione.) Quoniā uirtutes morales omnes in a-
ctione sunt: siquidē, ut Arist. Ptolemæus, Theodq; tradūt, aut ho-
mo inspector, aut agēs est. Inspectit qdē, aut theologia, aut ma-
thematica, aut physica. Agitur uerō in moralibus uirtutibus
iustē, fortiter, tēperate, atq; in ceteris eodē modo. Quæ pru-
dentia.) Hæc (ut inquit Aristoteles) sapiētiae seruit, cū o-
mnibus affectibus moderatur: ita enim in magnis Ethicis inqt.
Ἀλλ' ὅσως ἔχει ὡς πρὸς διχίαν ὁ ἐντίτροπος, ὅτι γὰρ

πάντων κύριος, καὶ πάντα διοικῇ, ἀλλ' οὐπω ὅτι ὁ
ἀρχὴ πάντων, ἀλλὰ πρῶτος κελεύει τῶν δεσποτικῶν χο-
λῶν, ὅπως αὐτὸν ἐκείνῳ μὴ κωλύομεν. ὥστε τῶν ἀναγ-
καίων, ἐκλύει τὸ, τῶν καλῶντι καὶ προσκινόντων,
πρῶτον. ὅτι καὶ ὁμοίως τὸ τῶν φρόνησις ὡς πρὸς ἐπὶ
τροπὴς τις ὅτι τῆς σοφίας, καὶ πρῶτος κελεύει τῶν
χολῶν, καὶ τὸ ποιῆν τὸ αὐτῆς ἔργον, κατέχευε τὰ
πρῶτον, καὶ ταῦτα σωφρονίζουσα. Sed fortasse talis est, qualis
in familia est is, cui domus curatio est mādāta. Hic enim omnia
in potestate habet, omniaq; administrat, ac moderatur: non
continuo tamē omniū dominiū tenet: sed tantum domino otii,
& quietē parit, ne ille rerū necessariatū cura impeditus, face-
re præclarū, seque dignū quidpiā prohibeatur. Ita & ad eun-
dē modū tanquam procuratrix quedā sapientiæ est pruden-
tia, quæ illi otium comparet, quo ea quoque suo officio fun-
gatur, comprimens perturbationes, eas quæ intra modum co-
gens consistere. Calliditas.) Cicero de Natura Deorum,
Versutos, inquit, eos appello quorum mens celeriter uersatur.
Callidos autem quorum tanquam manus opere, sic animus usu
ēdocaluit. Sapiētia.) Cum sit sapiētia rerū diuinarū hu-
manarumq; scientia. Moderādi cupiditatibus.) Quod
prudentiæ, ut diximus, est munus. Domestica.) Quam
æconomiam diximus. Civilis.) Politica à Græcis nomi-
natur. Temperantia autem.) Aristoteles autem,
Σωφροσύνης ἥ, inquit, ὅτι τὸ μὴ θαυμαζέειν τῶν σο-
μωτικῶν ἡδονῶν, ὅτι τὸ εἶναι πάσης ἀκρασιατικῆς αἰσ-
χρῆς ἡδονῆς ἀπορεκτικόν. καὶ τὸ φοβεῖσθαι καὶ τὴν δι-
καιοσύνην

καὶ αὐτοῖς, καὶ τὸ ταχέως ποδὶ τοῦ βίου ὁμοίως ὥς τε μικροῖς, καὶ μεγάλαις. πῶς ἐπεὶ ἡ τῆ σωφροσύνης, ὑπαγίας, ὑπομύτης, αἰσθώς, ὑπαλβεία. Temperantia est, inquit, non admirari corporis uoluptates, et omnis in honestate uoluptatis fruendae appetitu non moueri: tum uel iustam quoque libertatem metuere: ac eundem perpetuò in uita statum in paruis similiter magnisque rebus tueri. Comitatur autem uoluptatem modestia, uenustas, pudor, cautio.

Fortitudo.) De fortitudine inquit Aristoteles, Ἀνδρίας δὲ ὅτι, τὸ δυσέκπληκτον ὑπὸ φόβου τῷ ποδὶ θανάτου, καὶ τὸ ὑπερβαίνειν ὧς τοῖς θείοις, καὶ τὸ ὑπερβαίνειν πῶς αὐτὸν κινδύνου. καὶ τὸ μάλλον ἀερεῖσθαι τεθνάναι καλῶς, ἢ ἀντιπῶς σωθῆναι. καὶ τὸ νίκης ἀπὸ πόνου εἶναι. ἔτι ἡ ἀνδρίας, καὶ τὸ πονεῖν, καρτερεῖν, αἰρεῖσθαι, καὶ δυνάμει. πῶς ἐπεὶ ἡ τῆ ἀνδρίας καὶ ἡ ὑπολμία, καὶ ἡ ἐνφυχία, καὶ τὸ θάρσος, ἔτι δὲ, ἡ τῆ φιλοπονία, καὶ ἡ καρτερία. Fortitudinis partes sunt, non excitari terroribus mortis, et considerare in aduersis: tum audere in periculis, ac optare potius honestam mortem, quam salutem turpem, et uictoriae auctorem esse. Quam fortitudinis quoque illa sunt, laborare, tolerare, deligere, posse. Accidit autem Fortitudini, audacia, equanimitas, confidentia, tum etiam susceptio laborum uoluntaria, et tolerantia. Magnitudo animi dicitur.) Aristoteles, Μεγαλοφυχίας δὲ, inquit, ὅτι τὸ, καλῶς ἐνεγκεῖν ἐντυχίαν, καὶ ἀτυχίαν, καὶ πῶς, καὶ ἀτιμίαν καὶ τὸ, μὴ θάμναζε, μὴτε πρὸς φάσ, μὴτε θοράπειαν, μὴτε ἐξουσίαν, μὴτε τὰς νίκας τὰς ὑπογνώσεις. ἔχει δὲ τιθεῖσθαι τῆς

ψυ

ψυχῆς, καὶ μέγεθος. ἔστι ἡ μεγαλοφυχία, ὅτι ὁ τὸ τῆς ποδὶ πολλὰ ποιούμενος, ὅτι ἡ φιλόψυχος. ἀπλῶς δὲ τῶς ἡβῆς καὶ γενναῖος. ἀδίκῃ δὲ δυνάμει, καὶ ὁ τιμαυτοῦς. ἀκολούθει ἡ τῆ μεγαλοφυχία ἀπλότης, καὶ ἀληθεία. Magnitudinis animi officia sunt, recte ferre secundam aduersamque fortunam, honorem et infamiam, et neque uoluptates admirari, neque cultum, neque potestatem, neque in contentionibus uictorias: habere autem profunditatem animi quandam, et magnitudinem. Est uero magnanimus, neque is qui uitam magnificat, neque qui uiuere expetat: sed moribus simplex ac generosus: qui iniuriam quidem accipere possit, non etiam ad ulciscendum promptus sit. Sequitur porro animi magnitudinem simplicitas, atque etiam ueritas. Liberalitas.) De liberalitate, inquit Aristoteles, Εὐθυμερίας δὲ ὅτι προαιρετικὸν εἶναι χρημάτων ὑπὸ τῶς εἰς δόξαν τι ἀναλωθῆναι. τὸ βοηθητικὸν εἶναι ὧς τῶς διαφόρων, καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὅθεν μὴ δέ. ὅτι ἡ ὁ εὐθυμερίας, καὶ ποδὶ ἐδῶτα κατὰ εἶναι, καὶ ποδὶ οἴκησιν, καὶ κατεσκευασμένους τῶς πρὸς τῶν καλῶν καὶ διαγωγῶν. ἐχόντων ἡδονῶν ἀνδρῶν ἡ λυσιτελῶντος. καὶ θρεπτικός τῶς ζωῶν, τῶς ἡδονῶν τι ἐχόντων, ἡ θαυμαστόν. ἀκολούθει δὲ τῆ εὐθυμερίας τὸ ἡδονῶν ὑπογνώτης, καὶ ὑπογωγία, καὶ φιλευθροπία, καὶ τὸ εἶναι ἐλευθέρων, καὶ φιλόφιλον, καὶ φιλόφρονον, καὶ φιλόκαλον. Liberalitatis est pecuniarum amantem esse, quas in res honestas impendat: et cum inciderit eiusmodi tempus, ad praestandum auxilium paratum esse: et unde non oportet, nihil accipere. Est autem liberalis homo in uestitu, habitationeque mundus atque elegans. Libenterque

com

comparat quæ eximiè pulchra sunt, quæq; usum habent iucundum sine utilitate. Animalia alit ea quæ uoluptatis aliquid habent, aut admirationis. Sequitur autem liberalitatem morû quædam mollires, & facilitas, & humanitas: tum esse misericordem, & amicorum, hospitum, elegantieq; amantem.

In cõmunione autē quæ posita pars est, iustitia dicitur: eaq; erga deos religio, erga patres pietas, vulgo autē bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertēdi lenitas, amicitia in beneuolētia nominatur. Atq; hæc quidē virtutes cernuntur in agēdo.

STREBÆVS.

TEMPERANTIA, in suas res & in cõmunes distributa est. In cõmunione, & hominû societate posita pars est iustitia nomine, quæ cuiq; suû reddit. Iustitia multiplex. Alia erga deos, quæ religio uocatur. Alia erga parentes & patriam, quæ pietas aut bonitas appellatur. Alia creditis in rebus, ut in pactis atq; cõuentis. Ea fides est, quæ finitur dictorû cõuentorumq; constantia & ueritas. Alia in moderatione & tēperantia animaduertendi, hoc est maleficij corrigēdi, cui lenitati nomen est. Alia in beneuolētia & animorû coniunctione, quæ dicitur amicitia. In his omnibus officiû est tribuere cuiq; suû, atq; seruare hominû cõmunione ac societate. Hæc sunt igitur nomina uirtutum scientia, prudentia domestica & ciuilis, calliditas atq; sapientie. Actionis autē sunt tēperantia, cõtinentia, abstinētia, fortitudo, patientia, liberalitas, altitudo animi, iustitia. Iustitiæ partes, religio, pietas, fides, lenitas, amicitia. Quod si philosophi & idē Cicero aliam fecerūt uirtutum diuisionē, nō ea de causa hæc traditio repudianda est. Quid enim uetat idē aliter

aliter & aliter dici: quum sit ea uirtutum affinitas, ut una perfecta sine alijs esse non possit: & quancūq; posueris, alia ueluti catenata sequantur? Quis unā perpetuo miser angustē persequitur orbita? Quis unquā breuius aut melius ista partitus est? Ridere possis inanē Georgiorū gloriā: qui totos Aristotelis locos huic adiiciunt: nō ut apertius expatiari, remq; circūspectare liceat, quod faceret bonus interpres, sed ut extincto lumine confusis omnibus, peregrina & Græca tenere uideantur. Nec arduū est Aristotelis Ethica sumere in manum, & inde multa transcribere: nisi aliter Aristoteles, aliter Cicero tractare uoluisset, & melius esset ex ipso petere fonte, quæ possunt accōmodari. Ego quidē existimo, ad Ciceronis interpretationē nihil esse melius, quā dicta Ciceronis opportune citata. In tradēdis uirtutibus naturā secutus est. Quia nulla est sine cognitione uirtus, hinc auspicandū fuit. Cognitio rerū excellentior est prudentia. Hæc usu firmata, calliditas: perfecta & omnibus numeris absoluta cognitio, sapiētia est. Quod autē uirtus actione perficitur, alter fuit locus de uirtutibus actionis. Tēperantiā, ut animi quandā moderatricē in cōponendis affectibus, summum genus cōstituit, ut quæ susa esset per omnia, sicut & decorū, quod genus antē fecerant ij qui dixere, Optimū esse modū, & Nihil nimis, & Modū summā esse uirtutē. Nam tēperantia ut hic sumitur, propemodū significat mediocritatē. Ex eo fonte deriuauit fortitudinē, quæ se, non aliū spectat: deduxit iustitiā quæ uirtus est ad alios cōparata: subiecit illis species, ut prima quæq; uidebatur, propriumq; singulariū declarandi causa dederit. Secuerunt alij minutius: sed professus est hūc locū uirtutū latissimè patetē, in angustam quandam reuocaturum disputationē.

VALLA.

Iustitia dicitur.) De iustitia quoq; egregiè Aristot. inq;

Δικαιοσύνης δὲ ὅτι τὸ δικαιοσύνην εἶναι τοῖς κατ' ἀξίαν. τὸ σῶζεν τὰ πάτρια ἔστι, τὰ νόμιμα. τὸ σῶζεν οὐ γυμνασμεύει νόμους. τὸ ἀληθεύειν γὰρ τοῖς διαφέροντι. τὸ διαφυλάττειν τὰς ὁμολογίας. ἐστὶ ἡ πρώτη τῇ δικαιοσύνη. πρὸς τὸν θεόν. ἔτα πρὸς πατριότα, καὶ γονέας, ἔτα πρὸς τοὺς κατὰ τοὺς νόμους, γὰρ οὗτοι ἐστὶ τὸ δυνάμει. ἀκολουθεῖ ἡ τῇ δικαιοσύνη καὶ ὁσιότης, ἡ ἀλήθεια, ἡ πίστις, ἡ ἡμισοποντολογία. Iustitia est, quod quēq; deceat, tribuere: iura, institutaq; patrie servare: leges iā scriptas tueri: ueritate, ubi quid ambigitur, sequi: stare patris cōuentis. Est autem iustitia princeps ea, quae ad Deū pertinet. proxima quae ad patriam, parentesq; tum quae erga mortuos est in quibus consistit et religio. Ad iustitiam pertinent, sanctitas, ueritas, fides, et prauitatis odium. Animaduertendi.) id est, ulciscendi. Lenitas.) De qua Aristoteles, Πρώτης δὲ ὅτι τὸ δυνάμει φέρειν μέτρα ἐγκλίματα, ἡ ὁλιγορίας μετρίως. ἡ τὸ μὴ ταχέως ὀργαῖναι τὰς τιμωρίας, καὶ τὸ μὴ δυνάμει εἶναι πρὸς τὰς ὀργάς. ἀποκροῦν δὲ τοῖς ἡβεί, καὶ ἀφιλόνοκον, ἐχούσας τὸ ἡρεμῶν γὰρ τῇ ψυχῇ, καὶ στάσιμον. Lenitatis est ferre posse mediocria crimina, et contumelias mediocres: non ad ulciscendum impelli celeriter, non facile in iram commoueri. Vacare autem omni morum acerbitate, non esse contentiosum, habereq; animi sedationem quandam, et constantiam.

Sunt autem aliae quasi ministræ comitesq; sapientiae, quarum altera, quae sint in disputando vera atq; falsa, quibusq; positis quid sequatur,

sequatur, distinguit, & iudicat: quæ virtus omnis in ratione scientiaq; disputandi sita est: altera autē oratoria. Nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientia. quæ ex eodem hausta genere, quo illa quæ in disputando, uerborum est atque latior, & ad motus animorum, uulgiq; sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium, decus fugiens, laudemq; maxime consequens, uerecundia est.

S T R E B A E V S.

MINISTRÆ comitesq; sapientiae, Dialecticæ, et Rhetoricæ. Dialecticæ uera distinguit à falsis: quid è rebus positis uere colligi possit, ut in syllogismo, iudicat: cuius propriū est ratione et scientia disputare. Rhetoricæ ex eodem hausta genere ueluti seminario differēdi, uerborum est atq; latior, et, ut Zeno dicebat, tāquam manus aperta: ad motus animorum, quos frequenter admiscet, et ad uulgi sensus accommodatior. Vulgus facilius capit expressum dicēdi genus, quam pressas abstrusasq; dialecticorum subtilitates. Cur, inquires, hæ dicuntur ministræ comitesq; sapientiae, non item ceteræ discipline? Arbitror hanc esse causam. Reliquæ discipline uersantur in cognitione rerum, suntq; sapientiae quædam particulae. Ratio differēdi et eloquentia cognitione rerum posteriores sunt: quoniam antè rem animo cogitasse, et cognouisse oporteat, quam ore et uerbis enuntietur. Nec unum quid propriū spectant, sed omnium sunt communes artium: quod affirmat Aristoteles. Rhetorici. Ea de causa comites sunt ministræq; sapientiae, quod subserviant in exprimendis ac sermone explicandis animi conceptis, ut uis illa sapientiae condita uirtute

r dicen di

dicēdi ad alios perferatur. Nam dialectica est disputans sapientia, eloquentia copiose loquens sapientia. Quid igitur eloquentiam sapientiamque facit eandem? Verba sunt eius lib. III. de Oratore. Hanc cogitandi pronūciandique rationem, uimque dicendi, ueteres Græci sapientia nominabant. Et paulo post, Stoicis, inquit, habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam uirtutem ac sapientiam esse dixerunt. Fateor eloquentiam cognitionem omnium rerum coniunctam atque uirtuti, sapientiam esse. Tamen semper hoc manebit, eloquentia uim elocutione et actio ne monstrari, cuius officij ratione dicitur ministra comesque sapientie. Id ostendit illius oratio, Nihil est, inquit, aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientia. Hoc modo sapientia non est eloquentia, nisi quā loquitur, et copiose dicit. Hoc etiam queri potest, putet ne Dialecticē siue rationē differēdi, et eloquentiam, esse uirtutes? Certe alibi affirmat eloquentiam unam esse de summis uirtutibus, et id Quintilia argumentatione confirmat xxi. lib. I. ubi cēset reliquas artes esse medias, quæ neque laudari per se, neque uituperari possint, sed utiles aut secus secundum mores utentium fiant. Rhetoricen autem, et illam Dialecticē disputatricem, uirtutes esse demonstrat et autoritate philosophorum, et argumentorum probatione, quam opinione firmasse uerisimile est ex eo, quod Cicero duas artes in uirtutibus haberet, propterea quod opera dicētis præstātiora sunt, ac hominum societati magis expetenda. Addamus et hoc, quamobrem initio sapientiam proposuit, ut quæ scientia contineretur, et tamen aliō comites eius transtulit? Causa est, aliæ uirtutes per se sunt expetendæ, propriæque hoc nomine dicuntur: sapientia comites, nisi cū uirtute coniuncta, nullam uim retinere possunt, et nomen amittūt, ideoque sapientia et uirtutes natura sequuntur. Sic uerecundia postrema collocatur, quia uirtutum est omnium

omnium custos, cuius est natura, dedecus fugere, laudemque maxime consecrari. Aristot. Ethic. lib. IIII. De uerecundia ut de aliqua uirtute non est loquendum. Est enim potius affectus quam habitus. Definitur φόβος τῶν ἀδικοῦντων, id est, timor quidam ignominie, huic opposita impudentia uidetur. VALIA.

Sapientia.) Id est, philosophia: quæ sapientia primò dicta, postea à Pythagora philosophia nomen sibi uendicauit. In disputando uera.) Dialecticam, id est, artem differendi dicendi, cui hæc attribuuntur omnia. Oratoria.) Quæ Græco nomine Rhetorica nominatur. hæc eadem propè quæ et dialectica prosequitur: nisi quod præstius dialectica, eloquentia copiosius omnia tractat, motusque animi disputationi adiungit.

Atque hi sunt quidē ferè quasi quidā habitus animi, sic affecti et constituti, ut sint singuli inter se proprio uirtutis genere distincti: à quibus ut quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis. Sunt autem alij quidā perfecti animi habitus, ad uirtutē quasi præculi et præparati rectis studiis et artibus, ut in suis rebus studia literarum, ut numerorum ac sonorum, ut mensuræ, ut syderum, ut equorum, ut uenandi, ut armorum. In cōmunibus propensiora studia in aliquo genere uirtutis colendo, aut diuinis rebus de seruiendo, aut parētibus, amicis, hospitibus, præcipue atque insigniter diligendis.

STREBÆVS.

TRIA numero omni uirtuti conueniunt. Nam uirtus omnis est habitus animi. Habet aliqd propriū. Honestæ est, summeque

meq; laudabilis. Virtus habitus animi dicitur, ut quædā qualitas stabilis, ac diu manens, usu & consuetudine comparata, qua mouetur animus ad illud genus rerum ex quo nata firmataq; est. Virtutem habitum facit Aristoteles Ethicorū secūdo. *ὅστις ἄρα ἢ ἀρετὴν, ἢ εἰς προαιρετικὴν, ἢ μεσότητι δὲ τῆς πρὸς ἡμᾶς ὡρισμένη λόγῳ, ἢ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος δοξάζει.* Id est, uirtus est habitus electionis potēs in eo medio cōstitutus, quod humane uitæ ratio, prudēsq; definat. Habitus illi sunt inter se proprio uirtutis genere distincti. Aliter constituitur animus ad liberaliter agēdū: aliter habet se ad pericula capeffenda: aliter afficitur ad pietatis officia. Nā pro uirtutum distincta uarietate, animū uarie comparari necesse est. Alij sunt habitus animi, & constitutiones eius in cognoscēdis artibus. Etenim artū cognitio, qualitas est animi: sicut et uirtus. Cicero in Academicis, scientiam nusquā esse cēsebat, nisi in animi motiōibus atq; rationibus. Habitus isti perfecti uidentur, quod animum excolēdo perficiūt, quodq; rectis studijs & honestis artibus ad uirtutē preparantur. Possis epithetō perfecti, referre ad animum sicut ad habitum, & forte rectius. Ii sunt duplices: alij uersantur in suis rebus, hoc est proprijs, non communibus. alij uerō in communibus. In proprijs sunt hæc: ut studia literarū, quæ grāmaticæ est: ut studia numerorū, arithmetice: ut sonorū, musice: ut mensuræ, geometria: ut syderum, astrologia: ut equorū, *ἵππικῆ*, ars equorū domādorū: ut uenādi, *κυνήτικῆ*, de qua Xenophon scripsit libellum, sicut & *πρὸ τῆς ἵππικῆς*. Dicitur & *ὕψους τικῆ* ab Aristotele in Politicis, ut armorum, tyrocinium: de quo Plato in Lachete, *ἢ ἢ ἢ ὁ πλεονέκτης τῶν πολεμικῶν, ἢ μὲν δὲ μάθημα, ὃ πέρ φασιν οἱ διδασκοντές. ἢ Νικίας λέγει, ἢ ὡς τὸ μάθημα.* Hæc studia nonnunquam conferuntur in communē.

PARTIT. ORATORIAE.

ne. Tamen ex eo propria dicuntur, quod haberi sine communcatione queunt, nec sic aliorum cōmoda spectant, ut studia iustitiæ. Ex ijs autem capit incrementum prudentia atq; sapientia: quamobrem pro uirtutibus quibusdā habentur: quia ad uirtutem quasi præcoluntur, ut sint animi præclaræ quædā facultates. In cōmunibus autē rebus, hoc est ad iustitiam communio nis hominū seruatricem pertinentibus, etiam sunt studia propensiora. Ii sunt habitus animi tanto præstantiores uirtute populari, quanto liberalium artium cognitio communi sensu maior est. Ea sunt studia morū, quæ in philosophia uersantur: præcipuē, studia iustitiæ, religionis, pietatis, amicitie, fidei beneuolentiæ. Hæc enim referre debemus ad iustitiam, quoniam paulō antē dixit eam uirtutē in communione uersari, ceteras in suis rebus esse. Studia propensiora dicuntur, quia nō modō posita sunt in uulzari opinione, communiq; omnium sensu, sed etiam institutione ac doctrina magistri percoluntur, quod sint in cōmune bonum propensiora. Aut certe propensiora, quod inclinatiores sunt ad uirtutem, quā superiora. nam sapientiæ studiū magis quā artium reliquarū, uirtutes alit. Ergo studia philosophiæ morales & in suis rebus, & in communibus collocantur. Id ex actione cognoscēs: Viuit aliquis frugi, suo contentus est, suo se pede metitur: hæc uirtus, et studiū uirtutis huius, in suis est rebus. Propulsat aliquis à quibus debet & potest iniuriā, Deos colit, parentes officio pietatis adiuvat, solatur amicos, benigne tractat hospites: hæc studia, & ex studijs actiones in cōmunio nem conferuntur. Hic studia potius intelligēda, quā planum quoniam numerat artes & habitus animi perfecti. Id planum sit ex proxima collatione, in qua studia bona postrema sunt.

VALLA.

Habitus.) Vt pote uirtutes, & in actione uersati. Præ culti.)

culti.) Qui ppter uirtutē amplectendā nos prēmuniūt exot
nantq; Studia literarū.) Quæ Græco uocabulo grāmatics
nomē adepta sunt. Ut numerorū, &c.) Hoc est, mathe=
maticæ omnes disciplinæ, quarū dux Arithmetica est: quod ut
ostēdā, Nicomachi, & nihil amplius, uerba apponam: qui in 1.
Arithmet. inquit, Οὗσης μὲν γεωμετρίας, ἀνά
γκη καὶ ἀριθμητικῇ ἐπιφέρεισθαι, ἀμα γὰρ τρι=
γωνου, καὶ τετραγώνου, καὶ ὀκταέσθρου, καὶ εἰκοσέσθρου, καὶ
διπλασίου, καὶ τριπλασίου, καὶ ὀκταπλασίου, καὶ ἡμιόλιου,
καὶ ἄλλοι ποιεῖται, ὧν γεωμετρία λέγει, καὶ ὅτι ἀνδρῶν
τῶν ἐκαστῶ συνεπιφαινομένων ἀριθμῶν ὡνοεῖται
ταῦτα δύνανται. πῶς γὰρ οἶόν τε τριπλασίον τι εἶναι
λέγεσθαι, μὴ ὑποκειμένη τῷ τρία ἀριθμῷ. καὶ ὀκτα=
πλασίον, μὴ ὅτι ὀκτὼ ἐμπαλιῶν. τὰ τρία εἰς ἄρ, ὅτι τὰ
τέσσαρα, ὅτι τὰ ἑξῆς, μὴ ὅτι ὁμωνύμων σχημάτων. συνα=
ναεῖται ἄρα καὶ ἀριθμητικὴ τῶν γεωμετρίας. ἀλλ' ὅτι συνα=
ναεῖται ὑπὸ αὐτῆς. καὶ συνεπιφέρεται μὲν ὑπὸ
ἐκείνης, καὶ συνεπιφέρει καὶ αὐτήν. πολλὴν δὲ ὡς τῆς
μουσικῆς, καὶ μόνον γὰρ ὅτι προγενέστερον τὸ καθ' αὐτὸ
τῷ πῶς ἑτέρου, ἀλλ' ὅτι καὶ αἱ μουσικῆς συμφωνίαι
ἐξ ἀριθμῶν, καὶ πέντε, καὶ πᾶσιν κατ' ἀριθμῶν
εἰσιν, ὡνομασμέναι ὁμοίως, καὶ τῶν ἀρμονικῶν λόγος
ἀριθμητικὸς πᾶντως ἔχουσιν. καὶ μὲν ἐξ ἀριθμῶν
ἐπὶ τριτοῦ. καὶ ὅτι πέντε, ἡμιόλιον. καὶ δὲ ἐξ ἀριθμῶν
σῶν, διπλασίον, τριπλασίον δὲ καὶ ἐξ ἀριθμῶν ἄμα,
ὅτι πέντε. τετραπλασίον δὲ καὶ τελεστός, καὶ δὲ
ἐξ ἀριθμῶν

ἐξ ἀριθμῶν. ἐκ δὲ ἡλότητος γὰρ καὶ ἡ σφαιρικὴ δὲ ἀ=
ριθμητικῆς τυγχάνει πάντων τῶν προσκινόντων αὐτῇ
σκεμμῶν. καὶ μόνον ἐπειδὴ μεταγενέστερα γεωμε=
τρίας ὄσι, καὶ γὰρ κινήσεις, φύσει μετὰ τὸν μόνον, καὶ
δὲ ὅτι ἀρμονίας ἐμμελὲς ἐκ πάντων τὰ τῶν ἀσέβων
κινήματα ἔτυχεν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἀριθμῶν ποδίοδος καὶ
ποσότησις, ἀνατολαί τε, καὶ δύσεις, καὶ προσποδισ=
μοί, καὶ ἀναποδισμοί, διαφθρύνται. Existēte geometria,
neceſſe est etiā Arithmetica esse: simul enim trigoni, aut tetra=
goni, aut octahedrū, aut duplū, aut triplū, aut octuplū, aut se=
scuplū, aut aliquid aliud eorum quibus geometria utitur, ac si=
ne ijs numeris, qui una compositi apparēt, cogitari ista nō pos=
sunt. Quo enim modo triplū aliquid esse dici posset, si nō tria
numerus subsisteret: aut octuplū, si nō octo? Quin contrā po=
tius, & tria esse possūt, & quatuor, et cetera deinceps, etsi co=
gnomines ijs figura nullæ subsint. Sublata igitur Arithmetica
simul geometriā perimit: non etiam ab ea perimitur. Et hæc
ab illa simul subinfertur: nō etiam ipsam subinfert. Rursum au=
tem & in musica eodem modo: non ob id tantū, quod quæ per=
se constant, priora sunt ijs quæ ad aliud relationem habēt, sed
quod ipsæ etiam musicæ modulationes, diatessarō, diapēte, dia=
pason, numerorū nominibus similiter notantur: eodē modo &
harmonicæ proportionēs, arithmeticas omnino habēt. Diates=
saron, sesquiterciā. Diapente, sescuplam. Diapason, duplam,
Triplam, Diapason simul & Diapēte. Quadruplam deniq;
perfectio, quæ Diapason est. Manifestius autē Sphærica suas
omnes considerationes per Arithmetican cōsequitur: non ideo
tātū, quod geometria posterior sit (motus enim natura post

quietem est) neq; quod harmonicis modulationibus motus celebratur astrorum: sed etiam quod per numerorum circuitus ac quantitates, ortus, occasusq; & progressionis, regressionesq; constituuntur. Vt numerorum.) Hoc est, Arithmetices. Sonorum.) Hoc est, Musices. Mensuræ.) Id est, Geometrie. Syderum.) Id est, Astrologiae. Propensiora studia.) Hoc est, in quibus scientijs magis se exerceat is, quem laudemus. Diuinis.) Operam dando religioni.

Atq; hæc quidē vitututū; vitiorū, autē sunt genera contraria. Cernēda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videtur imitari. Nam & prudentiā malitia, & reuerentiam immanitas in voluptatibus aspernandis, & magnitudinē animi superbia in animis extollendis, & despiciētia in contēnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinē audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iustitiā acerbitas, & religionē superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecūdiā timiditas, & illam disputandī prudentiā concertatio, captatioq; verborum, & hanc oratoriam vim inanē quædam profluentia loquendi. Studijs autē bonis similia videntur ea quæ sunt in eodem genere nimia.

STREBÆVS.

SI contrariorū disciplina persimilis est, ex virtutū diuisione cognoscimus vitiorū genera contraria, qualia sunt imprudentia,

tia, imperitia, stultitia, intemperantia, libido, effrenata cupiditas, incontinentia, intolerantia, ignauia, desidia, impietas, inertia. Quū virtus sit mediocritas quædā, ponitur inter duo extrema vitiosa. In altero defectus est, in altero excessus. Ex quibus intelligitur plura esse vitia quam virtutes. Extrema quædam nominantur, ut audacia, timiditas, profusio, auaritia, quædā nominibus carent, ut vitia opposita intemperantiae, ambitioni, iracundiae. Vitia quæ virtutē videtur imitari, trahunt nos in errorem, & ad praua deducunt, ut turpiū rerum laudē sequamur: quod uir bonus euitabit orator, nisi communi utilitate ducatur. Tum licere putant malis rebus nomina bona imponere: de quo Quintil. in 111. Idē Aristoteles præcipit id quoq; quod mox Cornelius Celsus propē supra modū inuasit, quia sit quædā virtutibus ac vitijs vicinitas, utendū proxima deriuatione uerborum: ut pro temerario fortē, pro prodigo liberalem, pro auaro parcum uocemus: quæ eadē etiam contrā ualent: quod quidē orator, id est, uir bonus, nunquam faciet, nisi forte cōmuni utilitate ducatur. Prudentiā imitari uidetur malitia, quam definit de Natura deorum lib. 111. Est malitia, uersuta & fallax ratio nocēdi. Et Tusculana quarta, Malitia, inquit, certi cuiusdā uitij nomē est: uitiōsitas omniū. Cicero Malitiam, dolum fallacē, malumq; uulgus autem uitiōsitate capit. Immanitas est feritas quædā asperitasq; morū in uoluptatibus aspernandis, qualis est in nimia & prorsus inhumana uiuēdi seueritate. Quia propriū nomē huic uitio nō est impositum, illud periphrasi supplēuit. Magnitudo animi est inter superbiam, quæ præter modū extollit animos: & despiciētia, quæ despiciat honores. Effusio, est prodiga largitio. Audacia, est incōsulta in periculū propēssio. Duritia immanis, est indigna ac beluina toleratio malorū. Acerbitas, in exigendo iure acrior et immanior seueritas. Quæ iustitiā ambiunt

uitia, proprijs carēt nominibus. Superstitio, uana, importuna, inepta, formidolosa religio. Mollitia animi, remissior est indulgentia. Disputandi prudentia, id est, dialecticē, imitatur concertatio, captatioq; uerborū, quæ est sophistarū cōtentiosa garrulitas. Eodē modo oratoriā uim et eloquētiā affectatur inanis quædā p̄fluentia loquēdi, hoc est immoderata uerborū redūdātia sine ullo pōdere sententiārū. Studijs autē bonis, ut grāmatica, arithmetica, geometria, similia uidentur ea quæ sunt in eodem genere nimia: ut superuacua rerum subtilium inuestigationes, et inanis illa diligentia, quæ curiositas appellatur: de qua Cicero v. lib. de Finib. Omnia quidē scire, cuiuscunq; modi sint, cupere, curiosorum est: duci uerō maiorum rerum cōtemplatione ad cupiditatem scientiæ, summorum uirorum est putandum.

VALLA.

Vitiorū.) Posteaquā uirtutes oēs amplexus est, earū nūc ad uituperationis materiā suggerit cōtraria. Nā et prudentiam.) Prudentiæ contraria enumerans Aristoteles, inquit, Αφροσύνης ὁ ἐστὶ τὸ κρῖναι κακῶς τὰ πρᾶγματα. τὸ βλάπτεσθαι κακῶς. τὸ ὁμιλεῖν κακῶς. τὸ χαλεπαίνει κακῶς τοῖς παρῶν ἀγαθοῖς. τὸ ψευδῶς δ' ὁρᾶν ποδὶ τῶν εἰς τὸν βίον κακῶν, καὶ ἀγαθῶν. παραιοῦσθαι ἢ τῇ ἀφροσύνῃ, ἀμαθία, ἀπειρία, ἀκρασία, ἐπαρσιότης, ἀμνημοσύνη. Imprudentiæ autē est perperā de rebus iudicare, male cōsulere, male cōgredi, præsentijs bonis male uti, corarupte existimare de bonis, malisq; ad uitam pertinentibus. Sequitur porro imprudentiā imperitia, inexperientia, intemperantia, sinisteriorum ac deteriorū delectus, obliuio. Et temperantiam.) Hoc dicit. Sunt qui dum tēperātes uideri uolūt

ac

ac uoluptates aspernari, immanes fiāt, truces, immites. Et magnitudinē.) Hoc est, alij dū magnanimi uideri uolūt, dū animos extollūt, elati nimīū animo, superbi, et intolerabiles fiūt. quod sanē genus hominū odit Deus. quare et Augustinus in Psalmo LVIII Dauid: illud est uitium, inquit, capitale, quodd cum quis bene p̄fecerit, superbia tētatur, ut perdat totū quod profecit. Deniq; omnia uitia in malefactis timenda sunt: superbia in benefactis plus metuenda est. Et desipientia.) Sunt enim qui dū honores contemnere uidentur, et minimē ambitiosi uideri uolunt, in aliud maius uitium deuoluuntur, dū omnes homines contemnunt. Et liberalitatem.) Alij dū liberales esse cupiūt, effusi sunt et pdigi. Et fortitudinem.) Alij existimāt se fortes uisum iri, si audaces extiterint. Duritia immanis.) Alij dū nimis patientes uideri uolunt, incidunt in duritiā quandā immanē. Et iustitiam acerbitas.) Alij dum nimīū ad unguem iusti esse uideri cupiunt, agrestes, duri, barbariq; efficiuntur. inde, ut inquit Cicero, summū ius, summa iniuria, factum iam tritum sermone prouerbiū est. Et religionem.) Seruius Sulpitius religionē esse dictā tradit, quæ propter sanctitatē aliquā remota ac seposita à nobis sit, quasi à relinquendo dicta: ut à carendo ceremonia. Lactantius autem in quarto: Nimirum, inquit, religio, ueri cultus est: superstitio, falsi. Superstitiosi autē uocātur, non qui filios suos perstites optāt (omnes enim optamus) sed aut hi q̄ superstiti memoriam defunctorū colunt: aut qui parentibus suis superstitibus colebant imagines eorū domi, tanquā Deos Penates. nā qui nouos sibi ritus assumebant, ut Deorū uice mortuos honorarent, quos ex hominibus in cœlū receptos putabant: hos superstitiosos uocabāt. eos uerō qui publicos, et antiquos Deos colerent, religiosos nominabant. unde Vergilius: Vana superstitio,

 tio, ueterumq; ignara Deorū. Idē quoq; Lactantius rursus de religione locutus, Hanc sequamur, inquit, hoc uinculo pietatis obstricti Deo, & religati simus, unde ipsa religio nomē accepit, non ut Cicero interpretatus est, à relegendo: qui in libro de Natura Deorum 1. ita dixit, Non enim philosophi solām, uerum etiam maiores nostri superstitionē, à religione separauerunt. nam qui totos dies precabantur, & immolabāt, ut sui sibi filij superstites essent: superstitioni sunt appellati, qui autē omnia, quæ ad cultū Deorū pertinerent, diligēter retractarēt, & tanquā relegerent: hi sunt dicti religiosi à relegēdo, ut eligentes ex eligendo, tanquam à diligēdo diligentes. his enim in uerbis omnibus, inest uis legēdi eadē quæ in religioso. ita factū est in Superstitioso, & religioso, alterum uitij nomen, alterū laudis. Et lenitatem.) Vt qui lenis haberi uult plerumq; nimium remollescit. Et uerecundiam.) Vt qui uerecundi sunt, in proximū uitij delabuntur, timiditatem. Et illam disputandi prudentiam.) Hoc est, qui dialectici esse uolūt, sophistæ sint, & captiuiculis sermones aucupētur, & illi rei soli studeāt. Et hanc Oratoriam.) Hoc est, Fit etiā, ut qui Oratores uideri cupiant, inani uerborum tinnitu, & loquacitatem, ac inutili oratione. Studijs autem bonis.) In omni, inquit, studio, quicquid est nimium, carpi potest.

Quamobrem omnis uis laudandi uituperandiq; ex his sumetur uirtutum uitiolorumq; partibus. sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maxime, quemadmodum quisq; generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum institutus moratusq; fuerit: & si quid cui magnum

gnum, aut incredibile acciderit, maximēq; si id diuinitus accidisse potuerit uideri: tum quod quisq; senserit, dixerit, gesserit: ad ea quæ proposita sunt uirtutū genera accommodabūtur, ex illisq; iisdem inueniendū locis causæ rerum, & euentus, & consequentia requiruntur.

STREBAEVS.

MATERIA laudandi uituperandiq; sumitur è locis uirtutū atq; uitiorum. Virtutes igitur argumentorū loci, dicuntur, nō amplissimi loci, generibus pauci, qui rhetorici nominantur, sed illorū species, propioresq; loci. Nā uirtutis est uelut unum corpus, partes eius plurimæ: quæ quā ad unum genus ut corpus reducuntur, uno loco generis continentur. Est enim uirtus, genus, cuius species paulo antè numeratæ sunt. Nō dico omnia quæ sumuntur è uirtutibus, ad genus referri, sed ut minores loci ad maiores referantur, ostēdo. Quæ sumuntur ab ijs locis, siue erūt argumēta, siue materia dicēdi, in toto quasi cōtextu orationis & filo quodā perpetuo erūt illustranda maxime, hoc est exponēda genere orationis illustri: quod quale sit, antè declarauit. In temporū gradibus generatio præcedit: educatio subsequetur: deinde institutio, morumq; disciplina. Tū ordine naturali cogitata dicta facta ponētur, suoq; generi singula accommodabuntur, ut prudentiæ, & fortitudini, ut tēperantiæ. Magna, incredibilia, diuina, quoniam animis asserūt uoluptatem, ornate & suauiter erunt explicanda: qualia exēpli gratia paulo antè ex Vergilio citabamus. Causæ mirū in modum faciunt ad laudē: propterea quæritur qua de causā quidq; factū sit: ut si Spurius Melius ammonā leuasset solo nomine liberalitatis, id erat factū laudabile, creditū est alia causā, ut am-

bitio regni, quæ turpem uidebatur esse cisse largitionem. Constituentur sunt igitur honestæ causæ, ut similes esse uideatur effectus. Ex causis agunt aliæ necessariò, aliæ sine ulla necessitate. Ex illis cõsequentiæ, quæ necessariò cõsequi dicit in Topicis: ex his profluunt euentus, qui nõ eueniunt ex causis necessariò: ut quæ Cicero D. Brutũ laudat Antoniana tertia, O ciuẽ natum Reip. memorẽ sui momiat, imitatoremq; maiorũ. ponit euentũ causæ minime necessariæ. Nam genus illud à Iunio Bruto, qui Tarquinius exegit, uidetur impulsisse D. Brutũ ad interficiendũ Cæsare: sed nõ fuit necesse. Quum uerò Seruiũ Sulpitiũ exornat his uerbis, Nec uerò silebitur admirabilis quædã & incredibilis, & penè diuinã eius in legibus interpretandis, æquitatē explicandis, sciẽtia: ponit cõsequentiã. Necesse est enim posita penè diuinã scientia, cõsequi gloriã, & nomen eius apud multos. Hic ne quis requirat illã philosophorũ necessitatē: necessariã cũ Cicerone dicimus ea quæ uix unquam sunt aliter agente sponte natura. Causæ rerũ & euentus & cõsequentiã requirẽtur ex illis inueniendi locis, qui principio numerabantur: nõ ex his minoribus, unde laudãdi uituperãdiq; materia depromitur.

V A L L A.

Generatus.) Quales parentes habuerit. Educatus.) Molliter ac delicate, an contrã. Institutus.) Quibuscum uersatus sit peritis ne, an imperitis: quales mores habuerit, & si quid diuinitus ei apparuerit. Proposita sunt.) Vt si iustè, si fortiter, si argutè, si facundè dixerit, feceritq; quidpiam: id illis ipsis uirtutibus adiungatur, de quibus illum laudantes, locuti sumus.

Neq; uero mors eorũ, quorum uita laudabitur, silentio præteriri debet, si modò quid erit animaduertendũ aut in ipso gene-

re mor

re mortis, aut in ijs rebus quæ post mortem erunt consecutæ. C. F. Accepi ista, didiciq; breuiter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer ut possem ipse iure laudari.

S T R E B A E V S.

Ab ipso genere mortis, & ab ijs rebus quæ post mortem erunt consecutæ, laus accipi potest: sicut à maioribus ac parentibus ante nos, & à modo nascendi capitur: ut laudatus est Iulius Cæsar, qui uulneribus acceptis sinũ ad ima crura deduxit, quò honestius caderet, etiam inferiore corporis parte uelata. Laudatus & ab ijs rebus quæ post mortem erant cõsecutæ. Nã relatus est in Deos, ac percussorum fere neq; triennio quisquã amplius superuixit, neq; sua morte defunctus est. Hactenus de ratione uirtutum, quarum tractatio sicut ad laudem facit, ita etiam ad bene beatq; uiuẽdum. Sic enim uoluit optimam disciplinam, quam magni faceret, ab utilitate commendari.

V A L L A.

Neque uerò mors.) Hoc dicit, Si quid nobile in morte eueniret, ne id quidem silentio prætereundum est: uel quòd mortem constantissime tulerit, & si quid post mortem ipsam laudabile acciderit, obliterandum silentio non est.

Videamus igitur deinceps, in sententiã dicẽda quam uiam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis uti litas, ad quam omnia referuntur in consilio dando, sententiãq; dicenda: ut illa prima sint suasiuori aut dissuasiuori uidẽda, quid aut possit fieri, aut nõ possit: & quid aut necesse sit,

aut

aut nō necesse. Nam & siquid effici non potest, deliberatio tollitur, quāuis utile sit: & si quid necesse est (necesse aut id est, sine quo salui, liberiue esse non possumus) id est reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & cōmodis anteponendū. Cū aut quæritur quid fieri possit, videndum etiam est quā facile possit. Nam quæ per difficilia sunt, perinde habenda sape sunt, ac si effici nō possint. Et cum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessariū videbitur, videndum tamen erit quā sit magnū. Quod enim permagni interest, pro necessario sape habetur. Itaq; cum cōstet hoc genus caussarū ex suasionē & dissuasionē, suasori proponitur simplex ratio, si & utile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: vna, si nō utile est, ne fiat: altera, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic suasori vtrunque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est.

STREBÆVS.

DICERE sententiā, est aliquid oratione decernere: quod sit in deliberādo. An hoc genus statuitur secūdū quod a facilius ad difficiliora, a leuioribus ad grauiora bene progredimur? An quod thesis prior est hypothēsi, sepiusq; cadit in exor nationē, & in deliberationē, quā in iudiciū? Quod autē honestas in demonstratiōe finis est, & in deliberatiōe utilitas, quā cōplectitur honestatē, proposuit illud genus in quo quæritur quid honeste.

honestum sit: quia posterius est, an honestum utile sit. Eundem ordinē Quintilianus tenuit. Aristoteles non anxie seruat hunc ordinem. Sic ille, *τοια ἔστιν ὁ λόγος ὅν ἐκτοκικῶν συμβουλευτικόν, διανετικόν, ἀνδραγαθικόν*. Paulo post. *διακρίτῃ πρὸς ὅν συμβολή, καὶ πρὸς ὅν οἱ ἀνδραγαθικοὶ λόγοι*. *τοῦ δὲ πρὸς ὅν αἱ διανοίαι*. Principio cōstituit finem, ut ad quem referuntur omnia. Hoc cōfit, quod natura finē spectās initio, quē postremum assequatur, ad eum re-ducit omnia. In deliberatione rectē statuitur finis utilitas, etsi Quintilianus improbat. Deliberatiōes, inquit, miror a quibusdā sola utilitate finitas. Eos excusat postea: nec dubito quin secundum opinionem pulcherrimam, ne utile quidē, nisi quod honestum esset, existimarint. Sic res habet. Cicero paulo post, *utilitas, inquit, in discernēdis bonis malisq; uersatur*. Bonis subiecit honesta, quæ proficiuntur a uirtutibus. hoc modo utilitate cōprehēdit honestatē. Sed uir sapiēs intellexit in deliberādo honesta cōsiderari, non simpliciter, & ut sunt honesta, sed sepius ut nobis utilia uel ad gloriā, uel ad boni consecutionē: quod quū sit, utilitas postremus est finis. Deliberationis sunt due partes: suasio, & dissuasio. Vtriusq; est uidere, primum quid aut possit fieri, aut nō possit: & quid necesse sit, aut nō necesse. Si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quāuis utile sit: ut si constet Ithamoni intercidi nō posse, frustra in posterū deliberet Caesar. Necesse quid accipi uelit, ostendit. uidebat enim fore qui dicerent necessarium hic nō habere locum, quod Quintilianus arripuit. Quālibet, inquit, uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere. Necessariū est igitur & quod aliter fieri nō potest, & quod si fieri potest, tamen saluis nobis, aut salua dignitate nostra fieri nō potest. Hic necesse est, quod arbitraturs reliquis

reliquis honestatibus in ciuili ratione & commodis anteponendū: ut Antoniana septima bellum cum Antonio necessarium dicit, quia pax esse nō potest salua libertate populi Romani. Pax est tamen sua natura & honestior, & comodior, quā pugna ciuilis. Rursus utraq; partem diuidit: Querendum est an omni nō fieri possit, & quā facile possit. Nā quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sepe sunt, ac si effici nō possint: ut effici potuit, Annibalem in Italia uinci, uerū quia perdifficile erat, nō putarunt id effici posse Romani, ideoq; reuocauerunt in Africam. Querendum est eodem modo quid omnino necessarium, quidq; magni interfit tanquam necessarium. Mancinus facere foedus illud Numantinum necessarium uidit, si militem seruare uellet: fecitq; necessitate ductus. Roma seruos armauit in Annibalem propē necessariū: id enim uidebat opē ferre posse Reip. Hoc quoque necesse duxit. Suasori proponitur una ratio, si & utile est, & fieri potest, fiat. Vna ratio dicitur, quum uideatur esse duplex: quia utrunque docendum est, ac ut unum colligandum, si & utile est, & fieri potest, fiat. Sic Cicero bellum suadet in Antonium Philippica septima, Si pace frui uolumus, bellum gerendum est: si bellū omitemus, pace nunquam fruemur. Vtile proponit pace frui. Quod autem bellū fieri possit, ostendit. Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, eū consensum Italiae, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatē respub. accipere possit sine culpa Senatus. Dissuasori duplex ratio proponitur. Vna, si non utile est, ne fiat. Altera, si fieri nō potest, ne suscipiatur. Idem in eadē oratione, in qua partes suasoris & dissuasoris agit: Cur igitur pacē nolo? quia turpis est, quia periculosa, quia esse nō potest. Suasor igitur utrunq; docet, dissuasor altero contentus esse potest. Illi proponitur unica uia, hic habet optionem, utram malit uiam tenere.

Est igitur in deliberando. Traditis in demonstratiuo genere præceptis, nūc iam deliberatiui generis præcepta explicat, eiusq; finem facit utilitatem, a quo planē dissentit Quintilianus, inquit, Deliberatiuas quoq; miror a quibusdā sola utilitate finitas. Ac si quid in his unū sequi oporteret, potior fuisset apud me Ciceronis sententia, qui hoc materie genus dignitate maximē cōtineri putat. Nec dubito quin ijs, qui sunt in illa priori sententia, secundū opinionē pulcherrimā, ne utile quidē, nisi quod honestum esset, existimarint. Et hæc est ratio uerissima: si consiliū cōtingat semper bonorū atq; sapientiū. Verū apud imperitos, apud quos dicēda frequēter sententia est, populūq; præcipuē, qui ex pluribus cōstat indoctis, discernēda sunt hæc, & secundū magis cōmunes intellectus loquendum. Cicero tamen, ut hic, ita in Topicis finē facit utilitatem. Vtilia prima. Quintilianus autē, Quare in suadendo, inquit, & dissuadēdo, tria primū spectanda erūt, quid sit de quo deliberetur, qui sint qui deliberēt, qui sit qui suadeat. Rem de qua deliberatur, aut certū est posse fieri, aut incertum, si incertum, hæc erit quæstio sola aut potētissima: sepe enim accidet, ut prius dicamus, ne si possit quidē fieri, esse faciendū, deinde fieri nō posse. Cum autē de hoc quæritur, cōiectura est, an Isthmos intereidi, an siccare palus Pontina, an portus fieri Hostie possit, an Alexander terras ultra Oceanū sit inuēturus. Sed in his quoq; quæ constabit posse fieri, cōiectura aliquādo erit: ut si quærat, an utiq; futurū sit ut Carthaginē superent Romani: ut redeat Annibal, si Scipio in Africam exercitum transtulerit: seruet fidem Samnites, si Romani arma deposuerint. Quædā & fieri posse, & futura esse, credibile est. Et paulō post, Possibile, fas, iustum, pium, equum, māsuetum, subijci possunt honestati. An sit autē facile,

facile, magnū, iucundū, sine periculo, ad quæstionē pertinet uti-
litatis: qui loci oriūtur ex cōtradictione. Est quidem utile, sed
difficile, parū, iucundū, periculosum. Tamē quibusdā uidetur
esse nonnūquā de iucūditate sola cōsultatio, ut si de ædificando
theatro, instituendis ludis deliberetur. Itaq; cū cōstet hoc
gen^o causari. Subaudi, difficile atq; necessariū. Sic suaso-
ri. Subaudi, et utile esse, et fieri posse. Dissuasori. Si alte-
rū infirmat, sat est ut aut inutile esse, aut fieri non posse dicat.

Quare quoniā in his versatur omne cōsi-
liū duobus, de vtilitate antē dicamus, quæ
in discernēdis bonis malisq; versatur. Bo-
norū autē partim necessaria sunt, vt vita, pu-
dicitia, libertas: vt liberi, cōiuges, germani,
parētes. Partim nō necessaria, quorum alia
sunt per se expetenda, vt ea quæ sita sunt in
officijs, atq; virtutib⁹: alia quod aliquid cō-
modi efficiūt, vt opes & copiæ. Eorū autē
quæ propter se expetūtur, partim honestate
ipsa, partim cōmoditate aliqua expetūtur.
Honestate, ea quæ proficiūtur ab ijs virtu-
tib⁹ de qbus paulō antē est dictū: quæ sunt
laudabilia ipsa per se. Commoditate autem
aliqua, quæ sunt in corporis aut fortunæ bo-
nis expetenda. Quorū alia sunt quasi quo-
dammodo cum honestate coniūcta, vt ho-
nos, vt gloria: alia diuersa, vt vires, for-
ma, valetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ.

STR E B A E V S.

V T I L I T A S in discernēdis bonis malisq; versatur, id est

rebus expetēdis atq; fugiēdis. Bonorū, quibus utilitatem meti-
mur, alia necessaria, hoc est sine quibus salui liberi ue esse non
possumus (sic antē definit necessaria) ut uita, pudicitia, libertas:
ut liberi, cōiuges, germani, parētes. Tolle uitā, perimus. Si libe-
ri, cōiuges, germani aut uita aut fama periclitatur, iterū quodā
modo perimus, aut periclitari uelle debemus: quoniā illorū uita
nobis æque chara debet esse, atq; nostra. Si adimitur libertas,
aut pudicitia, misere turpiterq; seruiū⁹. Seruitute mors omnis
optabilior est si Cic. credimus. Dicamus uno uerbo Nullā existi-
mat uitā sine libertate, et honesta cōditione uitæ. Hæc autē plu-
rimū ualent ad persuadendū, et in Antonium frequēter usur-
pat. Bonorū partim non necessaria, quibus destituti, uitā liber-
tatemq; retinere possumus, nō uniueris quidē destituti, sed aut
singulis, aut multis eorū. Ea sunt duplicia. Alia sunt per se ex-
petenda, ut officiū, quod ab ipso finitur hoc modo. Officiū est,
quod ita factum est, ut eius facti probabilis ratio reddi possit.
Quāquā officiū ad aliū finē tendit, ut ad felicitatē: tamē ut ea
nō sequatur, per se honestū est, et expetendū: quod et Aristo-
teles in Ethicis non modō de uirtutibus, sed etiā de gloria et
honore confirmat. Alia non per se expetūtur, sed quod aliquid
cōmodi efficiunt, ut opes et copiæ. Eorū quæ propter se ex-
petūtur, partim honestate ipsa, partim cōmoditate aliqua ex-
petūtur. Quæ diuisio mirabilem quādā uidetur habere diffi-
cultatē. Nā secūdum mēbrū confundit, et priore cōmiscet. Et
paulō pōst diuitias referre uidetur ad ea quæ sunt per se expe-
tenda, quas antē subiecerat his quæ aliquid cōmodi efficiunt.
Deinde tria genera bonorū reuocat ad ea quæ ppter se expe-
tūtur. Quomodo ppter se expetūtur? Hæc mihi relinquēda ui-
debātur ijs qui putāt omnia esse peruia. Nō erat uerendū, ne ui-
tio darent meam negligentiam, si quid intactū reliquissē: sed

timedū potius ne meā accusent diligētiā, quā multo facilius sui
 tēdiū parit, et si uereri nō debeā, eloquētiā praecepta copiosē
 tractare, si qua mihi data fuisset eloquendi facultas: quia turpe
 sit in copiosa ratione dicendi, inopia et ieiunitate laborare. Il-
 li sciunt, nescimus. Perficiūt, uix bene conamur. Cōpendia uiarū
 sequuntur: lōgiora, si modō sunt apertiora, malumus. Nihil us-
 quam reperiūt impedimenti, nos circa momēta luctamur. Im-
 pellamus igitur et hūc scopulum. Expetēdorum tria sunt ge-
 nera. Aliud est simpliciter honestum, ut officiū et uirtus. Aliud
 honestum utilitati copulatū, ut gloria. Aliud uero simpliciter
 utile, ut diuitie. Primū genus honestate sola petitur, quia nihil
 est utilius. Alterū non honestate modō quā potior est, sed etiā
 commoditate quadā expetit, ut honos et gloria. Tertiū uti-
 litate sola ducitur, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitie,
 cliētela. Sunt igitur duo genera cōmodorū. unde totidē diuisio-
 nes. Diuitie pertinent ad secundū genus, nec sunt propter se
 expetendae. Bonorū tria genera sunt propter se expetenda, si
 modō iunguntur honestati. Sed quadā bona sunt diuersa, hoc
 est nulla cum honestate coniūcta, ut diuitie, cliētela. Ex his ob-
 iecta dissoluimus. Hanc autē rerū diuisionē hic uideas, quum
 dicit, Quorū, scilicet commodorum, alia sunt quasi quodāmo-
 do cum honestate coniūcta, ut honos, ut gloria: alia diuersa, ut
 forma, uires, ualetudo. Videas et 11. lib. de Inuentione: Rerū
 expetendarum, inquit, tria genera sunt. Nā est quiddam quod
 sua ui nos alliciat ad sese, nō emolumētō captas aliquo, sed tra-
 hens sua dignitate: quod genus uirtus, sciētia, ueritas est. Aliud
 autē non propter suam uim et naturā, sed propter fructū atq;
 utilitatē petendū, quod genus pecunia est. Est porrō quiddā ex
 horū partibus iūctum, quod et sua ui et dignitate nos inducit,
 et prae se gerit quandam utilitatem, quō magis expetatur, ut

amic

amicitia, bona existimatio. Hec ille. Prima diuisio satis aper-
 ta est. Alia sunt per se expetenda, ut ea quae sita sunt in officijs
 atq; uirtutibus: alia, quod aliquid comodi efficiunt, ut opes et
 copia. Secunda est obscurior. Eorum quae propter se expetun-
 tur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expe-
 titur. Priore mēbro significat simpliciter honesta, ut eius uer-
 ba demonstrant: posteriore honesta et commoda, quae disse-
 runt ab ijs quae tantum aliquid comodi efficiunt, quia lau-
 dē, et utilitatem afferunt, ut bona corporis, et fortune, non
 simpliciter, sed quum ad exercēdum uirtutem conferuntur. nam
 possunt cum honestate iungi, ut honos et gloria. possunt et
 citra uirtutem haberi, ut uires, forma, ualetudo. An ponit dis-
 ferentiam inter ea quae sunt per se expetenda, et ea quae pro-
 pter se expetuntur? Per se expetenda sunt laudabilia ipsa per
 se, ut uirtutes, et quae ab illis proficiuntur. Propter se expe-
 titur omnia bona animi, corporis, et fortune: propter se in-
 quā, hoc est propterea quod ipsa bona sunt aut propter suā
 naturam bonam. Hae interpretatio et breuior est, et
 apertior.

VALLA.

Sita sunt.) Est autē (ut in tertio de Finibus bonorū et
 malorū Cic. inquit) officium, quod ita factū est, ut eius facti,
 probabilis ratio reddi possit. Atq; uirtutibus.) Est autem
 uirtus, ut inquit Aristoteles, μεσότης τῶν παθῶν, mediocri-
 tas perturbationū. Plato autē: Αρετήν inquit, ἐστὶν ἡ κατ' αὐ-
 τὴν ἐπαυετὴν ἔξῃς κατ' αὐτὴν τὸ εἶναι ἀγαθὸν λεί-
 γε.) Virtus est habitus per se laudabilis: secundum quem
 id quod illam habet, bonum dicitur. Laudabilia.)

Nam, ut Aristoteles docet in Ethicis, in anima esse dicuntur bona, alia honorabilia, alia laudabilia. honorabilia quidem, ut memoria, consilium, iudicium, ingenium, intelligentia, & huiusmodi alia, unde artes scientiæq; scaturiunt: laudabilia autem, ut uirtutes sunt morales omnes. Valetudo.) Quæ tamen uocabuli significatione anceps est.

Est etiam quasi quædam materies subiecta honestati, quæ maximè spectatur in amicitijs: amicitia autè charitate & amore cernuntur. Nam cum Deorum, tum parètum patriæq; cultus, eorumq; hominū qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad charitatē referri solet. Cōiuges autè, & liberi, & fratres, & alij quos usus familiaritasq; cōiunxit, quanquā etiam charitate ipsa, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus cum bona sint, facile est intellectu quæ sint contraria.

STREBAEVS.

EST etiam quasi quædam materies subiecta honestati, quæ maximè spectatur in amicitijs: hoc est, amicitia partim honestate ipsa, partim cōmoditate aliqua expetitur: ex quibus ut è materia ducitur argumentū deliberanti. Amicitia, inquit secundo de inuentione, uoluntas est erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa quem diligit, cum eius pari uoluntate. Hic quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoque causa petenda uideatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant: quam sunt, qui propter utilitatem modò petendam putant amicitia: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se, & utilitatem:

tem: quorum quid uerissimè constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorij relinquatur, utraq; propter rem amicitiam esse expetendam. Hactenus Cicero. Ex his colliges cur amicitia ab ijs quæ per se expetuntur, separauerit, quam paulò antè numerauit inter iustitiæ partes. Certe magna affinitas est amicitia & iustitiæ. Amicitia, inquit Aristoteles, & iustitia in eisdem uidentur esse. In omni societate aliquid est iusti, aliquid amicitia. Est enim amicitia in cōicatione. Amicitia duplices. Nam charitate & amore cernuntur. Charitas est sanctus amor, & cultus Deorū, parètū, patriæ, sapientiū & illustriū uirorū. Hæc charitas est amicitia quædam excellentior ac sanctior, quam colere debemus. In hoc genere, inferiores ac impares, & obseruantes magis officij nostrū, quam quo nos amant, amorem. Altera est amicitia quæ amore maxime cōtinetur: hoc est, quæ tum firma ac stabilis est, quū utrinq; certatim calefcit amor. In charitate suspicimus maiestatem, in amore beneuolentiam. Dicit aliquis, cōiuges, fratres, liberi etiam charitate iunguntur, nec in illis suspicatur maiestas. Nō est ita. Veremur coniugium, & sanguinis propinquitatē, & familiaritatē quorū nihil nō maximū est, atq; sanctissimū: & præter hæc habemus rationē amoris eius quo nos persequuntur aut pares, aut minores.

VALLA.

Quæ sint contraria.) Et perinde uituperanda.

Quod si semper optima tenere possemus, haud sanè, quoniā quidē ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habet maximā, persæpe euenit, ut utilitas cum honestate certet, earumq; rerū contentio plerūq; deliberationes effici-

cit, ne aut opportuna propter dignitatē, aut honesta, ppter vtilitatē relinquātur: ad hāc difficultatē explicandā praecepta referamus. Et quoniā nō ad veritatē solū, sed etiā ad opniōes eorū qui audiūt, accommodāda est oratio, hoc primū intelligamus, hominum duo esse genera: alterū indoctū & agreste, quod anteferat semp vtilitatē honestati: alterū ex politū, quod rebus omnibus dignitatē anteponat. Itaq; huic generi laus, honos, gloria, fides, iustitia, omnisq; virtus: illi autē alteri questus, emolumētū, fructusq; pponit, atq; etiā voluptas, quē maximē est inimica virtuti, boniq; naturā fallaciter imitādo adulterat: quā immanissimus quisq; acerrimē sequitur, neq; solūm honestis reb⁹, sed etiā necessarijs anteponit. In suadēdo, cū ei generi hominū cōsiliū des, saepe sanē laudāda est.

S T R E B A E V S.

A D deliberandū parata materia est, ut omnia genera bonorū, quæ uel honestate ipsa, uel cōmoditate experitūtur. Quid proximè coheret? Proximum uidetur id, spectare qui sint qui deliberet, ut habita ratione personarū, ex utilitate caussæ spectet orator quæ quibus bona debeant accommodari. Si semper optima tenere possemus, ut in cōsilio bonorū atq; sapientium, haud sanè cōsilio multum egeremus, quoniā quidem perspicua sunt optima quæq; nisi mortalitatē nostrā occæcaret utilitas. In aliena caussa optima quæq; facillè uidemus, et illa sequentē laude

Laude ferimus. In nostra plerūq; cæcutimus. Nam uaria tempo-
rum conditio, et opportunitas agendi capit hominū mentes.
Diuortium facit honestorū et utilitū. Inde succrescit populare
deliberandi genus, in quo opportuna cum dignitate, honesta cū
utilitate certāt. Opportunitas autē, ut ait de finibus, est ἐκκα-
ρία, et tēporis occasio, rebus agēdis cōueniēs, in qua maximū
spectatur utilitas, sicut honestas indignitate. Vtrunq; delibera-
di genus oratori uidēdū, cuius oratio ad opiniones eorū qui au-
diunt, accommodatur, ut animos tractare, et ad suū finē per-
ducere queat, si nō ueritate rectaq; uia, certē errore uiarū que
ducūt ad ueritatē. Is igitur indoctū et agreste hominū genus,
hoc est neq; literis, neq; ciuili prudentia politū, utilitate pelli-
ciet. Expolitū uerō disciplinis, et honesta ratione uiuendi, faci-
lius dignitate rerū cōmouebit. Huic generi polito, laus, honor,
gloria, fides, iustitia, omnisq; uirtus pponitur. Laus est omniū
rerū bonarum. Honos exhibetur in testimoniū uirtutis aut di-
gnitatis: et in re, nō in uoce positus est. Gloria est incorrupta
uox iudicantiū de eccellente uirtute. Sic finit ipse Tusculana
111. Illi generi indocto, quæstus, emolumentū, fructusq; pro-
ponitur. Quæstus est pecunie. Emolumentū dicitur quicquid
prodest, ὠφελιμὰ Grace. Huic cōtrariū, detrimētum. Fru-
ctus hic omne commodum accipitur. Quid autem differat ab
emolumento, tradit ipse 111. de Finibus. Illa quæ profunt,
aut quæ nocent, id est emolumentā, et detrimētā, aut bona sunt,
aut mala: quæ sint paria necesse est. Commoda autem et in-
cōmoda in eo genere sunt, quæ præposita et reiecta dicimus:
ea possunt paria non esse. Significat emolumenta bona esse, fru-
ctus indifferentes, per se nec bonos, nec malos. Indocti etiam
uoluptate capiuntur, quam Stōici definiunt sublationem animi
sine ratione opimantis se magno bono frui. Habet letitiā in ani-
mo,

mo, cōmotionem suauem iucunditatis in corpore. Voluptas est maximè inimica uirtuti, quia, ut inq̃t primo de Legibus, imitatrix boni uoluptas, malorū autem mater omniū: cuius blāditijs corrupti nō cernunt ea quæ naturā bona sunt, quia res honestæ dulcedine hac & scabie carēt. Hæc ille. Quod igitur imitatrix boni uoluptas, blandissima domina est, & eadē illecebra turpitudinis, honesti boniq; naturam fallaciter imitādo adulterat, quippe quæ habeat quiddā simile naturali bono. lenitatis est enim, & suauitatis. Multæ uoluptates sunt laudabiles: quod ostendit Aristoteles x. Ethicorum. quamobrem non est absurdum quod ait Cicero, Voluptas sæpe sanè laudanda est. Nemo bonus obscenam fœdamq; laudet, quæ turpibus tantū & perditis est uoluptas: sed eam laudet, quæ retinet aliquam speciem honesti. Voluptatem immanissimus quisq; acerrimè sequitur: quoniam quanto immanior est quisq; tanto propius accedit ad beluas, quæ uoluptate ducuntur. Atqui uidētur hæc repugnare superioribus. dicebat antè, Temperantiam immanitas imitatur in uoluptatibus aspernandis. Sed immanissimum capit hic, qui sensum secutus, à naturali bono longissimè recessit: immanitatem capiebat atrociorē nimiamq; temperantiam.

VALLA.

Optima tenere.) Sensus est. Habēda apud malos, aliquādo indoctos est oratio, apud quos consultandū, si nō quid honestū, saltē quid utile. quod si optima teneremus, nullus esset cōsultationi locus. quilibet enim quid sibi præscribendū foret, cōgnosceret. Oportuna.) Subaudi, quæ in ipsa est honestate. Ad opiniones.) Nam Orator totū se ferè audientiū accōmodat sententiæ, aut non multū ab ipsorū mente se abdicat: ita enim siue utilia, siue honesta, tum demū potest obtinere. Illi autem alteri.) Subaudi, agrestis, & sordido generi, quæstus, emolumen

emolumentū, fructusq; proponitur, hoc est, undecūq; possit utilitatem enancisci. Voluptas.) Subaudi, corporis, quoniam ea est uirtuti inimica. nā uirtutis uoluptas, auget animi bona. Boniq;.) Quia dū quis id bonum existimat, quod imperet, pecuniam habeat, & reliqua huiusmodi siue iure, siue iniuria: non querit, dum uideatur laudandus & honorandus, accedere quæ bona sunt uirtutis. Necessarijs.) Vt patriæ, ut parentibus, ut liberis: quod in primis queri oportuit.

Et illud uidēdū, quāto magis homines mala fugiāt, quā sequātur bona. Nā neq; honesta tā expetūt, quā deuitāt turpia. Quis enim honorē, quis gloriā, quis laudē, quis ullū decus tā vnquā expetat, quā ut ignominia, infamia, cōtumeliā, dedecus fugiat: quarū rerū dolor grauis est. Est genus hominū ad honestatem natū, malo cultu, prauisq; opinionib; omne corruptū. Quare in cohortādo atq; suadēdo propositū quidem erit nobis illud, ut doceamus qua vi bona cōsequi, malaq; vitare possimus. Sed apud homines bene institutos plurimū de laude & de honestate dicemus, maximeq; eavirtutū genera tractabimus, quæ in cōmuni hominū utilitate tuēda augēdaq; versant. Sin apud indoctos imperitosq; dicemus, fructus, emolumenta, voluptates uitaliōesq; doiorū pferātur, addātur etiā cōtumeliæ atq; ignominie. Nemo em̃ est tam agrestis, quē

nō si ip̄a minus honestas, cōtumelia tamē & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad vtilitatem spectat, ex ijs quæ dicta sunt, reperietur.

STREBÆVS.

Q. V I D rudibus & politis maximē cōueniret, ostendit. Nunc utrisq; deliberando proponenda mala censet, quia multo magis homines mala fugiūt, quā sequūtur bona: neq; honesta tam expetūt, quā deuitant turpia. Ergo sumēda etiā cōtraria suasori, ut honos ignominia, gloria infamia, laus cōtumelia, decus dedecus. Hoc si feceris, honos, gloria, laus, decus te sequetur. Si nō feceris (quod omen Dij auertāt) pessundabit te ignominia, infamia, cōtumelia, dedecus. Hominem ad honestatē esse natū sic ostendit Aristot. primo lib. Ethic. Vt homini, sic stirpibus est facultas alendi. Vt homo sentit, sic & bestia. Restat igitur actio rationis. Est itaq; hominis opus, actio animæ per rationē, uel nō sine ratione. Quō fit ut humanū bonū sit actio animi per uirtutē. Sed quī fit ut genus hominū ad honestatē natū, nō tam honesta expetat, quā deuitet turpia? Subijcit causam, quōd malo cultu prauisq; opinionibus omne corruptū est, nec uirtute & sciētia excolitur, nec certa rectaq; consuetudine. Et enim utilitas & uoluptas, iactura & dolor, tenebras offuderūt oculis mortalium, & effecerūt ut honestū posthaberetur, ut mala pro bonis, bona pro malis essent. Ergo nocebit orator in consilio, quā uī bona cōsequi, quāq; ratioe mala uitare possimus. Ex bonis autē plurimū ualent, quæ in cōmuni hominum utilitate tuenda augendaq; uersantur, quod genus est iustitia, fides, liberalitas, omnisq; uirtus quæ spectat hominum societate. Exemplorū quæ ferant hanc speciem, plenæ sunt Liuiæ conciones.

VAL

VALLA.

Quarū rerū.) Ignominia, infamia, contumelia, dedecus. Atq; hæc non publicis modō cōsilijs, sed etiam priuatis: atq; adeo magis in priuatis spectanda sunt. Malo cultu.) Quōd si malē colatur, ut si inhonestū uideatur, in alterius adduci nō possit sententiā. Bene institutos.) Qui rebus bonis instructi fuerūt. Addantur etiā contumelia.) Subaudi, ut dea uitari possint.

Quid autē possit effici, nec ne possit, in quo etiā quā facillē possit, quāq; expediat, quæri solet: maximē ex causis ijs quæ quāq; efficiāt, est uidēdum. Causarū autē genera sunt plura. Nā sunt aliæ quæ ipsæ cōficiūt, aliæ quæ uim aliquā ad cōficiendū afferūt. Itaq; illæ superiores, cōficientes uocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his cōfici non possit. Cōficiēs autē causa, alia est absoluta & pfecta per se: alia aliqd adiuuās, & efficiendi socia quædā: cuius generis uis varia est, & sæpe aut maior, aut minor, ut & illa quæ maximā uim habet, sola sæpe causa dicat. Sunt autē aliæ causæ quæ aut ppter principium, aut ppter exitū cōficiētes vocantur. Cū autē queritur qd sit optimū factū, aut uilitas, aut spes efficiēdi ad asētendū impellit animos. Et qm de uilitate iā diximus: de efficiēdi rōne dicamus. Quo toto genere, quibus cū, & cōtra quos, quo tpe, aut

quo

quo loco, aut quibus facultatibus, armorū, pecuniā, sociorum, earumue rerū quæ ad quancūq; rem efficiendā pertinent, possimus uti, requirendū est. Neq; solū ea sunt quæ nobis suppetūt, sed etiā illa quæ aduersantur, videnda. Et si ex contentione procliuiora erunt nostra, non solū effici posse, quæ suademus, erit persuadendum: sed curandū etiā, ut illa facilia, procliuiora, iucūda videantur. Dissuadentibus autē, aut utilitas labefactanda est, aut efficiēdi difficultates effrendæ, neq; alijs ex præceptis, sed ipsē ex suasionis locis.

STREBÆVS.

IN duobus uersatur omne consiliū, si & utile est, & fieri potest, fiat. De utili priore loco dictum est, quod quidē uidebatur esse natura secundū. Nam uidetur omnium primum, cognoscere, possit ne aliquid fieri: quia si quid effici nō potest, delibet ratio tollitur. Sed utilia cupimus: qui fruamur, inquirimus: idcirco hūc ordinē sequimur. Si ueniat in dubiū, possit ne aliquid effici, quoniam coniectura ducitur, à causis sumetur argumentū. Nam ut efficiatur aliquid, necesse est causam efficientem esse, & eam sine qua res effici nō potest: cuiusmodi sunt materia & instrumentum. Nihil est enim quod sine causa naturaliter fiat. Itaque si dubitatio sit, possit ne aliquid effici, à causis ducitur probatio. Cicero in Diuinatione, in quo si te multum natura adiunaret, si optimis à pueritia disciplinis & artibus studuisses, in his elaborasses: si literas Græcas Athenis, nō Lilybei, Latinas Romæ, nō in Sicilia didicisses, tamen esset magnum tantam causam,

causam, tam expectatam, & diligentia consequi, & memoria cōplecti, & oratione exponere, & uoce & uiribus sustinere. Cæcilium causam sustinere nō posse mōstrat, cui natura, ars, & exercitatio, tres eloquētiæ causæ, defuerūt. Causa indicialis est quidē, sed pars illa cohortantis, ne quid tētet Cæcilium supra uires. Causarū aliæ conficiunt, quæ efficiētes inde uocantur: ut pudor efficit ruborē, Aliæ uim aliquā ad conficiendū afferunt, ut instrumenta, tēpus, locus, sine quibus aliquid effici nō potest. Efficiens autē causa, alia est absoluta & perfecta per se, quæ sola certō rem efficit: ut sol diē, ignis calorē. Alia aliquid iuuans, & efficiēdi socia quædā: ut terra stirpes efficit, sed adiuta cultu, sole, pluuia, rore. Hæc aut maior est, aut minor, ut natura & usus ad eloquentiā plus faciunt, quā cognitio præceptorum. Sunt autem aliæ causæ quæ per se nō conficiūt, sed quia iuuāt, conficientes, inquit Cicero, uocantur. Iuuant autē propter principium: ut materia, quod est principium rerum: aut propter exitum, ut finis rei quæ suscipitur. Ferrum, gladij causa est, quia materia. Artiū finis est scientia. Quæ pertineāt ad causas, alias tradit in Topicis. Hastenus de utilitate, & efficiēdi potestate. Nunc usus est eorū, ut ad assentiendum impellāt animos: quod facilius obtinebunt, si quæ rerū dicuntur appendices, uulgo cunctantiae, ponentur, quibuscum, contra quos, quo tēpore, quo loco, quibus facultatibus utamur: si nostra & diuersa inter se comparemus, ut ex duobus procliuiora uideamus. Quod si ex contētionē, id est cōparationē, procliuiora, hoc est faciliora nostra uidebuntur, non erit satis ita nobis uideri, sed erunt oratione demonstranda, ut nō modō dicenti, sed alijs etiā facilia, procliuiora, iucūda uideātur. Cic. Antoniana quarta facit hanc rerū contētionē ad cohortandū po. Ro. aduersus Antonium. Quibus cum bellū suscipiat, ut D. Bruto, C. Cæsare, ueteranisq;. Contra quem,

quem, ut alterū Spartacū Antoniū. Quo tēpore, ut quā ad re-
 cuperandā libertatē exarsit omnis Italia. Quibus facultatibus,
 ut Repub. Senatu, erario, quā nō habet Antonius. Hinc sua fa-
 cilia, procliuiā, iucūda colligit, his uerbis, Vt igitur Catilinā di-
 ligētia mea, Senatus autoritate, uestro studio & uirtute fregis-
 sis: sic Antonij nefariū latrocinij, uestra cū Senatu concordia
 tanta, quāta nūquā fuit, felicitate et uirtute exercitū ducumq;
 uestrorū, breui tēpore oppressum esse audietis. Quemadmodū
 autē suasori proponitur una ratio, si & utile est, & fieri po-
 test, fiat: ita dissuasori duplex: aut utilitas ab eo labefactanda
 est, quod agit in Seruiliū Rullū: aut efficiēdi difficultates effe-
 rende: quod facit in dissuasiōe pacis, Antoniana septima.

VALLA.

Quamq; expediat quæri solet.) In deliberatiuo,
 inq; genere quæri etiā solet quā sit utile: quā fieri, aut nō
 fieri possit aliquid. Causarū autē genera sunt plura.)
 Sicut ipse in Topicis docet. Nā sunt aliæ quæ ipsæ cō-
 ficiūt.) Quæ efficiētes causæ nominātur. Ad cōficiē-
 dum afferūt.) Id est, causæ quæ adiunātes nominari solēt:
 ut in libro de Fato ipse quoq; ostēdit. Principiū.) Vt est
 causa materialis, ac formalis. Exitū.) Vt causa finalis. nā
 cū Aristoteles causarū genera materialē, formalē, finalē, effi-
 ciētemq; fecerit, Plato his etiā addidit exēplarē, atq; instrumē-
 talem. Quæ aduersentur.) Stultū siquidē sit, quæ pro-
 sunt inspicere: & quæ officere possint, nō cōsiderare. Con-
 tentione.) Quæ solet in sentētijs uarijs pronūtiādīs nasci.
 Dissuadētibz.) Cōmonuit ac instruxit sentētiā suā pro-
 nuntiātes, & cōsiliū proferētes: nūc quid pariter facere opor-
 teat deterrētes ab alieno pposito, docet. Suasiōis locis.)
 Hoc est, ex his locis quibus alter suāsit, ex eis dē dissuadebimus.

Vterq;

Vterq; verò ad augendū habeat exēplo-
 rū, aut recētū, quò notiora sint: aut ueterū,
 quò plus autoritatis habeāt, copiā. Maxi-
 meq; sit in hoc genere meditatus, ut possit
 vel utilia ac necessaria sepe honestis, vel hęc
 illis anteferre. Ad cōmouēdos autē animos
 maxime pficiēt, si incitādi erūt, huiusmodi
 sētētię, quę ad explēdas cupiditates, aut ad
 odiū satiādū, aut ad vlci scēdas iniurias per-
 tinebūt, Sin autē reprimēdi, de incerto statu
 fortunæ, dubijsq; euētis rerū futurarum, &
 retinēdis suis fortunis, si erūt secūde: sin au-
 tē aduersæ, de periculo cōmonēdi. Atq; hi
 quidē sunt peroratiōis loci. Principia autē
 in sentētijs dicēdis breuiā esse debebūt. Nō
 enim supplex ut ad iudicē venit orator, sed
 hortator, atq; autor. Quare proponere qua-
 mēte dicat, qd velit, qb^o de reb^o dictur^o sit,
 debet, hortariq; ad se breuiter dicēte audie-
 dū. Tota autē oratio, simplex & grauis, &
 sentētijs debet ornatior esse, quā uerbis.

STREEAEVS.

A' PROPRIIS argumētōrū locis ad cōmunes ordine
 perducitur. Vnus est exēplorū: alter cōtentionis honestorū &
 utilitū: tertius affectuū: quartus autē figura oratiōis. De exēplis
 in hoc genere Quintil. hoc modo, Vsum exēplorū nulli mate-
 riæ magis cōuenire meritò ferē omnes consentiūt, quā plerūq;

t 2 uidean

uideantur respondere futura praeferitis, habeaturq; experimē-
tū uelut quoddā rationis testimoniū. Alia exēpla sunt recētia,
eaq; notiora sunt: alia uetera, in qbus plus est autoritatis: utra-
que Cic. frequētissima. Alterū est cōmune praeceptū, oratorē in
hoc genere deliberādī esse oportere meditātū, hoc est exercitiū
schola, et priuata cogitatione, ac paratos habere cōmunes
locos, ut prōptius dicat, aliquādo pro utilitate cōtra dignitatē,
aut pro dignitate cōtra opportunitatē: quoniā haec aliquando
cōsiliātur: ut qui uoluerūt acta Syllae manere, nō dignitatē, sed
utilitatē firmarunt: aduersarij contrā: sed uicit utilitas. Cic. de
actis Caesaris, Primū igitur acta Caesaris seruanda censeo: non
quōd probem, q uis enim id quidem potest: sed quia rationē ha-
bēdam maxime arbitror pacis et ocij. Ponit exēplum Quin-
til. in 111. de Opiterginis, honestum et utile, cōsuetudine, non
re, dissentiūt. Cicero in Officijs: Hoc autem de quo nunc agi-
mus, id ipsum est quod utile appellatur. In quo uerbo lapsa cō-
suetudo deflexit de uia, sensimq; eō deducta est, ut honestatē ab
utilitate secernens, cōstitueret honestū aliquod, quod utile nō
esset: et utile, quod nō honestū, quia nulla perniciēs maior homi-
nū uitae potuit asferri. Aliud praeceptum cōmune de mouēdis
affectibus. Aut incitātur animi, aut mitigātur atq; reprimūtur.
Si incitandi erunt, huiusmodi sententiā proficiēt, quae ad exple-
das cupiditates, hoc est ad implēda desideria cōcepta opinione
boni futuri pertinebunt. Aut ad odiū satiandum, id est ad cōfi-
ciendū quod ira inueterata (sic odiū finit) affectat. Aut ad ulci-
scendas iniurias. Etenim ex quatuor animi motibus duo incitāt,
aegritudo, cupiditas: duo reprimūt, uoluptas, metus. Non dico
uoluptatem et metū nunquā incitare, sed affirmo, quod Cic.
animos aegritudine, et cupiditate saepius incitari, metu et uolu-
ptate reprimi. Ad aegritudinē odiū pertinet, ad cupiditatem li-
bido

bido ulciscēdi. Sic pro lege Manlia, odium cupiditatemq; Pop.
Rom. concitat in Mithridatē, qui ciues Romanos in Asia ne-
cauerat: exhortatur ad ulciscēdā iniuriā. Videte quē uobis ani-
mum suscipiendū putetis. Maiores uestri saepe mercatoribus ac
nauiculatoribus iniuriosius tractatis, bella gesserūt: uos tot ci-
uium Romanorū millibus uno nūcio atq; uno tempore necatis,
quo tandē animo esse debetis? et quae sequūtur. Si reprimēdi
erūt animi, tum ualebit metus ad quē pertinet incerta fortuna,
dubius enētus rerū futurarū, et periculū. ualebit et uoluptas,
quae retinere secundā fortunā uelit, quibus rebus utitur in Rul-
lū frequētissime, ut legis Agrariae cupiditas inflāmata restin-
guatur. Dicit aliquis, Quae sunt illae sententiā quae sumūtur ex
affectibus? Nō est artis huius omnes explicare: opus est cōsuetu-
dine et exēplis. Natura nō decriit, quae suggerat sententias ad
odiū cōmouendū, ad explendas cupiditates, ad ulciscendas iniu-
rias. Saepē eiusmodi rerū citra artem nimis abundamus. Quarta
praeceptio de modo et figura orationis. In deliberatione utēdū
breuibis principijs, oratione simplici et graui, et sentētijs,
quam uerbis ornatiore. quod praeceptum Quint. ut alia multa
arripuit atq; dilatauit. In principio proponit quam mēte dicat,
ut Antoniana quarta, quid uelit, ut septima: quibus de rebus
dicturus sit ut prima: hortetur ad se breuiter dicentē audien-
dū. Peto à uobis P. C. ut eadem benignitate qua soletis, uerba
mea audiat. Tota oratio simplex, non exultans insolentia uer-
borum et sententiarum: non eleganter exornata, ut demon-
stratio: non cōtentiosa et subtilis, ut iudicialis actio: sed gra-
uis, sententiosa, plena ponderis, et autoritatis. Quintil. tamen
sic iudicat. Ciceronis sententiā, inquit, et cōciones, non mi-
nus clarū, quā et in accusationibus ac defensionibus, eloquē-
tiae lumen ostēdunt.

Vterq; Verò.) Idem quoq; docet Quintil. inquit, *To*
ta autē oratio, simplex, & grauis, & sententijs debet ornatio
 esse, quā uerbis. Vsum exēplorū nulli materiae magis conue-
 nire merito serē omnes cōsentiūt: cū plerunq; uideantur res fū-
 dere futura prāteritis, habebaturq; experimētū uelut quoddā ra-
 tionis testimoniū. Breuitas quoq; ac copia, nō genere materiae,
 sed modo cōstant. Ad explendas cupiditates.) Si agre-
 stes erūt auditores. Reprimēdi.) Hoc est, à cupiditate illa
 uehemēti, fuerint reuocandi. Principia autem.) Quintili.
 autē, Procmio, inquit, quale est in iudicialibus, nō ubiq; eget,
 quia cōciliatus est ei quisq; quem cōsultat: initium tamen quod-
 cunq; debet habere aliquam procmij speciē: neq; enim abru-
 ptē, nec unde libuit, incipiendū: quia est aliquid in omni mate-
 ria naturaliter primum. In senatu utiq; & in concionibus, ea-
 dem ratio, quā apud iudices, acquirēda sibi plerunq; eorum,
 apud quos dicendum sit beneuolentiā: nec mirum, cū etiam in
 panegyricis petatur audientium fauor, ubi emolumentum non
 utilitate aliqua, sed in sola laude consistit.

C.F. Cognoui iā laudationis & suasionis
 locos: nūc quā iudicijs accōmodata sunt,
 expecto, idq; nobis genus restare nū puto.
 C.P. Recte intelligis, atq; eius quidē generis
 finis est equitas, quā nō simpliciter specta-
 tur, sed ex cōparatione nōnunquā: ut cum
 hāreditatis sine lege aut sine testamēto pe-
 titi possessio: in quibus causis, quid equus,
 equissimū ue sit, quārit: quas ad causas fa-
 cultas

cultas petitur argumētationum ex ijs, de
 quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atq;
 etiā ante iudiciū, de cōstituendo ipso iudi-
 cio solet esse contentio, cū aut sit ne actio il-
 li qui agit, aut iam ne sit, aut nō iam esse de-
 fierit, aut illa ne lege, his ne uerbis sit actio,
 quārit: quā etiā si antequā res in iudicium
 venit, aut concertata, aut dijudicata, aut cō-
 fecta non sunt, tamē in ipsīs iudicijs perma-
 gnū sape habēt pondus, cū ita dicitur, Plus
 petisti, serò pesti, non fuit tua petitio, non
 à me, non hac lege, non his uerbis, non hoc
 iudicio, quarum causarum genus est po-
 situm in iure ciuili, quod est in priuatarū ac
 publicarum rerum lege aut more positū:
 cuius scientia neglecta ab oratoribus ple-
 risq; nobis ad dicēdum necessaria uidetur.

STREBAEVS.

IN omni genere tractando statim initio prospiciendus est
 finis, ut rectius ad eum cætera dirigantur. Sicut igitur in exor-
 nando finis ponitur honestas, in deliberando utilitas, sic etiā in
 iudicijs æquitas. Est autē æquitas, quam ratio naturalis persua-
 dit: quæ etsi à iustitia nō separatur, tamē alia est æquitas, alia
 iustitia. Cicero 1. de Offic. Difficile est quū præstare omnibus
 cōcupieris, seruare æquitatē, quæ est iustitiæ maximè propria.
 Æquitatē & iustitiā nō eadē fecit, quia æquitas est optima ra-
 o iuris, recta moderatio legis & moris, uis honesti perpetuò

t 4 constans,

cōstans, quæ neq; legibus neq; scriptis cōinetur, sed unde pro-
fluxere bonæ leges, & à qua malæ corriguntur, per quā regun-
tur ea quæ non sunt lege comprehensa, quæ infinita sint necesse
est. Hac utūtur omnes boni, hanc requirūt qui summo iure ue-
xantur: hanc ore uersat omne genus hominum, quum subinde
refert, Rationabile est istuc (sic enim uulgo dicitur) id est æquū
bonumq;. Inde lex & æquitas interdum uidentur ita discorda-
re, ut relicta lege appelletur æquitas. Leges igitur, & quæ pro-
ficiuntur à legibus, & à iure ciuili, semper ad facilitatē æqui-
tatemq; referenda. Cicero de Seruio Sulpitio, Penē diuina eius
in legibus interpretandis, æquitate explicandis, scientia. Et pau-
lō post, Itaq; quæ proficiscēbatur à legibus, & à iure ciuili, sem-
per ad facilitatem æquitatemq; referebat. Quum igitur æquita-
te nemo ledatur, permulti legibus iniquis & moribus uexētur,
iudiciorum finis constituitur æquitas, ad quam omne ius, lex o-
mnis, & cōsuetudo referuntur. Hanc æquitatē secuti sunt ora-
tores illi ueteres, qui nullum ius ciuile didicerāt. & ea certe di-
sputatio propria est oratorum materia. Oratores hic accipi uo-
lo, qui sint optime instituti sapientie præceptis, sine quibus æ-
quum bonumq; nō facillē cognoscitur. Aequitas simpliciter spe-
ctatur. An æquum pro amico peierare? Et ex cōparatione aut
duorum aut multorum, ut Cæcilius ne an Cicero uerior erit ac-
cusator? quæ controuersia, diuinatio nominatur: quæ quòd agi-
tatur ante legitimum iudiciū, hic primas obtinet. Eodē modo
fiet comparatio inter multos competitores hereditatis, si tres
plures ue petent sine lege, aut sine testamento. Nam si lex esset,
ut agnatiōis, aut testamentum, de re ipsa cōtēderetur: sed quia
nō est, agitur ante iudiciū, cui detur hereditatis actio. Quintil.
lib. 111. Diuersum his genus quod dicitur cōparatiuū, cuius rei
tractatus in parte causse frequens est, ut quū apud Centūuiros
post

post alia quæritur & hoc, uter dignior hereditate sit. Sicut
autem agi potest de accusatore statuēdo, ita etiā nōnunquam de
constituēdo iudicio, quæ translatio nominatur: an huic? an cum
hoc? an hac lege? an apud hunc? an hoc tēpore liceat agere? &
siqua sunt talia: ut, Non debes apud Prætorē petere fideicom-
missum, sed apud Cōsules. maior enim prætoria cognitione sum-
ma est. Non licet ibi agere mecū. cognitor enim fieri nō potui-
sti. Nō debuisi interdicare, sed petere. Formulas tradit, sit ne
actio illi qui agit? ut filio qui uocat in ius demētian patris. Aut
iam ne sit? ut Fabio repetēti creditū antequā cōceptum sit debe-
ri. Aut iam ne esse defierit? ut qui uindictæ agrū post decēniū.
Aut illa ne lege? ut possit ne cū Ebutio Cecinna ab agro prohi-
bitus agere lege de ui, an potius iniuriarū? Aut hisce ne uerbis
sit actio: ut Hipseo qui petebat à Crasso prætorē, ut ei quē de-
fendebat, causa cadere liceret. Hæc & similia nō antequā in iu-
diciū ueniūt, concertata sunt, id est à partibus disputata: aut si
concertata, non tamen dijudicata, hoc est sentētia disceptatoris
pronūciata: aut si dijudicata, nō tamen cōfecta, & omnino aba-
soluta. Posteaquā igitur res in iudiciū uenerit, illa permagnū ha-
bebunt pondus uel ad declinandū iudiciū, uel etiam ad firman-
dam defensionē. Hæc translatio pertinet ad actiones. Actio ius
est persequēdi iudicio quod sibi debetur. Vis eius in rebus & in
personis, sed in utrisq; multiplex, & ea causa perdifficilis: de
qua permulta iuris periti, nec tamen scribūt omnia. Quamobrē
hoc causarum genus positum dicit in iure ciuili. Ius autē ciuile
constat legibus & more. Lex & mos aut priuata spectant, ut
bona singulorum: aut publica, ut ius totius ciuitatis. Iuris sciētia
neglecta ab oratoribus plerisq;, ut à Galba & Antonio præstā-
tissimis oratoribus, nobis, hoc est Ciceroni, ad dicendum necessa-
ria uidetur. Cuius rei causas explicat 1. lib. de Oratore,

Nuncquæ.) Quintilianus. Nūc de iudiciali, inquit, genere, quod est præcipue multiplex, sed officijs constat duobus, iniectionis, & depulsiōis, cuius partes, ut plurimis autoribus placuit, quinq; sunt, pœmiū, narratio, pbatio, refutatio, peroratio. his adiecerūt quidā partitionem, propositionē, excessum: quarum priores duæ, probationi succedūt. nā proponere quidē quæ sis probaturus, necesse est, sed & cōcludere. inde porro subiungit. Verū ex his quas cōstituit partibus, nō ut quidq; primum dicendū, ita primum cogitandum est: sed ante omnia intueri oportet qd' sit genus causæ. quid in ea queratur. quæ prosint, quæ noceat. Deinde quid confirmādū sit, ac refellendū. tum quomodo narrandū. Expositio enim, probationū est præparatio: nec esse utilis potest, nisi prius cōstituerit quid debeat de probatione promittere. postremo intuēdum quemadmodū iudex sit conciliandus: neq; enim nisi totis causæ partibus diligēter inspectis, scire possumus qualē nobis facere animū cognoscentis expediat, seuerū an mitem, cōcitatū an remissum, aduersum gratiæ an obnoxiiū. Neq; tamen ideo eos probauerim, qui scribendum quoq; proœmiū nouissime putant. nam ut cōferre materiam oportet, & quid quoq; loco sit opus, constare autē, quā dicere, aut scribere ordiamur: ita incipiendum ab ijs quæ prima sunt. Inspicēda igitur materia est, quo præcipimus ordine: scribēda, quo dicimus. Hæc editatis.) Hic status negotialis appellatur: ut ipse ostēdit in Rhetoricis Cic. Fortunatianus autem & in scripto, & extra scriptū esse contēdit. De cōstituēdo ipso iudicio.) Hic status in Rhetoricis trāslatio appellatur: quoniam de actione transferenda contentio est. Concertata.) De qua antē factum sit certam. Diūdicata.) Et tamen nondum definita. Necessaria videtur.)

Pro

Propter causas iudiciales, in quibus de iure sæpe queritur.

Quare de constituendis actionibus, accipiendis subeundisq; iudicijs: de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea ferè generis eius sunt, ut quāquā in ipsum iudiciū tractanda videantur: paululum ea separo à iudicijs, tempore magis agendi, quā dissimilitudine generis. Nā omnia quæ de iure ciuili, aut de æquo & bono disceptantur, cadūt in eam formā in qua quale quid sit ambigit, de qua dicturi sumus, quæ in æquitate & iure maxime consistit.

STREBAEVS.

DIVINATIONEM & comparationē translationemq; initio statuit, quod hæc ante iudiciū summū ueniāt in certamen. Separantur ergo à iudicijs temporibus agendi, quia ante legitima iudicia agitantur: nō dissimilitudine generis, quoniam cadūt in eadē præcepta quæ postea tradētur. Cōstituere actionē, est actorē admittere, qui intendat actionē, hoc est recipere in causam. Accipere iudiciū, est illū unde petitur, admittere intētiōē actoris, seclusa trāslatione. Excipere iniquitatem actionis est agētis dolum malū et iniustitiā excludere, ne subeūti iudiciū fiat iniuria. Antiquū est, Inter bonos bene agere oportet, et sine fraudatione. Aequitatem cōparare, est discernere ex duobus accusatoribus aut petitoribus uter sit dignior, aut qd dignissimus ex multis. Si queris ad has cōtrouersias unde petatur facultas

tas

tas argumētationū: respōdet hęc esse de iure ciuili, & de equo et bono, hoc est de equitate: idcirco pertinere ad qualitātē, in qua quale quid sit ambigitur. Est autē aliud ius ciuile, alia equitas. Hęc legis & iustitię uera & recta moderatrix, illud est quod iurisprudentes condiderunt, quamobrem equitatē à iure separat.

VALLA.

Constituendis actionibus.) Qua demū actione cum reo agatur, nam is mos fuit, nunc uerò ablatu est. Separo à iudicijs.) Quoniam in eo iudicium non est, in quo translatio est, cum qua actione agendum sit, queritur. Tempore agendi.) Quoniā id est, quod in questionem uenit. Dissimilitudine.) Quoniā non utique absimile id à iudicio uidetur. Formam.) Vt iudicialis nomine appellētur. Quale quid sit.) Vbi qualitas de summo genere est, de qua suprà mentionem fecimus, ipsamq; in suas distribuimus species.

In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus vnus aliquis capiendus est, si plures nō queas, ad resistendū. Nam aut ita consistendū est, ut, quod obijcitur, factū neges: aut illud quod factū fateare, neges eam vim habere, atque id esse quod aduersarius criminetur. Aut si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat: & rectū esse quod feceris, concedendum uel defendas. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum aduersario, coniectura quadam: secundus autem, definitione, aut descriptione, atq; informatione uerbi: tertius, equi, & veri,

ri, & recti, et humani ad ignoscendū disputatione tractandus est.

STREEVS.

EX depulsione rei, id est, defensionis aut inficiatoris, tres sunt status, ex quibus oritur tripartita ratio iudicii tractandi. Sunt, inquit, tres gradus, qui sunt tāquam fundamēta defensionis, ex quibus vnus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam ita consistendū, & uelut in gradu pes firmatus est, ut quod obijcitur, factū neges: aut si fateare, neges id esse quod aduersarius criminetur, et de appellatione ac nomine cōcedas. Si neq; de facto, ut in cōiectura: neq; de facti appellatione, ut in definitione, ambigitur: tertium est quod dicas, rectū esse quod feceris, ut sit in qualitate absoluta, concedendum uel defendas, ut sit in asumptiua. Ita primus ille status, qui est quasi conflictio cū aduersario (ut interpretatur) cōiectura tractatus est. Secundus definitione ex genere et proprietatibus: aut descriptione ex ijs quę rebus accidunt, ut est qualitas & quantitas: aut infirmatione uerbi, hoc est definitione ex notatione & etymologia: quę tria sunt definiendi genera. Tertius equi & ueri & recti & humani ad ignoscendum disputatione tractatur. Quid æquum sit, aperte monstrauius. Verū hic dicitur iustū, ac iure factū, sicut pro Murena: Atenim agit mecum austere & Stoice Cato, negat uerum esse allici beneuolētiā cibo. Verū, id est iustū. Rectū dicitur *κατὰ φύσιν*, id officiū quod ab omni uitio prauitatis alienū est. Nam de Finibus, Recta, inquit, omnes numeros uirtutis continent. Hinc licet intelligas, inter æquū, uerū, rectūq; nullū esse ferē discriminē. Humanū dicitur clementia atq; mansuetudo, & lenitas animaduertendi, qualis fuit in Iulio Cesare: quod plurimum ualere ad ignoscendum satia

dum satis ostendit ipse pro Marco Marcello, & pro Quinto Ligario.

VALLA

Tres sunt gradus.) Quintilianus autē: Discant igitur, inquit, ante omnia quadripartitam in omnibus causis esse rationem, quam primam intueri debeat, qui acturus est. nam, ut à defensore potissimum incipiam, longè fortissima tuendi se ratio est, si quod obijcitur, negari potest. proxima, si non id quod obijcitur, factum esse dicitur. tertia honestissima, quare rectè factum defenditur. Quibus si deficiamus, ultima quidem, sed iam sola superest salus aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod nec negari, nec defendi potest, ut non uideatur iure actio intendi. hinc ille quæstiones siue actionis, siue transactionis sunt. sunt enim quædam non laudabilia natura, sed iure concessa: ut in duodecim tabulis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit: quam legem mos publicus repudiavit. Et aliquid æquum, sed prohibitum iure: ut libertas testamentorum. Accusatori nihilo plura intuenda sunt, quam ut probet factum esse, hoc esse factum, non rectè factum, iure se intendere. ita circa species easdem lis omnis uersabitur, translatis tantum aliquando partibus: ut in causis, in quibus de premio agitur, rectè factum petitor probat. Consistendum.) Contra aduersarium est respondendum. Factum neges.) Inde coniecturalis, uel inficialis constitutio nominatur. Eam vim habere.) Hoc est, Non debere eo nomine appellari: & perinde cum lis sit de nomine, & ui ipsius rei, deueniendum ad definitionem: quare etiā finitiuus status appellatur. Aduersarius criminetur.) Ut si aduersarius, uerbi causa, sacrilegium uocet: tu defendas furtum, non sacrilegium dici oportere. Neges tale esse.) Quoniam si aduersarius in-

iuste

iuste factum dicat, tu iuste asseras. Informatione.) Quoniam qui definit, circa uerbi formam uersatur.

Et quoniam semper is qui defendit, non solū resistat oportet aliquo statu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, sed etiā rationē subiiciat recusationis suæ: primus ille status rationē habet iniqui criminis, ipsam negationē, inficiationemque facti. Secundus, quod nō sit in re, quod ab aduersario ponit in verbo. Tertius, quod id rectè factū esse defendet, quod sine ulla nois cōtroversia factū fateat. Deinde unicuique rationi opponendū est ab accusatore id quod si nō esset in accusatiōe, causa omnino esse nō posset. Itaque ea quæ sic referunt, cōtinētia causarū vocent: quāquā nō ea magis quæ cōtra rationē defensionis afferunt, quam ipsæ defensionis rationes cōtinēt causas. Sed distinguendi gratia rationē appellamus eā quæ affert à reo ad recusandū depellēdi criminis causa: quæ nisi esset, quod defenderet nō haberet. Firma mētū autē, quod cōtra ad labefactandā rationē refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autē et ex firmamēti cōflictione, et quasi cōcursu, quæstio exoritur quædam, quā disceptationē uoco, in qua quid deueniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet.

STRE

STATVS in exornatiōe sunt, & deliberatiōe: quia si nulla quæstio est, nulla erit dicēdi materia. Siqua uerò est, habeat aliquid in quo stet orator, necesse est: qui sanè dicatur status, quoniā in eo stat uniuersa disputatio. Sed status in genere iudiciali maxime spectantur, propter intentionē atq; depulsionem. quamobrem statuum rationē in hoc genere præcipue considerauit. Quid alij de statu loquantur, nihil ad locū præsentē, quia mentē Ciceronis inquirimus. Hoc tenendū, Ciceronē accipere statum, in quo primum cōsistit quasi ad repugnandū cōgressa defensio. Verba sunt eius in Topicis, Refutatio accusationis, in qua est depulsio criminis, Græcè *σάσις* dicitur, Latine appellatur status, in quo primum insistit quasi ad repugnandum cōgressa defensio. Itaq; si is qui defendit, hoc dicat, Non feci, aut, aliud feci, aut recte feci: hanc primam defensionē Cicero statū uocabit, quoniā stat, pedemq; sistit is qui refellit. Quod Cicero nis consiliū qui redarguunt, à natura ueraq; ratione discedunt. Qu' ntil. lib. i. i. posteaquam sententiā Ciceronis uerbis eius exposuit, inquit. Nostra opinio semper hæc fuit, ut quū essent frequenter in causa diuersi quæstionū status, in eo credere statum causæ, quod esset in ea potissimū, & in quo res maxime uerteretur. Idē alibi, Verius igitur & breuius, qui statū, & continens, & iudicationē, idem esse uoluerūt. Cicero perspexit, oculatus homo, causam forensē quoddā esse certamen. In certamine & armorū digladiatione, primum omnium esse loco consistere, stationem in bello uocant: alterum, tueri locum ratione captum: tertium, hostem sustinere. Simile est in actionibus. Et enim in dicto litium bello, capit locum defensor, aut coniecturam, aut definitionem, aut qualitatem. hæc prima statio. Ut autem cum locum tueri possit, ratione firmat, tanquā fossis & aggeribus:

geribus: Ratio nominatur. Insurgit aduersarius, & omnia labefactare conatur: tum continens est, atq; firmamentū: quia cominus pugnatur, manusq; uelut prælio cōseruntur. Hoc modo uerba, quorum studiosissimus est, accommodauit, quod non ita multò post se distinguendi gratia fecisse scribit, ut qui provide ret calūniatores nunquam defuturos, quiq; nosset nimium multas de statu rhetorum opiniones. Id mecum de bello sicui minus aridet, permittat tamen me cū rudibus agere pingui Minerna. Status ergo Ciceroni prima cōgressio est. Non feci, nō hoc feci, iure feci. Si progrediare longius, rationē subijcies recusationis tuæ, quæ nulla datur in cōiectura, sed negatio & inficiatio pro ratione habetur. In definitione ratio est, quod nō sit in re, ut in priuata pecunia sublata de sacro, quod ab aduersario ponitur in uerbo, ut sacrilegio. In qualitate ratio datur, quod æquitas id uelit. His gradibus ab intentione ad statū, & à statu ad rationē deuenitur, qua ui depulsor offirmit acie. Quid faciat aduersarius? Vnicuiq; rationi opponendū est ab accusatore: id quod si non esset in accusatione, causa omnino esse nō posset. hoc est, ratio rationi cōponenda, ut in acie confertur acies. Accusatoris hæc ratio *συνέχου*, dicitur, & cōtinens, causæq; firmamentū, sine quo accusatio stare non potest. Non ubiq; sic utitur nomine cōtinentis atq; firmamēti. In quo docuit nos nimis auxios esse de uerbis nō oportere, si modò res intelligamus. Clodii occidisti, intentio est. Rectè occidi, status, quia insidiabatur in uia, ratio. Imò tu insidiator eras, nō Clodius, hic firmamentū, continens, & *συνέχου*, An insidiatus est Miloni Clodius? quæstio est, quam disceptationē uocat, & *κρίσις*, & iudicationē: quoniā summa est iudicij, totiusq; disceptatiōis. Ex his quid sibi Cicero uelit, facile est intelligere, quidq; differant hæc uerba, intentio, status, ratio, continens, firmamentū, quæstio disceptationis,

tionis, *ἡρώδης* & iudicatio. Quintil. in 11. Cicero, inquit, in Partitionibus oratorij firmamentum appellat, quod opponitur defensionis: quia continens, quod primum sit, ab accusatore dicatur: ratio à reo: ex rationibus & firmamenti quæstione disceptatio sit iudicacionum.

V A L L A.

Non solum resistat.) Quintilianus, Alij statū crediderūt primā eius, cū quo ageretur, deprecationē: quam sententiam Cicero his uerbis cōplectitur, In quo primū cōsistit quasi ad repugnandum cōgressa defensio. Vnde rursus alia quæstio, an eū semp is faciat, qui respōdet. Cui rei præcipuē repugnat Cornelius Celsus, dicens, non à depulsione sumi, sed ab eo qui propositionem suā confirmet: ut si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur, quia is uelit probare: si iure occisum reus dicit, translata probationis necessitate, idē à reo fiat, & sit eius intentio. Cui non accedo equidem. nā est uero propius quod cōtra dicitur, nullā esse litem, si is cum quo agitur nihil respōdeat, ideoq; fieri statum à respondente. Mea tamen sententia uariū id est, & accidit pro cōditione causarū: quia uideri potest propositio aliquādo statū facere, ut in cōiecturalibus causis: utitur enim cōiectura magis qui agit. Quo moti quidā eundem à reo inficialem esse dixerunt, & in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est qui intendit. Et aliquātō post porrō subiūgit Quintilianus: Nostra opinio semper hæc fuit, ut cum essent frequēter in causā diuersi quæstionū status, in eo crederem statū causæ, quod esset in ea potentissimū, & in quo maximē res uerteretur. Id si quis generalē quæstionē, uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi nō erit pugna, non magis, quā si aliud adhuc, quo idem intelligatur, eius rei nomen inuenerit. Sanē status ac statū nomina, suprà memorauimus.

mus. Status.) Qui cōiecturalis appellatur. Rationē habet iniqui criminis.) Quoniā negat: in ipsa enim negatione ratio iniqui criminis inclusa est. Secundus.) Qui finitiuus, uel definitiuus, uel finis appellatur. Quod nō sit in re.) Vt si sacrilegij accusetur reus, et ostēdatur id furtum esse, nō utiq; sacrilegiū: & huiusmodi alia, ubi id definire opus sit, in quo quæstio posita est. Tertius.) Qui qualitatē status appellatur. Rationi.) Subaudi, quā profert reus se defendēdo. Opponendū est ab accusatore.) Subaudi, ad rei refellendā rationē, quod cōtinens uocitatur. hæc sanē totā rem ita explicat Quintilianus: His, inquit, inuētis intue dū deinceps Hermagora uidetur, quid sit quæstio, ratio, iudicatio, cōtinēs, id est, *συνεχός*, uel ut alij uocant, firmamentū. Quæstio latius intelligitur omnis de qua in utrāq; partē uel in plures dici credibiliter potest. In iudiciali autē materia dupliciter accipienda est: Altero modo quo dicimus multas quæstiones habere cōtrouersiā: quo etiā minores omnes cōplectimur: Altero quo significamus summā illā, in qua causā uertitur: de hac nūc loquor, ex qua nascitur status, an factū sit, quid factū sit, an rectē factum sit. Has Hermagoras, & Apollodorus, & alij plurimi scriptores propriē quæstiōes uocāt, Theodorus, ut dixi, capitā generalia: sicut illas minores, aut ex illis pēdētes, specialia. Nā & quæstionē ex quæstione nasci, & speciem in species diuidi, cōuenit. Hanc igitur quæstionem uelut principalem uocant *ῥητορική*, ratio autē est, quia id quod factū esse cōstat, defenditur, & cur nō utamur eodē, quo sunt usi omnes ferē, exēplo: Orestes matrē occidit: hoc constat. Dicit se iuste fecisse, status erit qualitatē. Quæstio, an iuste fecerit. Ratio, quia Clytānestra Agamemnonem maritum suū patrem Orestis occidit: hoc *ἄλλο* dicitur: *ἡρώδης* autē iudicatio, An oportuerit

uel nocentem matrem à filio occidi. Nec multò pòst subiungit Quintilianus: Paulum in his secum etiam Cicero dissentit. Nā & in Rhetoricis, quēadmodū superius dixi, Hermogoram est secutus: in Topicis autē ex statu effectā cōtentionē, κρωόμυον existimat: idq; Trebatio, qui iuris erat cōsultus, alludēs, qua de re agitur appellat: quibus id cōineatur, cōtinētiā, quasi firma mēta defensionis, quibus sublati defensio nulla sit. At in partitionibus oratorijs firmamētū, quod opponitur defensionī, quia cōtinens quod primū sit, ab accusatore dicatur, ratio à reo, ex rationis, & firmamēti questione disceptatio sit iudicationū. Verius ergo & breuius, qui statū, & cōtinens, & iudicationē, idē isse uoluerunt: continens autem id esse, quo sublato, lis esse nō possit: hoc mihi uidetur causam utranq; cōplecti, & quod Orestes matrem, & quod Clitemnestra Agamemnonē occiderit. Idem iudicationem, & statum cōsentire semper, existimāt. Quæstio exoritur.) Hoc est κρωόμυον, id est, iudicatio.

Nā prima aduersariorū cōtentio diffusam habet quæstionē, ut in cōiectura, ceperit ne pecunias Decius. In definitione, minuerit ne maiestatem Norbanus. In equitate, iure ne occiderit Opimius Gracchum. Hæc quæ primā contentionē habēt ex arguēdo & resistēdo, lata, ut dixi, & cōfusa sunt. Rationū & firmamentorū cōtētiō adducit in angustā disputationē. ea in cōiectura nulla est. Nemo em̄ ei⁹ qd' negat factū, rōnē aut pōt, aut debet, aut solet reddere. Itaq; in his causis eadē & prima quæstio, & disceptatio.

tio est extrema. In illis autē, ubi ita dicitur. Nō minuit maiestatem, quod egit de Cepione turbulētius. Populi em̄ Romani dolor iustus vim tū illā excitauit, nō Tribuni actio. Maiestas aut, quoniā est magnitudo quēdā pop. Ro. in eius potestate ac iure retinēdo, aucta est potius, quā diminuta. & ubi ita refert, Maiestas est in imperij, atq; in omni pop. Ro. dignitate: quā minuit is q per vim multitudinis rē ad se ditionē vocauit: existit illa disceptatio, minuerit ne maiestatem, qui uolūtate pop. Ro. rē gratā & æquā per vim egerit. In his aut causis, ubi aliquid rectē factū, aut cōcedendū esse factū, defenditur, cum est facti subiecta ratio, sicut ab Opimio, Iure feci, salutis omniū, & conseruādæ reip. causa: relatūq; est ab Decio, Ne sceleratissimū qdē ciuē sine iudicio iure vllō necare potuisti: oriū illa disceptatio, potuerit ne rectē salutis reip. causa ciuē euerforē ciuitatis indēnatū necare. Ita disceptatiōes eę, quæ in his cōtrouersijs oriūtur, quę sunt certis psonis & tēporib⁹ notatæ, fiūt rursus īfinite: detractisq; tēporib⁹, et psonis, rursū ad cōsultationis formā rationēq; reuocāt.

STREBÆVS.

IN iudicio duplex est quæstio: altera diffusa est, altera angusta

gusta. Diffusa nascitur ex prima cōiectiōe, et statu causse, ut, ce-
pit ne pecunias Decius? Quæstio cōiecturalis est ex hoc statu,
Cepisti, nō cepi. Minuit ne maiestātē Norbanus? ex hoc, Minui-
sti maiestātē: nō minui. Iure ne occidi Opimius Gracchū? ex
hoc, Occidisti, Iure occidi. hæc quæstio ex arguēdo, id est accu-
sando, et resistēdo, hoc est depellēdo, latē funditur, quia nulla
ratione adducitur in disceptationis angustias. Angusta quæstio
est disceptatio siue iudicatio ex rationis et firmamētī cōiectiō-
ne, quæ rē ppius attingit, minusq; cōfusa est. Nā quāto quid la-
tius est, tanto cōfusius: quāto angustius, tāto facilius euoluitur,
ut quod uno certo genere defensionis, certaq; ratione constat.
Hoc genus quæstionis in cōiectura nō erit. Furtū fecisti: Non
feci. Fecit ne, quæstio prima, et disceptatio extrema. In defini-
tione nō iit. Minuisti maiestātē, nō minui. An minuit? prior est
quæstio, sed à re longior, quia nondū proposita est ratio defen-
sionis. Accede propius, Nō minui maiestātē, quia sic agere me
uoluit maiestas pop. Ro. quæ est magnitudo quædā pop. Ro. in
eius potestate ac iure retinēdo. Ex definitione maiestatis refert
accusator, Maiestātē minuit is, qui per uim multitudinis rē ad
seditionē uocauit. Existit et exoritur illa disceptatio et quæ-
stio angustior posita ratione cū firmamēto, Minuerit ne maie-
statem Norbanus, qui uoluntate pop. Ro. rē gratam et equā
per uim egerit? Est igitur in his causis quæ definiēdo nomē ac-
comodant, intēctio, depulsio, status, quæstio diffusior, ratio, fir-
mamētū, et quæstio disceptationis. Idē fit in qualitate. Occi-
disti Gracchū. Iure quidē occidi. An iure occiderit, quæstio est
remota. Iure feci, conseruādē reipu. caussa, hæc ratio est. refert
aduersarius, Ne sceleratissimū quidē ciuem cōtra leges patriæ
occidere potuisti. Hoc firmamētum est. Oritur illa disceptatio,
id est iudicatio, Potuerit ne salutis reipub. caussa ciuē euersorē
ciui

ciuitatis contra leges necare? Hinc tolle personas Opimij et
Gracchi, quæstio erit infinita, quæ cōsultatio uocatur: Licetne
periculosum ciuē cōtra leges necare reip. caussa? Cic. ij. de Ora-
tore, Nam in ea ipsa caussa de qua antē dixi, nihil pertinet ad
oratoris locos Opimij persona: nihil Decij: de ipso enim uni-
uerso genere infinita quæstio est, nū pœna uideatur esse affi-
ciēdus, qui ciuē ex Senatuscōsulto patriæ cōseruādē caussa in-
terfecerit, quū id p leges nō liceret? Gracchus seditioso Tribu-
natu actō, quū Auētinum armata multitudine occupauisset, à
L. Opimio Consule ex Senatuscōsulto uocato ad arma populo
pulsus interēptusq; est. L. Opimius accusatus est apud populū
à Q. Decio Trib. ple. etiā, quod indēnatos ciues in carcerē cō-
ieciisset. Decius autē accusatus est, quod cōtra leges pecunias
accepisset. Cic. ij. de Oratore, Quinetiā in ijs ipsis causis ubi
de facto ambigitur, ceperit ne cōtra leges pecunias P. Decius,
argumēta et criminū et defensionū reuocētū oportet ad ge-
nus, et ad naturā uniuersam, Norbanus Trib. pleb. turbulētās cō-
ciones habuit aduersus Q. Cæpionē flagrantē inuidia, quod à
Cimbris proconsul uictus esset. Cæpio damnatus, bona publi-
cata: Norbanus maiestatis est accusatus à Sulpitio, defensus et
liberatus ab Antonio, de qua defensione multa Cicero ij. de
Oratore.

VALLA.

Ceperit ne pecunias.) Reus pecuniarū repetūdārum.
Norbanus.) Qui Syllæ se opposuit. praliū circa Canusium,
à proconsulibus aduersus Norbanum gestum: in quo ad sex
hominum milia ex Norbani exercitu cesa, Syllam septingenti
milites tantum occisi. Norbanus Capuam fugit. Opimius.)
Qui Consul Gracchanas insectatus factiones est, ut multi

narrat historici, ita Apianus. Primam contentionem.)
 Vt iure nō fecisti, feci. Totā cōtētio est, an iuste fecerit. Lata
 & confusa.) Quoniam an iuste fecerit, uarie multisq; mo-
 dis tractatur. Rationum autem.) Contentionem adducit
 in angustam disceptationem: nam ea paucis comprehenditur.
 Coniectura.) Neq; enim ratio, aut firmamentū esse potest,
 ubi nulla confessio: quod ipse docet, cū inquit, Nemo enim eius
 quod negat factum, rationem aut potest, aut debet reddere. In
 his.) Subaudi, coniecturalibus. Eadem & prima.) Siquidē
 unum semper est querendi, & disceptandi genus: ut, occidisti:
 non occidi: an occiderit. Secus uerō cum dicitur, iure occidi: hic
 enim multa disceptatio, an iure occiderit. Maiestas autē.)
 Ad definitiū uenit statum, ut uim uerbi, de quo queratur, de-
 finiat. Quae sunt.) Subaudi, in statu qualitatis, Infinitae.)
 Quoniam cū finita sit, iure ne Opimius Gracchū occiderit, quia
 complexū habet personarū, sit rursus haec infinita, cum dicitur,
 Possit ne rectē salutis Reip. caussa, ciuis euerfor ciuitatis nece-
 ri indemnatus. Ad consultationis formam.) Id est, infi-
 nitae quæstionis: quam à Græcis thesin diximus appellari.

Sed in grauissimis firmamētis & illa po-
 nēda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamē-
 ti, aut uerborū ipsius iudicij, aut alicuius sti-
 pulationis, aut cautionis opponuntur defen-
 sioni cōtraria. Ac ne hoc quidē genus in eas
 causas incurrit, quae cōiectura cōtinentur.
 Quod enim factum negatur, id argui non
 potest scripto: ne in definitionē quidē uenit
 genere scripti ipsius. Nam etiam si uerbum
 aliquod de scripto definiendū est, quā uim
 habeat,

habeat, ut cum ex testamētis quid sit penus,
 aut cum ex lege prædij queritur quae sunt
 ruta caesa, non scripti genus, sed uerbi inter-
 pretatio controuersiam parit. Cum autem
 plura significatur scripto, propter uerbi aut
 uerborū ambiguitatem, ut liceat ei qui con-
 tradicat, eō trahere significationem scripti,
 quō expediat, aut uelit, aut etiā si ambigūe
 scriptum non sit, uel à uerbis uoluntatem &
 sententiā scriptoris abducere, uel alio se ea-
 dem de re contrariē scripto defendere: tum
 disceptatio ex scripti contentione existit, ut
 in ambiguis disceptetur, quid maximē signi-
 ficetur: in scripti sententiæq; contentione,
 utrum potius sequatur iudex: in contrarijs
 scriptis, utrum magis sit comprobandum.

STREBAEVS.

IN rationali statu quid esset continens, siue firmamentum,
 disputauit. Ex ordine scrutatur, possit ne reperiri in statu lega-
 li. Censet autē neq; in coniecturam, neq; in definitionē incide-
 re firmamentum, si caussa scripto continetur, sed solum in qua-
 litatē: ut, Non est tua hereditas: mea est: sum enim scriptus ha-
 res. Refert aduersarius, Non est conditū lege testamentū: pro-
 digus erat is qui testatus est, cui bonorū suorum administratio
 fuerat interdicta. Hoc est ex lege firmamentū. Hereditatē reti-
 nere non potes. Possum, quoniam mihi uenit testamento legiti-
 mo. Atqui in eo testamēto quo tu scriptus es haeres, scriptum
 est, ut statuas in palastra statuere debeas: nego aut ex testamēto
 esse

esse positas. Hoc est testamento ducitur firmamentum. Non debuisti me prehendere: imò debui, quoniam iudicatum erat, nisi persoluisses, mihi ius prehensionis esset. Tum alter, En tibi sententia et iudicatum. Intra Calendas Aprilis nisi persolverit, ius in eo prehensionis esto. Hodierno die sunt Idus Martie. Id firmamentum est ex uerbis ipsius iudicii. Intentio est, Alimentum filio peto. Depulsio, Dare non debeo. Quid enim mihi cum filio tuo? Firma mentum ex stipulatione, Pro meis in te meritis, in omnem pueritiam eius alimentum daturum te spopondisti. Est in manibus stipulatio. Stipulatio autem est obligatio quae contrahitur ex interrogatione atque responsione, qua quid dari fieriue nobis stipulamur. Firmamentum ex cautione, id est prouisione: Campanus ager meus est, inquit Veteranus, ab agro deiectus, Imò meus ex tabulis patris, tum ille, Sum ueteranus miles, cui Caesar ille cuius acta defenditis, quum uellet esse cautum, mihi fundum assignauit. Hoc modo cadit in qualitate legale firmamentum, non in coniecturam: quia quod factum negatur, id argui scripto non potest. Non etiam in definitionem genere scripti ipsius, hoc est propter id ipsum, quod sententia scripto continetur, id est propter rem sententiamque scripto comprehensam, quia non ipsa res, sed uerbi interpretatio controuersiam parit. Nam si quid in scripto ambiguum est, id uerbis, non satis est expressum. Quod si in definitione agitur de facti appellatione, non ex uerbo quidem, sed ex re queritur appellatio. Neque proprium definitionis est, uerbum definire, sed rem circumscribere. Est enim definitio, quid res sit, significans oratio. Quid penus? quid ruta casa? Quintus Scauola autore Gellio, Penus est, inquit, quod esculentum aut potulentum est, hoc est, omne illud quod conditum est ad alimentum: De rutis casis Mutius de uerborum significationibus, In rutis, inquit, et casis ea sunt quae terra non tenentur, quaeque opere struili testorio

rio ne

rio ue non continentur. Ergo ruta casa in aedibus, sunt fulcra, sedes, serinia, armaria, et similia: quae si tollas, solidae manent aedes. In agris ruta sunt, arena, creta, lapides, metalla, et si qua eiusmodi sunt eruta. Casa uero, arbores casa, herbae, segetes. Praedia sunt domus et agri, quae dicuntur bona immobilia. Lex praedij, quae est de praedij mancipio et possessione. In statu legali firmamentum solum cadit in qualitatem. Tres autem hic facit status legales. Vnum in ambiguitate: alterum in scripto et sententia: tertium in contrariis legibus. In primo sic constituit firmamenti questionem, quum plura significantur scripto propter uerbi aut uerborum ambiguitatem, ut liceat ei qui contradicat, eò trahere significationem scripti, quod expediat, aut uelit. Tum disceptatio, id est questio quae a ratione et firmamento nascitur, ex scripti contentione existit, hoc est oritur, quid in ambiguis maxime significetur: ut testamentum est, Haeres meus uxori meae det argenti, quod elegerit, pondo centum. Debeo, inquit uxor, eligere. Imò ego, inquit haeres: mea est hereditas. Tum illa, Frustra scripsisset, quod elegerit, si mihi non detur eligendi facultas. Hoc firmamentum est. Tum disceptatio, et questio, quod pertinent haec ambigua uerba, quod elegerit. In altero statu quum liceat a uerbis uoluntatem et sententiam scriptoris abducere, disceptatio et questio est, utrum potius sequatur iudex: ut lex est, Fur quadruplum soluat. Duo surripuerunt pariter decem millia. Petuntur ab utroque quadragena, offerunt illi uigena. A singulis peto quadragena, inquit is unde sublatum est. Damus, inquit, singuli uigena, ut sit tibi quadruplum, quia lex non habet ut exigas octuplum. Tum ille, uerba sunt legis: Fur quadruplum soluat. hoc firmamentum est, postea disceptatio, utrum potius sequatur iudex, scriptum ne, an uoluntatem.

Quintilia

Quintilianus ponit hoc exemplum lib. vii. de statu ex scripto, et voluntate. Inuentus est tamen qui diceret absurdū. In tertio statu, quum alio se eadem de re contrarie scripto defendere licet, questio est utrum magis sit probandum: ut in hac controuersia, Raptā uitam necem uel raptoris optet. Duae sunt ab eodem raptā: altera uitam optat, mortem altera. Questio est, utrum magis sit probandum.

VALLA.

Scripto legis.) Quo equū, iniquum uel aliquid cōprobat. Verborum ipsius iudicij.) Verborū quibus usi sint, qui aliquid iudicariūt. Stipulationis.) Per interrogationē promissionis. Cautionis.) Vbi de aliqua re scripto cautio est: ut chirographi. Genus.) Subaudi probationis, quod scripto cōtinetur. In definitionē.) Hoc est, in statum finitiuū. De scripto.) Nā et legitimus est etiā status finitiuus. Penus.) Hoc apud Aulū Gellii inuenias. Quæ sunt ruta cæsa.) Vlpianus: Si ruta, inquit, cæsaq; excipiantur in uēditione: ea placuit esse ruta quæ eruta sunt: ut arena, creta, et similia. Cæsa ea esse ut arbores cæsas et carbones, et his similia. Gallus autē Aquilius, cuius Mela refert opinionē, rectē ait frustra in lege uēditionis de rutis et cæsis cōtineri: quia si nō specialiter uenierint, ad exhibendū de ijs agi posse. neq; enim magis de materia cæsa, aut de arena cauendum est uēditori, quā de cæteris, quæ sunt pretiosiora. Scripto.) Qui status dicitur ἀποφασίς. Vel à verbis voluntatē et sententiā scriptoris abducere.) Qui status ex scripto et sententia nominatur. Vel alio se eadem de re.) Qui status ex contrarijs legibus nominatur.

Disceptatio autem cum est constituta, proposita

proposita esse debet oratori, quod omnes argumentationes repetitæ ex inueniēdi locis cōiiciantur. Quod quanquā satis est ei qui uidet quid in quoq; loco lateat, quicq; illos locos tāquam thesauros aliquos argumentorū notatos habet, tamen ea quæ sunt certarum caussarum propria, tangemus.

STREBÆVS.

POSTEA QUAM disceptatio est constituta, hoc est, extrema questio ex conflictione litigantiū reperta: ea proposita esse debet oratori tanquam scopus, et finis, et summa quædam, quod cōiiciatur, id est referantur argumentationes. Ea est enim questio, de qua iudices pronunciare debent, et inde iudicatio nominatur. Fuit qui subscriberet in me, quia dixissem, de qua iudices pronuntiant, non propter quā. Quintilianus ita locutus est ad finē tertij libri. Ita, inquit, iudicatio maxime propria, de qua pronuntiat, Argumentationes autē sumuntur ex inueniēdi locis, quos antē numerauit: ut ex definitione, notatione, genere, ac cæteris. Hoc satis est ei qui uidet ex arte et exercitatione quid in quoq; loco lateat, quicq; locos tanquā thesauros in quibus condita lateant argumenta, notatos ac signatos habet. Sed illi quoniā sunt ampliores loci, non statim quæ cōtinentur ostendunt: quamobrem non inutile est eorū partes proprius assignare, ut è locis communibus et proprijs facilius eruantur argumenta. Proprij dicuntur hic loci, non ij qui uni tantum causæ subscriuiunt, sed qui certis causis, ut coniecturalibus, argumenta subministrant.

VALLA.

Disceptatio scripti.) Hic status Græcè ὑπολογισμός: Latine ratiocinatio nominatur.

In con

In coniectura igitur, cū est in inficiando reus, accusatori hæc duo prima sunt. sed accusatorē p omni actore & petitorē appello. Possūt em̄ etiā sine accusatore in causis hæc eadē cōtrouersiarū genera versari: sed hæc duo sunt ei prima, caussa, & euentus. Causam appello rationē efficiēdi: euentū, id quod est effectū. Atq; ipsa quidē partitio causarum paulō antē in suasionis locis distributa est. Quæ enim in cōsilio capiēdo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut vtilitatē videntur habitura, aut efficiendi facultatem: eadem qui de facto argumentabitur, colligere debebit. Quāobrem & vtilia illi quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstrat. Vtilitatis cōiectura mouetur, si illud quod arguitur, aut spe bonorū, aut malorū metu fecisse dicitur: quod sit acrius, quō illa in utroq; genere maiora ponuntur. Spectātur etiam ad causam facti, motus animorū, si ira recens, si odium vetus, si vlciscēdi studiū, si iniuriæ dolor: si honoris, si gloriæ, si imperij, si pecuniæ cupiditas: si periculi timor, si æs alienum, si angustia rei familiaris: si audax, si leuis, si crudelis, si impotēs, si incautus, si insipiēs, si amās, si cōmota mēte, si vinolē-

tus, si

tus, si cū spe efficiēdi, si cū opinione celādi, aut, si patefactū esset, depellendi criminis, vel prūpēdi periculi, vel in lōginquū tēpus differendi: aut si iudicij pœna leuior, quā facti præmiū: aut si facinoris voluptas maior, quā dānationis dolor. His ferē rebus facti suspicio cōfirmatur, cū & volūtatis in reo causse reperiūtur, & facultas. In volūtate autē vtilitas ex adeptione alicuius cōmodi, vitatione q; alicuius incōmodi quaeritur, vt aut spes, aut metus impulsisse videatur, aut aliū repētīnus animi motus, q; etiā citius in fraudē, quā ratio vtilitatis impellit. Quamobrem sint hæc dicta de causis.

S T R E B A E V S.

ACCUSATIO est criminū, petitio rerū debitarum. Hic tamē accusatio pro actione criminū, & petitione rerum usurpatur. nec enim tantum controuersiarū genera uersantur in accusatiōe, sed etiā in petitione & inficiatione reperiūtur. In cōiectura quū est in inficiando reus, factumq; negat, accusatori duo prima sunt uidēda, caussa, & euentus. Nā quia factum probare cōtendit, & sine caussa nihil omnīū suscipitur, a causis ordiēdū est, unde sequatur is effectus, quō tēdit omnis oratoris accusatio. Cicero pro Sexto Roscio, Sic uita hominū est, ut ad maleficiū nemo conetur sine spe atq; emolumētō accedere. Causam definit efficiendi rationē, ut quicquid impulit ad id efficiēdū quod arguitur. Euentum uocat effectū, quod antea monueramus. Præcepta causarum & cūctuum, delibe-

rationis

rationis & cōiecturæ sunt cōmunia: quia quemadmodum sua
for ostendit & utile, & effici posse quod agit: sic etiā qui con-
iecturā capit, & utile ei quem arguit, fuisse, & ab eo effici po-
tuisse demonstrat. Vilitas ostenditur à spe bonorū, & malorū
metu, ut pro Milone: Quoniam igitur pacto probari potest in-
sidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam auda-
ci, tam nefaria belua docere, magnam ei causam, magnam spem
in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaq; il-
lud Castianum, Cui bono fuerit, in his personis valeat: & quæ
sequuntur. Causæ sunt, ira recens, odium uetus, ulciscendi stu-
dium iniuriæ, dolor: ut in eadem oratione, At ualuit odiū, fecit
inimicus, fuit ultor iniuriæ, punitor doloris sui. Quid si hæc nō
dico maiora fuerunt in Clodio quā in Milone, sed in illo ma-
xima, nulla in hoc? quid uultis amplius? Itē honor in rebus, glo-
ria in uerbis, imperiū, id est principatus omnis ut hic sumitur,
periculi timor, æs alienum uel scēnore uel alia ratione debitū,
angustie & tenuitates rei familiaris, audacia, leuitas, crudeli-
tas, impotentia animi, imprudentia, insipientia, amor, animi com-
motio, uimolentia, spes efficiendi, opinto celandi, ratio defenden-
di criminis, spes maioris præmij, aut uoluptatis. Pro Sexto Ro-
scio, Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si ut
auarus? quid sit ut audax? quid sit ut illius qui occisus est, inimi-
cissimus? Idem pro Cælio, Possum omnes latebras suspicionum
peragraré dicendo. Non causæ, non locus, non facultas, nō con-
sciū, non perficiendi, non occultandi maleficiij spes, nō ratio ul-
la, non uestigiū maximi facinoris reperietur. Sed hæc, quæ sunt
oratoris propria, breuitatis causæ relinquo omnia. Hactenus
Cicero. Quid hæc & similia possint in animis mortalium, di-
sces ab Aristotele in secundo libro Rhetoric. Exempla multa
citare possumus, sed aperuisse uiam in tanta rerum frequentia,
satiū

satiū est, quā dum mouentur omnia, properantem expecta-
tiōe cruciari. De causis breuius Quintilianus. Proxima est, in-
quit, ex causis probatio, in quibus hæc maxime spectatur, ira,
odiū, metus, cupiditas, spes. nam reliqua in has species cadunt:
quorū si quid in reum cōueniet, accusatoris est efficere ad quid
faciendū causæ ualere uideantur, easq; quas in argumentū su-
met, augere. Cicero rem latē patentē cogit in angustū, suspi-
cionē facti duobus argui, uolūtate, & facultate. Quintil. tria
ponit. Is est ordo, inquit, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit.
Quæstio an fecerit, incipit à secūdo tempore, id est præsentī,
ac deinde cōiuncto, hoc est, insequēti: quorū sunt sonus, clamor,
gemitus, latitatio, metus, similia. Hæc ille. Voluntatem inducit
utilitas. Ea duplex, una est ex adeptione commodi, ut hæredita-
tis. Altera ex uitatione incommodi, ut ignominia. In illa spes,
in hac metus positus est. Reliqua genera causarum pertinent
aut ad uoluptatem, aut ad ægritudinem. In utraq; sunt repen-
tini motus animi, quales in amore & dolore.

V A L L A.

Cum est in inficiādo.) Id est, cū inficiatur in quo ac-
cusatur. In suasionis locis.) Vbi deliberatiūū genus tra-
ctauimus. Capiēdo.) Subaudi, erāt. Præcipiebatur.)
Cū hæc tradebamus. His ferē rebus.) Locos aperuit, quibus
in cōiecturali statu uii accusator poterit. Voluntatis.)
Quæ re uoluisse uideri possint. Facultas.) Id est, potestātē
faciendi habuisse uideri possint. Qui.) Subaudi, animi mo-
tus. Hæc dicta de causis.) Quoniam, ut superius ostē-
dimus, octo circumstantiæ sunt unde argumenta in cōiectura-
li quæstione duci possint, persona, factum, causæ, locus, tem-
pus, modus, facultas, opinio.

C. F. Teneo: & quæro qui sint illi euēctus,

quos ex causis effici dixisti. C. P. Cōsequē-
tia quādā signa präteriti, & quasi impressa
facti vestigia: quę qdē vel maximē suspicio
nē mouēt, & quasi tacita sunt criminū testi-
monia. Atq; hæc qdē grauiora, quod caus-
sæ cōmuniter vidētur insimulare & argue-
re oēs posse, quorū nō interfuerit aliquid.
Hęc ppriē attingūt eos ipsos qui arguunt,
vt telū, vt vestigiū, vt cruor, vt deprehensum
aliquid quod ablatū ereptū ue videat, vt re-
spōsum incōstāter, vt hæsitatū, vt titubatū,
vt cū aliquo visus, ex quo suspicio oriat, vt
eo ipso in loco visus in quo facinus, vt pal-
lor, vt tremor, vt scriptū, aut obsignatū, aut
depositū quippiā. Hęc enim & talia sunt,
quæ aut in re ipsa, aut etiā antequā factū
est, aut postea, suspiciosum crimen efficiāt.

STREBAEVS.

CONIECTURA spectat causas & enētus. Enētus
antē definiuit effecta: declarat hic apertius, enētus esse conse-
quentia quādā signa präteriti, & quasi impressa facti uesti-
gia, & quasi tacita criminū testimonia. Hęc cū sint aut ante
factū, aut cū factū, aut post factū, ut postea tradit, nō eo cōse-
quētia dicuntur, quod post factū eueniāt, sed quod sint adiun-
cta factū, & ἀκόλουθα, & quodāmodo cohærentia. Sic enim
Quintilianus in quinto cōsequētia interpretatur. Cicero ta-
men uidetur aliud sentire, quā dicit esse consequentia quædam
signa präteriti, & impressa facti uestigia. Quod si accipias,
ut quadrabit

ut quadrabit illud quod postea dicit? Hęc inquit, & talia sunt,
quæ aut in re ipsa, aut etiā antequā factū est, aut postea, su-
spiciosum crimen efficiant. Certe signa sunt präteriti sapius,
& facti uestigia, sed etiā futuri: ut apparatus armorū, prope-
ratioq; signū est futuræ cedis: & osculū, adulterij, sed acce-
pit id quod frequēter, non quod semper euenit. Nam signorum
multa factum sequuntur, tanquam uestigiū pedem. si qua uero
factum præueniūt, causam subsequuntur. Illa anteposuit aut
ut frequētia, aut ut certiora, hæc tandem uoluit annexa. Nec
ualet si dicas iudiciū esse präteriti. Accusatoris est uidere quæ
ante rem facta sint, quæ signa antecesserint, ut facilius indu-
cat ad id quod erat futurum. Talia etsi in iudicio präterita
sunt, tamen sua natura sunt rei futuræ, quoniam factum ante-
cedunt. Signa sunt in arguendo grauiora causis: quia causæ
cōmuniter signa uero ppriē attingūt eos ipsos qui arguuntur.
Omnibus ferē proposita est causa peccādi, sed pauci sunt ma-
leficij signorumq; uestigio notati. Signa enumerat: Telum,
quod in hostem uel inimicum mitti solet: Vestigium, no-
tam pedum: Cruorem, sanguinem fusum: Deprehensum ali-
quid, ut ensē, uestem, pecuniam. Responsum inconstanter,
quum posteriora dissentiant prioribus, ut sit in animi pertur-
batione: Hæsitatū, lingua atque sermone, ut in metu: Titu-
batū, uacillante gradu præ timore: Visum esse cum aliquo
suspecto, ut sicario, latrone, homine facinoroso: Visum eo
ipso in loco, in quo facinus est commissum, ut in adibus unde
pecunia sublata est: Pallorem, metus indicium: Tremorem
corporis, ex animo consternato: Scriptum aut obsignatum
quidpiam, ut literas Lentuli in coniuratione Catilinæ: Depo-
situm quidpiam, ut arma custodie tradita. Ex his collige &
causis & facta & signa deriuari.

Insimulare.) Hoc est, incesse, est autem insimulo idē quod ficto prosequor crimine.

Quæ si non erunt, tamē causis ipsis, & efficiēdi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatiōe communi, nō fuisse illū tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare nō posset, ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contrā locus, audaciam temeritatī, non prudētiæ esse coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augēdū, non esse expectandū, dum fateatur: argumentis peccata cōvinci. & hic etiam exempla ponentur. Atq; hæc quidem de argumentis.

Si non erunt signa, factiq; uestigia, quod aliquādo contingit astute peccatibus, tum causis utilitatem mōstrantibus, & efficiēdi facultatibus niti oportebit, ut quia utile putaret, et facere posset, fecisse dicatur. Ad probationē utēdū est loco communi, non fuisse tam amētem eū qui arguitur, ac consilio destitūtū, ut indicia facti, id est signa, locumq; crimini relinqueret: ut Erucius, qui Sextum Rosciū accusavit, causam affert paternæ cedis, odiū patris in filium: vult eam utilem fuisse Roscio filio, quod hoc modo vitaret exheredationē. Efficiēdi facultate nititur, quia tū multi sicarij immane grassabantur. Signa sunt admodū pauca, ut nunquam esse cum patre, nūquam in conuiuium uocari. Utatur hic & loco cōmuni, in tā multis sicarijs, tēpore nocturno, alieno in loco indicia facti nulla reli-

quisse Roscium præter corpus exanime. Quo quidē præsidio, quoniam infirmum est, non temere nitatur Cicero, qui hæc Erucij nimium debile putat accusationem. Nequis igitur hoc genus accusandi firmū putaret, opposuit quod ex altera parte dicatur, facere periculose, esse audaciæ. indicia facti occultare, esse prudentiæ. audaciā & prudentiam non posse coniungi. Ut sit autem audacia cū temeritate coniuncta, pro Cluentio dici, Hi qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quātiū excogitant: illi quorū cminet audacia, atq; proiecta est a consilijs malitiæ deserūtur. Quod si aut confidēs astutia, aut callida esset audacia, uix ullo obsisti modo posset. Alter est accusatori locus communis, non tam adprobandū, quā ad augendū, non esse expectandum dum fateatur crimē is qui arguitur, quoniam non sola confessione, sed etiam agumentis peccata cōvincūtur. Et hic etiam exempla ponētur. Expectatis Iudices dum Verres crimen fateatur? in manifesto peccato tenetur. argumenta sunt in cum luce clariora. sic habent se tabulæ ut uideatis. quid expectatis? quid queritis amplius? tu ipse Verres quid sedes? quid moraris? Quum M. Scaurus a Cn. Dolabella uexatam Asiam planū fecisset, Iudices reum pertinaciter inficientem damnare non dubitauerunt.

Adiuncta illa.) Id est, adiuncto illo, quod communiter in disputationem uenire potest.

Sinautē erit etiā testiū facultas: primum genus erit ipsum laudandū, dicendumq; ne argumentis teneretur reus. ipsum sua cautio, ne fecisse: testes effugere nō potuisse. Dein de singuli laudentur. Quæ autem essent lau-

dabilia, dictū est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen saepe falsum est, posse recte nō credi: viro bono & firmo, sine vitio iudicis nō posset nō credi. Atque etiā si obscuri testes erunt, aut tenues, dicendū erit, non esse ex fortuna fidem ponderandā, aut eos esse cuiusque locupletissimos testes, qui id de quo agitur, facillime scire possint.

STREBAEVS.

DE toto genere testimoniorū praecepta tradidit. Nunc autem quantum attinet ad coniecturalē accusationem, praecepta subnectit. Primum genus erit ipsum laudādū, quod subinde facit in Verrē, ut laudet totas ciuitates, & earum decreta. Laudatū & singuli testes. Idem in eadē accusatione: Quō me igitur uertant rem tā improbā, crimē tantae audaciae, tantaque impudentiae, propter inopiam testium ac literarū praevertant? Non faciā, iudices: utar teste. quo? P. Vectio Chilone, homine equestri ordinis honestissimo, atque ornatissimo: qui isti ita amicus & necessarius est, ut etiam si uir bonus nō esset, tamē quod contra istum diceret, graue uideretur. Ita uir bonus est, ut etiam si inimicissimus isti esset, tamē eius testimonio credi oporteret. Dicendū praeterea, ne argumētis teneretur reus, ipsum sua cautione, hoc est calliditate fecisse: ut Cicero Verrē sustulisse literas publicanorum queritur. Sed, inquit, habeo ex his qui affuerūt, quos producam, homines honestissimos ac locupletissimos istos principes equestri ordinis. Deinde argumēto, ut saepe fallaci, non esse credendū dici potest: uiro bono & firmo semper esse credendū. Tale ferē est quod pro Caelio dicit, argumēta oratoris propria se relinquere, quōd habeat L. Luceiū grauiissimū hominem,

hominem, & sanctissimū testē, qui tantum facinus in famam atque fortunas suas neque non audisset illatum a Caelio, neque neglexisset, neque tulisset. Hoc quidem exemplū in defensione est, sed nihil refert. At argumento firmo cur non creditur? Si firmū, ut saepe falsum est? Non dicit argumētū firmum, quod est necessarium & certum, sed quod est ualde probabile. Multa sunt autem falsa probabiliora ueris. Deinde fieri potest ut argumētū firmum nō assequatur fidem eorū qui uel non intelligunt, uel pertinaciter obstitūt, uel pecunia aut gratia corrupti despicunt. Ad haec si obscuri testes erūt genere, nomine, & fama, aut tenues paupertate & inopia, dicendum erit, non esse ex fortuna, hoc est, ex fortunae bonis, fidem ponderandā. Vir est haud magna cum re, sed fidei plenus. Dicendū testes esse uiros bonos, & id de quo agitur, facile scire posse. Hoc tamen uidetur accusatori minus cōuenire in oratione perpetua quum testibus datur autoritas, quā in altercatione quū testes interrogantur. Certe fecit ipse dicēdo suos testes ornatissimos & amplissimos uideri.

VALLA.

Diciturque quaestionis.) Quae in quaestione torquēdi re sponsa sunt.

Sin quaestiones habitae, aut postulatione ut habeantur, causā adiuuabūt, cōfirmandū genus primū quaestionū erit, dicendū de vi doloris, de opinione maiorū, qui eam rē totā nisi probassēt, certe repudiassēt: de institutis Atheniēsiū, Rhodiorūque doctissimo-rū hominū, apud quos etiā (id quod acerbissimum est) liberi, ciuesque torquentur.

De nostrorū etiā prudentissimorū hominū institutis, q̄ cum de seruis in dominos quæri noluisse, de incestu tamē, & cōiuratiōe quæ facta me cōsule est, quærēdū putauerunt. Irridēda etiā disputatio est, qua solēt uti ad infirmādas quæstiones, & meditata, puerilisq̄ dicēda: tū faciēda fides, diligēter esse & sine cupiditate quæsitū, dictaq̄ quæstionis, argumētis & coniectura pōderanda. Atq̄ hæc accusationis ferē mēbra sunt.

STREBÆVS.

DE quæstionibus & tormētis alio loco dictū est. Quæstiones aut habitæ sunt ante accusationē, aut in accusationē postulatur. Quæstiones solitæ sunt postulari. Ostendit Cicero in oratiōe pro Sexto Roscio: Te nūc appello P. Scipio, te Metellus: uobis aduocatis, uobis agētibus aliquoties duos seruos paternos in quæstionē ab aduersarijs Sextus Roscius postulauit: etiā nūc ut ex his quærat̄ur postulo. Has ferē cōfirmat accusationē, tum à re ipsa, quod uis doloris extorqueat ueritatē: tum ab opinione maiorū, qui id genus inquirēdi nō repudiarūt. Accedūt exēpla populorū, ut Atheniensiu atq̄ Rhodiorū, qui non seruos modō, ut Romani, sed etiā liberos ciuesq̄ torquēt. quod nō facerēt, si quæstionē inutilem Reipub. putarēt. Liberū caput Romani torqueri noluerunt, sed ne seruos quidē in dominorū caput torserūt, nisi de incestu, & cōiuratione. Martianus, Si quis uiduā uel alij nuptiā cognatā, cū qua nuptias cōtrahere nō potest, corruperit, in insulā deportādus est, quia duplex crimē est. Incestū, quia cognatā uiolauit cōtra fas: & adulterium uel stuprū adiūgit. Deniq̄ hoc casu serui in personā domini torquentur.

quentur. Hæc ille. In eodē titulo edictū est Augusti. Quæstiones neq̄ semper, neq̄ in omni causa & persona desiderari debere arbitror, sed quā capitalia & atrociora maleficia nō aliter explorari & inuestigari possunt, quā per seruorū quæstiones. In cōiurationē Catilinæ, de seruis in dominos quæsitū est, propter sceleris atrocitatē. Disputatio est antē tradita quæ solent uti ad infirmādas quæstiones, quā dicūt plurimos emētiri aut dolere corporis adductos, aut suorum charitate, aut metu supplicij, aut odio inimicorū. Hæc, inquit, irridēda disputatio est, puerilisq̄ dicenda. Postremō utendum erit argumentis ad ea probanda, quæ quis in quæstione dixerit: credibilia esse quæ dixerit, inter se constantia, signis notata, rumoribus iactata: conuenire tempori, loco, rei, personæ.

Defensionis autem, primū infirmatio causarū, aut nō fuisse, aut nō tantas, aut nō sibi soli, aut cōmodi⁹ potuisse idē cōsequi, aut nō his esse moribus, nō ea uita, aut nullos animi motus, aut nō tā impotētes fuisse. Facultatū autē infirmatiōe utetur, si aut vires, aut animū, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit, aut alienū tēpus, aut locum nō idoneū, aut multos arbitros, quorū crederet nemini: aut nō se tam ineptū, ut id susciperet, quod occultare non posset: neque tam amentē, ut pœnas ac iudicia cōtemneret. Cōsequētia autē diluet, exponendo nō esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admissō cōsequi possent: consistetq̄ in sin-

gulis, & ea, aut eorū quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius quàm criminis: aut si sibi cū accusatore cōmunia essent, pro periculo potius, quàm cōtra salutē valere debere. Testiumq; quæstionum genus vniuersum, et quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de quib⁹ antē dictum est, refellet.

STREAEVS.

DEFENSIONIS argumenta ducuntur è contrarijs locis. Loci sunt causæ, facultates, cōsequētia, testimonia. Tum cōstabit firma defensio, si criminis idonea causa nulla reperitur, nullæ efficiēdi facultates, nulla signa, nulla testimonia. Dicendum igitur causas nō fuisse. Quid odisset Clodium Milo, segetem ac materiā suæ gloriæ? Non modò nihil prodest, sed obest etiam P. Clodij mors Miloni. Aut nō tantas fuisse. Clodio magna causa, magna spes in Milonis morte proposita erat. In Milone non modò non tantas, quantas in Clodio, sed nullas occidendi Miloni causas fuisse dicit. Aut non sibi soli. Causam tu nullā reperiebas in Sexto Roscio, at ego in Tito Roscio reperio: Aut commodius idem potuisse cōsequi. Potuit ne ciue egregio et uiro fortissimo P. Sestio collega suo uulnerato? Quē cū omniū gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela occidere? Aut non his esse moribus, nō ea uita. Reliquum est ut iam illū natura ipsius consuetudoq; defendat, hunc autem hæc eadē coarguant. Nihil per uim unquam Clodius, omnia per uim Milo. Aut nullos animi motus, aut non tā impotentes fuisse. Quid simile Milonis: cuius uis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius quū in iudicium detrahi non posset, ut oppressam ciuitatem tenere posset. Facultatū infirmatione utetur, si aut uires, aut animum,

mum, aut copias abfuisse demonstrat. Alter uehebatur in rheda penudatus, una sedebat uxor. qd horū nō impeditissimū? uestitus, aut uehiculū, an comes? qd minus prōptū ad pugnā? Dein de cōparat Clodianas facultates. Aut alienū tēpus. Quid si ut ille sciuit Milonē fore eo die in uia, sic Clodiū Milo ne suspicari qdem potuit? Aut locū nō idoneū. Videamus nūc, id quod caput est, locus ad insidias ille ipse ubi cōgressi sunt, utri tandem fuerit aptior, etc. Aut multos arbitros, quorū crederet nemini. Patrem Sextus Roscius occidit: quæro, quomodo occidit? ipse percussit, an alijs occidendū dedit? Si ipsum arguis, Romæ non fuit. si per alios fecisse dicis, quæro, seruos ne, liberos? an quos homines? indidit ne Ameria? an hosce ex urbe sicarios? Si Ameria, qui sunt hi? cur nō nominantur? si Romæ, unde eos nouerat Roscius, qui Romā multis annis nō uenit, neq; unquā plus tri-duo fuit? Vbi eos cōuenit? quicū locutus est? quomodo persuasit? Preciū dedit? cui dedit? per quē dedit? unde, aut quantū dedit? Nō ne his uestigijs ad caput malefici perueniri solet? Cōfirmat arbitros quidem nō defuturos, sed quibus nō crederet Roscius. Consequentia ut hoc loco sumuntur, ferē signa sunt, quæ, autore Fabio, si necessaria sunt, soluūt quæstionē: si nō necessaria, ad tollendā dubitationē sola nō sufficiunt, tamen adiuncta cæteris plurimum ualent. Constat autē Ciceronem euentus appellare nomine consequentiū: consequentia nominare indicia, non ea semper quæ necessaria sunt, sed quæ ferē eueniūt. Consequentia tamen collecta, efficiunt argumentū penē necessariū. Ad ea diluenda sumes propositionē hanc, nō esse illa certa indicia facti, rationē afferes, quia nullo admissio, nulloq; peccato cōsequi possūt. quod in singulis probandū est. Cic. pro Roscio, Nam illa, opimor, tu quoq; concedis leuia esse atq; inepta: Cōiunia cum patre non imibat, quippe qui ne in oppidum quidem nisi

nisi per raro ueniret. Domū suam istum nō ferē quisquam uocabat: nec mirū, qui neq; in urbe uiueret, neq; rure uocaturus esset. Verum hæc quoq; tu intelligis esse nugatoria. Consequētia possunt aliō cōferri, ut ad ea quæ nos esse facta dicemus: ut si pallorem referamus ad morbum, cruorē ad profluij cōsuetudinem. Aliquando cum accusatore cōmunia esse dicuntur, & idcirco ualere debere pro periculo, non cōtra salutem. hoc est, eō pertinere, ut caueamus periculum, nō ipsi iudicio opprimamur. aut pro periculo ualere debēt indicia, id est, accusatori periculum facessere. In testes dicit ipse pro Flacco grauit̃ & copiose, in quæstiones pro Milōne.

VALLA.

Defensionis.) Expositis accusatoris locis, nūc pariter tela sua suggerit defensori. Non tantas.) Subaudi caussas. Communia.) Expositis locis coniectura omnibus, nūc ad quæstionem finitiui status descendit, in quo accusatori & defensori communia ait tradi præcepta oportere.

Harū caussarū principia suspiciosa ad acerbitatē ab accusatore ponētur: denuntiabiturq; insidiarū commune periculū, excitabunturq; animi ut attendant. A reo autem querela cōflati criminis, collectarūq; suspicionū, & accusatoris insidiæ, & item cōmune periculū pferetur, animiq; ad misericordiam allicientur, & modice beneuolētia iudicū colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gestū negotij suspiciosa explicatio, sparsis omnib; argumētis, obscuratis defensionib;. Defensori, aut præ-

teritis, aut obscuratis suspicionū argumentis rerū ipsarū euētus erūt casusq; narrādi. In confirmandis autē nostris argumentationibus infirmandisq; contrarijs sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigādi. Atq; hæc quidē utriq; maxime in peroratione faciēda: alteri, frequētatiōe argumētōrū, & coaceruatiōe vniuersa: alteri, si planē causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidq; diluerit, & miseratione ad extremum.

STREBAEVS.

PARTIV M ratio sic habet in coniectura. Principia siue proœmia suspiciosa ad acerbitatē, hoc est suspicionū plenā, ponentur ab accusatore, ut acerbè pugnēt in reū eiusmodi cōiecturæ, & iactæ criminum significationes: denūciabiturq; insidiarū commune multorū periculum. tale est principium in Verrem, Neminem uestrū ignorare arbitror iudices. Hic suspensiones acerbæ tum in Verrem, tum in iudices: hic cōmune multorū periculū. Accusatoris est enim exacerbare iudices, & sic augere crimē, ut Reipub. periculosum esse uideatur. A reo querela conflatī criminis, collectarūq; suspicionū, & accusatoris insidiæ proferuntur: quod in Crisogonum facit Cicero pro Roscio: & tandē colligit, His de rebus tantis, tanq; atrocibus, neq; satis me cōmode dicere, neq; satis grauit̃ cōqueri, neq; satis liberē uociferari posse intelligo. Et item cōmune periculū pferetur. In eadē oratione, Hoc cogitetis, nisi in hac caussa qui uester animus sit ostēdetis, eō prorumpere hominum cupiditatem, & scelus & audaciam, ut non modō clām, uerū etiā hic in foro ante tribunal tuū M. Fāni, atē pedes uestros iudices, inter-

ipse

ipsa subsellia cades future sint. Animiq; ad misericordiā allieciētur: et modice, hoc est iusta moderatiōe, beneuolētia iudiciū colligitur, in peroratione uehementē implorāda. In eadē oratione, Quia propter uos oro atq; obsecro iudices, ut attēte, bonaq; cū uenia uerba mea audiat. Fide sapiētiaq; uestra fretus plus oneris sustuli, quā ferre me posse intelligo, adde quæ sequuntur. Narratio aut accusatoris erit quasi mēbratim gesti negotij suspiciosa explicatio. Nā mēbra narratiōi quā periodo cōueniētiōra sunt, quia pauciora breuiorāq; facilius animo cōprehēduntur, et sepius ad asperitatē sensum feriūt. Mēbratim referre possis ad res quæ singulæ ex ordine narrātur. Quū loquor de modo uerborū, rē subiectā minime excludo. Verba sūt cōceptionū animi notæ. Suspiciōes aut sunt argumēta cōiecturalia, quæ interijciuntur ad suspiciōē criminis, qualia sunt infinita propē Cicerois in Verrē, ut, iste homo omniū æquissimus atq; a cupiditate remotissimus, se cogniturū esse cōfirmat. Hinc due suspiciōes, Stheniū innocentem a Verre dānatū iri, quod Verres iniquissimus esset, et pcupidus, quodq; ipse cōtra legē Rupiliā de re uellet cognoscere. Facile est talia repire. Defensiones obscurātur, quū id quod referre posset aduersarius, animo puidētes, iactis argumētōrū telis obruimus, quod in eadē de Sthenio narratiōe facit. Narratio defensoris aut præterit suspiciōis argumēta, aut si præterire nō potest, nec bonū est, ueluti tenebrisqbusdā obscurat. Cicero, q negare nō posset odiū Cluērij in matrē, et discessionē ab ea, his nubibus obtexit. Tulit hoc cōmune dedecus iā familiæ, cognationis, nominis, grauiters filius. Augebatur autē eius molestia cotidianis querimonijs et assiduo fletu sororis. Statuit tamē nihil sibi in tātis iniurijs, ac tāto scelere matris, grauius faciēdū, quā ut illa matre ne uteretur: ne quā uidere sine summo animi dolore nō poterat, ea si

matre

matre uteretur, nō solū uidere, sed etiā probare suo iudicio putaretur. Dēinde qd euenerit, quid inciderit, hoc est euentus caususq; narrat ad utilitatē sui litigatoris. In cōfirmatione sepius accusator motus animorum incitat. Hinc amplificationes illæ creberrimæ in Verrem. Reus autē mitigat, ut ipse pro Cælio miris modis obiectū impuditiæ crimē attenuat, et eius inuidiā tollit. In peroratiōe utetur accusator frequētatiōe argumētōrū, et coaceruatiōe uniuersa, hoc est enumeratiōe cōfirmationū, ut Cicero septima in Verrem. Defensor si causam explicarit, hoc est si copiose tractauerit, utetur enumeratiōe, et miseratione ad extremum. utrunq; facit ipse pro Cluentio.

C. F. Scire mihi iam videor quēadmodū coniectura tractanda sit. Nūc de definitione audiamus. C. P. Cōmunia dātur in isto genere accusatori defensoriq; præcepta. Vter enim definiendo describendoq; uerbo magis ad sensum iudicis opiniōnēq; penetrarit, et uter ad cōmunē uerbi uim, et ad eā præceptionē, quā inchoatā habebunt in animis ij q audiēt, magis et ppius accesserit, is uincat necesse est. Nō enim argumētādo hoc genus tractat, sed tāquā explicādo excutiēdoq; uerbo: ut si in reo pecunia absoluto, rursusq; reuocato, præuaricationē accusator esse definiat omnē iudiciū corruptelā ab reo: defensor autē nō omnē, sed tantūmodo accusatoris corruptelā ab reo. Sit ergo hæc cōtentio prima uerborum, in

qua

qua etiā si propius accedat ad cōsuetudinē mētemq; sermonis, defensoris definitio, tamen accusator sentētia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos qui leges scripserūt, ratū habere iudiciū, si totū corruptū sit. Si vnus accusator corruptus sit, rescindere nititur æquitate, vt illa quasi scribēda lex sic esset: quæq; tamē cōplecteret in iudicijs corruptis, ea verbo vno præuaricationis cōprehendisse dicitur. Defensor autem testat cōsuetudinē sermonis, verbiq; vim ex cōtrario reperiet, quasi ex vero accusatore, cui cōtrariū est nomē præuaricationis: ex cōsequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici: ex nomine ipso, quod significat eū q in cōtrarijs causis quasi variē positus esse videat. Sed huic tamen ipsi cōfugiendū est ad æquitatis locos, ad rerū iudicatarū autoritatē, ad finem aliquem periculi: cōmuneq; sit hoc præceptum, vt cū vterq; definierit quā maximē potuerit ad cōmunē sensum, vimq; verbi: tum similibus, exēplisq; eorū qui ita locuti sunt, suā definitionē, sentētiāmq; confirmet. Atq; accusatori in hoc genere causarum locus ille cōmunis, minimē esse cōcedēdū, vt is q de re cōfiteat, verbi se inter-

pretatione

pretatione defendat. Defensor autē ea quā proposui equitate nitat, et ea cū secū faciat, nō re, sed deprauatiōe verbi se vrgeri qrat.

STREBÆVS.

IN definitione communia dantur accusatori defensoriq; præcepta, si nō omnia (nam & ipse seiungit) tamen ipsa per multa. Vterq; definit, uterq; definitionē suā cōfirmat, & aliterius infirmat. uterq; nititur æquitate, uterq; tractat similia, cōtraria, cōsequentia. Vter autem definiendo uerbo breuiter & circumscripse, aut describendo fuisse lateq; magis ad sensum iudicis, hoc est ad opinionem mentemq; penetrarit, & uter ad communem uerbi uim, qua fere utuntur omnes, & ad præceptionem, hoc est cōceptam intelligendi rationē, quam inchoatam habebunt in animis ij qui audient, magis propius accesserit, is uincat necesse est. Nam summa disputatiōis huius in definitione, eiusq; explicatione posita est. Non enim argumentando, crebrisq; enthymematis & epichrematis hoc genus tractatur, ut coniectura, & qualitas: quanquam etiam recipit argumenta: sed tanquam explicādo excutiendq; uerbo, eiusq; uim aperte monstrando, quod est argumentationum loco. Id quale sit, demonstrat exemplo. Qui reus esset ambitus, pecuniaq; iudiciū corrupisset, absolutus est. Accusator agere ferens sibi causam eripi, defert iterū nomen eius de præuaricatione, corruptoq; iudicio. Reus negat esse præuaricationē, quā dicit accusator, si iudices a se de re iudicanda ceperint pecuniā: eaq; lege negat se teneri. Queritur quid sit præuaricatio. definit accusator, Præuaricatio est omnis iudicij corruptela ab reo, quomodoq; reus iudiciū damnationemq; uitarit, siue accusatore corrupto, siue iudicibus, cōtendit accusator esse præuaricationem.

y

cationem.

cationem. Defensor autē definit hoc modo, Præuaticatio est accusatoris corruptela ab reo. Accusatorem autem, quod ipse fateatur, negat esse corruptū. Hæc prima de uerbo cōtentio, in qua propius accedit ad cōsuetudinē, mentemq; sermonis, hoc est ad cōmunē loquendi cōsuetudinē, defensoris illa definitio. Num præuaticatores propriē nominātur accusatores subornati, qui prodita sua causa aduersam iuuāt partem, & relictā uera criminū probatione, cū reo colludunt. Quid hic accusator? Quia stare uerbo non potest, sententia legis nititur: uoluisse legislatorē, si unus accusator corruptus esset, iudiciū resecūdi: multo magis irritū fieri, si totū corruptū fuisset. Deinde nititur æquitatē. Aequū esse legem sic interpretari, quæ de accusatore quidē præuaticatē scripta esset, sed cōprehēderet uerbo uno præuaticatiōis, quæcūq; cōplecteretur in iudicijs corruptis, hoc est omnē iudicij corruptelā ab reo. Defensor, quoniam agitur de scripto & uolūtate, & magis scripto iuuatur quā in sententiā, testatur loquēdi cōsuetudinē: sic oēs loqui soleat, ut præuaticatiōē usurpent accusatoris corruptelā ab reo. Deinde utitur argumēto a cōtrario, ad inueniendā uerbi significationē, hoc modo: Si quo in iudicio uerus est accusator, qui ab officij præscripto neq; aberrat, neq; uariē fluctuat, etiam si pecunia inter iudices uersata est, nūquam tamen præuaticatio nominatur: contrā in quo uariat accusator, ueramq; prætermittit accusationē, in eo dicitur præuaticatio: dubitare possumus, ad quē hoc nomē ptineat: Si uolet, ducet argumētū ex cōsequētibus, hoc modo, Si præuaticatio est omnis iudicij corruptela ab reo, tabella quidē de omnibus corruptoribus datur iudici. Nō de omnibus autē, uerū de accusatore litera dari solet. præuaticatio igitur unius est accusatoris. Cōsequentia sunt, in iudicio præuaticationis literā de uno accusatore dari, & unum accusa-

accusatorem præuaticari. Notū est tabellās, in ijsq; literas aut absolutionis: ut A: aut damnationis, ut C: aut ampliacionis, ut N. L. solitas dari iudicibus: quarum missione in urnam, sententiæ colligebantur. An non significat eiusmodi literam, sed eam quæ calumniatoribus affigebatur? Illam dicit accusatoribus inimicā, in oratione pro Sexto Roscio. Si ego hos bene noui, literam cui uos usq; eō mimici estis, ut etiam eas omnes oderitis, ita uehementē ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas uestras, accusare possitis. Hæc imprimebatur fronti ignominie signū. Ad hæc utetur argumento ex notatione & uerbi nominis, hoc modo, Quis est præuaticator, nisi qui in cōtrarijs causis quasi uariē positus est? quod accusatoris unius esse qui non intelligit, quū secundū alterā partē pronūciat iudex, solus accusator diuiriare possit? Iam posita sunt defensori quatuor argumentādi genera, ex cōsuetudine, ex cōsuetudine, ex cōtrarijs, ex cōsequentibus, ex notatione. Quintum genus est ex æquitatē. Sextū ex autoritate rerū iudicarum, & ex fine aliquo periculi, id est ex eo periculo quod impendet a præuaticatione. Septimū cōmune est a similibus & exēplis. Dicit enim æquū esse, grauius in accusatorē animaduerti, qui causā receperit, fidē dederit, iudices eluserit, omnia subuerterit: quo stāte, & officiū fidemq; præstāte, iudex errare nō possit. Si quos nouerit dānatos, pronūciabit: ad quē finē tendat præuaticandi periculum, oratione monstrabit. Utetur & similibus, & exēplis: quod in oratione pro Cecinna frequens est, in qua agitur de scripto & sententiā ad explicandam spōsionem: ut, Si quis me exire domo coegisset armis, habere actionem: si quis introire prohibuisset, non haberem? Quoniam autem accusator in hac controuersia, sententiā legis nititur, hoc dicit minimē esse concedendum, ut is qui de

re confiteatur, & consentiat omnē iudiciū corruptelā esse legibus persequendā, uerbi se interpretatione defendat: quod ipse uehemēter agitat in oratione pro Cecinna. Ridiculum uidēri, unius literae momento peruerti iudicium: Non deiecti, sed eieci. Hic defensor etiam aequitate nititur, tanquā aequitate repellat iniquitatem. Mecum, inquit, facit aequitas, meq; iuuat: tu uerō aequitate posthabita, unius uerbi deprauatione atq; cōtorta in interpretatione iudicium inuertere contendis.

VALLA.

Vter enim.) Hoc dicit, siue accusator, siue defensor sit, uter eorū melius rem de qua quæstio est, definierit, is qui ad sensum iudicis melius penetrarit, & ad eā perceptionem, quæ animis audientū insidet: is obtineat causam necesse est. Definienti uerō modum, supra abūdē, ut nobis uisi sumus, attigimus. Sed tāquam explicādo.) Hoc dicit, Nō obtinetur causa sua argumētatione, sed potius definiendi quādā peritia. Præuauaricationē.) Præuauaricatores, inquit Festus, à prætergrediēdo sunt uocati. Vlpianus de ijs, qui infamia notātur, dicta prætoris interpretatus, super illo uerbo, in te præuauaricator: Præuauaricator autē, inquit, est quasi uauaricator, qui diuersam partē adiuvat prodita causa sua: quod nomen Labeo à uaria cunctatione tractum ait. nam qui præuauaricatur, is ex utraq; parte consistit, quinimo ex diuersa. Verbiq; vim.) Definit alio modo, ut uis uerbi contrarium significare uideatur. Quasi ex uero.) Tanquā nomen præuauaricationis à uero inclinetur. Ex consequentibus.) Ex eis quæ sequuntur id nomen. Confugiendum.) Non tantum definitio inspicienda. Autoritatem.) Ad autoritatem eorū, qui iudicauerūt, quid uerbum id significaret. Cōmunēq; sit.) Subaudi tā accusatori, quā defensori. Confiteatur.) Vt se susulisse. Interpretatione.)

zione.) Vt nolit sacrilegium, sed furtum appellare. Queratur.) Hoc est, lamentetur quod in causa urgeatur, non quod deliquerit, sed mala uerbi interpretatione.

Quo in genere percensere poterit plerosque inueniēdi locos. Nā & similibus utitur, & cōtrarijs, & cōsequētib; quāquā uterq; tamē reus, nisi planē erit absurda causa, frequētius. Amplificādi autem causa, quæ aut cū digrediētur à causa, dici solēt, aut cū perorabūt, hæc vel ad odiū, vel ad misericordiā, vel ad omnino animos iudicū mouendos, ex his quæ sunt antē posita sumētur, si modò rerū mīgnitudo, hominū ue aut inuidia aut dignitas postulabit.

STREBÆVS.

Si defensor in hoc genere percensere, id est ordine recognoscere poterit plerosq; inueniēdi locos, cur antea dicebat nō argumētando hoc tractari genus? Deinde quid repetit eos locos, qui paulō antē assignati fuerunt? Dicendū puto, definiēdi genus explicando magis quā argumentando cōfici, argumenta recipere tamen ad cōfirmandā definitionem, à similibus, à contrarijs, à consequentibus, quæ quidem repetuntur ab eo, quoniam hæc quibus etiam accusator uti possit, uni defensori attribueri uidebatur. Aut certē repetitio fit, ut aliud dicatur, utriusq; locis, uti posse, sed reū frequētius. His autem non ita frequēter utetur accusator, nō ipso genere materiae, sed quia cōtentus est exposuisse definitionē, certasse lege, sententijs quibusdā uoluerasse. Defensor anxie causā uersat, omnia rimatur, nihil ommittit eorū quæ iuuare possunt. Itaque his utetur frequētius,

2 3 nisi

nisi planè erit absurda causa, ut quæ mala sine argumētorum præsidio, sine firma defensione periclitatur. Cū laborat causa defensoris, facile est accusatorē aut totidē aut plura argumēta reperire. Amplificatio ab utroq; tractari potest, nunc in digressionē post grauiore locos, nunc in peroratione. Quibus rebus et uerbis fiat amplificatio, quoq; statui loco debeat, supra diligenter ostendit. Sed quum amplificatio grauis sit ac uehementis, tum demum cōueniet. si rerum magnitudo, aut personarū ratio postulabit. Furiosum profecto uidetur paruis in rebus tragœdias excitare. Cicero secundo de Oratore, Equidē primū considerare soleo, postulet ne causa. nam neq; paruis in rebus adhibēda sunt hæ dicēdi faces, neq; ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectēdas proficere possimus: ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea quæ non possint cōmoueri. Pro Cecinna de uerbo cōtentio est, amplificationes nō insigniter graues, sed quales postulat agri uindicatio.

VALLA.

Percensere.) Adjicit ea quæ pariter possint ita male interpretari, sicut quod contra se proferatur. Tamen reus.) Tametsi, inquit, tam accusator, quam reus id possit facere: tamen cōmodius id præstabit reus. Anteposita.) Quæ ad amplificandum idonea diximus.

C.F. Habeo ista. nūc ea, quæ cum quale sit quippiā disceptat, queri ex utraq; parte de ceat, uelim audire. C.P. Cōfiteatur in isto genere qui arguuntur, se id fecisse ipsum, i quo reprehēduntur: sed quoniā iure se fecisse dicūt, iuris est omnis ratio nobis explicanda.

Quod

Quod diuiditur in duas partes primas, naturā, atq; legē: & utriusq; generis vis in diuinū & humanum ius est distributa: quorū æquitatis est vnū, alterū religionis. Aequitatis aut vis est duplex: cuius altera, directi, & veri, & iusti, & ut dicitur, equi et boni ratione defendit: altera aduicissitudinē referēde gratiæ pertinet: quod in beneficio gratia, in iniuriā ultio nominat. Atq; hæc communia sunt naturæ atq; legis: sed propria legis & ea quæ scripta sunt, & ea quæ sine literis aut gētū iure, aut maiorū more retinētur. Scriptorū autē, priuatū aliud est, publicū aliud. Publicū, lex, Senatusconsultū, fœdus: priuatū, tabulæ, pactū, conuentū, stipulatio. Quæ autē scripta nō sunt, ea aut cōsuetudine, aut conuētis hominū, & quasi consensu obtinentur. Atq; etiā hoc in primis, ut nostros mores legesq; tueamur, quodāmodo naturali iure præscriptum est.

STREEAEVS.

QUALITATIS est extremus status, cuius partes antè distributæ sunt. nūc explicandū quibusnā locis contineatur, et unde petatur argumēta, si de re, qualis sit, oratio nascetur. A si gnat igitur fontem iuris, unde status iuridicialis appellatur, ex quo argumētationū uis oīs hauritur. Ius autē partitur, ut unde cōmodum sit, ducamus argumētū, aut à toto genere, aut à par-

y

4

tibus.

bus. Vtrū faciendū erit, cum caussa deliberandū id certē non
 artis institutio, sed prudētia monstrabit. Ius à Celso definitur,
 teste Vlpiano, ars boni et equi, id est recta ratio persequendi
 boni, fugiendi mali. Ius diuiditur in duas partes, primas et
 summas, naturā atq; legē. Ius naturale est quod natura omnia
 animalia docuit, hinc matrimoniū, hinc liberorū pcreatio, hinc
 educatio. Cic. de Inuētiōe sic definit, Naturae ius est quod nobis
 nō opinio, sed quaedā innata uis affert. Hoc ius semp est equū
 et bonū, nec à recto deuiare potest: omniq; bono uiro insitū,
 quodāmodo praelucet ad cognoscendā ueritatē. Lex interdum
 p summa aequitate, ueroq; iure ponitur, ut de legibus primo,
 Lex, inquit, est recta ratio imperādī, atq; prohibēdi: quam qui
 ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta uspiam, siue nusquā.
 Et paulō post, Lex ratio est recta summi Iouis. Hic aliter su-
 mitur pro ea quae scripta est, aut quae iure gentiū, aut multo-
 rum more firmata. Hae à Papiniano sic definitur, Lex est cō-
 mune praeceptū, uirorū prudentium consultū, delictorum quae
 sponte uel ignorantia cōtrahuntur, correctio: cōmunis recipi-
 sponsio. Hae lex si bona est, à natura non deuiat: ab ea tamen
 differt, quia lex est cōmuniū, natura etiā singulorū. Naturale
 ius, aliud diuinū, quod est religionis: aliud humanum, quod est
 aequitatis. Sic ab eo docēdi gratia nomina distinguuntur. Diui-
 sionis huius explicationem nōnihil forte iuuat id quod Cicero
 scribit de Legibus. Est igitur, inquit, quoniam nihil est ratione
 n. e. ius, eaq; et in homine, et in Deo, prima homini cum Deo
 rationis societas: inter quos autē ratio, inter eosdem etiā recta
 ratio cōmunis est. quae quū sit lex, lege quoq; conciliati homi-
 nes cū Dijs putādi sumus. Inter quos porro est cōmunio legis,
 inter eos cōmunio iuris est. Hae ille. Ex hac cōmuniōne iuris
 facile est colligere, naturae ius nō minus ad Deū quā ad ho-
 minem

minem referri: quae quidē Deo posterior, in traditione disci-
 plinarū prior est, quoniā ea duce ad cognitionē Deorū homi-
 numq; peruenimus. Ea si fons est origo iuris humani, quia
 seminariū dedit, erit etiā diuini prudens et sapiens magistra.
 Hoc iure naturali (hoc scribit ipse secundo de Legibus) domi-
 nos esse omniū rerū ac moderatores Deos persuasum est ci-
 uibus: Ea quae gerūtur, eorū geriditione ac numine: Eos opti-
 mē de genere hominum mereri: qualis quisq; sit, intueri. Hinc
 iusiurandū, hinc fugā mali manare hinc uim omnē religionū,
 diuināq; legis. Idem in eodē libro, Lex est iustorū iniustorūq;
 distinctio, ad illam antiquissimā, et rerū omniū principē ex-
 pressa naturā, ad quam leges hominū dirigūtur, quae supplicio
 improbos afficiūt, et defendūt et tuentur bonos. Quam uo-
 cat hic legem, ad Deum et hominē pertinet, tamē refertur ad
 naturā. Ergo natura, id est recta ratio iuris, est et diuina, et
 humana, nec uspiam scripta, sed animis nostris insita. Lex alia
 diuina, de cultu et ceremonia Deorū, qualis est in iure pōti-
 ficio multa. Alia humana, de cōmuniōne et hominū societate,
 qualis est in iure ciuili. Aequitas est duplex. Altera directi, et
 ueri, et iusti, et equi, et boni ratione defenditur: id est, alte-
 ra est simpliciter illa ipsa uera iustitia. Hae idē significāt, ius,
 directum, uerū, iustum, equū et bonū: nempe rectā rationem
 imperādī atq; prohibēdi. Altera est aequitas, recta quidē, sed
 non item simplex: quippe quae referatur ad aliud, ut ad uicisi-
 tudinē referendae gratia, hoc est uelut ad talionem quandā, sine
 qua nō esset aequitas. Parere patri bene monēti, equū simpli-
 citer: Iniuriā ulcisci, equū uidetur cōparata alterius iniquita-
 te. Hae posterior aequitas duplex. Altera, gratia est in referen-
 do beneficio, Altera, ultio, quae uersatur in ulciscenda iniuria.
 Hanc lib. de Inuētiōne appellat uindicationē: per quam, con-
 tumeliam,

humiliam, defendendo aut ulciscendo, propulsamus à nobis & à nostris, qui chari nobis esse debent, & per quam peccata punimus. Eam naturæ facit partem, quia à natura est æquitas, ex æquitate manat ultio. Communia sunt quædam naturæ atque legis: utraque diuina est & humana, utraque spectat æquitatem, utraq; ad uicissitudinem referenda gratiæ pertinet. Legis autem propria sunt scripta. neque enim ius naturale scribi potest, sed si quid est commune, quod ab illo fonte deriuatur, id scriptum, nomine legis appellatur. Lex præterea ius gentium non scriptum comprehendit, & consuetudinem, quia utrumque pro lege seruatur, ac legis est scripta quiddam simillimum. Ius gentium definit Vlpianus, quo gentes humanæ utuntur. Differt à naturali, quod hoc omnibus animalibus, illud solis hominibus inter se commune sit. Ex illo bella, discretæ gentes, regna condita, distinctæ possessiones, agris termini positi, ædificia collocata, commercium, uenditiones, emptiones, locationes, conductiones, obligationes institutæ. magna pars horum est *αἰσχρολογία*, neque literis continetur. Ius consuetudinis hoc modo à Cicerone definitur, quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobauit, quo quidem iure plurimum utuntur omnes. Ius legale scripta, aliud est priuatum, aliud publicum. Publicum est quod ad statum reipublicæ pertinet, ut lex ea qua tenentur omnes, ut Senatusconsultum de statu ciuitatis, fœdus, societas cum externo populo. Etenim neque lex omnis publica est, neque omne Senatusconsultum publicum: sed publicum ius, in sacris, in sacerdotibus, magistratibus, & communione ciuium. Priuatum ius, quod ad singulorum utilitatem pertinet: ut tabulæ, id est omnes literæ quibus inest testimonium iuris nostri: ut pactum, quod inter aliquos conuenit: ut conuentum, quod quid à pacto differat, ex Vlpiano colligi potest 11. Pandect. Est, inquit, pactio, duorum plurimum

rium: ne in idem placitum & consensus. Conuentionis uerbum generale est, ad omnia pertinens de quibus negotij contrahendi transigendiq; causa consentiunt qui inter se agunt. Hæc ille. Pactum & conuentum sæpe confunduntur. Stipulatio, genus est obligationis ex interrogatione & responsione contrahentium firmatum. de ea supra diximus. Ius legale non scriptum, duplex. Alterum consuetudine aut gentium, aut populorum, aut singularum ciuitatum obtinetur. Alterum cõuentis hominum, & quasi consensu ualeat. Ne mireris autem cõuenta & ad scriptum genus, & ad non scriptum referri: quia sint alia conuenta scripta, alia nusquam scripta, sicut & consuetudines alia scriptæ sunt, alia ueluti per manus posteritati traduntur. Ex his omnibus erunt argumenta. Deinde locus est cõmunis, à natura præscriptum, ut nostros mores, legesq; tueamur: quo genere disputandi uehementer est usus in oratione pro Cluentio. Indignius, inquit, in ea ciuitate qua legibus teneatur, discedi à legibus. Hoc enim uinculum est huius dignitatis qua fruimur in reipublica. hoc fundamentum libertatis: hic fons æquitatis, mens & animus, & consiliū & sententia ciuitatis posita est in legibus. ut corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, suis partibus et nervis, ac sanguine & membris uti non potest. Legum ministri, Magistratus: legum interpretes, Iudices: legum deniq; idcirco omnes serui sumus, ut liberi esse possimus. Hæc qui perpenderit, intelliget qua oratione nostros mores legesq; defendere debeamus.

V A L L A.

Nunc ea.) Exposita finitui status tractatione: nunc statum qualitatis quo modo tractare conueniat, docet. Quod diuiditur.) Hoc nos quoq; superius tractauimus, & Iurisconsultorum autoritate usi diuissimus. Et (ut dicitur) æqui.) Ita siquid loqui consueuerunt Iurisconsulti. Sine literis.) Quod

Quod appellatur ius nō scriptū. nā ut etiam Iuriscōsulti diu-
dunt, aliud est ius scriptū, aliud non scriptū: ac ut Græci aiunt,
τὸ ἀκαταγέγρατον, τὸ μὴ ἀγγραφον, τὸ ἰσχυρὸν. Ius du-
plex est, alterū non scriptum, legitimū alterū. Aut gentiū.)
Itaq; & Paulus lib. 1111 ad Sabinū, Ius, inquit, pluribus modis
dicitur. uno quidē modo, id, quod semper equū ac bonū est, ius
dicitur: ut est ius naturale. altero modo, quod omnibus, aut plu-
ribus in quacūq; ciuitate utile est: ut est ius ciuile. nec minus
rectē ius dicitur in ciuitate nostra ius honorariū. Prætor quoq;
ius reddere dicitur etiā cū iniquē decernit, relatione scilicet fa-
cta nō ad id quod ita Prætor fecit, sed ad illud qd' Prætorē fa-
cere cōuenit. Alia significatiōe, ius dicitur locus in quo ius red-
ditur, appellatione collocata ab eo quod fit, in id ubi fit, quē lo-
cū determinare hoc modo possumus: Vbiq; Prætor salua
maiestate imperij sui, saluoq; more maiorū ius dicere cōstituit,
is locus rectē ius appellatur. hæc Paulus. Martianus autē lib.
primo Institut. Nōnunquā, inquit, ius etiā pro necessitudine dici-
mus: uelut, est mihi ius cognatiōis, uel affinitatis. Iuris autē præ-
cepta, ut Vlpianus inquit, sunt hæc, Honestē uiuere, alterū nō læ-
dere, Ius suū unicuiq; tribuere. Iuris prudentia est diuinarū &
humanarū rerū notitia, iusti & iniusti sciētia. Aut gētiū iu-
re, &c.) Hoc est, iure gētiū, & iure ciuili, de quo supra abūdē
dictū. Publicum.) Definit quod sit ius publicum. Pactū,
conuentū, stipulatio.) Vlpianus de pact. Pactū autē, in-
quit, à pacatione dicitur: unde & pacis nomē appellatū est. Est
autē pactio duorū, plurium uel in idē placitū, & cōsensus. Cō-
uentionis uerbū generale est, ad omnia pertinēs de quibus nego-
tij cōtrahēdi trāsigendiq; caussa cōsentiunt, qui inter se agūt.
nam sicuti cōuenire dicūtur qui ex diuersis locis in unū locum
colliguntur, & ueniūt: ita qui ex diuersis animi motibus in unū
consenti

consentiūt, id est, in unā sentētiā concurrūt. Adeo autē con-
uentionis nomē generale est, ut elegāter dicat Pædus nullū esse
contractū, nullam obligationem, quæ non habeat in se cōuen-
tionem, siue re, siue uerbis fiat. nā & stipulatio quæ uerbis fit,
nisi habeat cōsensum, nulla est. Sed conuētiōnū pleræq; in aliud
nomē transeunt, ueluti in emptionē, in locationem, in pignus,
uel in stipulationem. Paulus autē lib. 11. Labeo ait, inquit, con-
uenire posse uel re, uel per epistolā, uel per nunciū inter absen-
tes: sed etiam tacito consensu cōuenire intelligūtur. & ideo si
debitori meo reddiderim cautionē, uidetur inter nos cōuenisse
ne peterem, profuturamq; ei conuentionis exceptionē placuit.
Naturali iure præscriptū est.) Mādātū: statutū. Cæsar
in Commentarijs: Quid fieri oporteret, nō minus cōmodē ipsi
sibi præscribere, quā ab alijs doceri poterant.

Et quoniā breuiter aperti fontes sunt qua-
si quidā æquitatis, meditata nobis ad hoc
caussarū genus esse debebūt ea quæ dicēda
erunt in orationibus de natura, de legibus,
de more maiorū, de ppulsanda iniuriā, de
vliciscēda, de omni parte iuris. Si imprudēter,
aut necessitate, aut casu quippiā fecerit, qd'
nō cōcederetur ijs qui sua sponte & volūta-
te fecissent: ad eius facti deprecationē igno-
scēdi petēda uenia est, quæ sumetur ex ple-
risque locis æquitar'.

S T R E E A E V S.

APERTI sunt fontes æquitatis, unde liceat haurire pro-
bationē, si modō exercitatio et facultas antecefferit. Nihil enim
ferē

ferè loci cōferūt imperitis, et inexercitatis: nec aurū terræ uen-
nīs includi p̄suerit, nisi collegerit sōdiētis industria. Ergo ex-
ercitatione est opus, ut discamus à philosophiā quæ sit naturæ
uis & ratio, quodnam sit consiliū legū. Hoc autē suppedita-
bunt libri Platonis, necnō Politica Aristot. Dicendū de more
maiorū ex libris de rep. atq; historijs. Dicendū de propulsanda
iniuria, de ulciscēda, de omni parte iuris, & id quidē ex iure ci-
uili. Itaq; sentētia Ciceronis est, neminē optime posse tractare
qualitatē, qui nesciat philosophiā eā quæ est de officijs, de le-
gibus, de rep. de iure ciuili. Nec satis est ista nouisse, nisi medi-
tando & exercendo produxeris in cōtentionē. Pars est iuridi-
cialis status, in qua factū per se improbabile, assumptis extrin-
secus auxilijs tuemur. Assumimus aut imprudētiā, quæ ignora-
tiōe lapsa est: aut necessitatē, quæ uim attulit: aut casum, q sine
hominū cōsilio accidit: factūq; deprecamur et amolimus locis
æquitatis, quæ p̄stitatis omnibus suū cuiq; reddit iustitiæ pon-
dus. Hæc exposuimus loco supiore, ubi qualitātē particbatur.

VALLA.

De natura.) Sabaudi maiorum. Ad eius facti
deprecationem.) De qua parte superius in diuisione as-
sumptiæ constitutionis diximus.

Expositum est, ut potui breuissimè, de
omni cōtrouersiarū genere, nisi præterea tu
quid requiris. C. F. Illud equidē, qd' iā vnū
restare video, quale sit cū disceptatio ver-
satur in scriptis. C. P. Rectē intelligis. eo enī
exposito, munus promissi omne cōfecero.
Sunt igitur ambigui duobus aduersarijs
præcepta cōmunia. Vterq; enim hæc signi-
ficationem

ficationē qua vtetur, ipse dignā scriptoris
prudētiā esse defendet. Vterq; id quod ad-
uersarius ex ambiguo scripto intelligendū
esse dicet, aut absurdū, aut inutile, aut ini-
quū, aut turpe esse defendet, aut etiā discre-
pare cū cæteris scriptis, vel aliorū, vel ma-
ximè, si poterit, eiusdem: quamq; defendet
ipse, eā rem & sentētiā quæuis prudentē &
iustū hominē, si integrū daretur, scripturū
fuisse, sed planis: eamq; sentētiā quā signifi-
cari posse dicet, nihil habere aut captionis,
aut vitij: cōtrariā autē si p̄barit, fore ut mul-
ta vitia, stulta, iniqua, cōtraria cōsequatur.

STREBÆVS.

LEGALES status rationalibus quidē cōtinentur: sepa-
rantur tamen in traditione præceptorum, ut sit procliuor ac
mollior omnis uia docendi. Quatuor ferè numerari solēt, unus
ex ambiguo, alter ex scripto & uolūtate, alius ex cōtrarijs le-
gibus, quartus è syllogismo. Paulò antè treis modò faciebat,
præteriens syllogismum: quod hic etiam facit, quia syllogis-
mus est ambiguitatis: ut, Sit ne amatorium uenenū. Sit ne idem
occidere ferro, quod lapide. Secundo de Oratore unum facit
omnino ambiguum. nec enim est una ratio docendi, nec teri-
tur semper eadem uia. Primus est status ambigui. dicitur am-
phibologia, quū uoces aut singulæ, aut coniunctæ diuersos
intellectus habent. Utamur eius exemplo, Pater familiās
quum filiam heredem faceret, uasorum argenteorum cen-
tum pondo uxori suæ sic legauit, Hæres meus uxor, mea ua-
sorū argenteorum pondo centum, quæ uolet, dato. Post mor-
tem

tem eius uasa magnifice et preciose calata petit à filio mater. Ille se quæ ipse uolet debere dicit. Hic duobus aduersarijs præcepta communia. uterq; enim hæc significationem: qua utetur ipse, dignâ scriptoris prudentia defendit: ut hæres contendit relictâ sibi liberam dâdi potestatem, quia uidebat testator homo prudens oriri posse ea de re cōtrouersiam. Mulier autem, Nihil attinuisse adscribit, quæ uolet, si hæredis pmitteret uoluntati. eo enim nō adscripto, nihil inesse dubitationis, quin hæres quæ ipse uellet, daret. idcirco prudēter adscripsisse. Vterq; alterius improbat sententiā, aut quia sit absurda & dissenteanea, aut inutilis, aut iniqua, aut etiā turpis: ut hic hæres: Enim uero absurdū est id arbitrari, patrē mihi omniū rerū fecisse potestatem, uasorū defectū sustulisse: turpe, ueterem domū, quod se recipiant hospites, ornamentis uasissq; nudasse: iniquū, plus habere iuris eam quæ rem percipit extra sortē, quā qui legitimus est hæres: inutile uero mulieri, quæ uidua facta nihil posthac elegantū uasorū in medio sit habitura. Cōtrā nitetur mulier ē diuersis locis. Vterq; dicit alterius sententiā discrepare cū cæteris scriptis, uel aliorū, uel eiusdem: ut si dicat hæres, testamento cōtineri sententiā, qua pater filio demādat omnem rerum suarū ordinationē, ut fiat quod heredi uisum fuerit ex æquo bonoq;: id nō posse ratum haberi, si mulier excipiat quæ uolet. Vterq; laudabit hominē, ut iustū, ut prudentem, qui satis cauerat quidē, sed qui tamē, si integrū daretur, scripturus esset planius, ne cui præberetur ansa calūniandi. uterq; tandē suam sententiam dicit nihil habere aut captionis, aut uitij: cōtrariā autē si probarit, fore ut multa uitia cōsequatur. Quid porro captionis, inquiet, aut uitij est, eū pro arbitrio uasa dare, cuius omnia iure, lege, testamēto facta sunt: cui pater reliquit omnē rei familiaris administrationē? Quā multa sequuntur incommoda,

moda, si testamēti ratio uertatur? à iure suo depelletur hæres. stultitiæ pater accusabitur, qui domū spoliari ornamentis iniquus esse uidebitur filio, cui maxime cautum uolebat. cōtraria scripsisse, ac delirasse arguetur. quo iudicato, nihil obicit quominus omnia rescindantur. Hactenus de locis ambiguitatis, qui finitimi sunt æquitati, & ex parte uergunt ad loquendi consuetudinem.

VALLA.

Quale sit, cū disceptatio. Suprà diximus in diuisione statui alios dici rationales, alios legitimos. De rationabilibus, an sit, quid sit, & quale sit hactenus dictū. Sequuntur legitimi, qui ex scriptis eliciuntur. Ambigui. Ambigui hoc est, amphibologia primò tractat. Lex omnis, inquit Quintilianus, aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litē habet aut propter seipsam aut propter alterā. Questio est aut in scripto, aut in uoluntate. In scripto, aut apertū est, aut obscurū, aut ambigui. Quod de legibus dico, idem uolo accipi de testamentis, pactis, stipulationibus, omni deniq; scripto, idē de uoce. De ambiguo porrò aliquatō post inquit, Amphibologie species sunt innumerabiles, adeo ut philosophorū qui hisdam nullū uideatur esse uerbū, quod non plura significet, genera admodum pauca. aut enim uocibus accidit singulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem cum pluribus rebus aut hominibus eadē appellatio est: *δυναμις* dicitur, ut gallus. Vtrum enim auem, an gentem, an nomen, an fortunam corporis significet, incertum est. Idem aliquatō post, In coniunctis, inquit, plus ambiguitatis. sit autem per casus: ut, Aio te Acacida Romanos uincere posse: & quæ sequuntur.

Cum autē aliud scriptor sensisse uideat, & aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eū re
z exposita

exposita recitatione uti oportebit: deinde instare aduersario, iterare, renouare, interrogare, vnū aut scriptū neget, aut contrā factū inficiet. Post iudicē ad vim scripti uocet. Hac cōfirmatiōe vsus, amplificet rē, legē laudādo: audaciāq; cōfuter eius qui cū palām cōtrā fecerit, idq; fateat, adsit tamē, factumq; defendat. Deinde infirmet defensionē: cū aduersariū aliud voluisse, aliud sensisse scriptorē, aliud scripsisse dicat: nō esse ferēdū, à quoquā potius latoris sensū, quā à lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur cū ea quæ planē scripta sint, neglexerit: quæ nūquā scripta sint, pferat? Cur prudētissimos in scribēdo viros, summa stultitiā putet esse dānādos? Quid impedit scriptorē quō minus exciperet illud, qd' aduersarius tāquā si exceptū esset, ita dicit se secutū? Vt exēplis ijs, quibus idē scriptor: aut, si id nō poterit, quibus alijs qd' excipiendū putarint, exceperint. Quærenda etiā ratio est, siqua poterit inueniri, quare nō sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicitur: aut alia caussa obteperandi, alia abrogandi: dissentire aduersarij vocē, atq; legis. Deinde amplificādi caussa, de cōseruandis legibus, de periculo rerum

publica

publicarum atq; priuatarum, cum alijs locis, tum in perorādo maxime, grauiter erit uehementerq; dicendum.

S T R E B A E V S.

ALTER est status legalis ex scripto et sententiā, quum aliud scriptor sensisse uidetur, et aliud scripsisse. Pater familias qui grauidā, ut putabat, uxore relinqueret, hoc modo testamentum cōdidit. Si posthumus meus ad annos tutelæ suæ peruenerit, heredē faciet quem uolet. Si antequam in tutelā suā uenerit, moriatur, Marcum Curiū secundū heredē instituo. Pater decessit. posthumus nō est natus. Curius in hereditatē. Cōtrā petit Coponius agnatus. apud Centumuiros Scauola Coponij causam agit, Crassus autē M. Curijs Scauola ex scripto testamentorū iura defendit: Crassus ex sententiā. Fingamus igitur uti Scauolam ea ratione dicendi, quā Cicero præscribit, quō facilius præcepta uideamus. Vbi fecerit aditum causæ, rem omnē, ut gesta sit, exponet: deinde utetur recitatione testamenti: quo recitato instabit aduersario, hoc est, urgebit aduersariū, quid audiat? quid sentiat? quid iudicet? quid uelit? Iterabit eā partem, quā scriptū est Marcū Curiū heredē institui si posthumus ante annos tutelæ suæ decessisset: quod in ea uersatur omnis cōtrouersia. Rogabit, num aut scriptū neget, quū sit in manibus testamentū? Num fecerit cōtrā testamentum Curius, qui adierit hereditatem? Post iudicē ad vim scripti uocet, hoc est tractet argumentationem, quā demonstrat a uerbo recedī non oportere: quod Aquilius Iurisconsultus Ciceroni respondit. Hac cōfirmatione vsus amplificet rem lege laudatā: quod scriptum defendit, id amplissime cōmendat: ut retinere possit, dicat hic testamentum bene prudenterq; constitutum: omnia

7 2 quæ

356
 quæ sita, omnia explorata, omnia meditata, omnia sapienter esse confecta. Ex eo loco deueniat ad M. Curij audaciam, qui quum palam contra fecerit, idque fateatur, adsit tamen, factumque defendat. Quid autem amplificando sumi oporteat, et augeri, tum exercitatio, tum Ciceronis oratio pro Cecinna subministrabit. Post infirmet defensionem, non esse ferendum, a quoquam potius latoris sensum, quam a lege explicari: hoc est, indignum uideri, a quoquam homine, neque ita docto, neque probo, scriptoris sensum ad libidinem deprauari: scriptum relinqui: eius uiri prudentiam negligi, in quo stet aduersarii presidium. Cur, inquit, ita scripsit, si non ita sensit? cur plane et dilucide scripta negliguntur, ut tua nusquam scripta, et eadem absurda, comprobentur? Cur prudentissimos in scribendo uiros, summæ stultitiæ putas esse damnandos? Qui te hominem imperitum sapere arbitraris, quid impediēbat testamēti scriptorem, quo minus exciperet illud, quod fatearis te secutum, ut si forte posthumus nullus nasceretur, hæres institueretur Curius? Vides ne ut aliæ testamenti partes optime descriptæ sint? ut excipiēda exceperit? ut iungenda coniunxerit? quod quum in hac parte non esse factum contēdis, uniuersum testamentum praua interpretatione dissoluis. Ad hæc rationem quæret, quamobrem non sit exceptum, quia uidebat homo sapiens, si nullus esset posthumus, fore, ut agnati, quod maxime uolebat, lege teneret hereditatē. Si quis autem natus esset, quoniam Curius illi beneficia paterna contulisset, ut dignus hereditate cēsetur. Dicet etiā aliā causam obtemperandi, aliam abrogandi. Obtemperamus, ad percipiendum bonum: abrogamus, id est uirtute et potestate exuimus, ad euitandum malum. aduersarium obtemperare nolle, quia non putet in rem suam futurum. Non esse committendum, si obtemperare nolit, ut abroget scriptum. Tandem amplificandi causa de conseruandis legibus,

dis legibus, de periculo rerum publicarum atque priuatarum, si leges et scripta contemnantur, cum in alijs locis, tum in peroratione maxime, grauiter erit uehementerque dicendum: quod eum pro Cluentio et Cecinna facere uidemus.

VALLA.

Cum autem aliud scriptor. Statum tangit, qui ex scripto et sententia nominatur. Renouare. Id est, repetere sententiam ut affectus moueat. Contra. Id est, è diuerso. Amplificet. Quasi in locum communem descendens. Quibus alij. Subaudi, usi sunt. Inuidiosa querela. Quintil. Inuidia namque, inquit, altera inuidum, altera inuidiosum facit, hoc autem hominis, illud rei est. Si scripta inter se dissentiunt. Hic status ex contrarijs legibus nominatur.

Ille autem qui se sententia legis uoluntateque defendet, in consilio atque in mente scriptoris, non in uerbis ac literis uim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diuertacula peccatis darentur, atque ut ex facto cuiusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si uerbis legum, ac non sententijs pareatur. Deinde genus eiusmodi calliditatis & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum necessitatem uel pertineat, quod genus paulo antea attigimus, erit ipsdem æquitatis sententijs contra a-

M. T. CICERONIS
cerbitatem verborum deprecandum.

STREBAEVS.

QVA possent arte leges & scripta defendi, si uerbo stādū petemus, & breuiter quidē, sed aperte monstrauit. Econtrario suggerit argumenta illi qui se sententia legis & uoluntate defendet: quæ propē omnia tractauit in oratione pro Cecinna. Primū est, in consilio atq; in mēte scriptoris, non in uerbis ac literis uim legis esse ponendā. An hoc, inquit, dubium est, quin neque uerborū tanta copia sit, non modō in nostra lingua, quæ dicitur esse inops, sed ne in alia quidē ulla, res ut omnes suis certis ac proprijs uocabulis nominentur: neq; uero quicquā opus sit uerbis, cū ea res, cuius caussa uerba quæ sita sint, intelligatur? Alterū est, quōd nihil exceptū sit, id esse laudandū, ne diuerticula peccatis daretur, atq; ut ex facto cuiusq; iudex legis mentem interpretaretur, hoc est spectandā ubiq; uoluntatē, ne omne scriptum facili conuelli possit. Idem. Quod magistratus edictum, quod foedus aut pactio, quod, ut ad priuatas res redeam, testamētum, quæ iudicia, aut stipulationes, aut pacti & conuenti formula non infirmari & conuelli potest, si ad uerba rem deflectere uelimus, cōsiliū autē eorum qui scripserūt, & rationem & autoritatē relinquamus? Tertium est, ut edū exāplis in quibus omnis æquitas perturbetur, si uerbis legū ac non sententijs pareatur. Idem. Actio est in autorē præsenti his uerbis, Quādoquidē te in iure conspicio. Hac actione Appius ille cæcus uti non posset, si iā uere homines uerba consecrarentur, quā rem cuius uerba sunt, non cōsiderarēt. Testamēto si recitatus hæres esset pupillus Cornelius, isq; iā annos uiginti haberet, nobis interpretibus amitteret hereditatē. Alia sunt apud eū permulta. Quartū est genus eiusmodi calliditatis & calum

PARTIT. ORATORIAE.

35

lumnie retrahendū in odium iudicis cū quadā inuidiosa querela. Idem. Atq; illud in tota defensione tua mihi maxime mirū uidebatur, te dicere Iuricōsultorū autoritati obtemperare non oportere: quod ego tamen si non nūc primū, neq; in hac causa solum audio, tamen admodum mirabar abs te quamobrē diceretur. Nam ceteri tum ad istam orationem decurrūt, quū se in causa putant habere equū & bonū quod defendāt. Si contra uerbis & literis, & (ut dici solet) summo iure cōtēditur, solēt eiusmodi iniquitati & boni & æqui nomen dignitatēq; opponere. tum illud quod dicitur, irridēt, tum aucupia uerborum, & literarum tendiculas in inuidiam uocāt, tum uociferantur, ex æquo & bono, non ex callido uersutoq; iure rē iudicari oportere: scriptum sequi, calūniatoris esse: boniq; iudicis, uoluntatem scriptoris, autoritatēq; defendere. Est etiā cū peccet aliquis imprudentia. Quicumq; in forū tulerit ensem, det se stertit ducēta. Peregrinus q̄ de lege nihil audisset, ensem tulit. Is imprudentia lapsus est, non ad delictū, sed ad casum necessitatemq; cui si creatur periculum, deprecandū & auertendū erit ex æquitate sententijs contra acerbitem uerborū quibus nitetur accusator.

Sin scripta inter se dissentiet, tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa, & apta, ut quæ paulo antē præcepta dedimus ambigui, quæq; proximē sententiæ & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus, eam significationem quæ nos adiuuat, eisdem in contrarijs legibus nostra lex defendenda est.

Z 4

Deinde

Déinde est efficiendū vt alterius scripti sententiā, alterius verba defendamus. Ita quā modo de scripto sententiāq; praecepta sunt, eadem huc omnia transferamus.

STREBAEVS.

TERTIVS est status legalis ex cōtrarijs legibus, quae ἀντινομία dicitur: non quod de iure ipso lex legi possit esse cōtraria, quia si diuersum ius esset, alterū altero abrogaretur: sed quod leges casu colliduntur, & euentu. Eius rei ponit exemplum secundo de Inuentione. Lex est, Qui tyrānum occiderit, Olympionicarum prēmia capito, & quam uolet sibi rem a magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex est, Tyranno occiso, quinque eius proximos cognatione, magistratus necato. Alexandrum qui apud Pheras in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui nomen Thebe fuit, noctu cum simul cubaret, occidit. Hec filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi in prēmij locum deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicāt oportere. res in iudicio est. Huc, quia series artis est, hoc est quod in arte sunt pleraq; connexa, pertinent ea praecepta, quae data sunt tum de ambiguo, tum de scripto & uoluntate. Ex ambiguo sumitur illa disputatio, qua tuemur legem esse praerendam, quod sit aequior & utilior, quod nihil habeat captionis & uitij, nihil absurdum, stulti, iniqui, contrarij. Ex scripto & uoluntate sumitur utriusque legis interpretatio, & eius quae pro nobis facit, ē locis idoneis confirmatio. In explicandis constitutionibus legalibus uti potuit uerbis atque praeceptis rhetorum multorum, maxime eius qui scripsit ad Herennium, & Ciceronis in 11. lib. de Inuentione, & Quintiliani in 11. & Victorini, &

Maturan

Maturantij: sed ita iudicauī, eā rem superuacua fore, & ingenij rudibus, quibus ferē commentaria parantur, obfuturam.

Expositae sunt tibi oēs oratoriae partitiones, quae qdē ē media illa nostra Academia floruerūt: neq; sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possūt. Nā et partiri ipsum, et definire, et ambigui partitiones diuidere, & argumētōrū locos nosse, et argumētationē ipsam cōcludere, & uidere quae sumēda in argumētando sint, qdē ex ijs quae sumpta sunt, efficiat, & uera a falsis, uerisimilia ab incredibilibus diiudicare & distinguere, & aut male sumpta, aut male cōclusa reprehendere, & eadē uel angustē dissilire, ut dialectici q; appellant: uel, ut oratorē decet, late exprimere: illius exercitatiois, & subtiliter disputadi, et copiose dicēdi artis est. De bonis uerō reb⁹ & malis, aequis iniquis, utilibus inutilib⁹, honestis turpib⁹, quā pōt habere orator sine illis maximarū rerū artib⁹ facultatē aut copiam? Quare haec tibi sint, mi Cicerone, quae exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis eisdē ducib⁹, alijs uel, peruenieris: tū & haec ipsa melius, & multo maiora alia cognosces. C. F. Ego uero, ac magno quidē studio, mi pater, multisq; ex tuis preclarissimis muerib⁹ nullū mai⁹ expecto.

DE ratione partiendi postremam fecit hanc partem, ut si-
mul ab arte cōmendetur opus, simul ad studia magnarum rerū
tum Cicero filius, tum ceteri adoleſcētes incitentur. Artē pa-
rtitionum deriuat à media Academia, hoc est philosophia Plato-
nica, cuius illū fuisse studiosum notū est. Philosophiæ esse cēset,
partiri totū in suas partes: definire quæ sunt definienda: diui-
dere ambigui partitiones, hoc est illud omne qd est multiplex,
ut cum genus diuiditur in formas: argumētōrū locos nosse, quæ
sciētia Topica est: argumentationē ipsam cōcludere, quæ facul-
tas est syllogismorū: nosse quæ sumēda in argumētādo sunt, ut
omnia confessa & probabilia: quid ex ijs quæ sumpta sunt, effi-
ciatur, id est quæ cōclusio sequatur: uera à falsis, uerisimilia ab
incredibilibus diiudicare et distinguere: aut male sumpta, cuius
modi sunt falsa, contraria, repugnātia, & stulta, aut male cōclu-
sa, ut ab ea assumptis abhorrētia, reprehēdere, & eadē uel an-
gustē differere sine ulla copia dicēdi, ut dialectici qui appellā-
tur: uel, ut oratorē decet, latē exprimere. Hæc, inquā, oīa esse
cēset illius exercitationis et philosophiæ in qua Platonici uer-
santur. Nōnulli dialecticorū et rhetorū sibi impudēter arrogāt
ī ſorū omniū sciētiā, ppter ea quōd in arte sua uidēt aliquot ijs
de rebus præceptūnculas. Istuc neq; libellis rhetorū, neq; diale-
cticorū cōtinetur. Ostēdit Aristot. v 11. Topic. Exacte, inquit,
& exquisitè tradere quid sit definitio, quiq; definire oporteat,
non huius negocij est. A philosophia igitur maiori petēdū est,
sine qua nulla est rerū artificiosa cognitio. Partiri autē, et diui-
dere, & definire, & aliqd argumētādo assumere, et rerū dif-
ferētias tractare aut reprehēdere sine cognitione rerū, summæ
dementiæ est. Ita q; qui nihil aliud quā dialecticorū præcepta
norunt, nihil istorū cōmodē facere possunt. Sed Academicī qui
de rebus

de rebus omnibus in contrariā partē disputabant, qui rerū natu-
ras uirtutesq; exploratas habebant, qui nullas artes nō tenebāt,
disciplinas omneis illa sua infinita sciētia, summaq; exercitatio-
ne tractare potuerūt. Adde quōd nemo potest esse cōsummat⁹
uel dialecticus, uel orator, qui ceteras ignoret artes. Nam si u-
triusq; est de re pposita differere, certē ad differēdū necesse est
uim rerū naturāq; percepisse. Ea autē à philosophia submini-
stratur, sicut ratio tractādi à dialecticis atq; rhetoribus. De A-
cademia scribit istuc Academicarū quæstiōe prima. Fuit à Pla-
tone accepta philosophiādi ratio triplex: una de uita & mori-
bus, altera de natura et rebus occultis, tertia de differēdo, et qd
uerū, & quid falsum, quid rectū in oratione prauū ue, quid cō-
sentiens, quid repugnans, iudicando. Tertiā facit partem diale-
ctica atq; rhetorica, quia ordine differendi ceterarū artium co-
gnitionem subsequuntur. Inde colligitur à philosophia suppe-
ditari dicendi materiam, à dialectica & rhetorica ueluti formā
rationemq; eligēdi atq; extruendi. Pleni sunt philosophorū li-
bri disputationū de bonis rebus & malis, animi, corporis, &
fortune, de æquis & iniquis, utilibus inutilibus, honestis turpi-
bus. Hæc oratori tractanda sunt & in exornatione, quæ bona
& honesta cōmēdat: & in deliberatione, quæ honesta ac utilia
querit: & in iudicio, cuius est finis æquitas. Vnde igitur petetē
A philosophis. Omnis enim ubertas et quasi solua dicēdi ducta
ab illis est. Cic. in Oratore. Positum sit igitur in primis, quōd
post magis intelligetur, sine philosophia non posse effici quem
quarimus eloquētē. Sunt igitur sapientiæ fontes, ad quos qui
peruenerit, et hæc ipsa melius, et multo maiora alia cognoscat.

RERVM AC VER- BORVM HVIVS

OPERIS IN-

D E X.

A bsolutionis litera	339	denda	318
Absoluta qualitas	300	ἀπόλυτος	89.323
Abstinentia	166.247	Actio quid sit	297
Academie laus	361.362	Actio, pronuntiatio.	110
Acerbitas	266	Actionis genera duo	221
Accidentia	35	Actionis questio	211.232
Accidentaria forma	40	Actionis uirtutes	255.233
Causa	40	Actionem constituere	299
Accidentium enumeratio	225	Actiones forenses bello cōpa-	
Accipere iudicium	299	rantur	304.305
Accusatio quid significet	319	Actoris ac rei studia in defini-	
Accusationis membra	318	tiua causa	341
Accusationum procemia	333	Ad aliquid quæ dicuntur, mu-	
Accusator quis dicatur	318	tuò se respiciunt	35
Accusatoris dispositio,	67.	Addictus	38.
narratio	334	Adiectiua sensu so. uoce. ibi.	
Accusatoris statuendi conten-		Adiunctio	78
tio	298	Adiuncta, quæ consequentia	
Accusatoris in suspicionibus	38		
congerendis ars	332	Adiuuans causa	27.286.289
Accusatoris ac defensoris mu-		Admiranda natura	204
nera	207	Admiratio uoluptatem habet	
Accusatori quæ primum ui-	240		

Aduersa

I N D E X.

Aduersa	38	Ambiguorum disceptatio	318
Aegritudo animi	293	Ambiguus tractatus utilis ora-	
Aegritudo unde sit	64	tio pro Cecinna	355
Aenigmatica	83	Amici ueri	227
Aequitas ut consideretur	294	Amicorū omnia cōmunia	218
quid sit	295	Amicitia	217.254.280.282
Aequitatis à iustitia discrimē		Amor quis dicatur	204.280
295.300		Amphibologia	352
Aequitatis defensio	358. di-	Ampliationis litera	339
uisio	343	Amplificatio	192.199.206.
Aequitatis fontes	347		207.341.
Aequitatem comparare	300	Ampliande rei ratio	99
Aequum bonum	227	Ἀνακεφαλαίωσις	108
Affecta quæ dicantur.	36	Ἀνακόλuthov	89
Affectus	23.26.57	Analogia	77
68.110.114.229.291		An est questio	147
Afferre uim quid sit	169	Animi magnitudo	247.249
Affines, ex connubio	149.150	Animorum coniectura	147
Agere ut bene q̄s possit, prius		Animorū habitus uarij	259.260
cognoscat necesse est	248	Animorū motus	125.228.229.
Agreges homines et indocti			291.292.318.320
282		Anni tempora	165
Agrippæ fabula	163	Antinomie status	352.359
Ales	165	Antonius orator	311
Alexāder Pheræus tyrān.	359	Antonij erga Cæsarem studiū	
Aliena meli⁹ uidemus	282.283		
Altitudo animi	247	Antonomasia	80
Ambiguitas duplex	97	Antiq̄s uerbis ubi locus sit	81
Ambigui status	315.351.352.356	Ἀπὸ λέξεως	28

Apuleius

INDEX.

Apuleius	81	Arguo	27
ab Arbitris argumentum.		Armipotens	116
329.331		Aristotelis in Ethicis locus	
Argumentum	21.34	287	
Argumentatio, Argumentum		in Topicis 174. eius Politi-	
177.178.179.180.		tica	350
Argumentum necessarium 149		Artificiale quid dicatur	27
non necessarium 51		Artis quæstiones	332
Argumenta rerum propria 188		Artium & scientiarum habita-	
323		tus 149. Earum inter se	
Argumenta singulis nonnunquam		collatio, ibi. cõiunctio 149	
uerbis notantur 152		Artium scriptores à definitio-	
Argumenta ut collocanda		ne ferè incipiunt	242
69.70		Auspices	32
Argumentorum corpus nudum,		Assumptiua qualitas	302
deforme. 55.186.		Assumptiuus status	171
Argumentorum coaceruatio p-		ἀσυνόλητος	108
oratiõ accõmoda 333.335		ἀτομα	215
Argumentorum euclatio 326.		Attentio ut excitetur 134.135	
327.		Audacia	265.324.325.
Argumentorum infirmorum		Auditorum aures moderatur	
usus 52.161		oratori	72
Argumentum sedes 46 semi-		Auditorum genera tria 59.60	
naria 236		eorum opiniones uarie 259	
Argumentandi uarietas 295		Auditoribus accommodanda	
Argumentationes quò diri-		oratio	282
genda 317		Augendi uerba 192.193	
Argumentationum duæ species		Aurium iudicium 87.88	
27.179. loci cõmunes. 186		Auspicia, 30. Autoritas 145	
		Balo	

INDEX.

B		tim non necessaria	276
Balo	78	Bonorum ac malorum genera	
Barbigerum	ibidem	162	
Baubator	ibi dem	Bonorum diuisio	62
è Beato miser	206	ordo	244
Bellum, Mars	116	Bonorum genera tria unde	
Bellum necessarium	273	laus ducitur	242. &
Belli finis	156	243	
Belli memoria quomodo fina-		tria item propter se expe-	
genda 822.123		tenda	277
Belligena	78	Breuitas orationis	94
Benefacta	128	Breuitas studiosi	99.100
Beneuolentia iudicium in		Breuium syllabarum usus	
peroratione colligenda	87		
334		C	
Beneuolentia cõciliatio	128	Cecitas mortalium	285
Bibosus	78	Cædis futura signa	322
Bibosi Græci	142	Cæpio proconsul	311
Bidentes	78	Cæsaris acta	292
Boëtij locus	40	humanitas 301. uirtus	62
Bonum quid dicatur	180	Cæsaris auie laus	243
Bonum humanum quod sit		Cæsar in commentarijs bre-	
284		uitas	99
Bono cui fuerit	321	Cæsaris cædes ut defendatur,	
Bona, mala, media	221	171. 172	
eorum distributio	227	Cæsar in morte casus	272
Bona non tam sequantur ho-		in deos relatio	ibidem
mines, quàm fugiant mala		Calliditas 246. 248. 254. et 325	
285		Calor naturalis	40
Bona, partim necessaria, par-		Calumniæ exclusio	356
		Calunia	

INDEX.

Calumniatorum nota	339	Census hominum æstimandos	
Caro	22	esse	244
Cæsianum dictum, Cui bono		Certa probata non esse	236
fuert	320	Charitas	204
Casnar	94	Cicatrix	160
Casus 154. Eius excusatio	172	Cicero statum alibi aliter tra-	
Catiline coniuratio	329	ctat	351
Catonis laus	62	Ciceronis dignitas	128
Causa que dicatur	40. 215.	litas 93. genus 243. 244. mo-	
318. 119		res 111. reprehēsores 40.	
Eius diuisio	40	226. sententiæ.	293
Causa controuersie	24. 231	Circuitus qui dicatur	117
Causa efficiens	289	Circumscriptio	95. 238
Causa finita questio	55	Circumstantiæ.	28. 39
Causse finis, fides & motus.		Ciuilis prudentia	249
55. 56.		Clangor	78
Causse genus ac natura prin-		Clausula, que et periodus	94
cipio proponēda	242. 243	Clodij cedes	171
Causse utilitas omnia diri-		Cognitio rerū, prudentia ex-	
git.	57	cellentior.	255
Causse aliæ aliter agunt	270	Cognitionis questio	216
Causse rerum	223	Cognominata	194
Causarum cognitio ad laudē		Cohibilis	81
maxime facit	269	Cohortationes ut tractandæ	
Causarum genera	59. 231	206	
232. 288		Collocatio.	60. 61. 67. 68
Causarū infirmitas	329. 330	Coloris permutatio	159
protractio	209	Cōmoditate expetenda	276
ex Causis probatio, proxima		Cōmoda & incōmoda	277
est	321	Comœdia	48
		Cōmentarij	

INDEX.

Comœdia	48	Coniugata que dicantur	37
Commentarij	32	Coniuncta	38. 48
Cōmentariorum Cæsaris bre-		Coniunctionis uerborum ra-	
uitas	99	tio	87. 105. 118
Cōmunium frequentia in de-		Coniunctionum usus	107. 108
finitione	165	Cōiunctorū uerborū uis	73
Cōmutatio uerborū	114. 118	Coniurationis grauitas	329
Comparare æquitatem	299	Consecutio uerborum	87
Comparatio	40. 41. 46. 47	Consentanea	48. 49
Comparatio accusatorū	296	Consequentia	39. 169. 200
Comparationes definitioni-		235. 271. 322. 329. 338	
bus prodesse.	167	Conscriptio unde constet	112
Comparatiuum genus	196	Consiliū in quo uersetur	288
Competentiæ	82	Consiliū, res in oratione præ-	
Componēdi ratio triplex	95	cipua	71
Compositio uerborum	194	Constituere actionem	299
Concertata que dicatur	297	Cōstituere rem quid sit	29
Concessio	172	Cōstituēdi iudicij cōten.	296
Conciones	66	Consuetudo	339. eius uis 337
Conclusionis partes	192	Consultatio	24. 53. 115. 311
Conscientes causse	287	Consultationis qualitas	225
Confirmatio 22. 124. 146. 147		partitio	228
motus animorum habeat,		Cōtēplationis questiones	232
aut mitiget	134. 135	Continens	305
Coniectura	149	Continentia	166. 195. 249
Coniectura negationem non		Continentia causarum	303
habet	307. 308	Continuatio	96
Coniecturæ tractatio	218. 321	Contrarium	47
Coniecturales loci	149	Contraria	38. 239
		A Contraria	

I N D E X.

Contraria relata.	107	198.249
à Contrarijs definitio	166	Defensionis ratio 310.336
Contrarijs ex legibus status	315.351.355.359	Defensionum genera 300
Contractio orationis.	115.117	earum obscuratio 135
Contradicentia	38	Defensor in definitione quid sequatur 336
Controuersia	24.214.215	Defensoris dispositio 69 de pulsio in suspiciosis iudicijs 331.334
Contumelia malum	285	Definiendi genus ut conficiatur 340.341
Cōuentio, conuentū	346.347	Definiendi genera tria 301
Conuersio orationis	119	Definitio quid sit 37.48.116.132.147.163.315.337.
Correctio	117	Definitio ex contrarijs 195.166
Credibile	29.78	Definitio ubi adhibenda 224
Criminis iudiciorū depulsio	330	Definitionis adiumenta 170
Criminis relatio aut translatio	171	Definitionis difficultas 168
Criminum testimonia	322	in Definitiuā causā quid sequatur actor, quid item defensor 337.341
Cupiditas, cuius sit	57.302	Definitionū coaceruatio 194
Curiositas	266	Definitiuæ causæ loci 336.341
Curuitas	77	Definitiuus status in genere iudiciali 335
Custos uirtutum uerecundia	257	Dei cum hominibus societas 344
D		
Dædalum uolare non potuisse	40	
Damnationis litera	319	
D Bruti laus	270	
Decius trib. pleb.	311	
Decorum ubique seruandum		

I N D E X.

Delectare an necessariū oratori	23	Eius munus 361
Delectatio	26.206	Dialectici 360
Delectabilia quæ sint	108	Dialecticorū argumenta 180
Deliberatio	65.232.272	Dicēdi doctrina in tres partes distribuitur 124.214
Deliberandi materia	282	Dicēdi materia unde suppetitur 361.362
finis	272.273	Dicēdi materia uberrima, demonstratio 235
Deliberaturus orator, instruitur sit	251	Dictorum & factorum collocatio 245
Deliberatiuum genus	59	Differentia 38
Deliberatiuum uaria ingenia	283	Differentia essentialis 164. accidentaria ibidem.
Deliberatiua causā	231	Difficilia admodum, pro impossibilibus habenda. 272
Deliberatiua oratio qualis sit	291.293	Dignitas ubi maxime spectatur 283
Demonstratiuum genus	59.207.233	Dignitas uerborum 194
Demonstratiuæ orationis suauitas	237	Dignitatis studiosi 282
Deprecatio	172	Dilatatio orationis 116.117
Deprehensa in facto	323	Diligentia nimia 205.206
Depulsionis ratio	301	Disceptatio, quæ & iudicatio. 308.317
ex Depulsione rei, status tres	301	Disceptator 38.127
Deriuatiua uerba	74	Disceptationes libere 172
Descriptiones	167	Disciplinarū collatio 257.258
Despicientia	250.265	Dispositio 19.20.53.60
Detrimentum	283	Disponēdi modus an semper
Dialectice quid sit	165.256	A 2 idem

I N D E X.

idem seruandus	71	Efficiens caussa	41.159.177
Disputandi sciētia	256.257.258	Efficiendi facultas	288
Disimilia	48.200.	difficultas	ibidem
ex Disimilibus definitio	165	Effusio	265
Dissolutionis usus	108	Elegantia uerba quæ dicantur	106
Dissuadēdi ratio	272.274.288	Elocutio, unde & eloquentia	20.70
Distributio	49	Eloquentia quid sit	257.258
Diuinatio quæ dicatur	296	Emolumentum	283
Diuina testimonia	31	ἐν ἀγύει	102
Diuinationes	ibidem	Enthymema	181
Diuinum ius	344	Enumeratio.	193.208
Diuina ut sint tractāda	269	Epichereima	181
	270	Epigrammatici poēta	79
Diuisio an in locis ponēda	36	Epilogus orationis	207
	37	Epiphora	107
Diuitiæ 278. earū laus	244	Epitheta quæ dicantur	80.260
Docenditatio	230	Equorū domandorū ars	260
Docilitas unde cōparetur	131	Eruditio unde paretur	350
Docti hōies ut tractandī	283	ἐτυμολογία	37
Dolor tēpore mitigatur	206	Euentus, consequentia, & facta	57.318.319.322.331.
Domestica prudentia	246	Exclamatio color rhetori.	47
Dubia pro certis	174	Excipere iniquitatē actionis	299
Dubiorum contemptus	ibidē		
Duplicata uerba	195	Exēpla 30. eorum coniectura	162. usus 201.291.292.
Duritia immanis	265	Exercitationis in his studiis	neccesit
E			
Edicta	33		
Egressio	22.113		
Effecta quæ dicantur	40		

I N D E X.

neccesitas	350	Facti probatio unde auspicien	319
Existimatio	279	da	319
Exordiū, aide Initium, Prin-		Facti suspicio unde confirme-	ibidem
cipium, Proœmium.		tur	ibidem
Exornatio	231.233	Facti uestigia, quæ & sig.	324
Expetenda propter se	276	Facta cuiusq; etiam, non solū	uerba, attendenda 357.358.
Expetendorum genera	ibidē	Facta & euentus	155
Expressa oratio quæ dicatur	32	Factorum ac dictorum collo-	catio
Externa bona	243	Factorū alia obscura, alia di-	lucida
Extorum inspectio	30	Facultas	50
Extremitas uiuorum	261	Facultates quæ dicantur	244
ὀνείραγία	283	Facultatū infirmatio	329
F			
Fabula 162. Eius usus, ibidem			
Factum quod negatur, scripto	331	Falsorū à fictis differētia	174
non arguitur	312	Familiares nostri	280
Factū per se improbabile, ut		Famis uis	163
adiuuetur	239	Fatalia	240
Factum uerbū quod dicatur.		Felix Aristotelicus	223
	116.194	Fictæ persone	201
Facti appellatio controuersa		Fictio	46
	300	Fictorum ac falsorum differē	tia
Facti defensio 171. inficiatio		Fides	25.55.254.286
301. mollitio	ibidem	Fidei constituendæ sedes, nar-	
Facti iudiciorum depulsio	330	ratio	139
Factum sequentia	320	Fidē facere, cōmouere	28.56
Facti indicia si non sint, quo-		A	3
modo agendum	324	Fidem	

I N D E X.

Fidem quæ faciant	146	Forma, quæ & species	37
Fiducia	78	Formæ quomodo dicantur cō	
Figure iucundiores	107	trarie	34
insigniores	238	Forma, vires, ualutudo	279
Figure quæ & descriptiones		Formæ laus	244
167		Formalis caussa	48
Figure uariandi, quatuor	185	Fortuita in tempore	154
Figure unde dictæ	82	à Fortuna coniecturæ	150
Figure orationis quinq;	93	Fructus quid dicatur	283
Fieri ne quid possit, quāq; fa-		Futurorum diuissio	154, 155
cile possit, unde considerā-			
dum.	287, 288	G	
Fieri posse quid dicatur	272	Gellij locus	36, 99
Finalis caussa	40	Geminata, quæ & duplicata	
Finis cōsiderario ubiq; neces-		107, 228	
saria	295	Genus	37, 38, 57, 61, 215, 231,
Finis cum principio affin.	138	269	
Finis rei	288	Geographi munus	46
Finem omnia respiciunt	273	Georgij Vallæ taxat.	115, 255
Finita questio 210. eius par-		Gestus	21
titio	229, 230	Gloria	222, 277, 278, 283
Firmamentum causæ 303. &		Gracchi seditio ac cædes	171.
seq.		311	
Firmamenta, argumenta dictū		Gradatio in uerbis	195
tur	69	Græci testes	189
Forensis caussa, certamē quod		Græcorum uitia	238
dam	304	Grammaticæ quid sit	165
Forma accidentaria	40	Grandia uerba	78
substantialis	ibidem	Gratia	344
		Gravia uerba	194

Ha

I N D E X.

H		Honores in magistratibus	150
Habitus animi uarij	259	Horatius Cocles	63
Habitus uirtutum	ibidem	Humanum ius	344
Hæreditatis definitio	165	Humanum quid dicatur	301
Historiæ breuitas	96. defi-	Humana testimonia	31
nitio	199	Hypallage	82
Historicorum circuitus	118	Hyperbolica	86, 194, 195
Homeri patria	201	I	
Hominis dignitas	125. partes	Ideæ Platonis	216
ibidem. propriū opus.	286	Ignis proprium	165
Homines ad honestatem nati		Illustre dicendi genus	194
286		Illustris sit oratio	93
Homines politi ut oratione		Imagines in memoria	122
tractandi	283	Imitatio	78, 121
Hominum genera duo	ibidem	Immanitas	265
Hominum laus præcipua	235	Immanis	284
Honestas	205, 272, 277	Impellere	23
Honestatis materia	280	Imperandi in causis ratio	
Honestatis cum utilitate cer-		185	
tamen	281, 282	Imperatoris summi bona	62
Honestate expetenda	276	Impropria uerba	95
Honesti quibus rebus ducan-		Imprudencia	157. eius ex-
tur	285	cusatio	351, 249
Honestæ utilia	273, 292	Imprudencia	258
Honestorum ac utiliū discri-		In, propositio negatiua	38
men	283	Inartificialia quæ dicantur	30
Honestorum inter se plurium		190	
collatio	227	Inaudatia & uisa, qui disse-	
Honos	278, 283	rant	111, 112,
		A	4
		Ince	

INDEX.

Incestus grauitas	328	nunquam occasio	138
Incisum, κόμμη	95	Interrogandi seipsum uarie	
Inconstans oratio, mendacij		tas	185
signum	160	Interuenire quid sit	138
Incredibilia	65, 270	Inuētio 19. & 20. 25. 177. 193	
Incuruicernicum	78	Inuidia ut uitetur	213
Indicia consequentia	331	Inuisa & inaudita ac noua	
Indigesta uerba	95	delectant 109 corū inter	
Indiuidua	39. 215	se differentia	III
Indocti quibus capiuntur re-		ἐν τῇ	261
bus	284	Iterata	107. 195
Indulgentia	48	lucunda, credibilia	140
Infinita questio	53. 214. 229	Iudicatio	305. 310. 317
Infinitae actionis questio	228	Iudiciale genus 59. 211 eius	
Inflexio	78. 79. 82. 57	finis æquitas 294. status	
Ingenia hominum uaria	282	394	
Iniquitate actionis excipere	300	Iudicium	22. 23. 231
Initia unde ducantur	131	Iudicium accipere	299
Inopinatum	242	Iudicij constituendi conten-	
Inscutie excusatio	177	tio	294. 299
Insignia orationis	238	Iudicij necessitas	207
Insita quæ dicantur	27. 34	Iudiciorum duplex questio	
Instantia, quæ & presentia		270	
165		Iudiciorum finis, æquitas 205	
Intellectus ac sensus discriminē		Iudiciorū refutatio 329. 330	
232		Iudicis occupandi momentū	
Intelligentia unde dicatur	74	335	
Intermissio in oratione	96	Iudices	347
Interpellatio, principij non		Iudicium affinitas aut utilitas	
		uel	

INDEX.

uel damnum	128	Leta	153
Iulij Caesaris humanitas	30. 302	Laudabilia quæ sint	234. 235
uide Caesar		276	
Iunius Brutus	27	Laudatio quæ tractetur	239
Iurata quæ dicatur	72	Laudationis fons, uirtus	
Ius ciuile quod sit	166. 299	247	
Ius qui constet	217	Laudatium genus	231. 232
Ius gentium	347	Laudatorum hominum mors	
Iuris definitio	344. diuina	quando tractanda in de-	
sio, ibidem, & 343.		monstratio genere	271
Iuris scientia oratoribus quia		Laus animi uera	245
busdam neglecta	297	Laus probationem requirit	
Iuris summi iniquitas	358	236	
Iuridicalis status	343	Laudis ac uituperij materia	
Iustitia	249. 250. & 258. 286	unde sumatur	268
Iustitia uera	345	Legale ius scriptum	346
Iustitie amicitiaq; affinis.	281	Legales status quatuor	351
K		Legatus in mandata patriæ	
καρὸς	155	committens, ut se defen-	
καλὴ τὰ ὄντα	78	dat	172
καλὴ τὰ ὄντα		In Legatis ambiguitas	355
κατ' ἀντίθεσιν	171	Legitima iudicia	172
κατὰ φυσικὰ	82	Lenocinium uerborum	100
κατὰ φύσιν	301	231. 232	
Κρινομένη	305	Lentuli literæ in coniuratione	
Κουρῆτιον, uenædi ars	260	Catilinaria	323
L		Lex & æquitas nonnunquam	
Lacryma in alienis malis	206	discordant	295. 296
Leta & tristitia	63	Lex & mos quibus consent	
		A 5	265

I N D E X.

Lex quid dicatur	295	Loci coniecturales	149
Lex ut scribatur	344.346.	Loci duplices	16. Infiti 33.
Legis mens, nō sola uerba exx	347		34
Legis mens, nō sola uerba exx	226	Loci memoriales	123
Legis mens, nō sola uerba exx	356	Loci proprij	317
Leges contrariæ	315	Locorum tractādorū exem	
Legū mostrarū defensio	347	plum	52.53.54
Legum necessitas	ibidem	Longarū syllabarum usus	87
Leuiores uerba.	79	Loquendi profluentia	266
Libera testimonia	85	L. Opimius Cos.	311
Liberalitas	118.146.286	Lumina orationis	93
Liberi etiam, nō solum, serui,		M	
apud Athenienses torquē		Magistratus	348
tur	328	Magna, alia usu, alia natura	
Liberi iudices	171		203
Liberorum erga parētes offi		Magna ut sint tractanda	269
cium	228.229	Magnitudo animi	247.265
Libidinis argumētum forma		Maieſtatis laſio quī deſcraba	
	244	tur	168
Literæ unius momentum	340	Maleficium nemo frustra ten	
Literæ iudiciorum	339	tet	319
Literarum studia, grāmāte		Mala magis fugiāt homines,	
	260	quām ſequantur bona	285
Literatura	122	Maliū quid ſit	265
Litigatoris dignitas	118	Maritimi loci	153
Loci	26.27	Mars an pop. Rom. genuerit	
à Loco argumentum	330		164
coniectura	152	Mars pro bello	82.116
		Martia legio unde dicta	163

Materia

I N D E X.

Materia	289	Misericordiæ cōciliatio	334
Materialis cauſſa	40	laus 62. refugium	172
Media bonorum ac malorum		Modificatio	82
	221	Modus ubiq; ſeruandus	149
Mediocritas uirtutum	262		194
Mediterranei loci	153	Modulatio orationis	88
Membrum, quod & κῶλον		Mollitia animi	266
	95	Momentū philoſophorū	154
Membra ubi poſiſſimum lo		Monſtra	242
canda	334	Monto ſi loci, qui & montani	
Membratim dicere	95		153
Memoria	21.122	Morales uirtutes	249.
Memoria iudicium	208	Mōſ & qd dicatur Grecis	54
Memoratiuæ artis ſignum da		Morum argumentum	329
re, puerile	210	Morum ſtudia	330
Mens ne ſcriptoris, an ſcri		Mortem contemnendam eſſe	
ptum ipſum magis ſequē		ut probetur	53.54
dum	40	à Morte laus	270.271
Meſura ſtudia, geometria	260	Motus animorū duplices	230
Metaphorica	81.195	quatuor	292.333
Metonymia	82. eius ſpe	Motus orationis in amplifica	
cies	ibidem	tione maxime conſiſtit	194
Metus futurorum	57	Motus quid ſit	26.57
Mira in rerum natura	204	Mouēdorū animorum in de	
Miser ex beato	206	liberatione ac conſultatio	
Miseratio in peroratione po		ne ratio	291
nenda	335	Murmur	78
Miserationi non eſſe immorā		Muſica orationis	87
dum	206	Mutis ſermo datur	201

Nar

INDEX.

N	amoris	279
Narratio	Necessitatis excusatio	172.
Narratio brevis in sua uis	349	
quarum sit rerum	Necopinatum	240
quomodo tractanda reo	Negatio ratiois loco	240.305
Eius precepta	Neruius	22
Natiua uerba	Nihil nimis	253
Natura uis ubi discatur	Nitidiora uerba	79
Natura magna	Nomen quid significet	37
Natura coniectura	Non scriptum ius	346
Naturale ius	Non scripta quibus consent	
eius diuisio	ibidem	343
Naturalia in tempore, et for-	Norbanus trib. Pl.	311
tuita	Notatio	37
Naturalis oratio & sponte su-	Notae proprie argumentum	
sa	161	
Naturalis ordo in oratione no-	Noua quae dicantur	111
semper seruandus	Nouatorum uerborum genera	
Necessarium habendum quid	quatuor 76. eorum usus	
sit	81	
Necesse quid dicatur	Numeri in oratione seruandi	
Necessaria argumenta	87	
Necessaria causa	Eorum iucunditas	238
non necessaria	perturbatio	87
Necessaria omnia probabilia	Numerorum studia, arithmeti-	
28	ce	150
Necessarii nostri cur ita dicti	Numerose periodi	238
275. circa finem. Eorum	Philosophorum ratio	165
	Ob	

INDEX.

O	esse debeat	248
Obscura, ignobilia	151	Oratio mascula ac uirilis 100
Obscura ratio	94.113	Orationis dilatatio ac contra-
Obscuritas in oratione dam-		ctio 114
nada	96	Orationis lumina 93. partes,
Obscurandorum criminum		& earum usus 22.52.124
ratio	70	Orationis prolixitas obscuri-
Obscuratio suspicionum	334	tatem generat 96
Occasio temporis	283	Orationis finis 23. uarietas
Octauij commendatio	245	114
Odium	295	Orator, hortator & autor
Eius amolitio	117.129	292
Offense tollenda ratio	117	Orator quae praestet 22.23
Officium 277. ratio	217	Orator unde dictus 72
Eorum gradus	229	Oratoris i dicendo libertas 169
di. 100. 101. 102.	248	Oratoris mores 108
Opes in hominibus rebus	150	Oratoris motus 110
ὀφέλιμα	283	Oratoris munus 222.223
Opportunitas	ibidem	Oratoris uis in rebus & uer-
Opposita	38	est 25.70.362
Opimius Cos.	311	Oratoris uox & motus 120
Optandi forma	185	Oratores qui dicantur 296
Optimum factu quid sit	287	Oratorum Auspicandi mos 131
Optima non semper obtineri		Oratoria 229
possunt	282.283	Ornatus nimius 100
Oracula	30	Ordinis orationis inuersio 119
Oratio quid sit	31.70	Osculū, adulterij signum 323
Oratio conuersa ac mutata	114	Ostenta 241.242
Oratio demonstratiua qualis		Ostentatio in oratione 236
		Pact.

INDEX.

P

Pactum	32.347	Periodus numerosa	238
Pallor metus indicium	323	Periphrasis	86
Paria paribus relata	107	Pepiscorag	39.57
Parricidij obiecti liberatio	176	Permotio	154
Partes natura toto priores	216	Peroratio	118.114.192.333.
Partium confusio uitanda	131	Peroratio	335 eius loci
Partium enumeratio	36	Perorationis & exordij affinitas	138
Partitio	132.147	Perseuerantia	224
Partitiones oratoriae unde coeperint	17	Personarum coniectura	149
Patientia	247.250.	Personarum in iudicio uersantium consideratio	127
Patriae significatio multis uerbis expressa	117	Personarum momenta quae deprehendantur	158
Pecunia	56	Personis accommodanda de liberatio	281.282
Paupertatis moderatio	113	Persuadendi consilium	289
Pax bello honestior	274	Pertinacia	214
Peccata argumentis convinci	324	Philodamus	182
Pecoris definitio	164	Philosophia oratori necessaria	305 dialectico item et rhetori. ibidē, & 361. & 362
Pecunia	229	Philosophiae moralis studia	261
Pedes orationis	87.88	Philosophorum circa uerborum legem seruitus	168
Penus quid sit	314	Philosophorum circa uerborum legem seruitus	168
Per se expetenda	276.277.	Philosophorum circa uerborum legem seruitus	168
Percontari quid sit	185	Philosophorum circa uerborum legem seruitus	168
Periodus, quae & clauula		Philosophorum circa uerborum legem seruitus	168

Physi

INDEX.

Physicorum munus	222	Præuaticatio, præuicator	316. & seq.
Pietas	254	Primitiua uerba	74
Platonis in Gorgia locus	244	Principium & peroratio ad impellendos animos ualent	53
Platonis libri	350.	Principium orationis	116.
phia	361	Principiorum cum finibus affinitas	138
Plenum à sonante quid differat	194	Principiorum præcepta	131
Plinij Panegyricus	241	Priuantia	38
Plurifariam	81	Priuatim ius, publicum ius	346
Poetae ferè semper proponunt	132	Priuatim scriptum, publicum scriptum	343
Poetarum latinorum breuitas	96	Probabile	28.64
Poetarum obscuritas	96	Probabilis narratio	141
Poetae in foro laudari, nouum	111.112	oratio	93.100.113.
Politica Aristotelis	350	Probatio	124.188
Πολιτικά	248	Pronunciatio	20.21.110.198.
Πολυσύνθετος	108	Procerium	127.333
Pondus aut grauitas uerborum quid dicatur	100.101	Eius usus	65
Postliminium	78	Propositio, narrationis loco	139
Potestas in autoritate & gratia	150	Propositum, quae & thesis	24.57.211
Præcepta rhetorices non esse sacrosancta	236	Propositum duo genera	214
Præcurrentia	48	Proprium	
Prædia	315		
Præsentia quae dicantur	154		
Præteritorum diuifio	155		

I N D E X.

- Proprium** differentie nomine 38
uenit 38
Propriorum nominum usus 80
Propriorum uerborum usus dilucidam reddit oratione 97
Proprietas 165
Propter se expetenda 276.
277
Prosopopoeia 201
Prudentia quid sit 165. 246.
247
Pudicitie necessitas 277
Pugnantia 200
Purgatio 172
Pusio 78
Q
Questio. 24. 53. 211. 215. 308
Questio finita 57. infinita ibidem. 310
Questionis infinitae coiecturae. 222. dispositio. 230
Questiones tormenta dicuntur 33. quando decernenda 327
Questionum consideratio 52
18. 190. 31. 332
Questionum species 147
Quale est. questio ibidem
Qualitas absoluta. assumptiua 300. 302
Qualitas 146. Eius disceptatio 342. Partes 350
Qualitas in consultatione 224
Qualitas status 162. 172. 343
Qualitates quid demonstrent 168
Quianam 82
Quintiliani de statu opinio 304. Eius diligentia 122
Qu. Fabij Maximi laus 63
R
Ratio 303. 304. 306
Ratio homines cum Dijs sociat 344
Rationis actio. hominis propria 288
Rationis et firmamenti contentio 305
Rationes rerum 35
Raptus opportunitas 142
Redundantia orationis 89
Refutatio 23. 147. 173. 303
Regesta cometary dicuntur 32
Rei depulsionis ratio 302
Relata ad idem uerbu. 107. 195
Relatio criminis 171. 172
Relatiua

I N D E X.

- Relatiua** 35. 38. 221. 227
Religio 254. Eius uindicta 203
Remotio criminis 115. 171. 172
Repentini motus animi 321
Reperta uerba 75
Repetitio eiusdem rei apud Ciceronem infrequens 46
Repetitio et epilogus 208. 209
Repetitio uerborum 239
Repugnantia 35. 39
Reprehensio 146. 173
Reprimendorum animorum ratio 292
Rhetor unde dictus 72
Rhetorices ac dialectices dignitas 258. 259.
Rhetorice 17. 18. 36. 165. 167
199. 215. 257. 362. eius precepta 56. 235. 236 quot uerbis dicatur 117. sine philosophia nulla est 361 et 362.
Res ipsa controuersiam non parit. sed uerbi interpretatio 314
Rei natura inspicienda 158
Rei dispositio 68
Reipublice administratio
Res suauitatem orationi affert 111. 112
Rentes 199
Rerum amplificatio unde sumatur 199
Rerum bonarum ac malarum expetendarumque genera 156. 157. 277
Rerum laus 236. ornamenta 240
Rebus principij ducendi ratio 248
Responsa inconstantia 323
Reus. uide Defensor
Rex qui sit 166
ῥοδος ἀκτύτου 78
Rubrius Verris minister 142
Ruta caesa 314
ῥυθμός. id est numerus. 88
S
Sacerdotum responsa 30
Sallustij breuitas 96
Sapiens perfectus an esse quis possit 223
Sapientia 223. 246. 248. 254
Sapientie comites ac ministri 257. 258.
Sapientie fontes apud philosophos 362
B Scientia

INDEX.

Scientia unde colligatur	232	Sententiarū figura in laudat	
ubi sit	360	tione	240
Eius uirtutes	254	Seruij Sulpitij laus	270.296
Scientiarū artiumq; habitus	259	Seruus.	38.191
Scripti controuersia	351	Serui in dominos quando	32
Scripti ac uoluntatis contentio	312	ubi torqueantur	32
Status ibidem	338	Seruitutis malum	277
351.356.359		Seueritas nimia	267
Scriptorum contrariorum		Significatio secunda	47
utrum magis comprobandum	313	Signum quid dicatur	160
Scriptorum diuifio	343	Signa in factis uaria	323
Defensio.	355.357	eorū momentum	323.324.
Scriptum ius	346	ex his coniectura	154
Scriptura quibus constet	122	Similia	48
Scriptoris mens attendenda	358.359	Similiter desinentia	239
Senatus statuit, non Senator	59	Similitudo	38.41.78.182
Sensus ac intellectus discriminē	232	Similitudo uerborum	107
Senfus ne ueri sint	21	Eius uitatio	186
Sententiæ legis defensio	357	Simplicia quæ dicantur	63.74
Sententiam dicere	271	Societatis gradus	227
Sententiæ in oratione	293	Solocismus	89
Sententiæ uerbis priores	193	Soluta quæ dicantur	195
Sententiarū collocatio in memorandi arte	112	Somnolentia	77
		Sonus in literis & uerbis	214
		Sonorum studia, musice	283
		Sophistice	266
		Sopha	248
		Species genere priores	216
		Spōtanea oratio, & uersa	72
		Sp.	

INDEX.

Sp. Melius	270	T	
Stratō	ibidem	Tabule, id est literæ	67.325.
Statio in bello	304	Talio	345
Status	300.313.315.351.	Tadium à similitudine pariat	145
Stipulatio quid sit	314.348	Telum	323
Suadendi & suasionum ratio	288	Temeritas, audaciæ comes	325
Suasio futurarū est rerū	65	Temperantia	246. & seq.
Suauis oratio	94.103.107.113	Temperatura corporis	223
120.141.145.		Tempestas	155
Suauitas 107.216. Vide suauis oratio.		Tēpus reipublicæ, necessitas reipublicæ	136
Suasori uidenda	272	Temporis natura	156
Substantiæ quæ dicantur	35	à Tempore argumentū	329
Substantiæ primæ	216	331. coniectura. 154. 155	
Suburbanitas	319	Principium	142
Suetonij breuitas	96	Temporum gradus	61
Suminum quid dicatur	107	ordo	245
Superlata, superlatiua	195	Terra ut stirpes generet	289
Superstitio	266	Terriloquis dictis	79
Suspiciones	332	Terrēdi in cōsilijs ratio ibid.	
Syderū studia, astrologia	333	Testamentorum ambiguitas	355. & seq.
Syllabarū in oratione soluta consideratio	87.107	Testata	143
Syllæ acta	202	Testimonium dicere quibus competat	30
Syllogismus	181.182	Testimonia uoluntatum propria	188. eorum consideratio
Syllogismi status	351		
Syllogistica facultas	360		
Συμῆχου	305		

I N D E X.

deratio	ibidem	Valetudo prospera	244
Testimoniorum species	27.	Varietas orationis	115
30		Varietatis iucunditas	184
Testium probatio	187.215	Vasta	153
eorum eleuatio	332	Vaticinationes	30
Georg	24.215	Venandi ars	260
Superuiri	260	Verbi ambiguitas	315. depra
Titubatio	160.323	uatio 337. repetitio	115
Topica scientia	361	Verbi interpretatio sepe	cō=
Totum natura prius partibus		trouersiam parit	313.336
216		Verbi uis expendenda	355
Tormenta quæ & quæstiones		Verba amplificationi	apta
32.33.191.328			193
Tractatione uim uerba ca=		Verba illustria	194
piunt	71.80	Verba impropria, inusitata	95
Translata uerba	82.195	Verba quatuor modis fieri	
Translatio quæ dicatur	297		116
Translatio criminis	170.171	Verba quomodo inuenta &	
Tremor, timoris index	159.	imposita	74
325		Verborum anxietas nimia ne	
Tropi	81	fit	305
Tumultus quid sit	169	Verba tractatione uim capient	
Tyrannus qui sit	166	tia	79.80
Tyrannicida	ibidem	Verborum collocatio in me=	
Eius premium	359	morandi arte	122
Tyrociniū	260	Verborum cōmutatio	114.118
V		Verborum in oratione iucun=	
Vagio	78	ditas suauitasq;	237
Valerij Maximi breuitas	96	Verborum inter se similitudo	
		quædam	

I N D E X.

quædam sit	105	Virtutes argumentorum loci	
Verborum nouatorū quatuor			266.267
genera 7. unde ea fiāt ib.		Virtutes iure laudentur	235
Verborū ordo ut mutetur in		Virtutes qui consent	223
oratione	73	Virtutes mētientia uitia	264
Verborum phalera	100.	Virtutum catenatio	258
101		Virtutum communia & habi	
Verborum scrupuli	169	tus 259. mediocritas	262
Verborum studiosissimus Ci=		Visus & auditus oratoris ma	
cero	305	xime considerandi	111
Verborum uis	74.75	Visus maxime attingitur	101
Verbis nonnunquam singulis			102
inesse argumenta	152	Vita anteactæ argumentum	
Verecundia	257		329.330
Verisimile quid sit	149	Vitia uirtutibus proxima	264
Verisimiliū coaceruatio	161	Vitia uituperanda	235
Verisimilium fontes	156	Vitiorum extremitas	261
Verisimilium redargutio	161	Vituperabilia quæ sint	234.235
Veritas ubiq; seruari non po=		Vlciscendi libido	292.293
test	282	Vltimum quid dicatur	10.11
Versa & mutata oratio	73	Vocabuli explicatio	169
Vetusta	230	Vocaliū cōcursus scædus	106
Vetustis uerbis quado locus		Voluntas	31. unde mo=
		ueatur	319
Violenta mors	54	Voluntatis ac scripti status	
Virtus, bonum est	181		349.356.359.
habitus animi	259	Voluptas	282.284
Virtutis uis duplex	246.	Voluptas audiendi unde pare	
247		tur	240
		B 3	Voluptas

I N D E X.

Voluptas fidem facit	140	Vtilitate sola expetenda	278
Voluptas unde sit	57.249	Vulgata uerba, et non uulga-	
Vox oratoris	121	ta 192. Vultus	20.21
Vsu magna	201	Vultus oratoris	121
Vtilia honesta	273.293	Y	
Vtilitas deliberandi finis	271	ὕπερ ἑαυτῶν definitiōes	168
Vtilitas in quibus uersetur		ὕπερ ἑαυτῶν	24
273.281.282		ὕπερ ἑαυτῶν	102
Vtilitatis coniectura	318	Z	
Vtilitatis cū honestate certa-		Zenonis de rhetorica dictum	
men	281.282	257	

F I N I S.

democratibun

judicibz

relebz

su. suagori

ap. 1119

asalabar

un Dealy medu

quiro glafun lasbligabun

poliatur m. c. sequatur esse in hoc opus

et uelut et eorum opinionibus posun

et ceteris preceptis utilissimis adyn

firmandos animos omnium

esse aditus ad aliquem

tenere occasionem

Sic et aditus ad presertim hanc

rem omni petere

amun

